R
5609

R Estica
A-2874 II

R. Mauermann.

Bibliotheca
universitatis
Dorpatensis

Bibliotheca
universitatis
Dorpatensis

RESPUBLICA,
Sive Status Regni
POLONIÆ, LITUANIÆ,
PRUSSIÆ, LIVONIÆ,
etc.
diuersorum Autorum.

LUGDUNI BATAVORUM.
Ex Officina Elzeviriana.
ANNO CIↃIↃCXXVII.
Cum Privilegio.

1925:2049 Est.
4454

ADMONITIO

AD LECTOREM *rei Politicæ studiosum.*

EN tibi, Benevole Lector, jam secundam editionem commentarii de Regno Poloniæ. & quidem priore multo copiosiorem & nonnihil perfectiorem : è priore enim quædam exemimus, quæ minus ad institutum nostrum facere videbantur, & in eorum locum alia magis opportuna substituimus, ut facile ex indiculo capitum per te animadvertes. Paucula adhuc sunt quæ te desideraturum credimus, & quæ magnopere jam addere optabamus ; nimirum pleniorem patrimonii Regii, & redituum annuorum Regni explicationem ; itemque Ecclesiasticorum opes, quas summas esse

nemo ignorat; denique Illustrium Nobilium familias & dignitates; siquidem nulla est Regio in Christiano orbe quæ antiqua nobilitate æque glorietur. verum quia in hisce fine certo & indubiæ fidei authore, qui præeat, facile & vulgo peccatur; & in postrema præsertim parte multorum indignatio merito metuenda est: jam quidem nobis in hac parte cessandum judicavimus: consultius judicantes, Polonos per patriæ suæ decus obtestari, ut nobis in hac parte auxilio esse velint, & ut ea quæ desiderant, ipsi nobis submittant: ita enim & de publico & de patria sua bene mereri poterunt; & studium nostrum, politicarum rerum studiosos adiuvandi, magis magisque accendent. Bene vale.

INDI-

INDICVLVS

Capitum quæ hoc commentario continentur.

I.

Stanislai Krzistanovvic Iurisconsulti Status Regni Poloniæ compendiosa descriptio. Pag. 1.

II.

Poloniæ descriptio Martini Cromeri. Pag. 32.

III.

Poloniæ Regni descriptio ex Thuani Historiarum lib. LVI. 234.

IV.

De Valachia, ex Thuani Historiarum lib. LVIII. 254.

V.

De Lituana gentis origine & moribus, ex Alexandri Guagnini Sauromatia Europæa. 256.

VI.

Quædam ad Lithuaniam pertinentia, ex fragmentis Michalonis Lituani. 265.

VII.

De Ducatu Samogitiæ, ex Alexandro Guagnino. 274.

VIII.

Ioannis Lasicii Poloni de Diis Samogitarum cæterorumque Sarmatarum. 295

IX.

Articuli constitutionum bellicarum magni Ducatus Lituaniæ, in comitiis generalibus constituti, à supremo & generali copiarum imperatore fortissimo, & heroë perpetuæ memoriæ dignissimo, illustri D. Gregorio Chodkiewvicio Castellano Vilnensi confirmati, & militibus imperati. 309.

X. *Prussiæ*

X.

Prussiæ cum suis Provinciis & civitatibus compendiosa descriptio, ex Alexandro Guagnino. 318.

XI.

Origo & Series Principum Teutonici ordinis. 343.

XII.

Livoniæ descriptio. addita est quoque brevis narratio quomodo hæc regio in ius invictissimi Regis Poloniæ, Sigismundi Augusti &c., cesserit. 366.

XIII.

Ioannis Boteri Poloniæ descriptio. 402.

XIV.

De Novo in Polonia Rege eligendo, Honorii dissertatio. 424.

XV. *Ioan-*

XV.

Ioannis Barclaii iudicium de Polonia & ingeniis Polonorum. 436.

XVI.

Series ac ordo Principum & Regum Poloniæ, ex Alstedii Chronologia. 440.

XVII.

De Re nummaria Polonorum, ex Historia Salomonis Neugebaueri à Cadano. 443.

XVIII.

De Vectigalibus Regis Poloniæ, ex eodem Salomone Neugebauero. 445.

STA-

I.

STANISLAI KRZISTANOVVIC
Iurisconsulti

STATVS
REGNI POLONIÆ
COMPENDIOSA
DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

VT à Rege, tanquam suo capite, totum negotium initium capiat, Rex Poloniæ, provincias ditioni suæ subjectas, easque linguis fere omnes, vel dialectis saltem nonnullas differentes, habet octo: Poloniam Majorem, & Minorem: Magnum Ducatum Lituaniæ, Ducatus item Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Pomeraniæ, Livoniæ. Ex his provinciis habent nonnullæ Duces, Regi & regno Poloniæ Feudatarios, ut sunt in Prussia, Livonia & Pomerania.

Valachiæ quoque, sive Moldaviæ inferioris, quæ est Russiæ contermina,

Princeps, Regum Poloniæ per multos annos fuit Feudatarius; cujus etiam homagii, Regibus & regno Poloniæ sæpius præstiti, extat in Statutis regni, forma juramenti. Invalescente postmodum Turcarum potentia, Principes illi, sive, ut vocantur, Palatini, Turcarum quoque Imperium comiter colere, & tributis annuis pacem redimere cœperunt; ita tamen, ut Poloniæ quoque regum majestatem & fidem agnoscerent, ac mittendis etiam, statis temporibus, honorariis, muneribus, nempe equis Thracicis generosis, bobus in usum culinæ, vinis Creticis, & id genus aliis, subjectioné fiduciariam profiterentur; & fœdere æquo inter Polonos & Turcas in pacem mutuam sancito, dissertis verbis caveretur, ne Provinciam illam cuiquam, Turcarum Princeps, unquam, præter Poloniæ regis voluntatem committeret: utque is, qui eam obtineret, regi quoque Poloniæ fidelis esset. Nuper autem, anno salutis humanæ MDXCV, cum Turcarum Princeps eam Provinciam, contra pacta, Tartaris inhabitandam concessisset, à Polonorum exercitu, opera Ioannis Zamoscii Cancellarii Magni, & Generalis exercituum regni, Tartaris ejectis, deductus in illam est unus ex indigenis illis,

jure regni Poloniæ ac prærogativis nobilitatis ante donatus: isque eam nunc regi Poloniæ juramento obstrictus pacate administrat.

Sunt & alii in regno, titulo Ducum & Marchionum insigniti: qui tamen cum reliquis regni Proceribus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus, communi jure utuntur. Ordo etenim equestris, cum magnam sibi apud suos Principes & Rempublicam parasset laudem, & merita, bellicis artibus, ac fortitudine militari, ad eam cum Titulatis æqualitatem pervenit, ut æquo jure & ad capessendos honores, & ad liberam novi Regis electionem pertineat. Vnde tanta omnium & par libertas. Quamvis nobilium filii, vel studio civilitatis, prudentiæque usu rerum comparandæ, incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, contra Occidentalium morem, non modo in Magnatum, Episcoporum, Sacerdotumq; clientelas; verum etiam in patium, ac tenuiorum, inferiorumque nonnunquam, eorum præsertim qui Magistratus gerunt, aut aliquo sunt in aula Regis numero, aut opibus, industria, eruditione, gratiave populari valent, ministerium se tradunt; aut à parentibus suis traduntur. Nec pudendum aut

dedecori affine est genus hoc ministerii, sed liberale & sociabile: nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cujus parentibus ipse serviret: honestaque habetur hæc juventutis Equestris educandæ ratio, æquabilitatem quandam etiam in æqualibus fortunis continens. Hinc fit, ut multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres, verum etiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasque facultates, & opes, ipsorum virtus, Heroumque beneficia, provehant.

Provinciarum Poloniæ divisio.

PRovinciæ omnes dividuntur in Diœceses & Palatinatus. Hi in Castellanatus, sive Districtus. Qui item subdividuntur in Capitaneatus, sive Præfecturas, easque duplices: cum Iurisdictione videlicet, & sine Iurisdictione, quæ sunt bona regia, sive patrimonii Principis. In bona deinde hæreditaria Ecclesiæ, Dominorum ac Nobilium.

Diœceses.

DIœceses latius se extendunt nonnullæ, quam ut uno Palatinatu comprehendantur. Cracovienſis namque (Archiepiscopatus quondam) tres Pala-

Palatinatus suo continet ambitu; Cracovienſem, Sendomirienſem, & Lublinenſem. Vilnenſis totius Magni Ducatus Lituaniæ finibus, licet admodum amplis, terminatur. Samogitia itidem (Regnum olim) unicum habet Episcopum. & sic quædam aliæ.

Diœceses in regno Poloniæ numerantur in universum sedecim, duæ quidem Archiepiscopales, reliquæ Episcopales, hoc ordine.

Archiepiscopales.
Gnesnenſis.
Leopolienſis.
Episcopales.
Cracovienſis.
Cuiavienſis.
Vilnenſis.
Posmanienſis.
Plocenſis.
Varmienſis.
Luceorienſis.
Præmisliensis.
Samogitiæ.
Culmenſis.
Chelmenſis.
Kiovienſis.
Camenecenſis.
Vendenſis.

Gnesnenſis Sedis Archiepiscopus, est Legatus natus, regni Primas, ac primus

Princeps. Hic non solum jurisdictionem habet in universum in regno Clerum, ac primum in ordine senatorio locum: verum etiam summam in consiliis auctoritatem: & qui interregni tempore DD. Senatores regni, ad consultandum de rebus ad Rempublicam pertinentibus convocat, legationes externas audit, diem & locum electioni novi Regis indicit: eundem electum nominat, & promulgat, ac postea in solemnibus coronationis Comitiis, Cracoviæ celebrari solitis, diademate capiti imposito inaugurat. Metropolitanæ sedis Leopoliensis Archiepiscopus secundum locum in Senatu obtinet. Eum sequuntur ordine supra declarato Episcopi, qui in ordine senatorio omnes seculares præcedunt. Ea namque fuit regum Poloniæ pietas, ut statim à receptione fidei Christianæ, Catholicæ, orthodoxæ, Romanæ, redacto regni sui ad imitationem aliarum, quæ fidem jam susceperant, Provinciarũ regimine omni, illud insuper addiderint, quod Ecclesiarum antistites primum debeant perpetuo in Senatu Regni obtinere locum; eosque, uti Ecclesias illorum curæ subjectas, atque adeo universum Clerum, amplissimis donavere immunitatibus: quibus etiam nunc gaudent, maximo regni illius commodo, emolumento, adjumento, addo & ornamento.

Palatinatus.

PAlatinatus (ut à Diœcesibus ad eos transeamus) omnes certos habent limites & disterminia. Proprie autem Palatinatus sunt Ducatus, sive spectes amplitudinem territorii cujusque, sive Nobilitatem in quolibet Palatinatu degentem. Ex ea namque, cum sit numerosa, justa semper haberi potest manus, ad hostes propulsandos, vel etiam lacessendos bello. Proinde Palatinus quilibet, est Princeps creatus, primarius in ordine secularium Senator, & Dux exercitus sui Palatinatus. Sed præter munus senatorium, non exercet suum militiæ officium, nisi tempore generalis ex universo regno expeditionis. Ad quam non recurritur nisi ingruente aliqua hostis potentissimi vi. Pacis tempore habet jus in suo Palatinatu, conventus Nobilitatis instituere: iisque & judiciis præsidere: pretia rebus venalibus, præter tempus comitiorum & belli, imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudæorum quoque Iudicia ad Palatinum pertinent. Sunt Palatini in toto regno Po-

loniæ Magnoque Ducatu Lituaniæ XXXIV. Cum quibus nonnulli, quoad locum in Senatu, Castellani & unus Capitaneus, prærogativa quadam utuntur: & inter eos Castellanus Cracovienſis, ex quodam ſingulari privilegio, omnes ſecularis ordinis Senatores præcedit. Hic autem ordo ſervatur.

Caſtellanus
Cracovienſis.
Palatinus
Cracovienſis.
Poſnanienſis.
Vilnenſis.
Sendomirienſis.
Caſtellanus
Vilnenſis.
Palatini
Caliſſienſis.
Trocenſis.
Siradienſis.
Caſtellanus
Trocenſis.
Palatinus
Lenciciæ.
Capitaneus
Samogitiæ.
Palatini
Breſtenſis.
Kiovienſis.
Inoulodiſſanienſis.

Ruſſiæ.

Ruſſiæ.
Volhiniæ.
Podoliæ.
Smolcenſis.
Lublinenſis.
Polocenſis.
Belzenſis.
Novogrodenſis.
Plocenſis.
Vitebſcenſis.
Maſſoviæ.
Podlachiæ.
Ravenſis.
Breſcienſis.
Culmenſis.
Mſciſlavienſis.
Mariæburgenſis.
Braſlavienſis.
Pomeraniæ.
Minſcenſis.
Vendenſis.
Derpatenſis.
Parnavienſis.

Caſtellanatus.

SEquuntur Caſtellanatus: Illi ſunt Diſtrictus, Territoria, ſive partes Palatinatus cuiuſque; qui etiam certis circumſcripti ſunt limitibus; uti quoque bona Regia, à bonis Eccleſiæ, Dominorum ac Nobilium, hæreditariis ibidem

existentibus, discreta. Sunt autem in Palatinatu uno, aliquando quaterni, terni, bini minimum Castellanatus. Castellanus vero ad munus Senatorium, quo itidem fungitur, obtinet vices in exercitu sui Palatini, illiusque loco præest sui quisque districtus Nobilitati, hac eadem generali, ad bellum, expeditione. Nullam præterea iurisdictionem extra belli negotium in territorio, quamvis senatoria dignitate gaudeat, exercet. Castellani in regno sunt numero LXXXIII, duplicis tamen ordinis: Quidam vocantur majores: quidam minores. Majores sunt XXXI.

Posnanienſis.
Sendomirienſis.
Caliſſienſis.
VVoiinicenſis.
Gneſnenſis.
Siradienſis.
Lenciciæ.
Samogitiæ.
Breſtenſis.
Kiovienſis.
Inoulodiſlavienſis.
Leopolienſis.
Volchiniæ.
Camenecenſis.
Smolſcenſis.

Lubli-

Lublinenſis.
Polocenſis.
Belzenſis.
Novogrodenſis.
Plocenſis.
Vitebſcenſis.
Cernenſis.
Podlachiæ.
Ravenſis.
Breſcienſis.
Culmenſis.
Mſciſlavienſis.
Elbingenſis.
Braſlavienſis.
Gedanenſis.
Minſcenſis.

Hi propterea dicuntur majores, quia cum cæteris Senatoribus, tam Ecclesiasticis, quam secularibus, ad omnia etiam secretissima consilia admittuntur. Minores sunt LII.

Sandecenſis.
Medirecenſis.
VViſlicenſis.
Biecenſis.
Rogoſnenſis.
Radomienſis.
Zavvichoſtenſis.
Lendenſis.
Sremenſis.
Zarnovienſis.

Malo-

Malogostensis.
VVielunensis.
Præmisliensis.
Halicziensis.
Sanocensis.
Chelmensis.
Dobrinensis.
Polanecensis.
Premetensis.
Crivinensis.
Czechovienſis.
Naclensis.
Rospierienſis.
Biechovienſis.
Bidgostiensis.
Bresinensis.
Krusvicensis.
Osvviecimensis.
Camenensis.
Spicimirienſis.
Inovvlodensis.
Kovalienſis.
Santocensis.
Sochacovienſis.
VVarsovienſis.
Gostinensis.
VViſnensis.
Raciasensis.
Sieprcensis.
VVysogrodensis.
Ripinensis.

Zakro

Zakrocimensis.
Cziechanovienſis.
Livensis.
Slonscensis.
Lubacovienſis.
Conarienſis, terræ Siradienſis.
Conarienſis, terræ Lenciciæ.
Conarienſis, terræ Cuiaviæ.
VVendensis.
Derpatensis.
Pernavienſis.

Minores vero vocantur ideo, qui etiamsi cum cæteris supradictis Senatoribus regni, Senatorum privilegiis in reliquis gaudeant, & sint vere Senatores; à secretioribus tamen consiliis nonnunquam excluduntur.

Et hi sunt triplicis ordinis Senatores regni: Episcopi cum duobus Archiepiscopis, Palatini, & Castellani. Sequuntur officiales regni.

Officiales Regni.

HI sunt duplicis ordinis: Quidam sunt ordinis Senatorii, qui cum prædictis Senatoribus iisdem prærogativis utuntur: Quidam sunt extra ordinem Senatorium. Ordinis Senatorii sunt x.

Marschalcus regni supremus.

Mar-

Marſchalcus ſupremus M. Duc. Lituaniæ.
Cancellarius regni.
Cancellarius M. D. Lit.
Vicecancellarius regni.
Vicecancellarius M. D. Lit.
Theſaurarius regni.
Theſaurarius M. D. Lit.
Marſchalcus curiæ regni.
Marſchalcus curiæ M. D. Lit.

Marſchalcus eſt Magiſter Aulæ regiæ, & adminiſter conſilii publici: penes quem jus eſt, convocandi Senatum, juſſu Regis, vel Primatis: præſtandi ſilentium & audientiam: faciendi poteſtatem in Comitiis, dicendæ ſententiæ: Legatos externos adventantes excipiendi, illiſque de rebus neceſſaritis providendi: ejiciendi è conſilio eos, qui ad id non pertinent: pronuntiandi decreta regia in cauſis infamiæ & ultimi ſupplicii, illaq; exequendi: promulgandi ad populum Senatuſconſulta: moderandi pompis publicis: Hoſpites Illuſtres ſuſcipiendi: compeſcendi motus inquietorum atq; turbulentorum, non modo circa Senatum, & in publico, ſed etiam in privatis Regis cœnaculis & habitaculis: animadvertendi in delicta, quæ in loco & opido domicilii, ſive hoſpitii regii, vel comitiorum, admittuntur.

tuntur. Denique in Comitiis, & in comitatu regio, diverſoria diſtribuendi: & imponendi rebus venalibus pretia. Marſchalci etiam eſt, in aulicum Regis comitatum & adminiſtros menſæ regiæ, aliorumque munerum aulicorum, (profanos duntaxat intelligo) juriſdictio, cenſura & animadverſio, ne vel ſuum negligant officium, vel contra decorum aliquid committant. In publicis conventibus, & Regi, in publicum prodeunti, præfert erectum ſceptrum ligneum, ſeu baculum. Hæc eadem privilegia habent Marſchalci curiæ in abſentia Supremorum.

Cancellarius, Vicecancellarius, tam regni, quam M. D. Lit., nominibus & loco diſtincti: poteſtate & munere æquati. Diplomatibus, edictis, mandatis, epiſtolis, & aliis Scripturis regiis conſcribendis, atque ſignandis, quæq; ad eum mittuntur, accipiendis & legendis præſunt. Itaque in poteſtate ſua habent ſigna Regia. Cancellarius quidem majus; Vicecancellarius minus. Auctoritas eorum eouſque patet, ut multa inconſulto rege ſignare; quæ vero contra leges eſſe videntur, jubenti illi negare poſſint. Dant etiam reſponſa regio nomine; & quibus de rebus conſilium haberi debet, in ſenatu proponunt.

ponunt. Denique senatusconsulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum, ab Vrbanis & Opidanis, Præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum. Secretariis, scribis, sacerdotibus, concionatoribus & cantoribus aulicis, cæremoniisque circa regem ecclesiasticis, is præsertim qui est de sacro ordine, moderatur. Lege enim, alterum ex iis sacri, alterum profani ordinis esse oportet. Vnde consuetudine longa introductum, ut Vicecancellarius, mortuo Cancellario, propter loci & sententiæ dicendæ prærogativam succedat. Quare huic dignitati, viri doctrina insignes, & in regni negotiis optime versati, semper solent deputari: qui prudenter, quid fieri, vel concedi possit, quid item non, Regem cum suæ Majestatis debita dignitate informent. Nec debebit quisquam existimare, officium hoc simile esse scribarum muneri, quod antiquitus vile fuisse, docuit Reverendus admodum pater Nicolaus Serarius è Societate Iesu SS. Theologiæ Doctor; suarum Moguntiacarum rerum lib. 1. cap. 29. ubi demonstravit docte, illud Officii g[e]nus in dignitatis honorem transiisse.

Thesaurarius, ipso nomine indicat officium suum. Est enim promus & condus thesauri Regis: symbolorum seu insignium Regni, quæ sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius: supellectilis, & redituum regiorum scripturarumque, & monumentorum publicorum, actor: & moderator quorumvis quæstorum, curatorum, atque dispensatorum Regis: & rationum reddendarum exactor: monetariæ officinæ magister: stipendiorum, tam militarium, quam aulicorum solutor. Reddendæ rationi Regi obnoxius.

Atque hic addendum necessario, Officiales istos ordinis Senatorii, etsi videri loco esse postremo inter Senatores: auctoritatem tamen habere eos maximam: & quorum cuique ad primas in regno dignitates, ipso jure patet aditus. Nam cum hi exsequantur quicquid in Senatu unquam concluserit: uti sufficientiam quisque suam testatam facere, imo & diligentiam, in negotiis expediendis satagit: ita pro magis commendato & bene merito habetur.

Officiales ordinis non Senatorii.

OFficiales extra ordinem Senatorium dividuntur rursus in tres classes: vel enim sunt totius regni & M.D. Lit., vel sunt aulæ Regiæ, vel Districtuum. Totius regni seu Generales sunt hi:

Exercituum regni Generalis.
Exercituum M. D. Lit.
Exercituum regni Campestris.
Exercituum M.D.Lit. Campestris.
Militiæ aulicæ Præfectus.
Secretarius major regni spiritualis.
Referendarius regni spiritualis.
Referendarius M.D. Lit. spiritualis.
Referendarius regni secularis.
Referendarius M.D. Lit. secularis.
Pocillatores utriusque gentis duo.
Dapum incisores duo.
Gladiferi etiam duo.
Thesaurarius curiæ regni.
Thesaurarius M. D. Lit. curiæ.
Thesaurarius Prussiæ.
Assessores judiciorum curiæ.
Notarius causarum curiæ.
Notarius Cancellariæ M.D.Lit.
Regentes Regni Cancellariæ.
Instigatores causarum fisci.
Notarii campestres.
Excubiarum contra Tartaros præfectus.

Telonio rum, fodinarum argenti, plumbi, salis, præfecti.
Pecuniæ cudendæ præfectus. &
Præfectus sylvarum.

Circa hos Officiales hoc observandum. Vt enim ordinis senatorii officialibus, ad primas dignitates: ita hisce ad ordinem senatorium major patet aditus: præcipue vero Secretario majori, Referendariis. Censentur namque de Rege & Republica esse præ reliquis bene meriti: & qui ob usum rerum, & facultates ampliores, dignitatem Senatoriam tueri commodius possunt.

Exercituum regni Generalis & M.D. Lit. est Dux & moderator belli secundum Regem, & vicarius Regis. Ducit exercitum: capit locum castris: acies instruit: dat signum pugnæ & receptus: commeatus & annonæ curam in bello gerit: precia rebus venalibus imponit, ponderibusque & mensuris earum modum statuit: in delinquentes animadvertit: & ut paucis reliqua comprehendam, in exercitu, & tempore belli indicti, uterque auctoritate regia plenipotenter utitur. Hoc etiam usitatum in hac dignitate conferenda, quod ferme semper demandetur aliquibus ex ordine Senatorio, qui magis habentur apti. Ideo non est, quod mir

retur quispiam, tam amplas dignitates, & quarum maximus in regno Poloniæ usus, in senatu non censeri. Senatoribus namque conferuntur: vel etiam dignitas senatoria confertur una, si quis ex privatis tanto muneri existimatur idoneus esse.

Campestris Dux exercituum tam regni quam M. D. Lit, est Vicarius Generalis Ducis à Rege datus. Excubiarum potissimum explorationumque curam gerit, mercenariis militibus, illo præsertim absente, præest, totalemque jurisdictionem in exercitu eodem tempore exercet.

Militiæ Aulicæ Præfectus, est præses illorum militum, qui ad custodiam regiam, præsente rege, in castris ordinantur, exercetque in eos jurisdictionem, secundum Regem, plenariam. Durat autem ejus potestas, quousque Rex manet in castris.

Secretarius major regni, absentium Cancellariæ præfidum vicem supplet in aula & comitatu Regis: nec tamen ut illi, gestat signum regium, sed quoties opus est, petito ab illo annulo signatorio, tam diplomata publica, quam Epistolas ipso præsente signat. Habet hic secundum Cancellarium prærogativam ante omnes, capessendi honores

honores Episcopales, qui vacaverint. Habet & locum honoratiorem inter cæteros Officiales, tam aulæ, quam terrarum, seu districtuum.

Referendarii utriusque gentis & ordinis, sunt supplicum libellorum Magistri, & querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quin etiam in litibus urbanis disceptandis, eidem Cancellariæ præsto sunt: ejusque permissu exponunt Regi cum consilio causas & controversias litigantium: habentque locum in judiciis Regis, extra comitiorum tempus celebrari solitis, sententiæ ferendæ.

Pocillatores, utriusque gentis duo, ipso nomine indicant officia sua: quibus adjungere licet dapum incisores.

Gladiferi in pompa publica Regi præferunt ensem.

Thesaurarius curiæ regni & M. D. Lit., supremi Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhibeturque aliquando & à præsente, ad pleraque omnia, quæ ipsum concernunt.

Thesaurarius Prussiæ est, qui pecuniam omnem, & rationes à Præfectis & ministris bonorum Regis & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit: & vel ipse adminis-

ſtrat, vel Theſaurario regni tradit. Aſſeſſores judiciorum curiæ, ſunt pleriq; Officiales, qui in aula regis præſentes ſunt, utpote ſupplicum libellorum Magiſtri, ſive Referendarii, Vicecancellarius, & nonnulli ex Secretariis.

Notarii curiæ, tam regni, quam M. D. Lit. nomine declarant munus ſuum.

Regentes Cancellariæ ſunt illi, qui Notariis curiæ cum poteſtate præſunt.

Inſtigator cauſarum fiſci eſt, qui bona jure caduco ad Regem & fiſcum ejus devoluta, judicia à poſſidentibus repetit, & fiſco vendicat: ſive illa civium, ſive externorum, ſive nobilium, per confiſcationem Regi competentia fuerint.

Notarius Campeſtris, eſt mercenariorum militum conſcriptor: & ſtipendiorum ſolutor.

Præfectus excubiarum contra Tartaros, qui in finibus regni, verſus Scythas aſſiduas gerit excubias, ne inopinas excurſiones in regnum faciant: teneturque is ſemper tempeſtive Generalem exercituum præmonere, ut mature hoſti cum exercitu occurratur.

Præfecti teloniorum ſunt; qui tributa & vectigalia regni exigunt, eorumque rationes Regi competenti tempore reddunt.

Præ-

Præfecti fodinarum argenti, plumbi, ſalis, curam gerunt horum metallorum: juriſdictionemque exercent in operarios: rationibus reddendis Regi obnoxii.

Præfecti pecuniæ cudendæ, ſunt potiſſimum Theſaurarii, ad quorum officium pertinet, ut proba & juſti valoris moneta in regno cudatur.

Præfecti ſylvarum ſunt, qui in ſylvis, in quibus Rex ſolet venationibus aliquando indulgere, prohibent, ne quivis promiſcue venetur:

Officiales Aulæ regis.

Camerarius ſupremus.
Pocillatores.
Inciſores Dapum.
Vexilliferi.
Stabuli Præfecti.
Culinæ Præfecti.
Curruum Præfecti.
Camerarii, vulgo lectiſtratores.
Pincerna.
Subdapifer.
Stabuli Vicepræfectus.
Venator primarius.
Aulici, quorum magnus numerus.
Secretarii.
Salariati.

Pueri Regii.
Cubicularii.
Notarius thesauri major.
Stipatores.
Doctores Medici.
Capellani.
Notarii thesauri.
Musici.
Ostiarii.
Satellites.
Hospitiorum distributor.
Curruum vicepræfectus.
Dispensator.
Vini distributor.
Tibicines.
Tympanistæ.
Equisones.
Argenti custodes.
Culinæ familia.
Artifices omnis generis.
Artifices Stabuli famuli.
Artifices & famuli curruum.
Venatores & aucupes.
Apparitores.

Horum Officialium munera, ex ipsis nominibus nota esse possunt: sunt tamen plerique, qui peculiare quid habent: quorum officia paucis adnotabo.

Camerarius supremus præest cubiculo, Lectistratoribus & cubicularis regiis, advertitque ut omnia pro dignitate Regis administrentur.

Subdapifer curat, ordine fercula meniæ regiæ adferri, præcedens cum sceptro seu baculo dapiferum.

Aulici, quorum magnus est numerus, sunt primarii ex Nobilibus constituti, equis stipendia merentes, præsidii honorisque regii causa: quem equestrem seu curulem equestres fere comitantur. Qui equitatus numerosus est, atque splendidus: huic Marschalci moderantur, & delinquentes omnes puniunt. Sunt etiam quidam aulici, qui non habent necesse equos alere: hi prodeuntem in publicum Regem pedestres deducunt; quanquam in solemnibus pompis non inusitatum est, ut equites quoque equestrem Regem antecedant.

Secretarii, quamvis nullum peculiare certumque munus attributum habeant, ad nutum tamen Regis præsto sunt, in obeundis ejus nomine legationibus, inscriptionibus, & lectionibus publicarum ac regiarum scripturarum: in acciendis & deducendis ad Regem vel in senatum Illustribus hospitibus & Legatis Principum: in exquirendis & referendis sententiis, negotiorum, & à consilio absentium primariorum senatorũ: in recognoscen-

dis pro Rege locis & factis, & cauſis controverſis, regiorum præſertim hominum & adminiſtrorum, inter ipſos, vel cum magiſtratibus ſuis: & ſi qua ſunt alia honeſta, & cum dignitate conjuncta miniſteria.

Salariati, ſunt Concionatores, ſervitores interioris cubiculi, & ſimiles, quibus certa ſtipendia, & certa merces numerari ſolet.

Pueri regii & Cubicularii præſto ſunt ad quævis domeſtica regis miniſteria. Cubiculariorum tamen peculiaris uſus eſt in acciendis in Senatum & ad Regem Conſiliatiis, & deferendis quoquo verſus literis, mandatis edictiſque regiis. Quam ad rem opidatim, & vicatim, illis mandato regis equi ſubminiſtrantur.

Officiales Diſtrictuum.

OFficiales Diſtrictuum poſſunt commode dividi in duas claſſes, ut quidam ſint Officiales terreſtres: quidam Officiales caſtrenſes.

Terreſtres Officiales ſunt:

Succamerarius.
Vexillifer.
Iudex.
Dapifer.

Pociliator.
Venator.
Subjudex.
Pincerna.
Subdapifer.
Notarius.
Gladifer.
Quæſtor.
Tribunus.

Succamerarius eſt, qui regendis finibus agrorum, ac bonorũ terreſtrium, tam ad Regem, quam ad Nobilitatem, capitula, cives, pertinentium, præeſt. Qui juratus oportet ut ſit: habetque is ad id munus obeundum Vicarios, qui Camerarii vocantur: eoſque ſibi legit arbitratu ſuo ex Equeſtri ordine ejuſdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult.

Iudex terreſtris, cauſis & controverſiis privatis, Nobilitatis, diſceptandis & judicandis cum Subjudice præſidet; qui eſt ejus ſocius, non vicarius, loco tamen inferior: quibus adjungitur Notarius ſeu Actuarius judicii, qui habet quoque in illis judiciis jus dicendæ ſententiæ.

Quæſtor eſt exactor contributionum publicarum in certo territorio, obnoxius rationibus reddendis.

Tribunus cuſtos eſt Arcis, in ſuo quiſ-

quisque territorio, durante bello: ob eamque causam vacationem habet militiæ.

Cæterorum Officialium ministeria ex nominibus nota sunt.

Officiales Castrenses.

Capitanei cum jurisdictione.
Capitanei sine jurisdictione.
Burggravii.
Vicecapitanei.
Iudices.
Notarii.

Capitanei cum jurisdictione sunt præfecti arcium & civitatum regiarum, qui vocantur brachium regale. Isti judicia exercent, querelarum quidem nomine appellata, utpote quæ fiunt in causis levioribus, singulis duabus ordinarie septimanis. Castrenses vero, ubi videlicet disceptatur de causis gravioribus, singulis sex septimanis, nisi quid obstet. Habent hi Vicecapitaneos, Iudices, Notarios: imo & familiam numerosiorem, & peditatum, ac prohibendum, ne cuipiam vis inferatur, vel insolentiores contra leges patriæ delinquant impune. Habent itaque jurisdictionem coërcitionemque late patentem, non modo in agrestes & opidanos; verum etiam in Equestris ordinis

ordinis homines. Præterea omnium aliorum judicum, ecclesiasticorum juxta, ac profanorum, sententias executioni mandare possunt, si executores vel nolint, vel non proficiant. Gerunt etiam curam commodorum & redituum regis, qui ex re familiari ac pensionibus opidanorum proveniunt. Qui tamen reditus, quarta detracta, illis ob merita eximia donantur. Illis etiam inter reliquos officiales cujusque ordinis, major patet ad ordinem senatorium capessendum aditus.

Capitanei sine jurisdictione sunt qui vulgo tenutarii bonorum regalium nuncupantur. Hi nulla judicia exercent: insolentias tamen leviores coërcendi jus quandoque habent.

Burggravii sunt custodes arcium, qui pacis juxta ac belli tempore, nocturnas, atque etiam, quando opus est, diurnas excubias, per se vel suos administros servant, Capitanei auctoritati subiecti.

Sequuntur nobiles, barones, comites, duces, possessiones ibidem habentes suas, & hæreditates: Tum & Ecclesiarum, sive Cathedralium & Collegiatarum Capitulares; sive Parochialium ac aliarum quarumvis Rectores: Vt omittam civitates, opida, villas, arces:

arces: demum & mercatores, artifices, & id genus plebem.

Iam ex his nobilibus, baronibus, & reliquis assumuntur ad dignitates senatorias, solius arbitrio Regis. Interim vero opera, cujus vel quorum visum fuerit, utitur Rex in legationibus, in commissionibus, in finibus regundis, in contributionum publicarum exactionibus, in militia, & id genus muniis publicis.

Sed & ipsimet de medio sui, per electionem & liberis suffragiis, magis idoneos quandoque ablegant cum potestate Nunciorum terrestrium ad Comitia regni generalia: nonnunquam mittunt ad Regem de suis necessitatibus acturi: aliquando deputant Iudices ad Tribunal Regni. Quod cum sit ultimæ instantiæ, provocatio ab eo non datur, nisi ex paritate sententiarum causa aliqua remittatur ad Comitia, Regi & Senatui discutienda, & decidenda. Cum enim Rex causas & actiones Nobilium per appellationes ad judicium suum devolutas, expedire ob occupationes, quæ illi semper maximæ, non usquequaque potuisset: consultum illi esse volentes justitiæ & rebus suis, eam judiciorum formam adinvenerunt, de qi indulgentia Principis confirmationem ejul-

ejusdem obtinuerunt. Non tamen Rex jam vacat à jure dicundo: civitatum & opidorum omnium quæ jure utuntur Saxonico, causæ agitantur in curia. Causæ item Fisci ad judicium ejus pertinent regium, & quædam aliæ. Criminalium vero inter Nobiles causarum, ipse est unicus cum Senatu Iudex. In ejus namque manu fideli honores omnium positi & pœnæ.

Illud quoque libertatis habent præcipuum, quod una cum DD. Senatoribus ad electionem novi Regis pertineant, non solum deficiente, post obitum Regis, prole mascula, quæ succedere debeat, (quis enim invitis illis regni sibi habenas sumeret?) verum etiam dum Princeps legitimus succesſor, secundum leges regni, in Regem debet eligi. Hic etenim, licet succedat semper, præcedit tamen facta in personam ipsius electio. Neque hoc imminuit quidquam de majestate tanti Regis, cum & duo præcipua orbis Christiani capita, eadem ratione constituantur in imperio quisque suo, per modum videlicet electionis: atque ii tamen idem jus in suos, quod & cuique Principi hæreditario itidem in proprios. Faciunt demum cum debito in reges suos cultu, observantia, & subjectionis testifi-

ſtificatione, animis nimirum promptis, & volentibus: nec unquam committunt, quin hic eligatur, cui ipſo jure debeatur ſucceſſio. Non tamen eum modum negligunt, ne tantam libertatem ire perditum videantur: cum & regis eo majorem in populum benevolentiam hac ſe ratione magis promereri ac retinere exiſtimant; & neceſſitate quadam Principem ſuum obſtringere, quo filium, quem ſibi deſignatum velit ſucceſſorem, literis, rerum uſu, cæteriſque virtutibus, inprimis vero pietate ſedulo curet imbuendum: ab his namque omnibus inſtructum eum eſſe oportet, qui tam amplis, longe lateque patentibus, tum in medio potentiſſimorum hoſtium ſitis Regnis, imperaturus unquam eſt, & habenas eorum moderaturus.

II.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER PRIOR.

De ſitu Poloniæ & gente Polona.

IN iis libris, quos triginta de origine & rebus geſtis Polonorum conſcripſimus, oſtendimus, Polonos gentem eſſe Slavi-

Slavicam & Sarmaticam: Quæ quodam tempore è Sarmatia progreſſa, tranſmiſſo Viſtula flumine, in iis Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, conſederit, fineſque domicilii & imperii ſui verſus occaſum & ſeptentrionem longe lateque protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus, in ſeptentrionem quidem ſecundum utramque fere ejus fluminis ripam, in occaſum vero ſecundum dorſum Herciniæ ſylvæ, quo Boëmia clauditur, atque inde porro ſecundum Albim fluvium, ad ejus ipſius, atque adeo uſque ad Viſurgis ſeu Veſeræ oſtia, & ſinum Venedicum ſive Baltheum, quicquid terrarum eſt, ejus gentis ditione teneretur. Ac univerſe quidem eos populos Slavos ſeu Slavinos ſeſe dixiſſe: A finitimis vero cum Venedos ſeu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos eſſe: peculiariter vero, eos, qui verſus occaſum Germanis erant viciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, ſive Luzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Vetalabos, Retarios, Licicavicos, Heſtraldos, Vuloinos etiam, quod nomen [illegible]m Polonorum nomine cognationē [illegible]et, dictos eſſe. Quos omnes Slavicæ natio-

nationis atque linguæ fuisse, & partim domestiis latraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum & Germanorum ditionem nomenque postea transiisse, memoriæ proditum est. Polonorum autem nomen vernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare unius cujusdam populi & vetustumne, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus ullis externis id invenio: Nec unum ejus etymon memoratur, quemadmodum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho seu Lacho duce, Polachos, quasi posteritatem Lachi, dictos esse: Alii vero à campestri planicie, quam incolunt, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataque una litera Polonos, & ab iis regionem Poloniam appellari volunt. Ejus autem non iidem semper fines fuere. Nam Russiæ permagnam partem cum Podolia subactam, & Prussiæ nonnullam & Polessensem tractum barbaris Iazygibus sive Iazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adjecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorũ occidentalium detrimenta, posteriori tem-

Silesia

Silesia fere omnis Polonis sese subduxit, & Pomeraniæ Cassubiæque reliquæ magna pars detracta est. Decesserat & Russia Podoliæque pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masovia fere. Sed hæ provinciæ his duobus non amplius seculis recuperatæ sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæque ea qua nunc Prussia continetur. Rursus tamen Lithuani, securis fœdere & societate ipsorum Polonis, Polessensem tractum fere omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Russiæ & Podoliæ, avorum nostrorum memoria, regibus vel faventibus, vel conniventibus, ad se revocarũt, quemadmodum suo loco exposuimus. Sed ii populi nuper adeo, extremo regni Sigismundi Augusti tempore, cum hoc opus nos ad finem perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro in jus & ditionem Polonorum æquo fœdere prorsus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renovato & ampliato antiquo fœdere, conjunxere. Instituta tamen sua, & magistratus, & jurisdictionem peculiarem retinuere. Cæterum nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ de-

trimenta in hac descriptione præterivimus, ita modo commemoratas accessiones cujuspiam alius operi reservamus, aliis jam distenti studiis & occupationibus. Nec Livoniam attingimus, cujus à vicinis principibus misere discerptæ, maxima pars ante pauculos annos in ditionem ejusdem regis venit. Ne Prussiam quidem ducalem exactius describemus. Licet enim ea justis armis repressa ac domita, ex fœdere majestatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoscat, neq; linguam tamen, neque instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis pene priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima est Masoviæ: Quæ à Polonis colitur antiquitus, & Polonici fere juris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua est oppidū Lemburgum, & arx Pythovia, complectemur, propterea, quod ea beneficio regum superiorum in jus ducum ulterioris Pomeraniæ transiit. Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarii regis Poloni, jurantque ritu solenni in verba ejus, quem admodum & dux in Prussia, & ante eum, nostra memoria creatum, Magistri cum primoribus ordinis Crucigerorum, seu Teu-

Teuthonicorum Sanctæ Mariæ militum, cum ejus provinciæ dominarentur, jurabant. Valachiam quoque prætermittemus: quæ fuit & ipsa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum, sed suis legibus, sua lingua, suisque ducibus utens, qui Vojevodæ seu Palatini dicuntur. Qui duo primum fuere, Transalpinensis, & Moldavicus: quorum hic à nostratibus peculiariter Valachiæ Palatinus dicitur: ille vero Multanicus. Verum extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diviso inter fratres principatu Moldavico. Ac Bessarabia quidem jampridem subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi jam dedititii sunt ejusdem gentis, patrum, avorum, & proavorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoque, & ipsi jurare soliti.

Poloniæ fines & ambitus.

Nunc igitur Polonia, quæ quidem uno regno & jure cōtinetur, quatenus à nobis describitur, secundum longitudinem terræ habitabilis, è sententia geographorum, & inprimis secundum delineationem amici mei Vencesslai Grodecii, à tricesimo octavo gradu ad

quinquagesimum secundum vel tertium (incerti sunt enim in illa solitudine Scythica fines ejus) ab occasu æstivo versus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quam per ducenta milliaria Polonica: (quorum unumquodque quatuor Italica in se continet; Tametsi Russica & Podolica sunt aliquanto longiora.) Quin certis literatum monumentis doceri potest, Ociacoviam arcem ad ostium Borysthenis LIV gradu longitudinis sitam, aliquando in ditione Polonorum regum fuisse. Latitudo autem Poloniæ, qua maxime Orientalis, & qua Occidentalis est, XXX plus minus milliariorum est. Et Occidentalis quidem habet imam poli elevationem LII, summam LIV graduum XL fere minutorum. Orientalis vero summam quidem LI ferme, imam autem XLIX graduum. Pocucensis tamen Russiæ tractus, à quadragesimo octavo incipit. Cæterum in medio, qua latissime centum miliariis patet Polonia, & cum in meridiem paululum recurvatur, tum in septentrionem magis ad mare Baltheum seu Venedicum, & secundum extremam oram Masoviæ dorso prominet, imam quidem poli elevationem habet in ora Scepusii quadraginta nové graduum, sum-

summam vero in litore maris, & in Pusceusi ora quinque ferme & quinquaginta: ita ut figura ejus intensi arcus speciem præ se ferat: cujus nervus paululum reductus ad meridiem & occasum hybernum quadam tenus spectet, exterior vero curvatura in septentrionem & ortum æstivum obversa sit. Quod si quis novas accessiones Polessiæ, & ei confinis Russiæ, Volyniæ, Podoliæ, & Livoniæ, Prussiamque ducalem, & Lithuaniam cum sua Samogitia, & Russia alba Moschis finitima, (quæ omnia jam uno regno continentur) annumeret, multo longius & latius versus orientem solem & septentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim sitæ sunt arces & oppida, Kiovia, Caniovia, & Circassi, ultra LIV gradum longitudinis. Prussiæ vero ducalis & Samogitiæ latus septentrionale quinquagesimum sextum, finitimæ autem Russiæ albæ LVII gradum latitudinis attingit. Porro continens his Livonia, quatenus cum duce novo Curonienst sive Curlandico (qui partem ejus nonnullam obtinet) regis Poloni Majestatem agnoscit, LXI gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici, à finibus Marchiæ Brandeburgensis ad Nieprum ducta recta linea, non mi-

nus CCXL milliaria complectitur, si XV milliaria uni gradui respondent: Latitudo vero, ab ora Pocucensi ad Pernaviam Livoniæ, ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc circumscribimus, ab occidente sole incipientibus, Marchia Brandeburgensi & Pomerania ulteriore: a septentrione mari Venedico & Sarmatico: cujus adversa litora tenent Sueones sive Sueti. Inde Prussia ducali, eique continente Lithuania in ortum æstivum fere vergente. Hinc porro campestribus Scytharum sive Tartarorum solitudinibus prorsus orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde vero plane australi Valachia sive Moldavia: Deinceps Vngaria, & in africum & occasum hybernum obversa Silesia Boëmicæ ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania ulteriore, & Lithuania, paluſtres densæque sylvæ eam fere dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria vero sylvestrium montium cacumina: itemque ab occidentali parte Moldaviæ. Nam à reliqua Moldavia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nester fluvius eam & finitimam ei Podoliam dividit: idemque, nisi fallor, limes

limes est ejus ipsius Podoliæ cum Bialogrodensi Turcarum ora: ut Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tartaris Ociacovien sibus, aut certe cum utrisque. incertus is est, ut diximus, propter vastitatem & solitudinem. Equa solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal pascuorum nomine. Prussia vero ducalis sic est implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali sejungenda est) difficulter ut queant distingui. A Masovia sylvæ eam dirimunt.

Poloniæ partes.

Partes insigniores Poloniæ sunt, major & minor Polonia, Russia, & Prussia regia, Podolia, Masovia, & Cuiavia. Quæ & ipsæ deinde satrapiis, vel, ut vulgo loquuntur, palatinatibus ac territoriis fere distinctæ sunt. Major Polonia duas satrapias, nimirū Posnanien-sem, & Calissien-sem, complexa, occidentalis est; Silesiam, Marchiam Pomeraniamq; ulteriorem, meridionali occiduo & arctoo latere attingens. Magis autem ad occidentem vergit Posnanien-sis satrapia; Calissien-sis contra ad ortum & septentrionē: qua parte sunt Paluci, Craina, & Cassubia, tractus terræ non contemnendi. Minor Polonia

Orientalis est, Cracovienſi, Sendomirienſi, & quæ hujus pars quondam fuit Lublinenſi ſatrapiis definita, hoc ipſo ordine, quo nunc ſunt enumeratæ, verſus aquilonem & ortum æſtivum ſitis. Quæ à ſeptentrione, Maſoviæ & Poleſſenſi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat; ab ortu, Ruſſiæ; à meridie vero, Vngariæ & Sileſiæ finitima eſt. Sunt autem ſatrapiæ Cracovienſis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepuſio & Vngariæ finitimus: Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracoviæ vicinior eſt: Submontanus vero Ruſſiæ & Sandomirienſi ſatrapiæ jungitur. Lublinenſis item ſatrapiæ pars eſt Poleſſe reliquum, quod à Lithuanis detractum non fuit, utrumque à ſylvis ita dictum verius, quam Podlaſſe dialecto Ruſſica, quaſi Poloniæ finitimum. Niſi quis forte Podlaſſe Polonis ſubjectum interpretari malit. Sileſiæ pars ea, quæ adhuc eſt Polonicæ ditionis, ſic implicata eſt Cracovienſi ſatrapiæ, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam ea nullam habet: Sed in Cracovienſi fere cenſetur: Habet autem tria territoria, Oſuencimenſe, Zatorienſe, & Severienſe. Quorum duo priora ſuperiori tempore ſuos habuerũt duces: Nunc præ-

præfecturæ regiæ ſunt. Severienſe eſt in ditione Epiſcopi Cracovienſis. Meridionale & occidentale latus ejus ipſius Sileſiæ: cætera tenet Sileſia Boëmicæ ditionis, nempe Ceſſinenſis, & hujus pars quondam Pelcinenſis: Ratiborienſis item & Opolienſis principatus, ſive ducatus, ut vocant. Ab ortu vero hiberno Scepuſienſem tractum vix & modice ea attingit. Eſt autem Scepuſium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici juris eſſet, ad Vngaricum traductus: de quo alibi ſuis locis attigimus. Deinde vero nonnulla pars ejus cum tredecim oppidis & arce Liblio, ſive Lubovulia rurſus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta eſt, atque etiam nunc ab ejus præfecto & ejus nomine adminiſtratur, Cracovienſi ſatrapiæ tractuique Sciricio verſus meridiem adjacens. Inter minorem vero & majorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes, intermediæ ſunt Satrapiæ, Siradienſis, Lencicienſis, & Ravenſis, nullum commune nomẽ habentes. Quarum prima ad meridiem & Sileſiam, Lencicienſis & Ravenſis ad ſeptentrionem vergunt, Maſoviamque attingunt. Harum autem occidentalior eſt Lencicienſis. Nonnunquam eæ tres una cum Cuia-

via,

via, imo & Masovia, majori Poloniæ, sicut Russia & Podolia minori, accensentur. Cuia via vero ab ortu, Masoviæ & Ravensi satrapiæ; à meridie Leuciensi & Calissiensi jungitur. Continet autem in se duas satrapias, Brestensem, quæ magis ad ortum & meridiem vergit; atque Inonladislaviensem, sive Iuninladislaviensem, quæ magis est occidua & septentrionalis. Cujus non exigua pars est Dobrinum, ultra Vistulam, ab oppido sic dictum: latere orientali confine Masoviæ; septentrionali vero, Prussiæ. Masovia quoque eodem latere Prussiam, orientali Lithuaniam & Polessiensem tractum, & versus ortum hibernum Poloniam minorem, ejusque satrapiam Sendomirienſem, meridionali vero Ravensem attingit: Duabus satrapiis distincta: Plocensi nimirum, quæ occidentalis est; & ea, quæ peculiariter Masoviæ nomen retinet, propterea quod diutius ducum suorum, de Polonorum principum stirpe oriundorum, dominatu segregata, postrema omnium nostra memoria defecta ducibus, ex pactis, & jure feudi, Quæ quidem orientalis est. Ravensis quoque satrapia quondam pars Masoviæ fuit, suosque duces habuit, sicut

& Plocensis, & pleræque omnes. Prussia regia præter meridionale latus, quod jam est expositum, ab occasu ulteriorem Pomeraniam confinem habet. A septentrione sinu Baltheo seu Venedico, sive Codano; ab ortu Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapiis distincta est, Culmensi, Mariæburgensi, & Pomeranica. Quarum hæc occidentalis est: Reliquæ duæ, Vistula flumine ab illa diremptæ, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Mariæburgensis vero ad septentrionem. Varmia, & ipsa pars est Prussiæ regiæ, ad aquilonem seu euroaquilonem vergens, ducali fere undique cincta, & ab ea quodam tempore majorem in modum aciſa: Mariæburgensem quoque satrapiam contingit: Nec in ulla satrapia censetur, subjecta episcopo suo, & sacro Ecclesiæ ejus collegio, Regis Poloni Majestatem agnoscentibus. Michalovienſe autem territorium est in satrapia Culmensi, Masoviæ ac Dobrino finitimum: olim pars Masoviæ. Ducalis Prussiæ (ut eam quoque, quo magis perspicua sit hæc Poloniæ descriptio, hic obiter attingamus) præter regiam Prussiam, limes est, à septentrione mare Sarmaticum, cum lacu Curonienſi, & ora Livoniæ:

Ab

Ab ortu Samogitia, cæteraque Lithuania: A meridie vero Masovia. Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Prussia priusquam sub jugum Christi missa est, alios fines habuit, & aliter divisa fuit. Fuit autem ea decem regionibus sive tractibus descripta: videlicet Pomesanienſi, in quo est Mariæburgum, Christiburgum, Quizinum sive Marienverderum: Pogesanienſi, in quo est Elbinga & Hollandia: Erminio sive Varmienſi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natangino, ubi est Balga, Brandemburgum, Cruciburgum: Sambienſi, in quo sunt Mons regius sive Kœnixberga & Lochstete: Nadravenſi, quo Tapelacoca, Insterburgum, & Vonsdorfia continentur: Salavenſi, in quo est Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suum retinet, & ad Aquilonem ortumque æstivum inter utrumque Habum & mare longe prominet: Bartheno, quo Rastenburgum, Barthesteinum, & Resla sive Reselia continentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolomæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & viribus maxime pollens, ita ut ad sex millia equitum, peditũ etiam ingen-

ingentem numerum conficeret. Cæterorum quilibet minimum ter mille equites, peditum vero decem millia conficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in vetusto quodam libro Germanica lingua scripto legimus. Cæterum Culmenſis tractus, & Pomerania, Poloniæ, non Prussiæ partes fuere. Sed nos cætera prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli vocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A septentrione Russiam albam & Volyniam habet: Ab austro Vngariam, eiusque populum Ceculos, & nonnullam Moldaviæ partem attingit eo tractu terræ qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldavia sive Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis est orientalis Russiæ. Continet Russia duas satrapias, nempe Belsenſem, quæ ad Volyniam & Lithuaniam vergit, & eam, quæ peculiariter Russica & Leopolienſis dicitur, australem magis & orientalem: Nisi quod Chelmenſis tractus eius non exiguus ad septentrionem, etiam ultra Belsenſem prominet, & Polessiæ finitimus est. Reliquum autem orientale latus eiusdem Russiæ. ac totius Polonici regni, claudit Podolia, ab aquilone & euro albæ Russiæ, à cætero ortu vastis campis Tartaricis atque

atque Turcicis, ut diximus, à meridie vero Moldaviæ continens: Totaque una satrapia censetur, quam Podoliam vocant. Olim Podolia & Russia, tam ea, quæ nunc Poloniæ pars est, quam ea, quæ est in ditione Lithuanorum & Moschorum, suos habuit duces, quemadmodum luculentius ostendimus in historia: Quorum stirps cum late propagata esset, partim ipsa sese intestinis dissidiis atque civilibus bellis confecit, partim à Polovuciis, qui Gothi fuisse videntur, ac Tartaris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adjuncta est imperio, partim in nomen & jus de se ortorum Moschorum transiit. Extant etiam nunc permulti, ducale nomen, sed plerique nudum propemodum, retinentes: Inter Polonos vero nulla ducum superest memoria. Hi nunc sunt Poloniæ, quatenus hic eam descripsimus, fines, hæ partes.

Soli cœlique qualitates.

Est autem regio tota fere plana & aprica, maxime qua ad occidentem solem & septentrionem vergit, & quæ penitus orientalis est Podolia, ac vel vicinorum Moldaviæ, Russiæ & Vngariæ

gariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Russia, quo propius accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana est & sylvestris. Quo longius autem inde recedit, eo lenius declivis est, magisque culta & meliore gleba. Tametsi in meditullio quoque Sendomirienſis satrapia, aliqua ex parte leniter montosa, seu verius clivosa est. Prussia pleraque omnis, excepta Marieburgensi satrapia, qua ad Habum & mare vergit, collibus molliter & ad fertilitatem amœnitatemque commode distincta est. Itemque pars nonnulla Cuiaviæ. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Russiam ab Vngaria dirimunt, ardui & sylvestres, non ignoti sunt etiam veteribus Geographis & Historicis. Et in his celebris est inprimis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus. Alii Biesciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellati, externis ignoti sunt. In meditullio vero minoris Poloniæ Lysecius est, quasi tu dicas calvum, sive calvastrum, in quo monasterium est, S. Crucis nomine lignoque celebre: & Vavelus, arce Cracovienſi quam suo ipsius nomine nobilior, & is in quo situm est Cienstochovienſe monasterium, quem Clarum latine monachi, ni fallor, in-

colæ appellavere. Sylvestris sane fuit superioribus temporibus pleraque omnis Polonia: Ex eone autem tempore, ex quo habitari cœpit, an postea pestium bellorumque incommodis eo redacta, non liquet. Sed Sigismundi senioris, filiique ejus Sigismundi Augusti, optimorum & mitissimorum, sapientiumque regum studio, diuturnam pacem nacta, nunc ubique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferax, & pratis abundans. Nec tamen deest etiam nunc sylvarum copia. Neque enim eæ penitus exciduntur & extirpantur, partim propter pascua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac necessaria, partim etiam propter saxosi vel arenosi soli sterilitatem. Sunt autem sylvæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem fere in planis & arenosis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utrisque, sed uberiore gleba præditis. Multæ sunt etiam in planis juxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & pascuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum alvearibus gravidæ fiunt, materiamque ædificiis navium ac domorum, malis, tabulis, & vasis aptam, ut & taxi & terebinthi,

thi, suppeditant: Quercus & fagi etiam pastum uberem porcis ferisque præbent. Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta subministrant. Tanta est enim vis frigoris in his regionibus interdum, ut radicitus arescant arbores, & aqua ex æditiori loco effusa, priusquam terram contigerit, in glaciem concrescat. Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribusve mensibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac sextum usque glacie concreta, non modo peditibus, verumetiam equitibus & curribus ac plaustris quamvis oneratis, multis simul longo spatio pervia & secura præbent itinera. Equidem quodam tempore ultima die mensis Martii Vistulam in Masovia, per firmam adhuc glaciem, cum curru & quadrigis & aliquot equitum comitatu transivi. Hac etiam præterita hyeme in Prussia glacialis piscatio in lacubus post initium Novembris cœpta, duravit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem cæli intemperie pomaria tamen sunt non infrequentia, & fructuosa, ad Vistulam præsertim, & in suburbanis Cracoviensibus, Sendomirien sibus, Varsavien sibus, Torunen sibus, Gdanen sibus: El-

ГПБ Славянского

bingensibus item, Fraumburgensibus, Velisensibus & Bochnensibus, licet remotioribus à Vistula, totoque tractu Submontano atque Scirciensi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, persicorum, cerasorum, & nucum bonitas & varietas certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, quarum uvæ in minore Polonia esui quidem non insuaves sunt, præsertim si æstas & autumnus temperiem suam servent: sed vinum inde expressum acerbius, ubi defecatum est. Aliquanto suavius & copiosius exprimitur apud Crosnam Silesiæ in finibus majoris Poloniæ. Apud Toruniam quoque in Prussia vineæ coli cœpere non infeliciter, ut audio. Neque negat solum Polonicum castaneas, mora, cotonea, ficus, amygdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenses Italiæ delitias, palatinariumque lenocinia, si adhibeatur cultura diligentior, & à gelu custodia. Nec metalla fossiliaque desunt in montanis: plumbi quidem intermixtò argento apud Ilcussum, Slacoviam, Chranoviam, & Novagoram oppida satrapiæ Cracovienss, & in finibus Silesiæ: argenti vivi apud Tustanum in Russia: æris & lazurii, & plumbi item apud Chencinos:

nos: ferri plurimis in locis sylvestribus: nitri apud Visliciam & alibi: salis apud Bochnam & Velisca in satrapia Cracovienst, & apud Haliciam, Colomeiam, Solum, (quod quidem à sale nomen habet,) & aliis compluribus in locis Russiæ. Ac in Russia quidem id ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in modum farinæ vel nivis minutum relinquitur, partim in frustula conformatur: in tractu vero Cracovienst, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum & rupium in subterraneis specubus, alte lateque excavatis, & villas, templa, oppidaque superædificata sustinentibus, ferro excinditur, comminutumque deinde, & mola tritum, ad usus hominum accommodatur: partim & ipsum ex aqua injectis lapidei salis frustulis & quisquiliis, quæ secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in massa lividus est fere, ac luto respersus. Candidum, & in modum crystalli pellucidum, rarius est. Tritum candet aliud alio magis. Coctum vero despumatis sordibus candidissimum redditur, nivi non dissimile. Fertur, in salinis Bochnensibus reperiri quiddam pici concretæ simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum solvat alvum.

Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, gallorum, & aliorum animalium assimulatæ voces in profundissimis specubus: idque mali & incommodi alicujus imminentis portentū vulgo habetur. In majore quoque Polonia apud Pincum salinæ sunt, verum tenuiores. Sunt etiam in confinio Ostvencimensis territorii & Scepusii aquæ salsæ, unde salem coctum vidimus regi exhibitum. Salinæ tamen nullæ sunt. Porro in desertis Podaliæ, & Borysthenī vicinis locis, lacus est, cujus aqua sereno & ardente sole, in solidum salem concrescit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo, tanquam in glacie versentur, sectumque in frusta arbitratu suo avehant. Quamprimum autem pluit, solvitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezum vero sive Beciam oppidum in submontana regione, vitriolum effodi, ac in viridem lapideamque duritiem decoqui, nuper cœpit: *Coppervvasser*, hoc est, æris aquam, Germani, & nostrates item, appellant. Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepusio. Marmor quoque & alabaster quibusdam in locis effodiuntur. Est in majore Polonia prope Sremum oppidum collis, ubi (res incredibilis; sed à multis confir-

confirmatur) ollæ, amphoræ, cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata durescunt. Vidi unum atque alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porro in mari Sarmatico Prussiam alluente colligitur succinum, sive electrum; (ambram etiam externi vocant.) quod fluctibus appulsum ad littora, homines nudi obviam euntes parvis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, sed mox in aëre durescit, tornoque ac scalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: ut in Pissia Episcopæ Varmiensis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis fossa altius humo fertur inveniri. Spumane maris concreta id sit, an succus & gummi arboris, an quippiam aliud, non est hujus loci disputare. Est sane leve & pellucidum: Estque fulvum & candidum: Candido majus pretium. Ferunt, si incendatur, odore venenum necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices & alia insecta, non arte, sed vel opificio naturæ, vel fortuitis casibus inclusa.

Flumina Poloniæ.

Aquis irrigua est pleraque omnis Polonia: sed fluvios navigabiles non multos habet: Præcipui sunt Vistula, Donaiecius, Sanus; Vieper, quasi quis dicat porcum; Varta, Noteſſius, Neſter, Prutus, Bugus, Bohus sive Bogus, Pripetius, Narva, Drevancia. Nam Odra, quem veteribus Gutalum seu Viadum esse volunt, in confinio Moraviæ & Sileſiæ exiſtens, & per hanc secundum Poloniæ limitem, perque Marchiam ac Pomeraniam ulteriorem permeans, infra Scecinum in Venedicum sinum decurrit. Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Ruſſiam albam, eique confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacoviam munitionem Tartaricam seſe exonerat, ortus in Moſchovia. Boryſthenes is est veteribus Græcis & Latinis, omnium ſcriptorum conſensu, præter Bernardum Vapovium. Qui ſimilitudine nominis, ut credibile est, adductus, Boryſthenem vult esse Berezinam: qui in Nieprum ab æſtivo occaſu influit, minor eo & ignobilior. Vistula in Ceſſinenſi ora è Sarmaticis montibus exoriens, verſus æſtivum occaſum & ſeptentrionem primum, mox verſus orientem aliquantiſper, deinde à Sendomiria verſus ſeptentrionem rurſus per minorem Poloniam decurrit. A Varſavia vero rurſus ad occaſum æquinoctialem, & mox æſtivum flexus, Maſoviam interluit, Dobrinumque à reliqua Cuiavia dirimit. Vbi autem Pruſſiæ fines attigit, in ſeptentrionem reflexus, deinceps mediam eam dividit. Supra Mariæburgum autem in duos alveos præaltis aggeribus objectis ſectus, inſulam inſignem & fertilem, quam Zulavam majorem vocant noſtri, efficit, & nomen amittit. Ac ſiniſter quidem alveus, qui major est, Lenivuca, dexter vero Nogatus vocatur: Quorum hic in Habum lacum tribus oſtiis, ille vero duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum seſe exonerat, longitudinis quidem gradu 41, latitudinis vero 54. Fontes autem Viſtulæ ſunt longitudinis itidem 41 gradu, latitudinis 49, minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum ſpatio Viſtula, Solam, Premſam, Scavam, Donaiecium, Viſlocam Ropa auctam, Nidam, Sanum, Viepram, Pilciam receptis Drevicia & Volboria, Bſuram, Narvam cum Bugo, Drevanciam, Berdam, Oſſam, & Motlaviam

minora flumina excipit: & Osuencimum, Zatoriam, Cracoviam, Cazimiriam, Sendomiriam, Varsaviam, Plosçum, Vladislaviam, Teruniam, Culmam, Grudentum, Quizinum, Novum, Gnevum sive Mevam, Mariæburgum, Dersaviam, & Gdanum urbes & oppida non ignobilia præterfluit. Arces item Lipoveciam, Nepolomice, Corcinum, Zavichostum, Cervenscum, Monasterium, Zacrocimum, Vislegradum, Sochacioviam, Dobrinum, Bobrovunicos, Racianzum, Sluzoviam, Dyboviam, Niessoviam, Starigradum, sive Althausum, & Suece, & adhærentes eis vicos alluit. Donajecius (quod nomen parvum Danubium significat) ex eisdem Sarmaticis jugis non longe à Vistulæ fontibus paulo orientalior exortus, per Scepusium & Submontanum tractum decurrit, Sorstenumque & Mussinam, & Melstinum arces & Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, præterlapsus, non longe ab Opatovecio vico Vistulæ miscetur. Sanus à Biesciadis jugis, longitudinis gr. 44, latitudinis 48, minuto 30, nascens, & versus septentrionem & occasum æstivum profluens, posteaquam Liescum, Sobenum, Sanacum, Brozoviam, Præmisliam, Radimnum, Iaroslaviam, Lezei-

Lezeiscum, Russiæ arces & oppida prætergressus est, Visłocumque alium à Visłoca, & Viarum minores fluvios in se recipit, apud Sendomiriam oppidum long. gr. 44 fere, lat. 50, minuto 30, Vistulam & ipse subit. Varta apud Cromoloviam satrapiæ Cracovienſis oppidum ortus, longitudinis gradu 40. min. 50, latitudinis gradu 50, min. 30, per Siradienſem satrapiam & majorem Poloniam versus occasum æstivum fere decurrit, Olstinum, Censtochoviam, Mestoviam, Siradiam, Vartam. Vneoviam, Colum, Cominum, Pysdros, Sremum, Curnicum, Posnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, VVroncos, Siracoviam, Mezichodum, oppida & vicos cum adjunctis arcibus, & Landisbergam veteris Marchiæ præterfluens, Nyrumque, VVresmiam, Velinam, Prosniam, Obram, & Notessium minores fluvios excipiens: & apud Costrinum oppidum, in Odram è Silesia occurrentem influit, long. grad. 37, lat. 52, min. 50. Notessius vero apud Crusuiciam Cuiaviæ oppidum è Goblo lacu existens, & ipse per majorem Poloniam versus occasum hybernum means, Pacostum ambit: Labissinum, Naclum, Pilam, Vsce, Drenumque arces & oppida præterlabitur. Nester,

ſter, quem Tyram veteribus vocari volunt, in Ruſſia è Sarmaticis jugis non longe à Tybiſci & Sani fontibus ortus, initio verſus Aquilonem profluit, deinde ad ortum converſus, Biſtriciam, Lipam, Seretum Ruſſicum, alium à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vſciam & Moraquam ignobiliora flumina absorbet, & Zidacioviam, Haliciam, Ceſſibieſos, Cervonum, Chocimum, Valachiæ, & alia quædam oppida prætерlapſus, infra Pocuce Podoliam à Valachia longo ſpatio dividit: Ad extremum deflexo nonnihil in meridiem alveo, ſupra Bialogrodum urbem Scythicam, ſive Turcicam, quæ & Moncaſtrum dicitur, in Pontum Euxinum ſive continentem ei Obidovum lacum influit, long. gr. 53, lat. 47, min. 30. Bugus in Ruſſia & ipſe non longe ab Oleſco oppido, long. gr. 46, lat. 49, exoriens, & primum in occaſum, mox in ſeptentrionem ſecundum occidentalē latus Volyniæ tendens, poſtremo ad occaſum reflexus, ubi Poleſſenſem tractum, receptis Volodaroa, Belſo, Ratа Suinia, Muchavecio fluviis, emenſus eſt, & Buſcum, Grodecum, Grodium, Lubomliam Ruſſica, Breſteque, Ianoviam, Drochicinum Poleſſenſia, & Cameneciam Maſoviticam oppida præ-

prætergreſſus eſt, apud Serocecium vicum, long. gr. 43, lat. 52, min. 40, Narvæ à ſeptentrione & ortu æſtivo è Lithuania profluenti ægre miſcetur, nigrorem ſuum retinens aliquamdiu. Nec multo inferius victor Narva apud Nouidvuorum oppidum Viſtulam ſubit. Eſt autem peculiaris Narvæ natura, ſicut & Dlugoſſius annotavit, quod non fert venenoſa animalia, uſque adeo, ut ſerpentes, qui navibus Bugo delatis adhæſerint, edito ſibilo refugiant, cum primum ad aquam ejus fluminis attigerint. Pripetius in Chelmenſi tractu è palude non longe à Lubomlia exiſtens, long. gr. 47, lat. 50, præter occiduum & ſeptentrionale latus Volyniæ, diverſus à Bugo, per Ruſſiam albam longo ſpatio verſus orientem ſolem progreditur, & cum nonnullis aliis, tum Styro, Turo, Slucio, Suiſlocio grandibus fluviis auctus, Nieprum ſive Boryſthenē ſupra Kioviam ſubit, long. gr. 51, lat. 53 fere. Bohus autem, ſive Bogus, è palude ortus in finibus Podoliæ, long. gr. 49, lat. 49, min. 30, itidem per Ruſſiam albam meridionalior longo terrarum tractu ad ortum tendit: ad extremum deflexo in meridiem curſu, & ipſe in Boryſthenem non longe ab oſtiis ejus, long. grad. 55, lat. 48, ſeſe exone-

exonerat. Prutus è jugo montium Sarmaticorum, longitud. gr. 46, min. 50, lat. 47, min. 30, versus aquilonem in Pocuce delapsus, & Colomeiam Sniatinumque præterlapsus, inde per Valachiam sive Moldaviam primum orientalis, deinde australis versus Bulgariam in Danubium decurrit, long. gr. 52, lat. 45 fere. In Prussia vero Alla & Passaria, non longis inter se spatiis orti, versus septentrionem fluunt: Et Passaria quidem infra Olstinecium, sive Hochsteinum, (ut vocant Germani,) ducale oppidum existens, Morango, Libstadia, Brunsberga & Helgebeila oppidis præteritis, Habum lacum subit, long. gradu 42, min. 34, latit. 54. Alla sive Alna vero supra Allesteinum S. Collegii Varmiensis arcem & oppidum, cui etiam nomen dedit, oriens, præteritis Vartemberga, Gutestadia, Heilsberga, sive Allesberga, Varmiensibus, & Barthesteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo, ducalibus oppidis, apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per ducalem Prussiam decurrenti, miscetur, & cum eo infra Kœnisbergam, hoc est, Regium montem urbem, long. gr. 43, lat. 54, Habo lacu recipitur. Drevantia vero non ita longo ab iis intervallo oriens, diversoque meatu versus Austrum fluens, supra Toruniam à Vistula excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc sufficiant.

Lacus Poloniæ & Prussiæ.

Lacubus, piscosis inprimis, abundat Prussia. In his nominatissimus est Habus, cujus modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare vulgo vocant: Ad quindecim milliaria in longitudinem, inter Gdanum & Regium montem urbes, secundum mare patens, & ab eo angusta insula, quæ Neringa appellatur, disjunctus: In latitudinem vero duo milliaria plus minus. Ac Elbingam quidem urbem non longo spacio adspicit, eique portum efficit, ejusdem nominis flumine navigabili influente. Tolkemitam vero, Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in modum arcis munita impendet,) Balgam, Brandeburgum, & Fisshausum oppida & arces alluit, receptisque, ut dixi, Vistula & Prægola, & aliis minoribus fluminibus, apud Locstete arcem mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter est eodem nomine, cognomento Curoniensis, in Prussia ducali, in quo sunt ostia Nemenis fluvii (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos

&

& mare peninsula est, quæ & ipsa Neringa, sed Curonienſis, appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos est Drusnus sive Drausenus lacus in Mariæburgenſi satrapia, unde Elbinga flumen profluit: Partecinus Lubnus, Reussina, & Viecininus in Culmenſi: In Pomeranico vero Stuorzonagaci, quasi quis stratum vel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochoviam, ac Tucholiam oppida, septem milliarium spatio longus, quinque latus: Vnde Berda fluvius profluens, per Crempscum, Lubovum, & Charsicovum minores lacus in Vistulam influit infra Bydgostiam. Nec ignobiliores his sunt Vsdice, Lubscus, Ossiecinus in eodem tractu: Alii minores. Sunt & in Varmienſi ditione non pauci: Præcipui vero Dadaius, Zainus, Vadangus, Pissia, Blanke, quasi albus, Sinser, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plauicus, Vulpingus, Clebergus, Cosnicus, Obelus, Marangus, & alii complures. Sunt & in ducali Prussia multi & grandes, quos omittimus. Habet & major Polonia & Cuiavia nonnullos piscoſosque. In quibus Goplus princeps est, quinque milliaria patens in longum, semis in latum. Secundum hunc sunt Blendnus, Povizus, Slesinus, Sanus, Pied-

Piednicia, Niezamysius, Vonieſca, Lomunice, Pcievus, Lubstovus, Dravuscus, Noblim, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cujus insula Cnesnenſis basilica initio condita fuisse, indeque propter difficilem aditum, in eum, quo nunc est, locum translata esse putatur, quemadmodum Dlugosius memorat. In Cuiavia vero Tur, Lanscus, Bielscus, Lubotinus, Orlie, Berdovus, Borimovus, Crevianta: Et in Dobrinenſi tractu Gorznus, Mocovus & Scampscus, minores aliquanto superioribus. Prolacubus minor Polonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent arte manuque factas permultas ac grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinenſis maxime & Chelmenſis tractus. E quibus Biale, hoc est, Albus, per antiphrasim sic dictus, prætereundus non est: Cujus aqua Aprili & Majo menſibus fuscos reddit lavantes: Pisces autem pinguissimos profert, qui brasmi, à noſtratibus autem cleścii vocantur. Est & in Belsenſi lacus Crinice, non amplus, verum profundus. De quo illud memorabile annotavit idem Dlugoſsus, quod certis temporibus altero vel tertio quoq; anno cum mugitu fluctus attollens exhauritur prope ad fundum usque, aquis vicini montis cavernas

subeuntibus. Atque ibi tunc facile prehenduntur pisces in aqua vadabili. Post dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiam in majoribus piscinis & fluminibus, hyberno tempore commodiores fere sunt piscationes, quam æstate, pertusa certis intervallis glacie, retique per majus foramen in aquam immisso: quod longis funibus ad perticas alligatis hominum equorumve opera longo spacio in diversum tractum, coëuntibus rursus piscatoribus, alio foramine piscibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piscium in lacubus & piscinis. Vtrobique enim sunt lupi, sive lucei, prasmi, percæ, rhombi, (si modo sic appellandi sunt ii, quos nos carassios dicimus,) sumi, sendacii, cirtæ, sive certæ, à delitiis, ni fallor, apud Germanos nomen sortitæ, tineæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos reginas vocant Itali, Latini Cyprinos, quemadmodum vult Ioannes Dubravius Olomucensis Episcopus. Tametsi minus frequentes hi sunt in lacubus, quam in piscinis: in quas parvuli tanquam in vivaria studiose includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos sulvizas & sielavas nostrates, Germani marenas vocant. Piscis est dulcis & sapidus, aleci simi-

lis. Fluviatiles vero sunt cum iidem fere omnes, tum delicati inprimis, truta, barbo, sive mullus, (barvenam vocant,) fundulus, oculata, quæ lampreda quoque dicitur, alosa, sive borbocha, cujus jecur potigimum est in deliciis: à nostratibus mientus vocatur. itemque lipien, sliz, berzana, ucleia, jasdez, & quæ bialariba, hoc est, albus piscis, à nostratibus appellatur: quibus latina nomina dare non habemus. Quanquam quid vetat, Alberti Magni, & aliorum scriptorum, qui ejusmodi res persecuti sunt, exemplo, eos vernaculis nominibus ad latinum sonum conformatis appellare? Quod in superioribus quoque nonnullis factum est. Cancris & anguillis abundat inprimis Nida fluvius. Anguillis etiam & stintis Habus, & alii nonnulli lacus Prussici. Marinis piscibus non admodum abundat ea regio. Nobiles autem præcipue sunt haleces, quos haringas Germani vocant, quorum sale conditorum maximus est vulgo usus in tota Polonia, atque adeo in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Moravia & Vngaria. Tanta eorum copia est. Sed in Prussia pauci prehenduntur: A Cymbrica autem Chersoneso, & Scandia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi navibus

eo importantur. Pomuchlæ non desunt, neque passeres. Salmonem sive esocem, & sturionem, inter marinos-ne an fluviatiles numerem: nescio. Utrobique quidem prehenduntur: Sed è mari sursum fluminum certis temporibus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tanto sunt autem suaviores, quanto longius à mari & Habo recesserint. Quin universe pisces ii, qui in fluviis juxta ac lacubus & mari victitant, sapidiores sunt in fluviis, quam in mari vel lacubus capti. Non est hic prætereunda quarundam aquarum non vulgaris natura. Est in Scepusio rivus ex arduis montibus profluens, cujus guttæ in lapideam duritiem concrescunt, ita ut ex iis sponte existant fulcra sustentantia canales, quibus rivus ille ad moletrinas deducitur. Est & fons sive lacus pestilentem aquam & vaporem emittens, cujus non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aves necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & ulcera hominum & jumentorum curantur. Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animantes transeamus.

Ani-

Animantia & feræ Poloniæ.

E ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorum quoque alicubi: cervorum etiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt cervorum venationibus. Et horum autem, & onagrorum atque bisontium, Prussia ducalis, eique finitima Masovia, ferax est, & inprimis Podolia: ubi agminatim in campis non modo hæ feræ, verumetiam feri equi pascuntur. Est autem bisons prægrandis, verum perniciissima fera, magnis & introrsus leniter incurvis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem jactat, & arbores mediocri crassitudine evertit. Magnitudinis ejus illud quoque est argumentum, quod in capite ejus inter cornua, duo, imo tres etiam homines, possunt considere. Habet villosum & hispidum corium, & sub mento palearia. Caro ejus sale condita in delitiis est magnatibus & principibus. Cornu, sonorum, & ob id venatoribus in usu est. Zubrum seu zanbrum vocant nostrates: Imo & Græci recentiores: Onager

vero los appellatur. Alcem hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & nonnulli alii ex veteribus. Fera est longis cruribus & auribus, aliquanto major equo, colore cæsio & fusco, mas capite cornuto: Cujus ungula posteriorum crurum, si Autumni initio spiranti adhuc defecentur, expetitur, comitiali præsertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca, Vngariæ finitima. Cæterum uri, hoc est, boves sylvestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masoviticis sylvis apud Vyskitcos extant. Et harum quidem ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui vero pelles subministrant panthera, sive is est lupus cervarius, (ris appellatur à nostratibus,) maculosis ventre & pedibus: quæ partes maxime in precio sunt. martes, sive mardures, quas cunas dicimus. vulpes, lupi, rosomaci. lutri item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos cibos & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus aliis super alias distinctum, ac secundum incrementum aquæ domicilium mutat,

mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso hispidam, sed mollem: unde fimbriæ fiunt exornandis vestibus hibernis & pileis. Vrsorum quoque volæ cum digitis esitantur: pelles etiam stragulæ vestis usum præbent. Quin & vestire his famulos cœperunt ii, qui feroculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & sciuri cultui juxta ac esui apti sunt. Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum vel cuniculorum magnitudine, in cavernis degentia, varias & maculosas pelles habentia, quæ & ipsæ ad vestitum & pallia fœminarum expetuntur. Crzecicos vulgo vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania, propter vastitatem sylvestrem. De bisontium venatione scire operæ pretium est, quod in campis Podolicis segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittariis ordine in gyrum dispositis conficiuntur. Vnus enim post alium feræ adequitantes, jaculantur, citatisque equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem insequitur. Interim ferit eam alius: Quem illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In sylvis vero ii deprehensi oportuno aliquo loco, dejectu

arborum à rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiam quam singuli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principibus & magnatibus ac fœminis cavea sive tabulato editiori, ex quo tuto spectare possint, venatores cum venabulis ad suam quisque arborem disponuntur. Mox ab equitibus, strepitu & clamore, admisso que canum, fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore post arborem latente, ut cuique maxime appropinqua, efferata ictu, arborem, cujus objectu ille se tegit, cornibus petit, & cum arbor sit gracilior, quam ut ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incumbit, cornibus utrinque prominentibus. Vrget interim semel adactum in præcordia ferrum venator, sensim cedens appetenti se feræ ac circum arborem gyranti: nec desunt canes grandiores morsibus adjuvantes, donec ea exanimata vel defatigata prorsus concidat. Quod si venator ictum frustratus sit, aut minus oportune intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ objectat. Hoc enim colore maxime effe-

efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit, recipientem se ad suam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Linguæ ejus contactus vitatur, qua longius exerta attrahit ad se hominem, si vel extremam vestis ejus oram contingat. Est enim ea scabra. Vrsi vero, quamvis prægrandes, etiam vivi capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedesque feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune constringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita, ut se commovere nequeat, & avehitur. Vnde post, ubi libitum est, ad spectaculum & urbanam vel campestrem venationem emittitur. Sic autem colligatur, ut uno tractu funis ex arca prominens solvatur. Vidimus aliquando in spectaculo equulum, & quidem castratum, cum urso prægrandi commissum. qui ex intervallo accurrens, obverso tergo calcibus ursum petebat & refugiebat, urso ad stipitem, laxiore tamen fune, alligato. Sed alia persequamur. De jumentorum genere. Bobus & equis abundat Polonia: camelis, asinis, & mulis caret. Aliunde ii nonnunquam adducuntur, sed non durant. Ovium item & caprarum ferax est.

Volucria Poloniæ.

Avium quoque magnam habet copiam. Præter altiles autem, nempe gallos gallinaceos, domesticos juxta ac Indicos, (qui nuper adeo invecti sunt,) anseres, anates, & columbas, in delitiis hæ sunt: Pygargus, quem quidam bistardam vocant, eo quod tardior sit propter molem corporis, & vix à terra evolet: pavo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturnus, sive starnus, & quæ cietrzem & cieciorca, & glussetz, quasi surdaster, à nostratibus vocantur. Et ut rapaces, aquilas, falcones, accipitres, milvios, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorum quoque avicularum aptarum esui ingens est copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in solis fere Lovicienſibus campis cum nive existit ac disparet: avicula passere non multo major: quam à nive sniegulam vocamus. Turdus rarior est, itemque pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo, quando latinum non habemus. avis est sylvestris, gallina non multo minor, in campis Russicis & Podolicis. In iisdem reperiuntur coturnices virentibus pedibus, quarum esus spasmum inducit. Ex avibus majores atque teneriores sub hyemis initium

tium gregatim avolant, vereque novo redeunt: Nonnullæ minores, velut hirundines & cypseli, implicitis inter se pedibus & alis conglobatæ in lacus, paludes, & piscinas sese immergunt, ac vere novo emergunt, & explicantes sese evolant. Hiberno quidem tempore retibus extractæ à piscantibus, sine ullo sensu & motu, & ad ignem admotæ, vel in hypocaustis calidis positæ, revivisc unt & evolant, sed statim læsæ frigore, vel ignis calore atque vapore insolito, emoriuntur. Cæteræ hyemis tolerantiores, in sylvis vel circum domos & villas vitam degunt. Nec plura nunc de situ, ubertate & omni descriptione Poloniæ.

Idioma, mores & ingenia Polonorum.

Genti Polonæ sicut originem, ita & linguam communem esse cum Boëmis, Russis, Moschis, Croatis, Moravis, Silesiis, Cassubiis, Bulgaris, Rasciis, Serbis, Illyriis, & universo nomine Slavico seu Venedico, alibi exposuimus. Tametsi dialectis ea tam varia est, ut nonnulli ex his populis ægre & vix se invicem intelligant. Cæterum ab aliis omnibus linguis ea prorsus diversa est: Nisi quod multa instrumentorum, ope-

operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priſcis, ni fallor, incolis Germanis, mutuata eſt. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi ſparſim in urbibus habitantes, verum oppida pene tota & pagi pleni utentium lingua Germanica in ſubmontana regione, eique finitimis Ruſſia & Scepuſio, itemque in extrema ora majoris Poloniæ, deductis eo, ſicut & in Sileſiam & in Pruſſiam, quodam tempore Germanorum coloniis, & multis de plebe compendii ſui cauſa ſubinde immigrantibus. Quin & equeſtres quædam familiæ antiquitus è Germania ducunt originé. Cui rei argumento ſunt ſtemmata ſive inſignia, & eorum nomina. Sed jam ii atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilii, & connubiis, magna ex parte in Polonos tranſierunt. Libenter autem & Poloni propter multum uſum & commercia cum Germanis condiſcunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinam, propter ſacrorum ritus & ſacerdotia, ſcribendique uſum, qui vulgatiſſimus fuit antiquitus hac lingua, cum in privatis ſcripturis & epiſtolis, tum in actis publicis ac diplomatibus, mandatis, edi-

dictis, decretiſque principum, & omnium judicum & magiſtratuum. Eſtque etiam nunc, aliquanto tamen minus, in uſu. Noſtras enim lingua neque tam copioſa eſt quam aliæ, neque ſcriptu lectuque facilis. Sed Pruſſiæ incolæ, cum maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi ſint, in conſcribendis actis judiciorum Germanica lingua magis utuntur, vulgo mixtim Polonica & Germanica loquentes. Priſci Pruſſi, quorum pertenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt habentque ab utraque penitus diverſam. In Ruſſia, meridionali præſertim, jam fere uſitatior eſt Polonica dialectus, quam vernacula, ex quo gens ea Polonorum ceſſit imperio, Polonis propter ubertatem ſoli & militiam adverſus Tartaros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiam in Ruſſia Podoliaque Armeni, mercaturam exercentes: Hebræi vero longe frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Pruſſiam, ſparſim oppida & vicos incolentes. Vtrique ſua lingua utuntur: ſed & Polonica, vel Ruſſica: Hebræi vero paſſim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atque opifices in urbes primarias noſtra fere memoria: Eſtque nonnullus ejus linguæ uſus etiam apud Polo-

Polonos elegantiores. Libenter enim peregrinantur in Italia.

Civitates & oppida Poloniæ.

Pagis autem & vicis potissimum, atque etiam oppidis, gens Polona antiquitus habitat: quibus fere castella & arces adjunctæ sunt, dominorum & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atque cultas non multas habet. Princeps est *Cracovia* in minore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ cum ædificiorum privatorum juxta ac publicorum splendore atque munitione, tum rerum omnium ad victum cultumque corporis pertinentium, & mercium exoticarum copia, emporio magnis ad vitam degendam commoditatibus, hominumque frequentia, civilitate & elegantia, facile primum locum obtinet, & cum clarisGermaniæ Italiæque urbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitus. Neque caret Italis. Habet oportunitatem Vistulæ fluvii, quo pisces, ligna, & omnis ædificiorum materia, & alia quædam è vicina Silesia importantur. Nonnulla etiam, cum alio, tum in Prussiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet item suburbana ampla & frequentia, & cum hortis

tis atque pomariis delicatis, tum vivariis piscium & prædiis culta, ac temperie cœli amœna. Adjuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo junctæ, interlabente Vistula. Est tamen intermedius urbi & ponti continens viculus, cui nomen est Stradomia. Quem flexus Vistulæ tria latera ambientis, & influentis in eum Kudaviæ occursus facit insulam. A septentrione vero pomariis urbis continens est Cleparia, non tamen cincta mœnibus, ut est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracovia à latere Australi in colle seu rupe, Vistulæ & Stradomiæ imminentem, mœnibus turribusque munitam, & magnificis regiæ ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumque præterea delubrorum, & aliarum privatarum domuum ædificiis exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex senior nostra fere memoria in eam, quæ nunc visitur, formam, amplitudinem & splendorem redegit. Habet Academiam quoque omnium disciplinarum atque doctrinæ studiis & professione florentem. Olim tamen, quam nunc, honestis disciplinis & frequentia præceptorum juxta ac studiosorum florentiorem, cum principes viri ornamentis patriæ magis faverent ac studerent,

rent, necdum vel Luteranismo infectæ, vel ferro Turcico divexatæ, & ferme subactæ essent gentes finitimæ. Sita est autem urbs ea non procul à finibus Silesiæ, Vngariæ & Russiæ, longitudinis quidem gradu 42, latitudinis vero 50.

Secundum hanc sunt haud ignobilia oppida, in eadem minore Polonia ac diœcesi Cracovienſi. *Lublinum*, tricesimo sexto milliario versus ortum æstivum, long. 45 fere, lat. amplius 51 gradu: non spacioſum quidem, sed bene exædificatum, & externarum gentium, Christianarum juxta ac barbararum, emporio nobile: Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouca, Biezzum sive Becia, Vislicia, & Ilcussium & Osuencimum in Silesia.

In majore Polonia *Posnania* urbs est, æmula Cracoviæ, quinquaginta milliariis ab ea distans, longitudinis quidem gradu 39, lat. vero 52, min. 30, itidem commerciis & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipsa Academiam, opera & sumptibus Ioannis Lubrantii episcopi nostra ætate fundatam, sed à successoribus ejus neglectam habet. Nunc tamen ea cura & munificentia Episcopi Adami Conarii instauratur. Habet & arcem, & basilicam sedemque episcopi, cum oppidis Srodca & Valisslevo, interlabente Varta flumine disjunctam.

Secundum hanc sunt oppida Calissia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede basilicaque nobilis, Vuschovua, quam Freistadiam Germani vocant, Costenum & Slupcia episcopi.

In Russia *Leopolis* long. gradu fere 46, latitud. 49, sita quinquagesimo à Cracovia milliario: Vrbs est satis munita, duas arces adjunctas habens; emporio civiumque elegantia & humanitate florens, ac sede alterius Archiepiscopi, duorumque episcoporum, nempe Armenici atque Russici, non ignobilis.

Sunt etiam oppida *Premislia* & *Crosna*: Quorum Præmillia arce munita, & duobus episcopis, latino sive catholico, & Russico, cohonestata est. *Chelma* quoque itidem duos habet episcopos: sed propter oppidi seu vici immuniti infrequentiam, Tartaricasque excursiones, catholici episcopi cathedra Crasnostaviam translata est.

In Podolia *Camenecia* est, urbs cum arce, natura loci manuque permunita, triginta milliariis bene longis distans à Leopoli: versus ortum hybernum long. grad. 49 ferme, lat. vero 48.

min. 30. Habetque & ipsa suum episcopum.

In Masovia *Varsavia* est, longitudinis 43, lat. 52 gr. & minuto 20: pari fere spatio, hoc est, quadraginta milliariis, à Cracovia & Posnania. Deinde *Ploscum* basilica nobile & episcopo, ejusque episcopi oppidum Pultovia cum arce, & Lomza.

In Cuiavia sunt, *Breste*, & *Vladislavia* sedes & oppidum episcopi, cum arce, quam Stanislaus Carncovius episcopus nuper splendidiorem & magis habitalem reddidit.

In Prussia vero *Gdanum* sive *Dantiscum*, octogesimo ferme à Cracovia milliario, à Posnania vero quadragesimo; à mari, uno ferme: longitudinis quidem gradu 41, minuto 30, latitudinis vero 54, min. 20. urbs est è tribus oppidis coagmentata, portu, navalibus, & horreis nobilis: copia & varietate mercimoniorum, partim maritimorum ex toto occidente & septentrione, partim terrestrium ex diversis mundi partibus, & fluviatilium, maxime Vistulæ præterlabentis opportunitate, abundans: munitione firma, civium & convenarum industria ac diligentia culta.

Gdano proxima dignitate nunc est *Torunia*, viginti quatuor milliariis introrsum versus Posnaniam & Cracoviam ab eo distans, & in ripa Vistulæ sita, logitudinis grad. 41, lat. 32, duobusque oppidis distincta. Olim emporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non parvis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere: quod ab ipsa itidem Culmæ prius usæ venerat: quæ civitas ea dignatione fuit antiquitus, ut ab ea cætera omnis Prussia atque etiam Masovia pleraque, jus peteret: quod inde etiamnum Culmense dicitur. Viguerunt in ea non itapridem etiam bonarum literarum studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum: Cumq; superiori tempore in ditione regia fuisset, nunc paret episcopo, qui inde nomen habet. Tametsi cathedra ejus est in oppido Culmesea, uno milliario inde distante.

Elbinga etiam Prussiæ urbs est gemina, permunita & copiosa: nisi quod ejus quoque luminibus, ut ita dicam, officiunt, ab altera parte Gdanum, ab altera Regius mons sive *Konixberga*, vicinæ, & majore commoditate portuum copiosæ urbes. Est autem Regius mons, ducalis Prussiæ caput, tribus oppidis & arce magnifica, nostraque memoria etiam basilica & sede episcopi

Sambiensis insignis: terrestri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum vero aliquanto minore intervallo à Gdano distans, long. gradu 43, lat. 54, min. 50. Prægola flumen oppida intersecat, & uno ferme milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens est admodum utraque Prussia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia primarium est *Mariæburgum*, cum ipsum per se, mœnibus turribusque permunitum, tum arce amplissima & munitissima nobile, situm ad Nogatum brachium Vistulæ, sexto ab urbe Gdano milliario: Propter adjacentis autem insulæ, cujus mentionem supra fecimus, ubertatem glebæ, pagorumque frequentiam & cultum, copiosum & frequens. Ea vero insula in palustri olim restagnantis Vistulæ solo operibus & prælti ac firmi aggeris objectu effecta, magno hominum labore non sine periculo ab inundatione fluminis defensatur. Major vocatur. Minor autem appellatur ea planicies, quæ ad Gdanum est inter alterum ejusdem Vistulæ brachium dorsumque montis vicini usque ad mare: & ipsa palustris fere olim: nunc autem fossarum ductibus excultа & facta compascua. Mariæburgo non

non multum ulla re cedit *Allesberga*, sive *Heilsberga*, episcopi Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra Fraumbergam est, quemadmodum superius attigimus. Initio vero, *Brunsbergæ* ea fuit collocata. Quod ipsum quoque oppidum geminum, permunitum, frequens & copiosum est, ita ut inter primarias urbes Prussiæ numerari queat. Quam nuper vir amplissimus Stanislaus Hosius, S. R. E. Cardinalis & Varmiensis episcopus, una cum sacro ejus ipsius Ecclesiæ collegio, studiis literarum atque doctrinæ nobiliorem reddidit, nobis adjutoribus, & in religione catholica conservat, collegio religioso eorum hominum, qui de societate Iesu vocantur, in ea collocato. His oppidis non multum cedunt Guteſtadia, Allesteinum, Resla, Vormita, Melsacum, Vatemberga, Sebergum in eodem tractu ac diœcesi Varmiensi. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta sive Starigrodũ, Nouum, Gneum, Dersavia. In reliqua Prussia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentum, Lubavia, Razinum, & inter hæc interjectum ducale Quizinum, quod Germani Mariæverder vocant, non ita pridem sedes Pomesanienſis episcopi: Cujus diœcesis insulam quoque majorem

& Stumense territorium complectebatur. Nunc ea caret episcopo. Hæc omnia oppida & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & fere arces validas & bene exædificatas, sed vetustas, adjunctas habent. In cætera quoque Polonia non infrequentia sunt oppida, aut si vicos appellare malumus, pleraque sine ullis mœnibus, nec nisi ligneis ædificiis: præter templa & castella sive arces adjunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adjunctis oppidis: Melstinum, Tencinum, Landiscorona, Ogrodenecia, Lipovecia, Olstinum, Pilcia, Sorstenum, Soben, Ocecium, Visnice. Sunt & monasteria ad munitionem pariter & commoditatem habitatorum exædificata, & vicis pagisve non longe distantibus frequentata: Tinecense, Mogilense, Miechovience, Andreovience, Brescense, Stananticense, Coprivunicense sive Pocrivunicense, Lysiecense, Cienstochovience, Vitovience, Suleovience, Landense, Lubinense, Cervenscense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Secechovience, Vangrovecense, & Sarnovicense, Pelplinense, Olivense, Zucovience in Prussia. Pagi plerique omnes ad lacus, rivos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, ut plurimum, ordine

dine disjectis agrestium domiciliis. In his casæ sunt ligneæ vel luteæ, humiles pleræque, omnes stramentis, nonnullæ asseculis intectæ, præter prædia domosque dominorum, quæ ampliores sunt & cultiores. In Prussicis tamen pagis agrestes Germani minus inculte habitant: Oppidani vero cultius etiam, lateritiis fere domibus interjectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem instructis: Quæ tamen pleræque stramentis tectæ sunt: nonnullæ lateritiis tegulis. Vrbes longe sunt cultiores, nisi quod habent domos angustiores. Cæteræ vero Poloniæ urbes primariæ laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus cum Germani mercatores superiori ætate lateribus & lapidibus elegantius ædificare cœpissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenentur, illosque superare contendunt: Nec in urbibus modo, sed etiam in villis lautius habitare student, Italorum fere opificum opera & industria. Hypocaustorum permagnus est usus majore parte anni in tota Polonia, præter Cassubiam, & Prussiæ partem quandam: ubi agrestes per hybernum tempus accenso in medio domicilii foco cum pecudibus, jumentis, ac cæteris animalibus & avibus domes-

fitiis in fordibus, fœtore, atque fumo (licet non desint ampla fumaria) vitam degunt: sicut & in Samogitia, & aliis ad Septentrionem vergentibus regionibus. Quanquam hypocaustа quoque, agrestium duntaxat, pleraque fumosa sunt, (ut quæ furnis ad coquendos cibos & panes intus extructis calorem excipiant, & fumariis magna ex parte careant,) & anserum, anatum, gallinarumque cum pullis suis, ac ovicularum quoque, capellarum, vitellorum, ac fucularum, propter hybernum gelu, admissu & receptu sordida.

Polonorum instituta & mores.

Balnearum item excalfactarum frequens est Polonis usus æstate juxta ac hyeme ad abluenda & levanda sudore corpora. In quibus mares seorsum lavant à fœminis. Vestium genus neque unum est, neque certum, aut suum cuique ordini, conditioni, ætati & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminæ passim cum alio cultu vario, tum virorum amiculis utuntur. Quanquam id novum est. Reticulis tamen, aut lineis velis sive flammeis, eæ capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita sertis aureis, gemmatis, vel sericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ,

mitæ, progrediuntur in propatulum: Sed nunc eæ, atque etiam matronæ, pileis sericeis, pellibus suffultis, itidem ac mares fere, tectæ incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agrestii præsertim & vicana, succidia, lactariis, piscículis, oleribusque potissimum constat. Nunc multi vervecina quoque, & vitulina, & bubula carne victitant: Quarum carnium fora in pagis quoq; apud templa & parœcias festis diebus instituuntur. Vrbanis, atque nobilitati, victus est dapsilior: Et jam lautior etiam: mensæque cum altilibus, tum feris animalibus, avibusque, & piscibus lautis, instructæ: in quibus permagnus est aromatum, neque exiguus saccari, & aliorum exoticorum condimentorum usus: Nec oleribus exquisitis & pistatiis eæ carent. Nec desunt bellaria, aliæque lautitiæ, cum domi natæ, tum exoticæ. Triticei panis vinique usus non ita pridem inolevit apud elegantiores. Nunc quidem utroque multum utitur etiam vulgus in conviviis: Vino quoque, præsertim in minore Polonia vicina Vngariæ & Moraviæ. Nec obstat pretium. Cæterum siliginei panis, & cerevisiæ, promiscuus est usus in tota Polonia. Fit autem cerevisia in Prussia quidem ex ordeo,

in cætera vero Polonia etiam è tritico minutatim molito seu confracto & aqua decocto cum lupulo. Admiscetur nonnunquam tritico siligo, vel spelta, vel avena. Mel quoque itidem cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est: Russis præsertim & Podoliis, apud quos permagna est apum & mellis optimi ex dictamno & aliis bene olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Prussis & Masoviis mel deest; Qui & ipsi itidem id decoquunt. Medonem vulgo vocant. Solet autem is condiri Varsaviæ peculiariter succo è cerasis rubive malis expresso, aut aromatibus: & pro ratione condimentorum, kerstrangi, malinici, ac troinici nomen accipit. Color hominum fere candidus est: capillus flavus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulo excedens. Habitudo corporum succulenta. nisi quod fœminis, & maxime puellis nobilioribus urbanisque, studium est, ut se reddant curatura junceas, quemadmodum inquit ille. alioqui formæ atque teneritudinis non magna ab iis adhibetur cura. Fucare autem faciem, & capillos tingere, indecorum habetur. Sed est in viris juxta ac fœminis naturalis quædam formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia

nia Polonorum sunt aperta & candida, & falli quam fallere magis apta: non tam irritabilia, quam placabilia: minime proterva aut pertinacia: imo valde tractabilia, si commode ac placide tractentur. Exemplis autem inprimis ii commoventur: & sunt principibus & magistratibus suis satis morigeri. Ad comitatem, civilitatem, benignitatem & hospitalitatem prompti, ita ut ignotos & externos non modo libenter suscipiant hospitio, sed etiam invitent, & omni officio prosequantur: & non modo ad convictum atque familiaritatem quorumlibet faciles, verumetiam ad mores & imitationem eorum, cum quibus vivunt, externorum præsertim, flexibiles. Iuventutis laxior est paulo & neglectior educatio: Sed ea naturæ bonitate compensatur. Ad Scholas quidem & magistros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatulam imbuere, omnibus, pauperibus juxta ac divitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præsertim, studiũ est. Multi pædagogos domi alunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos vulgo, cum quibus latine tamen loqui possit. Puellæ quoque nobiles & urbanæ, vel domi vel in monasteriis, vernacula, imo & latina

latina lingua legere & scribere discunt. Adultiores, puellæ quidem rei familiari, culinariæ præsertim & pecuariæ curandæ, lanificioque seu linificio potius, atque textrinæ, & acu pingendi arti, manus admovent: Mares vero agriculturæ, vel opificio cuipiam, vel mercaturæ, vel magistratuum & procerum sacerdotumve opulentiorum ministeriis vel affectationi sese addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eosque in re familiari curanda sublevant, ac decedentibus eis, patresfamilias facti, rem suam agunt. Complures libenter peregrinantur, dispendiorum rei familias negligentes, egestatisque & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tolerantes. Externa enim magis, quam domestica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas pervenerint, cupide & facile discunt. Quin etiam in victu cultuq; corporis & moribus, novi aliquid peregre afferre student, indeque elegantiæ laudem quærunt. Quod jam ad opiniones quoque de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inventis perdiscendis ea magis accommodant, quam ut novi aliquid ipsi excogitent, & excellere magnopere ulla re studeant. Id adeo fit, sive quod uni alicui arti & studio non libenter sese addicunt, sed multa nosse cupiunt: sive incuria, segnitie, laborisque fugitatione, quæ plerisque in rebus peculiaris est huic genti; præsertim quod homines, ad quorum usum fere liberalia juxta ac mechanica studia referuntur, mediocritate contenti, exquisitam artificum & operum præstantiam non magnopere requirunt: seu denique quod ditiores otio delitiisque sese dedunt, relicta tenuioribus ingenii & industriæ exercitatione; hos vero, cum sit difficile, ut ait Philosophus, egentem bene operari, præsidiis vitæ comparandis distineri, & alienis nonnunquam ab ingenio suo studiis & negotiis implicari necesse est. Atque ubi, quod satis est, compararint, & ipsi ferme superiorum similes evadunt, vel rei familiaris tuendæ cura, litiumque anfractibus, vel potentiorum consectatione distrahuntur: idque sive ambitionis stimulis incitati, sive quo se suosque certo aliquo præsidio ab aliorum injuriis & contumeliis vindicent. Nescio enim quomodo fit, ut ad vitæ commoda & ornamenta nō modo comparanda, sed etiam tuenda non satis præsidii sit, hac nostra præ-

præsertim ætate, in solis animi & ingenii bonis, & in legibus ac jure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse videntur, quam ad studia doctrinæ. Nisi forte illas contempsere potius, quam assequi nequivere. Externis quidem plerisque opificibus antiquitus usi sunt, & utuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atque doctrinæ studia accuratius consectantur, inprimis ii, qui his præsidiis ex humilitate sordibusque domesticis emergere cupiunt, aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adjiciunt. Severiores autem disciplinas ad nostra usque tempora potissimum consectati sunt Poloni. Non defuere nobis sane superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi, atque etiam theologi, ii præsertim, qui vocantur Scholastici, cum institura Cracoviæ ante centum septuaginta annos Academia, magistri ejus generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi essent vulgo & primoribus, atque ipsis etiam regibus. Humanitatis & linguarum eruditarum studia diu neglecta jacuere: Nec solum apud majores nostros, verum & alibi fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat,

erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas & cultum vitæ mitioris. Quo factum est, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid forte excitandi sui aliorumve docendorum causa conscripsissent. Neque sane expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum virorum memoria cum ipsis pariter extincta est. Nunc certe posteaquam animadversum est, in pretio esse linguarum, eloquentiæ humanitatisque studia, cupide ea quoque nostrates amplexi sunt, sed ad usum civilem vulgarem magis quam ad gloriam. Non defuere tamen nostra hac ætate, neque nunc desunt, cum in studiis humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ, magni quidam & excellentes viri, qui, cum commoda vitæ honestissimis disciplinis, & gloriæ, sive utilitati publicæ posthabuissent, eo evaserunt, ut admirationi sint, si non suis, certe externis, incorruptius judicantibus. Sed eos recensere nunc necesse non est. Nec medicinam posthabent, posteaquam ea, vulgaris delicatiore & laxiore victus ratione morbis, in precio esse

esse cœpit. In aliis minus elaborant, propterea quod minus ea conducere videntur ad commoda & ornamenta vitæ comparanda. Non est enim novum, plurimos mortales hunc finem studiis laboribusque suis statuere, patresque similes illius habere, de quo canit poëta quidam:

Sæpe pater dixit, Studium quid inutile tentas?

Rem porro familiarem diligentius curare, non ita pridem, & eodem propè tempore, quo bellorum incommodis vacui luxum splendoremque, consectari cœpimus. Sed in ea minor est vulgo parta tuendi ac dispensandi quam acquirendi diligentia. Majores quidem nostri comparandis divitiis non magnopere incubuere, satis habentes, sine magna cura & labore, unde in diem propemodum, si non laute, non dure quidem certe, nec parce cum suis vivérent: Itaque tranquilliores tunc res domi erant. Minus appetebatur alienum: Minus erat litium: Minus jurgiorum atque cædium: Minus fraudium & perjuriorum. Major autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum, affinium-que inter ipsos concordia & benevolentia. Major non modo parentum, sed etiam quorumvis natu grandiorum

rum reverentia. Perrara finium regundorum judicia. Herciscundæ vero familiæ nulla propemodum. Cæterorum enim cognatorum aut vicinorum natu majorum interventu & intercessione componebatur, si quid ulla de re exortum erat controversiæ, quod ipsi inter se vicini vel necessarii transigere familiariter nequiviſſent. Res militaris quoniam cum instituto gentis tum temporum quadam conditione in honore fuit superioribus, atque adeo omnibus fere seculis, extitere multi virtute bellica præstantes viri, maxime nostra memoria, non ita pridem extincti. Et quamvis in diuturna pace & otio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit vulgo in Polonis vigor ille animorum, laudisque bellicæ studium, si qua se usquam offerat idonea virtutis exercendæ occasio. Meditationem & exercitationem viri sapientes requirunt. Idque ideo fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod ignavo otio & conviviis plusculum indulgetur. Ad hæc autem, & festas epulas, conveniunt plerunque vicini & necessarii inter se, ad unum aliquem viri soli, vel pariter cum fœminis. Nec turpe habetur puellas interesse, & earum colloquia, convivia, choreasque à juvenibus

frequentari, parentibus earum cognatisque natu majoribus præsentibus: Atque ita plurima conciliantur matrimonia. Nec raro in ejusmodi conviviis simultates & inimicitiæ abolentur, & vel dissolutæ vel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdum cruentæ quoq; pugnæ inter convivas, amicos & necessarios accenduntur, jurgiis plerunque inter viliora servitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis convivator habetur, cui curæ non est, ut servitia convivarum bene pasta ac pota sint. Quo fertiliores enim sunt hæ regiones, eo magis indulgent homines vulgo crapulæ prolixioribusque conviviis & compotationibus, ita ut multi eum solum ducant fructum laborum atque divitiarum suarum. Vigent autem passim inter mares compotationes ad æquales haustus, non solum in conviviis, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi causa convenire solet: Eoque provecta est hæc licentia, ut quod profestis diebus partum est, festo die potando ferè prodigatur. Atque inde fit, proserpente potandi etiam profestis diebus & otii consuetudine & inertia, ut angustiore

stiore re familiari utantur multi: præsertim cum nemini curæ sit, quid privatus quisque gerat negotii, unde & quomodo sese sustentet: & fructuosa sit autem dominis & magistratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua vectigalium publicorum juxta ac privatorum portio è cauponis corrogatur. Exolescit tamen sensim apud honoratiores illa ad æquales haustus potandi consuetudo, eorum studio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem studiosius colunt, peregrinati sunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies inolescit. In cultu quoque corporis, vestiumque numero, varietate ac pretio, major luxus existit. Nec solum exoticis pannis & pellibus, verumetiam serico & purpura vestiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibusque præstantium genere, honore vel facultatibus, exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus sumptuariis modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præscribentibus.

Hominum ordines in Polonia.

Quo planiora autem & absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona per-

sequimur, ordines & genera hominum describamus: Quæ descriptio reipublicæ quoque fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto vitæ instituto. Ac genere quidé in equestrem ordinem sive nobilitatem, atque plebem distribuitur: Religionis autem instituto in sacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum qui sanorum atque sacrorum administrationem non habet, profanum appellare. Vulgo ecclesiasticum & laicum, vel spiritualem & secularem statum & ordinem vocitant. De his posterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atque defensionem cæteræ multitudinis regionisque segregata est: Atque inde qui sunt hujus ordinis, antiquitus milites, nunc equites fere ab equestri militia, cui sunt obnoxii, à latine loquentibus & scribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate mutuato nisi fallor à Germanis vocabulo, (quasi *geflechter,*) vocantur: & Ziemianie, quasi agrarii, vel, ut vulgo interpretantur, terrigenæ, à terra & agris, quos fere colunt & habitant, antiquitus hæreditariis, pretiove seu principis beneficio partis, vocantur. Habet autem

tem ea multas & magnas prærogativas, quæ partim regum & principum munificentia firmatæ sunt, partim moribus & institutis invaluere: Quæ magna ex parte sparsim opportunis locis huic & historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli fere subjecta est. Iudicatur tamen ad præscriptum legum & à magistratibus regni & regiis, quemadmodum posteriori libro ostendemus. E cæteris, privatis præsertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subjectam habet: Nisi forte in Russia, antiquitus, & prisco ducum gentis jure. Habet etiam Cracovienſis Episcopus in Severienſi ditione; Habet & Varmienſis, ejusque ipsius ecclesiæ collegium: Quin & Plocenſis Præpositus: & alii fortasse. Licet tamen homini nobili sive equiti sculketiam, ut vulgo vocant, sive advocatiam, in bonis alienis paganis juxta ac oppidanis voluntate domini obtinere. (De Sculketiis autem & Advocatiis posteriore libro dicemus.) Licet etiam privati conditione in urbem vel oppidum cujusliber commigrare, salvis personæ suæ prærogativis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porro genere censetur & meritis, adjuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum

majores aut parentes virtutis ergo in eum ordinem allecti, militiæque adscripti, & gentilitio signo donati sunt, quive ipsi hæc meruere virtute sua. Sed præstabilius habetur, nobilem natum esse, quam factum. Nasci autem patre simul & matre nobilibus oportet legitimo conjunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamvis nobilibus & illustribus orti, non censentur in familiis, neque nobilitatis prærogativis fruuntur. Conferendi porro hujus decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem, solus habet Princeps: Idque vel suo ipsius judicio & beneficio facit, vel interveniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principum alicujus familiæ virorum, stemma & gentem suam cum eo, qui ita creatur, communicantium. Ejusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam novo non licet. Sed posteritas eorum pari cum aliis natis equitibus jure esse incipit. Amittitur porro nobilitas decreto Principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculturæ studiis, sor-

sordidum quæstum faciat arte mechanica, vel tenuiore & minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec est ullum in ea patritiorum comitumve discrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeo paucis quibusdam, parentum, vel ipsorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio, Comitum decus denuo partum est. Ducum, qui peculiares haberent dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quam id, quod à Bolesiao Krivousto Principe propagatum fuit, cum is principatum inter liberos divisisset. Verum id jam defecit. Russi habuerunt antiquitus suos duces, habentque etiamnum ii, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuere, aut sunt etiamnum, & Volynii. Neque enim subactis, vel in deditionem acceptis ea prærogativa adempta fuit. De Prussorum & Curoniensium ducibus post attingemus. Multæ sunt autem nobilitatis Polonæ gentes, & quasi tribus, non locis, & regionibus, verum signis quibusdam gentilitiis, quæ arma & insignia vocant, eorumque appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus mul-

tas stirpes & familias cognominibus & agnationibus distinctas complectuntur. Verbi gratia, Lelivicorum gens, cujus signum est, nova luna superne stellam inter cornua continens in cæleſtino scuto, Tarnoviam, Pileciam, Melſtiniam, & alias nonnullas honestas & amplas familias comprehendit. Signa vero gentilitia, sive insignia, partim à rebus, quarum sunt notæ, quemadmodum Topororum ab ascia, partim ab eventu, ut Ielitiorum à visceribus transfixis, appellationem habent. Plurimorum ratio obscura est. Nisi forte à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, ut nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites. Sed undelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel commutato Patrimonio, recte transmittebant. Qualia supersunt etiam nunc multa cum alibi, tum in Submontano & Scirienſi tractu, & in Russia. Vt sunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianscus, Pirschala, Cmita, Farureius, & alia ejusdem generis. Nunc malunt plerique de arcium, oppidorum & pagorum nominibus, deflexa paululum per denominationem in *ski* sive *ki* voce, appellari.

lari. Ea vero deflexio vel adjectio syllabæ à latine loquentibus & scribentibus in *ius* commutatur, ita ut à Choina Choinski, & pro ea Latine Chonius, à Crasne Crasinski, & pro eo Crasinius, à Lasco Laski, appelletur: Cæterum pro eo non Lascius, sed Lascus dicitur. Quod nos in historia securi sumus, perspicuitati orationis & externorum auribus inservientes. Idem veteres historicos Græcos & Latinos in barbaris nominibus factitasse animadvertimus. Interdum autem sine hac deflexione vel adjectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quisque ortus, vel cujus dominus est, cum præpositione *de*, vel *a*, vel *ab*, vel *in*, cognominis loco usurpatur, à magnatibus præsertim & clarioribus: ita ut verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felstein quis appelletur. Observaturque in his vulgo discrimen quoddam non magis à Polonis, quam à Germanis & Boëmis: qui itidem utuntur hujuscemodi appellationibus. *In* enim præpositionem iis fere attribuunt, qui domini sunt locorum: cæteras etiam iis, qui inde duntaxat orti vel oriundi sunt, etiam si ibi non habeant ubi pedem figant. Gentilitiorum autem signorum, quæ quidem quærendo investigare potuimus,

appellationes hæ sunt. In quibus enumerandis ordinem primarũ literarum & vernaculæ linguæ sonũ servabimus: Abram sive Valdorf: Amadei: Bialina: Biberstein: Bodulia: Bohoria: Boitza: Brog: Bozettado: Buincia, sive Buincza: Byliny: Ciolek: Copaczina: Comia: Cielantcoua: Coruitz sive Bies: Choleua: Cotfitz: Corab: Corciak sive Corczak: Dambroua: Dãbroua altera: Dembno: Doliva: Dolenga: Drzevicza: Druzina: Drija: Dzialosla: Godziemba: Gosdoua: Grabia: Griph, quod & Snieboda: Gryzima: Grzimala: Habdanc: Herburthovva: Helm: Ianina: Iastrzembiec: Ielita sive Kosslarogi: Iednorozez: Iunossa: Korsboc: Kerdei: Labents: Larissa: Leliva: Liada: Levat sive Leopardus: Lodzia: Lzavia: Lis, quod & Murza: Mozela: Morskicot: Mandrosta: Nalencz: Niesobia: Nieczuia: Novina: Oliva: Osmarog: Odrovvanz: Ostoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pilava: Pirzchala: Povalia sive Ogon: Poboze: Pogonia: Polucosia: Pravvda: Pomian: Przegina: Prus: Prus alterum, quod & Navilki: Prosnia: Rava: Radvan: Roza: Rogala: Ruchaba: Rolia: Scheliga: Slepovvron: Socolia: Servicaptur: Schilde: Staricon: Starza, quod & Ossoria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srenava: Sulima: Svvirc-

Svvirczek: Sirocomlia: Schumberg sive Corfitza: Svvinca: Tarnava: Topor: Topacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniava: VVzelie: Vierussova: Venzik: Vadvva: Vierzinkovva: Zabavva: Zadora sive Plomien: Zagrobia. Duorum nomina non tenemus. Ea sunt albæ aquilæ, anterior pars dimidia à capite cauda tenus erecta, cũ duabus stellis à tergo: & quinque rosæ albæ in quincuncem collocatæ. Vnde simul ex gente Iastrzembecia ego maternum genus duco: Pater vero meus è Pirzchalia & Osmarogia. Nihil autem vetat his nostrũ quoq; adjungere, quo me una cum fratribus meis, & omni posteritate nostra optimus rex Sigismundus Augustus ornavit, dimidiam aquilam, pectore tenus naturali colore, extensis alis, laurea corolla circum collum redimitam in rubro scuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom. Imp. electus immortali memoria dignissimus, cum legatione apud eum ejusdem regis nomine in septimum annum fungerer, gentilitium Austriacæ familiæ suæ stemma, rubram in albo scuto tæniam per transversum ductam subdidit, & duo nigræ Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ superposuit. Cur autem minus liceat cuipiam, à separato, quã ab aliis relicto, decore gaudere?

dere? Et hactenus quidé de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasq; describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisq; villa, vel castello, vel arce, rem familiarem operis & laboribus adscriptitiorum suorum vel mercenariorum curans, & agricultura, gregum, armentorum, & apiariorum fructu, itemq; venatione & aucupio, nõ modo sustentans sese cum domesticis suis familiis, verumetiam honestas divitias comparans, vendédis iis quæ supersunt usui domestico, quæq; desunt, inde vicissim comparandis. Matres autem familias, & puellas nobiles, lanificium, & linũ, canabumque, & rem pecuariam tractantes, non dedecet vendere ea, quæ ex hujusmodi re familiari & fructibus ejus supersunt usui domestico. Quin & culinæ curam eæ gerunt, exceptis illustrioribus & senatoriis, quæ hæc pleraque dedignantur, aut pedissequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis aut curribus vehuntur: Mares vero vel iisdem, vel equis potius. Pedestrem incedere per viam, longiorem præsertim, minus honorificum vulgo habetur, nisi paupertas necessitatem imponat. Iam autem

autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbib⁹ domicilia figere, villis & rusticis prædiis relictis, incipiũt. Prodeuntem in publicum nobilem virum juxta ac fœminam assèclis maribus, fœminam vero etiam puellis pedissequis stipari, honorificum habetur. Et in eum usum alit quisq; domi suæ famulitium pro modo facultatum: indeq; simili figura & colore vestium, nõ sine sumptu & luxu, vestiri usitatum est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non nisi per urbem, vel ad suburbana, pedestres assectantur. Ac Senatores quidem primarii, pedestres juxta ac equestres, medii fere inter assèclas mares incedunt, honoratioribus antecedétibus, cætera vero turba cum pueris subsequente. In cætera nobilitate assèclæ omnes heros subsequũtur. Matronas autem & puellas nobiles mares quidé antecedunt, fœminæ subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarũ loco habentur, & sorores puellas, quæ secundũ anteambulones proxime matrem vel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pedissequis cum usus ad ministeria, tum statura, forma, elegantia & genus. Nec deest copia equestriũ ac nobilium juvenum, qui vel studio civilitatis, prudentiæ-

dentiæque usu rerum comparandæ in-
citati, vel tenuitate fortunarum adacti
vel præsidii contra vim potentiorum
sibi suisque comparandi causa, non
modo in magnatum & episcoporum
sacerdotumque ac doctorum clientes
las, verumetiam in parium, ac tenuio-
rum inferiorumque nonnunquam, eo-
rum præsertim, qui magistratus ge-
runt, aut aliquo sunt numero in aula
Principis, aut opibus, industria, erudi-
tione gratiave populari valent, affecta-
tionem & ministerium, parva, vel nul-
la mercede, à parentibus & propinquis
traduntur, vel ipsi sese addicunt: Du-
ratque ea servitus, quoad utrique, ho-
ro, inquam, & servo sive clienti placeo.
Multi etiam de ditioribus necessario-
rum & amicorum liberos pio quodam
& honesto juventutis educandæ studio
ultro sibi in familiaritatem & minis-
rium adsciscunt. Ad eundem modum
& fœminæ fœminis famulantur. Nec
pudendum aut dedecori affine est ge-
nus hoc servitutis, sed liberale & socia-
bile: Nec rara est in eo vicissitudo, ita
ut eum quis habeat in ministerio, cujus
parentibus ipse serviverit: Honestaque
habetur hæc juventutis equestris edu-
candæ ratio, æquabilitatem quandam
etiam in inæqualibus fortunis conti-

nens: Et multos ex humili loco ac te-
nui fortuna, non modo ad mediocres,
verumetiam ad summos nonnun-
quam honores, amplissimasque facul-
tates & opes, ipsorum virtus herorum-
que beneficentia provehit: idque ma-
xime conciliandis luculentis conjugiis
vel sacerdotiis. Honestatis magna sem-
per à nobilitate ratio habita est. Frau-
dem facere, promissum fallere, pejera-
re, mentiri, probrosum & infame sem-
per habitum est, atque etiam nunc ha-
betur, quamvis in majore, quam olim,
habendi studio & licentia. Quod si
quid ejuscemodi in probri loco cui-
quam objiciatur, præsertim ab ejusdem
ordinis viro non tam legibus & magi-
stratuum judicio & auctoritate, quam
ferro manuque vindicatur. Dissimula-
re quidem probrosum habetur. Loci
tamen ratio ducitur. Plebeiis minor est
cura dignitatis, atque pomposæ ambi-
tionis, exceptis urbanis fœminis, quæ
& ipsæ bene cultæ & una aut altera pe-
dissequa comitatæ incedere student:
Vita autem laboriosior & solicitior,
tam mulierum, quam virorum, nullo
fere sexus discrimine: nisi quod fœmi-
næ opificia non exercent, neque vectu-
ram, neque negotiandi gratia peregri-
nantur. Vicina tamen oppida intra
fines

fines regni adeunt, domique negotiantur. In judicio standi jus non habent. Plebe autem numerantur, quicunque nobiles sive equites non sunt, sive singulari agricolæ, olitores, apiarii & pecuarii, sive opifices & operarii, sive caupones, propolæ, vectores, & mercatores, & sive in agris, quemadmodum superius attigimus, pagis atque vicis vitam degant, sive in oppidis & urbibus. Ac urbes quidé & oppida à mercatoribus, opificibus & propolis habitantur. Vici autē & pagi, & suburbana prædia, ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones vero, molitores, operarii, vectores, jumentorūque locatores, utrobiq; sunt. Sunt autē aliquando meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quā agrestes. Ac censum quidem annuum utrique dominis suis pensitant: verum agrestes & vicani pleriq; omnes, operæ præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios usus domesticos, non solum manuarias verumetiam cum jumentis, ipsi, per se, vel per mercenarios & operarios suos præstāt. Nec alio cuiquam commigrare incōsulto domino licet: ita ut videantur esse glebæ adscriptitii, nec multū à servis differant, præsertim ut nunc sunt tempora. *Cmetones* seu *cmetones* vulgo vocantur. His autem

deteriore conditione hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; *chłopi* appellantur: Quam appellationem velut probrosam non fert nobilitas. Habent sane in eos domini vitæ necisq; potestatem; præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis sacrorumque ministerio sese addixerunt. In plebe urbana non desunt, qui rem lautiorem per famulos & vicarios administrantes, & ipsi otio, honestioribus studiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant: Atq; inde crescunt rerum pretia; & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacro sive ecclesiastico ordine. Quod ut planius fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abjecto semel impio dæmonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religiosēque colit, hæreticarum novationum insolens & impatiens ante nostram ætatem. Nuper adeo nostra memoria Lutherana primum, mox etiam Berengaria seu Calviniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum studiosis juvenibus, levitate animorū & curioso studio novitatis inductis, peregre invecta, multorum animos infecit. Quod olim quoq; de Hussitica &

Vicleſica, extremis VVladiſlai Iagellonis regis, & primis filiorum ejus VVladiſlai & Cazimiri temporibus (cum horum juxta ac illius ætas contemnerentur,) uſu venire cœperat. Sed principum & epiſcoporum virtute, auctoritate, ſtudio, ac diligentia, cæterorumque procerum pietate, gravitate & conſtantia, malum altius radices agere permiſſum non eſt. Itaque retinuerunt ii tunc cum priſca religionem etiam dignitatem auctoritatemque ſuam, & rempublicam. Quæ qui nunc vivunt, utinam poſteris etiam ſuis relinquant! Iam autem non ſolum illæ quas dudum memoravi, verumetiam Picardorum, Anabaptiſtarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Tritheitarum, Photinianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & neſcio quæ non peſtes, proh nefas, Poloniam, laxatis frenel licentiæ habenis, agminatim invaſerunt, & prætextu, ſeu verius abuſu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, ſibi quiſque religionis magiſter atque adeo rex & lex, eſſe incipit. Sed hæc alibi prolixius deploravimus. Prudi ſi aliquanto poſterius Chriſto nomine dedere: Citius autem & cupidius Lutheranum dogma amplexi ſunt, urbani præſertim, & qui ſunt Germanici ſan-

ſanguinis, proprer mercatorum & opificum Germanorum frequentiam & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quum enim ea colluvies hominum quaſi ad pileum vocata, ſemel eccleſiaſticæ diſciplinæ jugum excuſſiſſet, à magiſtratibus ſive timore, ſive perverſa animi inductione, & ob jusjurandum præceptoribus ſuis in Germania datum, eodem inclinatis, non modo non repreſſa eſt, ſed magis etiam confirmatur & incitatur. Multi tamen adhuc pia majorum inſtituta retinent, præſertim ubi magiſtratus officium ſuum faciunt, alienum non uſurpant. Maſovi tenaciores antiquæ religionis & pietatis, à profanis novationibus ferme abhorrent. Abhorrent etiam Ruſſi inprimis. Græcos autem hi ſequuntur, quos ab initio religionis magiſtros habuere, & cum iis à nobis, hoc eſt, à Romanæ & catholicæ eccleſiæ conſenſu, ſeſe per ſacrilegum ſchiſma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere velint cum Latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu divino publice Latina lingua utimur, & cum ſapientiſſimis & ſanctiſſimis majoribus ipſorum, Græcorum juxta ac noſtris, ſummam Romani Pontificis dignitatem & auctoritatem

in universo Christianorum populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis præterea à nobis ii dissentiunt: & quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis quam dogmatibus religionis. Vulgata autem divortia, quamvis levi de causa. Plurimi tamen ex iis, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesiæ societatem & instituta transierunt, eodemque cum cæteris Polonis jure sunt. Armeni oppidi quædam Russiæ Podoliæque incolentes, suis & ipsi ritibus suaque lingua in sacris utuntur. Non abhorrent ii tamen, sicut accepimus, à Romana ecclesia & Romano pontifice: Qui Principatum ejus in universa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi vero, quibus aliunde pulsis, Russiæ & Lithuaniæ, ac totius fere Poloniæ oppida referta sunt, suam retinent religionem: nisi forte superstitio vel impietas ea potius dici debet. Feruntur etiam Tartari Ceremissi in uno aut altero oppido Podoliæ suis ut ritibus & impietate Mahometanæ, quemadmodum & Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatum, qualibus vulgo ea gens utitur, in suggesto editiore positũ, ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas cum falsis

suis religionibus, & ad institutum nostrum revertamur. Tam apud Russos igitur, & Armenos, quam apud Polonos, qui Christi Dei ac magistri nostri institutis convenienter pietatem colunt antiquitus, certus est ordo eorum hominum, qui religioni sacrisque peculiariter moderantur & inserviunt, non genere, sed eorum, penes quos ejus rei potestas est antiquitus & jam inde ab temporibus Apostolicis (Episcoporum inquam) auctoritate, segregatione, & initiatione sive consecratione, à cætera omni multitudine distinctus: quem sacrum & ecclesiasticum & spiritualem dici supra memoravimus. In quo non modo episcopi & sacerdotes, verumetiam cæteri sacrorum administri, & monachi monachæque censentur, è plebeio juxta ac equestri ordine allecti. Vtrisque enim antiquitus jam inde ab initio patuit aditus ad hunc ordinem. Patrum demum aut avorum nostrorum memoria ab episcopalibus nõ tam functionibus quam sedibus, & primariis quarundam opulentiorum basilicarum, sive ecclesiarum, ut vulgo vocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ & canonicatus dicuntur, plebeii (theologis, jureconsultis, & medicis aliquot exceptis)

excludi cœpere. Quod jam ad Abbatias quoque & monasteria (ubi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacer ordo vestitu & cultu corporis à cætera multitudine: Sed & inter se non modo à cæteris sacerdotibus episcopi, & ab utrisque monachi, verumetiam ipsæ inter se monachorum & monacharum sectæ, partim figura, partim colore vestium, partim toto vitæ instituto distinguuntur. Quæ quoniam communia sunt Polonis cum cæteris Christianis populis, persequi hic prolixius necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam rei familiaris Polonicæ rationem paucis concludamus.

Res nummaria Poloniæ.

In magna rerum omnium copia, ut fit, major aliquanto fuit superioribus temporibus, quam nunc est, argenti & auri, reique numariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent nostris majoribus transmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, sed externis & maxime Boëmicis usi sunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro Magno rege æs & argentum

signari ad exemplum Boëmorum. Aureos vero numos primus omnium Sigismundus rex, hujus Sigismundi Augusti pater, nostra memoria signavit, bonitate & pondere Vngaricorum. Tametsi Alexandri quoque fratris ejus aureum numum vidimus. Sic autem crevit jam auri pretium, ut pro duplo carior nunc sit aureus numus, quam fuit avorum nostrorum memoria. Id adeo, partim propter luxum, & crebriorem auri usum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesima octava, nunc quinquagesima secunda vel tertia, imo jam quarta & quinta pars aurei Vngarici, sexagenæ sive copæ sexagesima, marcæ quadragesima octava, floreni tricesima, fertonis duodecima, scoti vero dimidia. Sic vulgo dicuntur pondera sive genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores grosso numi. Medians quidem grossi dimidium, nona fere parte superans cruciatum Germanicum: Sed jam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obo-

lus vero decima octava. Atque hi quidem nunc ærei sunt inalbati: Superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiamnunc habent grossi & mediantes. Argentei vero sunt tri grossus ac segrossus, hic quidem sex, ille vero tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signavit Rex Sigismundus senior. Sed jam pauci extant. Exportantur enim, & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiamnunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

Commercia Polonorum.

Magna sunt enim nunc, si unquam alias, Polonis variarum rerum cum cæteris gentibus commercia: quanquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem inprimis siligo, triticum, hordeum, avena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, sebum, alutæ, mel, cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraque materies fabricandis navibus & ornandis domibus apta: Cerevisia quoque & herba quædam tingendis lanæ & serico idonea. Iam vero & boum, vervecum & equorum permagna vis non

non modo finitimis, verumetiam remotioribus populis suppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem & laboris incommodorumque tolerantiam, partim propter molliorem incessum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autem vicissim aliunde panni, non modo sericei & aurei, sed etiam lanei lineiq; subtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum & hominum ornamenta, quorum opificia minus exquisita sunt apud Polonos, licet non desit materia, & aliis gentibus suppeditetur. Margaritæ item & gemmæ. & pelles sabellinæ, pantherinæ, sive lupicervariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, ursinæ, & aliarum ferarum, quarum majorem copiam producunt interiores septentrionis orientisq; sylvæ. Husiones quoque sive mariani, & haleces, & alia salsamenta, & vento vel sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & chalybs, cum facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget uber pascuis Valachia, sive Moldavia, & Bessaria: sicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Moravia: Ex Austria, Rhetia, Slavonia, Italia, Creta, & Græcia, importantur etiam, sed pauciora.

Gedanum autē, Renense,& Gallicum, & Hiſpanienſe, Canarienſe quoque & Creticum navibus advehitur. Porro aromata, & varia eduliorum condimenta atque cupediæ, quæ una cum vino, & pannis aureis ac ſericeis, gentem hanc atque regnum vehementer exhauriunt, de longe ab oriente & occidente importantur. Harum autem rerum atque mercium exportandarum & importandarum commercia ſunt Polonis, maritima quidem cum accolis ſinus Venedici & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgenſibus, Holſatis, Danis, Friſiis, Hollandis, Brabantis & aliis Belgis, Gallis, Livonibus, Moſchis, Sueonibus ſive Suetis, Norvegiis, Anglis, Scotis, Hiſpanis etiam & Luſitanis. Itemque per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: Terreſtria vero cum Germanis, Moravis, Sileſiis, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldavis, Moſchis, Armenis, atque Turcis. Sed jam hunc librum claudamus, altero Reipublicæ Polonæ rationem deſcripturi. Ac primum quidem de Magiſtratibus & muneribus publicis perſequemur: deinde vero judiciorum, comitiorum & belli rationem explicabimus: ſic tamen, utrobique ut Pruſſos ad calcem operis

operis vitandæ perplexitatis cauſa reſervemus.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER ALTER.

De Republica & Magiſtratibus Polonorum.

Princeps.

DE tribus primis & ſimplicibus rerumpublicarum formis, quæ vel unius, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate juris continentur, unius principatum Poloni ſemper, præter duo quædam tempora, de quibus in hiſtoria memoravimus, amplexi ſunt, bonis plerunque & moderatis, & à tyrannide alienis uſi Principibus. Fuitque contenta Polonia Principis ſive Ducis nomine, & imperio, donec Otto III ejus nominis Imperator Romanus Boleſlaum cognomento Chrobrum (Chrabrum vulgo vocant) paulo poſt ſuſceptam religionem Chriſtianam, hoc eſt, anno poſt Chriſtum natum milleſimo & primo, regio diademate & honore dignatus eſt.

est. Nec tamen ultra quartum regem tunc is honos mansit apud hanc gentem. Nam post alterum Boleslaum, prioris illius pronepotem, ducentis amplius annis, Principes Polonorum regio nomine abstinuerunt. Deinde vero anno Christi 1295 revocatum & renovatum id in Præmisso, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunq; liberis liberi populi suffragiis delatum, cum antea Poloni externum Principem non habuissent: Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quam ex ea, quæ à Biasto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnavit perpetua successione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, sed electionis jure. Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adstrictus, infinitam non modo omnium rerum, sed etiam vitæ necisque omnium potestatem habens. Post susceptam vero publice religionem Christianam, temperari ea cœpit primum piis monitis atque doctrina episcoporum & sacerdotum, (quorum permagna erat dignatio & auctoritas in rudi etiam tum & literarum experti populo,) ac cæterorum Christianorum populorum imitatione &

& moribus: deinde vero bellatricis nobilitatis meritis & obsequiis, fortassis autem & contentionibus, multa de suo jure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc sane angustiis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & utrique subjectos homines atque bona, circumscripta est. Ac in sacerdotes quidem jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ rex nihil prorsus juris habet. De equitis vero capite & fama non nisi in Comitiis cum Senatu judicat, certis aliquot causis exceptis. Senatu autem inconsulto, neque bellum cuiquam facit, neque fœdus publice cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia nova instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem ullam majorem ad rempublicam pertinentem statuit aut facit. Porro leges novas condere, pecuniam extra ordinem publice imperare, monetam signare, successorem sibi designare, ne cum Senatu quidem potest absque consensu cæteræ nobilitatis, sive equestris & militaris ordinis: De quo fere Magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ita ut penes eum ordinem nunc sit propemodum summa reipublicæ. Itaque nunc regnum

&

& respublica Polonorum à veteri La-
cedæmoniorum, vel hujus tempor-
Venetorum, reipublicæ ratione no-
multum differt. Ius creandi regis pen-
Senatum est, de quo paulo post dic-
mus. Atque id etiam equester ordo sib
vendicare cœpit, ita ut tum demu
in eo ratum sit senatus judicium,
assentiatur cætera nobilitas. Non t
mere tamen discreditur à stirpe regi
mascula, si qua extat. A novo Reg
jusjurandum exigitur in hanc senten
tiam, Quod secundum leges & inst
tuta majorum regnaturus sit, & sunu
cuique ordini & homini jus privile
giumq; & beneficium, à prioribus Re
gibus collatum, salvum conservaturus
neque de regni finibus & bonis quic
quam diminuturus, quin amissa etiam
ab aliis pro virili sua recuperaturus
Vicissim autem senatus omnis in verb
ejus jurat. Inauguratur autem (si ta
men hoc verbo uti fas est) olim quidem
in Gnesnensi, nunc vero in Cracovien
si basilica, ritu solenni Christianorum,
ab archiepiscopo Gnesnensi sacris ora
rante, ac duobus proximis episcopis
unctusque inter scapulas sacro oleo an
te aram maximam, ubi etiam sacro-
sanctam Eucharistiam venerabundus
accipit, & corona aurea redimitus, ac-
cepto

cepto in dextram sceptro & in lævam pomo aureis, in editiore solio ex tempore præparato collocatur, omnibusque rite peractis coronatus in regiam reducitur. Postridie pompa itidem solenni coronatus in forum urbis equo vehitur, senatoribus equestribus, episcopis quidé pone sequentibus, profanis vero antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomum, sceptrum & strictum gladium proxime ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum sublime cum iis pedester conscendit, & in editiori solio collocatur. Sedentem senatus paulo inferior ordine circumsidet. Deinde assurgens ille, versus quatuor mundi partes gladium vibrat, rursumque residens, ejus contactu sive leni ictu inter scapulas cujusque, nobiles & equites auratos creat: quod perinde est, ac si baltheo militari donet. Vrbani autem & oppidani magistratus in verba novi regis jurant. Inde rite peractis omnibus, in arcem cum eadem pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diversa est regiæ inauguratio: quæ fit præsente, deducente, & postulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam etiam ad forum rex ipse quoque coronatus cum simili pompa. Sed non juratur in

verba

verba reginæ, nec ei defertur ulla potestas aut jurisdictio.

Vectigalia regia.

Vectigalia Principis aliquanto lucu lentiora & ampliora olim fuere, quam nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscriptitii quotannis tributum *poradline*, quod nos rastrale dicere possumus, (regale etiam vocatur) in jugerum, seu laneum & mansum, ut vulgo vocant, duodenos grossos, & quidem latos sive Pragenses; dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos vernaculos excedunt. Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat grossus quam nunc est. Pensitabant & alia quaedam cum numarias, tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarum rerum pensiones: Nec modo agricolæ sed & oppidani: Quin & equites & milites non penitus immunes erant. Jumenta autem hi ei, quacunque ire faciebat, alii secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona inviolata prorsus erant libera ab hujusmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes videre licet in vetustis Principum diplomatis: Nempe Przevvod, Povvos, Stoza, Stan, Povvolove, Targove, Crova, Podvvodii, Voginia, Narzas, Sep, Podvvorovve, Opolie. Liberæ autem Principi erant ubique piscationes atque venationes: Aliis non erant, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque peculiari Principis indulgentia. Mulctæ quoque maleficiorum Principi dependebantur. Quæ cum ita essent, cumq; permagna esset rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitissent, aut vulgata essent, non distrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis. quæq; expensionibus in cellam ejus comportata erant, neq; ad unum aliquem totius regni locum (quod non sine gravi agrestium pressura futurum erat) convehebantur: sed in præfecturis asservabantur. Cumque ad officium Principis pertinere existimaretur, non desidem & uni alicui loco affixum hærere, sed obire omne regnum, & fines ejus tueri, omnium usibus se exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum injuriis vindicare, quoquo is veneratur cum equitatu & comitatu suo aulico, ejus præfecturæ fructibus &

proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusve esset, sive quoad horrea cellæque sufficerent, seu denique descriptis cuique præfecto, pro ratione præfecturæ & proventuum, certis temporum spatiis. Atque hoc illud est, quod scriptores quidam externi rerum Polonicarum imperiti ante nostram memoriam in eam partem acceperunt, ac literis mandarunt, quasi rex Poloniæ egestatis causa regnum suum obire perpetuo necesse habeat, quo à suis hominibus quasi precario sustentetur. Certum postea cum Principes vel certe se loco continere, vel bellis distineri peregre diutius abesse cœpissent, distributi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cujusque familia moderatis usibus superessent. Remanent deinde Principum beneficentia sacro equestri ordini, & utriusque subscriptitiis & subditis pleræque omnes pensiones & onera. Nunc sane equestris & ecclesiastici ordinis homines nihil Regi pensitare necesse habet. At oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitii, præter binos grossos vectigaliculos de manso, sive laneo (quod idem sunt) pagano, & eo quidem solo quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus colun-

tur, itemque suburbani & sculteterorum (de quibus post attingemus) agri, ab ea quoque pensione immunes sunt. Ne subserviunt quidem Principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani, præterquam ad arces tempore belli reficiendas, atque etiam novas, si id à senatu consulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ Stationes vulgo dicuntur, Regi denuo pensitare cœperunt. Adscriptitii quoque ipsorum ad colendos Principi agros, subvectiones, & pensiones quasdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tutiores sint ab injuriis improborum. His autem exceptis soli præfecturarum adscriptitii, in suis quique præfecturis agros colendo, & vectigalia pensitando, rem familiarem Principis sustinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: Quarum impensa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ. Sed habet in iis equester ordo hanc prærogativam, ut in usum suum domesticum, statis anni temporibus

ribus aliquanto minoris emat salem quam cæteri homines. E teloniis quæque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet instituendi & exigendi telonii, præter peculiarem regis indulgentiam: idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in suo cuique solo instituere licet. Duplex autem est telonium: vetus & novum. Ac vetus quidem exile est, quod absolvitur, qui intra fines regni negotiantur. Novum vero majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, sebi, & aliarū mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine pensitatur. Vtriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equester ordo, modo ne mercaturam quam exerceat, hoc est, venum ea exponat, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boves emptos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi ejus nati sint. Publicæ quoq; civitates nullæ habent immunitatem veteris telonii. De novo fuit superiori tempore controversia inter equestrem ordinem

atque regem. Hęc igitur nunc sunt perpetua Principis vectigalia: Quæ distrahere, aut addicere cuipiam jure hæreditario, Alexandri regis lege prohibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius revocata, multos conturbavit, & non exiguos motus excitavit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi forte à Iudæis, regi pensitatur. Ex his autem vectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præsidia & sartatecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se ac republica, & in alios usus impendit: inde & senatoribus fere, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotiis, certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia Principum attributi, partim accepto in usus necessarios pretio venditi. Et hactenus quidem de Principe sive Rege ac vectigalibus ejus. Iam de legibus.

De Legibus Poloniæ.

Legum scriptarum nullus fuit usus apud Polonos vetustioribus temporibus

bus: Nec ullæ extant antiquiores iis quas Cazimirus Magnus rex condidit. Quæ sane pauculæ sunt. Nec multæ à filiis ejus Ioanne Alberto & Alexandro adjectæ sunt. Extremis demum fere temporibus Sigismundi senioris & regnante filio ejus Sigismundo Augusto, magis ac magis exarsit & longius progressus est pruritus & libido novarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, ut hæ propemodum exolescant, novæ autem vix, aut ne vix quidem inolescant, sed utræque, hæ quidem novitate, illæ vero vetustate sua, in contemptum vulgo veniant, maxima reipublicæ pernicie. Earum autem condendarum potestas est simul penes regem, senatum & nuncios nobilitatis; nec nisi in comitiis. Statuta regni vocantur. Priscis temporibus viva lex erat Rex sive Princeps: Qui cum unus in tam amplo regno omnia neque præstare, neque providere, ac ne judiciorum quidem difficultates recte explicare posse videretur, & lubricus autem proclivisque ad tyrannidem gradus in summa potestate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores sive Consiliarii, qui & consilia actionesque ejus ad salutem reipublicæ, & judicia ad justitiæ & æquitatis trutinam dirigerent, & monitis consiliisque salubribus, quasi vivis quibusdam legibus, pro re nata cum animum ejus informarent, tum potestatem modificarentur.

Senatus Regius.

Hic est Senatus Regius, multo amplior modo, quam olim: certo hominum numero constans, quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi jurati ad hoc collegium & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus quoad vivit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus Archiepiscopi duo, septem Episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnensis in majore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi vero sunt, Cracoviensis in minore, Posnaniensis in majore Polonia: VVladislaviensis in Cuiavia & Pomerania, qui tamen jam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masovia: In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camenensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo servant in

senatu dicendaque sententia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem præterea tres Russici & Græci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi VVladicas vocant, nimirum Leopolienſis, Præmisliensis, & Chelmensis: qui una cum sectatoribus suis, & aliis Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiovienſi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni suum episcopum. Sed neque hic neque Russici pertinent ad regium consilium. Superioribus seculis, cum latius patarent versus occidentem solem fines Poloniæ, VVratislavienſis quoque & Lubusſenſis episcopi, & Camenenſis, in senatu sua loca habebant: Atque etiam nunc duo priores in provincia Gnesnenſi censentur. Et nostra memoria habuit uterque certa bona in Polonia. Nunc Camenenſis episcopatus in ducum Pomeraniæ, Lubuſſenſis in Marchionum Brandeburgenſium faucibus, VVratislavienſis in regum Boëmiæ ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini, hoc ordine: Cracovienſis & Posnanienſis, alternis vicibus inter se priora & posteriora habentes loca

loca & suffragia: Deinde Sendomirienſis, Caliſſienſis, Siradienſis, Lencicienſis, Breſtenſis, VVladiſlavienſis, sive Iunivvladiſlavienſis, Leopolienſis sive Russiæ, Podoliæ, Lublinenſis, Belſenſis, Plocenſis, Maſoviæ, & Ravenſis. Caſtellani, Cracovienſis, Voinicienſis, Sandecenſis, & Biecenſis in Satrapia sive Palatinatu Cracovienſi: Posnanienſis, Medirecenſis, Rogosnenſis, Sremenſis, Præmentenſis, Crivinenſis, & Santocenſis in Posnanienſi: Sendomirienſis, Viſlicienſis, Radomienſis, Zavichoſtenſis, Zarnovienſis, Malogoſtenſis, Polanecenſis, Cechovienſis in Sendomirienſi: Caliſſienſis, Gneſnenſis, Landenſis, Naclenſis, Biechovienſis, Camenenſis in Caliſſienſi: Siradienſis, Roſpirenſis, Spicimirienſis, Velunenſis & Conarienſis in Siradienſi: Lencicienſis, Brezinenſis, Inovvlodenſis, & Conarienſis alius in Lencicienſi: In Breſtenſi Breſtenſis, Cruſuicienſis & Covalienſis: In Iunivvladiſlavienſi Iunivvladiſlavienſis, Bydgoſtienſis, & Conarienſis item alius: itemque Dobrinenſis, Ripinenſis, & Slonnenſis in terra Dobrinenſi: In Ruſſia Leopolienſis, Præmiſlienſis, Halicienſis, Sanocenſis & Chelmenſis: In Podolia unicus Camenecenſis: In Lublinenſi item Lublinenſis:

In Belsensi Belsensis : In Plocensi Plocensis, Racianzensis & Siepercensis: In Masovia Cyrnensis, Viznensis, Varsaviensis, Visliegradensis, Zacrocimensis, Ciechanoniensis & Livensis: In Ravensi Ravensis, Sochacioviensis, & Gostinensis : In Silesia unus Osuincimensis: Palatinum ea non habet. Ex his Castellanis qui primi in unaquaque satrapia modo à nobis enumerati sunt, eum inter se servant ordinem, quo Palatinos recensuimus, excepto Cracoviensi, qui ex quodam tempore Palatinos omnes loco suffragioque anteit. Voinicensis item & huic proximus Gnesnensis prærogativa quadam inter Calissiensem & Siradiensem Castellanos interjecti sunt. Cæterorum hic esse legitimus ordo existimatur, ut Ravensi, qui superiorum extremus est, proximus sit Sandecensis: deinde Medirecensis, Visliciensis, Biecensis, Rogosnensis, Radomiensis, Zavichostensis, Landensis, Sremensis, Zarnoviensis, Malogostensis, Velunensis, Præmisliensis, Halicziensis, Sanocensis, Chelmensis, Dobrinensis, Polanecensis, Prementensis, Crivinensis, Cechoviensis, Naclensis, Rospirensis, Biechoviensis, Osuencimensis, Brezinensis, Crusuicziensis, Bydgostiensis, Camenensis, Spicimiriensis, Inovvlodensis,

densis, Covaliensis, Santocensis, Sochaciovienſis, Gostinensis, Viznensis, Varsavienſis, Racianzensis, Siepercensis, Visliegrodensis, Ripinensis, Zacrocimensis, Ciechanoviensis, Livensis, Slonensis : extremi tres Conariense: In quibus primum locum is, qui est in Siradiensi satrapia, medium qui in Lencicienſi, ultimum qui in Inovvladislavienſi, obtinet. Sunt item in Senatu Magistratus quidam & administri Principis, quos Officiales regni vocant: Nempe Maresalcus, qui magnus dicitur Cancellarius, Procancellarius sive Vicecancellarius, ac Thesaurarius. Est etiam unus de magistratibus aulicis, sed curiæ Principis, Maresalcus curiæ. Putantur etiam duo Præfecti seu Capitanei, nempe majoris Poloniæ, & Cracovienſis, ad consilium pertinere. Sed perraro usu venit ut ii non aliquo alio honore Senatorio præditi sint. Horum autem omnium magistratuum loca & suffragia in consilio sunt secundum Castellanos eo, quo hic à nobis conscripti sunt, ordine. Nisi si quo alio eminentiori honore ii cohonestentur: Quod fit plerunque. Hoc igitur est Consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius sive regni, sex & nonaginta consiliariis constans: Quorũ alii vocantur majo-

majores, alii minores consiliarii. Sunt autem majores Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarii aliquot satrapiarum Castellani usque ad Siradienses fortassis: Cæteri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consiliis secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarii. Verum de his & omni republica Prussica separatim posterius persequemur. Accessere nuper (posteaquam hæc non conscripsimus) & Lithuanici, cum antiqui, tum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adjecit. Eos quoque alii loco reservabimus. Porro Secretarii admittuntur quidem & ipsi jurati in Senatum, sed, ut auditores modo, & quasi seminarium quoddam senatus: Neque locum habent in consessu consiliariorum, neque dictionem sententiæ. Ex his autem unus primi & vere majoris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulo post. Duo referendarii sive supplicum librorum magistri sunt. Putantur & successerarii aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostii causa, idque in suo tantum quisq; territorio. Iam & Senatorum, primariorum præsertim, filios adolescentes admitti

admitti in Senatum, non inusitatum est. Quanquam solent & ii sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consiliis. Convocantur autem Senatores à Principe ad consilium: præsentes quidem quoties opus est: qui vero longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicujus gratia, nimirum ad nuptias Principis, seu liberorum ejus, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba Principis juraturus sit. Cum iis vero, qui adsunt, Princeps pro re natâ consultat. Nisi forte res gravior ac difficilior incidat, quæ plurium consiliò & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitiis. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, majores præsertim. Atque hæc de genere, numero, ordine & officio senatorum sive consiliariorum regni suffecerint, si unum illud addiderimus, quod subserviunt ii quoque Principi & reipublicæ quoties opus est; domi quidem in judiciis, cum aliis, tum recuperatoriis, quas commissiones vulgo vocamus; foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publice cum dignitate peragendum est. Cum autem ii certis magistratibus & ho-

& honoribus præditi sint, habent etiam præter commune senatorium munus, curamque totius reipublicæ peculiaria officia pro diversitate magistratuum sive honorum attributa. Archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec ullum ii peculiare habent in Polonia, præ cæteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Maximi legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet jurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quod antiquo gentis instituto & prærogativa primas regni & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia convocandi senatum, senatusque consulta definiendi & edicendi, absente Rege, & regno vacante. Sed nos instituti nostrum persequamur. Palatinorum munera sunt, esse ductorem copiarum suæ satrapiæ in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, ut Voievoda dicatur, quasi dux belli, sive copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen

nomen honosque Comitum Palatinorum. Porro in pace, Palatini est, in sua cujusq; satrapia conventus nobilitatis instituere, iisque, & judiciis præsidere: pretia rebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere: ludæorum quoq; patrocinium & judicia ad Palatinū pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsides nobilitatis sub suo quisque Palatino. Appellantur autem Castellani etiam vernacula lingua mutuato à Latinis vocabulo, à castellis sive oppidis, eorumque territoriis, quæ singuli singula habent attributa: non quod dominatum, jurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationem tantum bellicam, cujus modo fecimus mentionem: plerique etiam certos reditus anniversarios. Indeque suam quisque denominationem sumit, videlicet, ut Voinicensis vel Sremensis, vel alius cujuspiam loci Castellanus vocetur. Vocantur etiam persæpe nomine vernaculo domini, loci appellatione in *ki* vel *zki* syllabam deflexa, verbi gratia, pan Posnanski, pan Ploski. Solus autem Cracovensis Castellanus, præter nomen & reditus, nihil habet commune cum aliis: Sed liberum is honorem

rem habet, absque ullo prorsus muni-
re, præter commune Senatorium: Pa-
Palatinum autem, quam Castellanum
lege esse non licet quenquam in ea p
trapia, in qua nullum proprium habe
fundum seu bona terrestria. Vocan-
turque ii utrique vulgo communi vo-
cabulo dignitarii, quasi dignitate &
honore præditi, addito fere satrapæ
seu terræ nomine.

Magistratus & Officiales Regni.

Magistratus vero sive officiales re-
gni ab officiis, & functionibus quibus
dam publicis, quibus funguntur, ad
universam rempublicam pertinent
bus, hanc sumunt communem appe
lationem. Nam peculiaria eorum no
mina superius jam indicavimus. Qui
bus singulis REGNI nomen adjun
gitur, ut, verbi gratia, Marescalcus R
Cancellarius regni dicatur, eodemq
modo cæteri. Officia vero singulorum
hæc sunt:

Marescalcus quidem magister est a
læ regiæ, & administer consilii public
penes quem jus est convocandi senat
tum jussu Regis, vel primatis, præsta
di silentium & audientiam, faciend
potestatem dicendæ sententiæ, legato
externos introducendi, ejiciendi e co

silio eos qui ad id non pertinent, pro-
nuntiandi decreta regia in causis infa-
miæ & capitalibus, promulgandi ad
populum senatus consulta, moderandi
pompis publicis, hospites illustres susc-
cipiendi, compescendi motus inquie-
torum atque turbulentorum non mo-
do circum senatum & in publico, sed
etiam in privatis Principis cœnaculis
& habitaculis, animadvertendi in de-
licta, quæ in loco & oppido domicilii
sive hospitii regii, vel comitiorum ad-
mittuntur, denique in comitiis & in
comitatu regio diversoria distribuen-
di, & imponendi rebus venalibus pre-
tia, unde etiam vectigal seu tributum
forale ipsi provenit. Marescalci etiam
est, in aulicum regis comitatum & ad-
ministros mensæ regiæ, aliorumque
numerum aulicorum, profanos præ-
sertim, jurisdictio, censura & animad-
versio: eoque gestat is in publicis con-
ventibus, & regi in propatulum pro-
deunti præfert erectum sceptrum li-
gneum, sive baculum.

Cancellarius & Vicecancellarius, no-
minibus & loco distincti, sed potestate
& munere exæquati, diplomatibus, edi-
ctis, mandatis, epistolis, & aliis scriptu-
ris regiis conscribendis atque signan-
dis, quæque ad eum mittuntur acci-

piendis & legendis præsunt. Itaque in potestate sua habent signa regia, Cancellarius quidem majus, Vicecancellarius vero minus. Authoritas eorum eousque patet, ut multa inconsulto Principe signare: quæ vero contra leges esse videntur, jubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi debet, in Senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ii cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum: Secretariis, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremoniisque ecclesiasticis moderantur: is præsertim qui est de sacro ordine. Lege enim, quamvis non antiqua, alterutrum ex iis sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus soli fere sacerdotes eo munere fungerentur. Sunt autem ii in proxima exspectatione honorum sui uterque ordinis. Sed neque sacerdoti cum episcopatu, exceptis Præmisliensi, Culmensi, Chelmensi & Camenecensi, neque profano sive sæculari cum ullo Palatinatu vel Castel-

Castellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniventiam: est autem usitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius, propter loci & sententiæ dicendæ prærogativam.

Thesaurarius ipso nomine indicat munus suum. Est enim promus & condus thesauri regii; symbolorum sive insignium regni, quæ sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius; suppellectilis & redituum regiorum, scripturarumque & monumentorum publicorum: auctor & moderator quorumvis quæstorum, curatorum, atque dispensatorum Principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magister: stipendiorum tam militarium quam aulicorum solutor: reddendæ Principi rationi obnoxius. De Mareschalco curiæ, & præfectis, referendariis, & secretariis, dicemus postea.

Numerantur etiam inter Magistratus & Officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & supremus exercituum regni Capitaneus, alter Campiductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum Principem, & vicarius Principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies in-

struit, dat signum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, pretia rebus venalibus imponit, ponderibusque & mensuris earum modum statuit, & in delinquentes animadvertit. Campestris vero, hujus est quasi vicarius à Principe datus: excubiarum potissimum explorationumque curam gerit, & mercenariis militibus, illo præsertim altero absente, præest. Neuter tamen in Senatu locum habet: Quin temporarii esse perhibentur, neque inter magistratus regni habiti superioribus temporibus. Longe minus autem alii quidem, qui ipsi nostra fere memoria pro magistratibus regni haberi & appellari cœpere. Neque tamen in Senatu locum habent, neque functionem ullam ad universum regnum pertinentem. Ii vero sunt gladifer, pocillator sive pincerna, structor mensæ, quem incisorem vocant, dapifer, subdapifer, magister culinæ, qui dapibus apparandis & cocis regiis præest. Et certe aut iidem sunt terrestres Cracovienses satrapiæ, aut ea sola de omnibus nullos habet. Itaque nos quoque de sententia peritiorum inter terrestres honores & magistratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terrestres honores & magistratus, qui non universi

versi regni, sed terrarum atque satrapiarũ sunt peculiares. Officia terrestria vulgo appellantur: & his qui præditi sunt, Officiales terrestres. Sunt autẽ ii, succamerarius, capitaneus, gladifer, vexillifer, pincerna, suppincerna, incisor, dapifer, subdapifer, tribunus, judex, subjudex, notarius, thesaurarius, venator, agaso sive equorum curator. Habentq; certas suas functiones sive curationes antiquitus, in sua quisque satrapia sive tractu, ac terra, ut vulgo loquuntur: quarum quælibet olim, discerpto in multos dominatus regno, suum ducem habuit. Ejus autem hi fuerunt administri peculiares. Nunc magna pars solum nomen eundumque honorem retinent. Quales sunt gladiferi, pincernæ, suppincernæ, incisores, dapiferi, subdapiferi, ac thesaurarii: nisi quod in extraordinariis judiciis, quas commissiones vocãt, regiis mandatis subserviunt, & in colloquiis assident. Tametsi etiamnunc ii peculiaribus suis muneribus fungi recte posse existimantur, in suo quisque tractu, à quo denominationem habet, quoties eum Princeps adit: Nempe ut gladifer Posnanienses in Posnanienſi satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculũ administret: incisor sive structor mensam apponat:

dapifer dapes inferat: subdapifer dapiferum cum sceptro seu baculo præcedat, suppincerna potus curam gerat, thesaurarius condus ac promus pecuniæ sit ac supellectilis ejus. Cæteri sane funguntur etiamnunc fere suis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum præfert exercitui suæ satrapiæ. Tribunus custos est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Itaque vacationem habet militiæ. Venator venationibus & sylvis præest. Agaso equitio sive armento equorum. Iudex causis &controversiis privatis nobilitatis disceptandis & judicandis præsidet una cum subjudice: qui ejus est socius, non vicarius, loco tantum inferior. Notarius scriba est & actuarius judicii: Sed habet ipse quoque in judiciis jus dicendæ sententiæ, consuetudine magis, quam legum præscripto. Cæterum Succamerarius (ut ejus partes postremo loco explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortassis præfuit cubiculo & cubiculariis Principis in sua quisque terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terrestrium præest. Quem itidem atque judicem, subjudicem, & notarium, juratum esse oportet. Habetque is ad id munus obeundum vicarios & ipsos juratos

juratos, in singulis territoriis singulos, qui camerarii vocantur, sive cubicularii, propterea fortassis, quod antiquitus ministri cubiculi Principis ad id munus legebantur à succamerario. Nunc is eos sibi legit arbitratu suo ex equestri ordine ejusdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult. Cracoviensis Succamerarius præ cæteris ea prærogativa præditus est, ut salinarum ejus ipsius tractus arbiter sit & inspector. Capitaneorum officia statim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus satrapiis sunt, neque in singulis singuli. Et Cracoviensis quidem satrapia succamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, judicem, subjudicem, & notarium habet singulos: Posnanienſis cæteros quidem habet itidem singulos: Succamerarius vero, judices, subiudices & notarios binos. Habet enim hosce terra Vschovienſis peculiares, quæ à Polonia quodam tempore seiuncta fuit. Sendomirienſis satrapia cæteros quidem & ipsa singulos habet, præter tribunum, quem etiam Prisſovienſe territorium non ita pridem suum habere cœpit. Caliſſienſis item eosdem omnes habet singulos. Siradienſis structore & subdapifero caret: gladiferum,

pincernam, dapiferum habet singulos: Succamerarios, vexilliferos, judices, & notarios binos. Habet enim hos Velunense territorium suos, ex quo tempore avulsum fuit à Polonia, sicut arbitror. Tribuni item duo sunt in eadem satrapia, Major & Minor. Lencicienſis gladiferum, structorem & subdapiferum nō habet, cæteros habet singulos. Itemque Breſtenſis. Inovvladiſlavienſis vero gladiferum unum habet, structorem & subdapiferum nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinenſis terra peculiarem succamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, tribunum, judicem, subjudicē, & notarium. Russia quinos habet succamerarios, vexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, judices, subjudices, & notarios: Nempe Leopolienſem, Præmiſſienſem, Sanocenſem, Halicienſem, & Chelmenſem: Gladiferum, structorem, & subdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos vero singulos, exceptis tribunis, quos duos habet, Camenecenſem atq; Trebovvlienſem. Lublinenſis satrapia gladiferum, structorem, & subdapiferum nec ipſa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum singulos: cæteros binos. Lucovienſe enim territorium peculiares habet

bet ſuccamerarium, tribunum, judicem, ſubjudicem, & notarium. Belſenſis ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, judicem, ſubjudicem, & notarium habet ſingulos, cæteros non habet. Plocenſis ſuccamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum ſingulos: Iudicem vero & ſubjudicem & notarios binos: (Habet enim hos Zavverenſe territorium ſuos.) Structore ac ſubdapifero ea ſatrapia caret. Ravenſis vero ſtructore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos territoriis diſtinctos, videlicet Ravenſem, Goſtinenſem, & Sochaciovienſem. Maſovia judices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnenſem, Viznenſem, Varſavienſem, Nurenſem, Vyſlegrodenſem, Zacrocimenſem, Ciechanovienſem, Lomzenſem, Oſtrolencenſem ſive Zembrovienſem, Rozanenſem, & Livenſem: Subjudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembrovienſe enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos: Rozanenſe enim & Livenſe, atq; item Zembrovienſe territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzenſe quidem: Subdapiferum autem neq; hęc ipſa, neque Nurenſe: neque Vyſlegrodenſe: porro ſuppin-

cernas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos habet Masovia, nempe quinque: Suppincernam item Ravensis satrapia habet: Brestensis vero thesaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magistrum culinæ nulla præter Cracovienſem, si modo non regni is est: Agasonem nulla præter Russiam: Venatores solæ Cracovienſis, Posnanienſis, Siradienſis atque Lencicienſis singulos: Sendomirienſis vero & Masovitica binos: Hæc quidem Visnenſem & Lomzenſem: Illa vero Sendomirienſem & Radomienſem. Habent & Osuiencimenſis & Zatorienſis terræ suos iudices singulos; habet etiam Severienſis ab episcopo. Cæterorum terrestrium magistratuum nullum habet Silesia. Præfectis sive Capitaneis exceptis: De quibus iam dicendum est. Capitaneus, quem Præfectum recte dixerimus, addito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor non solum arcis regiæ, verumetiam pacis atque tranquillitatis publicæ, in sua quisq; præfectura, quam à vi tutam debet præstare & vindicare, & furibus latronibusque repurgare. Itaque iurisdictionem coërcitionemque habet late patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verumetiam in equestris ordinis homines: Qua de re accu-

accuratius suo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum iudicum, ecclesiasticorum iuxta ac profanorum, sententias ad extremum executioni mandat, si executores alii nolint, vel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum Principis, qui ex re familiari, ac censibus & pensionibus oppidanorum & agrestium proveniunt. Et omnino arces, & villæ, seu rustica prædia cum suis sartis tectis, & oppida pagique Principis in ditione præfectorum sunt. Solus omnium Cracovienſis præfectus licet amplissimam iurisdictionem habeat, tamen sartorum tectorum arcis, & redituum Principis curam non habet. Est enim magnus procurator eius arcis, qui utrunque hoc onus sustinet. Nam Posnanienſis præfectus, licet maiores etiam prærogativas & iurisdictionem in tota maiore Polonia obtineat, atque ob id generalis maioris Poloniæ Capitaneus vocitetur, curat tamen sarta tecta arcis Posnanienſis duntaxat, & reditus regios eiusdem territorii. Cætera enim territoria iurisdictioni eius subiecta, habent fere suos curatores, quos etiam minus proprie præfectos appellamus: de quibus post agemus. Oportet autem præfectum esse equestris ordinis,

nis, agros & fundos proprios in ea ip-
præfectura, cui præficitur, habenter
Neque externo autem, neque regio
ducali genere orto, conferri præfectu
ram fas est. Nec duas cuiquam habe
licet: Ac ne unam quidem primaria
duntaxat & jurisdictione prædita
cum primaria Castellania vel Palatia
tu ejusdem satrapiæ: Posnanienſi
Cracovienſi exceptis; in quibus n
idem jus est. Ne Silesiæ quidem
dunt sub hanc legem. Habet Præfect
quilibet suum Vicarium, quem Vice
pitaneum vel Burggrabium vulgo v
cant: Nos Suppræfectum fortassis ne
inepte dixerimus. Penes quem est v
caria præfecturæ totius potestas, & re
rum judicatarum executio. Habet
alterum administrum, statorum ac cer
tis temporibus peragi, solitorum judi
ciorum, quem judicem castrenſem
cunt. Utrunque arbitratu suo creat
& abdicat: Sed utrunque juratum
dem, atque ipsum præfectum, & ex
questri ordine esse, certaque bona te
restria in ea ipsa præfectura habere o
portet. Nec eundem judicem suppra
fectum, terrestremve & castrenſem ju
dicem, esse fas est. Habet item præfect
ra quæque actuarium juratum, quem
notarium castrenſem nominat. Nos

sunt autem satrapiis, verum arcibus ac
territoriis fere, quæ districtus vocan-
tur, distinctæ præfecturæ: nonnullæ
etiam complura territoria in se com-
plectuntur.

Præfecturæ totius Poloniæ.

Sunt vero hæ totius Poloniæ præfe-
cturæ: In majore quidem Polonia uni-
ca generalis, Posnanienſe, Costenſe,
VVschovenſe, Calisiense, Gnesnenſe,
Pysdrenſe, Coninenſe, Keinenſe, & Na-
clenſe territoria complexa: In minore
autem Cracovienſis, quæ præter pri-
marium, alia tria territoria, videlicet
Prossovienſe, Xianzenſe & Lelovienſe
in se continet. Præter eam sunt Sande-
censis & Biecenſis, præfecturæ cum ju-
risdictione. In Sendomiriesi vero satra-
pia sunt: Sendomirienſis, Radomienſis,
(Stenzicenſe quoq; territorium dudum
complexa, quod jam peculiarem præfe-
ctum habet,) Corcinenſi, quæ & novæ
civitatis dicitur, Chencinenſis, Opoci-
nenſis, Pilsnenſis. In Lublinenſi ejusdem
nominis præfectura est, & Lucovienſis.
In Siradienſi Siradienſis, quæ Schadco-
vienſe quoque & Radomscenſe & Pe-
tricoviense territoria annexa habet: Ve-
lunenſis item & Ostressovienſis. In Len-
cicienſi unica est, tria habens territoria,

nimi-

nimirum Lencicienſe, Brezinenſe, & Orlovienſe. In Cuiavia Breſtenſis, Cruſuicienſe item & Covalienſe, & Prædecenſe, territoria adiuncta habens: Iuniv vladiſlavienſis cum annexo Bydgoſtienſi territorio: & Bobrovvnicenſis, Dobrinenſe, Ripinenſe & Libnenſe territoria complexa. In Ruſſia Leopolienſis, Præmiſlienſis, Sanocenſis, Halicienſis, Chelmenſis, & Craſnoſtavienſis. In Podolia Camenecenſis atque Trebovvlienſis. In Belſenſi ſatrapia Belſenſis, Buſcenſis, Grodlenſis, & Grabonecenſis. In Plocenſi unica cum tribus aliis territoriis, Zavvcrenſi, Mlavenſi, Srenenſi ſive Srencenſi. In Maſovia Cyrnenſis, Viznenſis, Varſavienſis, cui Nurenſe quoque territorium paret, Vyſlegrodienſis, Zacrocimenſis, Ciechanovienſis, Lomzenſis, Rozanenſis, (in qua eſt Macovienſe territorium,) & Livenſis. In Ravenſi vero ſatrapia tres præfecturæ ſunt, Ravenſis, Goſtinenſis, & Sochaciovienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis & Zatorienſis. Præter has præfecturas ſunt & aliæ de ſuperioribus fere detractæ, & peculiariter, quamvis minus Latine, tenutæ, earumque præfecti tenutarii vulgo vocantur: qui partim non habent ſua territoria, partim habent, verum ſine vlla iuriſ-

iuriſdictione in nobilitatem. Nam ea eſt penes veros præfectos, quibus eæ tenutæ voluntate regia propter utilitatem, vel aliqua de cauſa detractæ ſunt. Sunt autem ii tenutarii curatores, modo regiorum prædiorum atque redituum, & caſtellorum, plebiſque ſubiectæ, non diſſimili conditione magni procuratoris arcis Cracovienſis. In iis leges eæ, quæ de præfecturis quidem commemoratæ ſunt, locum non habent. Omnium autem præfecturarum reditus, partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentariis & ſylvis, partim è cenſibus & penſionibus agreſtium & oppidanorum proveniunt, & vel certo pacto præfectis locantur à Principe, vel eorum fidei committuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxii ſint. Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoque præfecturas non inuſitatum eſt, eas præſertim, quæ iuriſdictione carent, quæque non ſunt primariæ cuiuſque ſatrapiæ. Sed ita demum id legitimum eſt, ſi rata redituum portio quotannis de capite deducatur. Quod cum in deſuetudinē abiiſſet ſuperiori tempore, comitiorum decreto nunc revocatum eſt. In iis vero præfecturis, quæ iuriſdictionem habent, ſi uſus reipublicæ

blicę oppignorationem requirat, etiam assensu Senatus comitiali opus est. Sola Sendomirien sis privilegio quodam neque oppignorari, neq; locari perpetua locatione potest. Habent & episcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos suos: Sed hoc nomine Principi nequaquā obnoxios. Habet arx Cracovien sis peculiariter decē custodes, qui burggrabii, sumpto à Germanis vocabulo, appellantur, sine ulla potestate, præfecti auctoritate obnoxios: Qui pacis juxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quādo opus est, excubias, per se, vel per administros suos servant. Habentque militiæ vacationem: & eo nomine auribitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinæ & alia metalla habēt suos curatores & administros juratos, & rationibus reddendis obnoxios. Præsunt autē salinis Bochnen sibus & Velicen sibus, earumque administris & operis unus salinator, quem zuppærium Cracovien sem vocant. Rusticis item unus, quem Russicum appellant. Et est honorata hæc utraque curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neq; in terrestribus magistratibus numerantur: Quemadmodum neque telonæ, sive quæstores teloniorum, neque tributorum atq; exactionum publicarum exactores. Et ii vero utrique rationibus reddendis obnoxii sunt. Telonæ quidem, si non redemerint telonia: Quod faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum terrestrium magistratuū conjicere libuit, propterea quod eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. Scribam quoque sive notarium thesauri regii nihil vetat his adjicere, quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium adjungit. Est & scriba castrensis, quem etiam notarium campestrem vocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum.

Ministeria aulica.

Sunt etiam à terrestribus magistratibus non multum diversa ministeria quædam in aula Principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum administri terrestrium plerorumque & regni officialium (quorum sunt cognomines) quotidianis ministeriis in aula Principis funguntur, fidemque suam Principi ad suum quisque ministerium iureiurando obstringunt. Sunt autem ii: Marescalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurarius, Succamerarius, Referendarii duo, Pincerna, Structor mēsæ, Dapifer, Subdapifer, Magister culinæ, & Præfectus

ctus curruum. Nuper etiam his accessere Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ à superioribus magistratibus & officialibus cognominibus suis distinguuntur: nempe ut Marescalcus curiæ, Thesaurarius curiæ, atque eodem modo alii dicantur. Nec scio an & Secretarii in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumque munus attributum habeant, sed ad nutum Principis præsto sint in obeundis ejus nomine legationibus, in scriptionibus & lectionibus publicarum & regiarum scripturarum, in acciendis ac deducendis ad Regem vel in senatum illustribus hospitibus & legatis Principum, in exquirendis & referendis sententiis magnorum, & à consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro Principe locis, factis, & causis controversis, regiorum præsertim hominum, & administrorum intra ipsos, vel cum magistratibus suis, & in qua sunt alia honesta & cum dignitate conjuncta ministeria. Numerus eorum certus non est. In his eminet unus, qui appellatur primus seu major Secretarius. Is absentium Cancellariæ præsidum vicem supplet in aula & comitatu Principis: Nec tamen, ut illi, gestat

signum regium, sed quoties opus est, petito ab ipso annulo signatorio, tam diplomata publica, quam epistolas ipso præsente signat. Quod si is quoque absit, peragit ea quispiam de cæteris Secretariis, quem Princeps jusserit. Habet autem primus quoque Secretarius secundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogativam capessendi honores publicos & magistratus qui vacaverint: in arbitrio tamen regis positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Marescalco. Marescalcus curiæ absente Marescalco regni agit omnia quæ illius muneris sunt: A præsente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea quæ sunt majoris momenti peragenda, præfertque cum eo pariter Principi erectum sceptrum, Thesaurarius item Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhibeturque & ipse à præsente ad pleraque omnia. Succamerarius, est magister cubiculi atque cubicullariorum puerorum, aliorumque domesticorum Principis administrorum: Sub cujus potestate est supellex ad lectum & cubiculum Principis cultumque corporis pertinens. Ianitoribus quoque idem præest. Referendarii, supplicum libellorum magistri sunt, &

querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quinetiam in litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem Cancellariæ, ejusque permissu exponunt Regi cum consilio causas & controversias litigantium. Nuper adeo sententias quoque rogari cœperunt in regiis judiciis. Sunt autem duo pari potestate, alter ecclesiasticus, alter profani ordinis. Ductoris copiarum, magistratuli, magistri culinæ, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. Cæterorum munera jam sunt explicata in terrestribus officiis & curationibus. Eadem enim sunt horum atque illorum: Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cuiq; satrapia sive terra. Hæc autem omnia honorata sunt ministeria: Minus illa, interiorum cubiculi servitoris, curatoris lecti atq; dispensatoris. Cæterum stipendiarii & aulici Principis equites, concionatoris & sacrificus, quamvis honorato sint loco, tamen inter officiales non censentur: Multo minus stipatores, sive satellites, cubicularii que & pueri: Sed perpetui sunt administri Principis, & præsto sunt ipsi iter facienti, & quovis loco manenti. Ac sacrificus quidem per vices operantur sacris quotidie præsente re-

ge. Canunt etiam festis diebus, benedictionesque & gratiarum actiones ritu Christiano ad mensam ejus peragunt. Concionator sacris concionibus fungitur. Aulici vero (sic enim vocantur) equites equis stipendia merent, præsidii honorisque regii causa, & equestrem eum vel currulem equestres fere comitantur. Qui equitatus numerosus est atque splendidus, nobili juventute constans. In qua sunt complures magistratibus & officiis non modo aulicis verũetiam terrestribus præditi. Ei vero Marescalci moderantur. Cæteri ministri non habent necesse equos alere. Itaque pedestres prodeuntem in publicum Principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatũ est, ut equites quoque aulici pedestres equestrem Principem antecedant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regiis, vel oppidatim suppeditatis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his stipatores præsidii causa sunt circum Principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed auget majestatem Principis. Cubicularii & pueri præsto sunt ad quævis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in acciendis in Senatum & ad Regem consiliariis, & perferendis

quoquo versus literis, mandatis, edictisque regiis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato Principis equi subministrantur. Quæ, subvectiones. &, lingua vernacula, *poduoda* vocantur: Cursum publicum Latini vocant. Incedentem in publico Principem, aulici quidem antecedunt: stipatores prælongis securibus more peditum Germanorum armati latera ejus cingunt: cubicularii vero cum pueris subsequuntur, sed ita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularii puerique episcopis ac secretariis ecclesiastici ordinis proxima Principi loca honoris causa concedant: Nisi forte regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarii cum proceribus antecedunt: Reginam vero longus ordo sequitur nobilium matronarum & puellarum. Hæc igitur est ratio universa aulæ & comitatus regii. Mitto enim cantores, abaci custodem, mapparium, canum venaticorum curatores, dimensorum distributores, janitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora ministeria: Quæ magna est turba, & sumptibus Principis alitur. Et quoniam omnia persequimur: volumus quidem certe. Habet etiam Regina suum comitatum, nec modo

modo puellarum & matronarum quæ in gynæceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum & aulicorum, & in his peculiares administros sive officiales. In primis Magistrum curiæ, qui omnibus præest, Reginamque prodeuntem cum sceptro antecedit: Magistram curiæ matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium, vel Secretarium: Cujus sunt munera, literas nomine Reginæ conscribere, & signare, & legere, & compellantibus eam responsa dare. Quod quidem nescio an cum Magistro curiæ commune habeat. Est autem & hic discrimen inter cancellarium & secretarium, quod hic non gestat signum Reginę, sicut ille: sed ab ea, quoties opus est, utendum accipit. Habet Regina etiam thesaurarium suum, & pincernam sive pocillatorem, & structorem mensæ, & subdapiferum, & dapiferum, & culinæ ac stabuli magistros singulos: Itemque dispensatorem, abaci custodem, mapparium, & janitores, eodem, quo regii sunt, honoris discrimine: Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes à Rege præbentur. Indidem ipsius quoq; Reginæ mensa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris, & jumenta comparantur. Quod si ea Regi superstes sit, vidua de suo ac de fructi-

bus & reditibus eorum bonorum, quæ Rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplissimi Consilii sententia attribuerit, sese cum universo comitatu suo deinceps sustentat. Atque hæc de magistratibus regni terrestribus, & aulicis, nobis decursa sunto.

De ordine Ecclesiastico.

De ecclesiasticis magistratibus, honoribus, ministeriis & curationibus, quales sunt secundum archiepiscopos & episcopos, suffraganeorum, abbatum, præpositorum, decanorum, archidiaconorum, scholasticorum, cantorum, custodum, cancellariorum, vicariorum in spiritualibus, officialium, commissariorum ministrorum, priorum, custodum sive guardianorum, pœnitentiariorum, parœcorum, quos etiam plebanos vocant, non est operæ pretium hic nos persequi: Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conventualium, vicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rempublicam pertinent, exceptis archiepiscopis & episcopis, & si quibus

forte præterea peculiariter quædam reipublicæ munera, quorum superius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par est, honor eis & omnibus sacerdotibus habetur solo sacerdotii nomine. Major etiam olim habebatur: id quod è vetustioribus literarum monumentis deprehenditur. Omnes autem ii episcoporum & archiepiscoporum potestati & jurisdictioni subjecti sunt, præter, si qui Pontificis maximi, cujus eximia potestas est, auctoritate exempti sunt.

Reliqui magistratus Poloniæ.

Plebes urbanæ, oppidanæ, vicanæ, & agrestes, partim Principi parent, partim proceribus & equitibus: partim certis sacerdotiis attributæ sunt. Reguntur autem à suis quæque dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex æquo & bono, sive ex arbitrio magis, quam certis legibus. Quanquam non carent tamen suo quæque jure: Quod non est unius modi, quemadmodum posterius ostendemus. Præter dominos autem, eorumque præfectos & procuratores, habet plebs quæque oppidatim, vicatim, & pagatim suos magistratus. Ac in pagis quidem scultetum sive advocatum hæreditarium vocant,

qui est quasi deductor ac defensor coloniæ: qui vel ipse, per se, vel per vicarium suum, (& ipsum advocatum, sed judicialem, vocant,) cum adjunctis aliquot ex aratorum numero scabinis (sic appellantur judices, sive assessores judicii) jus dicit. In civitatibus autem & oppidis & vicis præter hos sunt etiam consules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos est civitatis cujusquam gubernatio & custodia: in delinquentes animadversio: publicorum commodorum administratio, curaque ædificiorum & sartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præsidet magister civium, quem vulgo proconsulem vocitant, qui eos, quoties opus est, convocat, & in consilium adhibet. Nam leviora sine illis ipse gerit. Consulum non idem est ubique numerus. Habent item singulæ opificum societates & contubernia in qualibet civitate & oppido suos magistros, & his adjunctos aliquot seniores. In majoribus urbibus sunt etiam ædiles unus & alter, de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæstores, & sartorum tectorum curatores. In oppidis vero & vicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magistratus, in oppidis præsertim, iuratos esse oportet, præter advocatos hæreditarios. Nullos autem communes magistratus pagi inter se, neque civitates, habent. Hæc de plebeiis magistratibus.

Electio magistratuum & Cleri.

Creandorum magistratuum, & honorum mandandorum, in Polonia non una est ratio. Olim episcopi ex præscripto sacrorum canonum à collegiis primariorum sacerdotum, quæ capitula cathedralium ecclesiarum vulgo nominant, legebantur: Nunc Princeps, umbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, solus arbitratu suo edit episcopum, & Pontifici max. commendat (quod fiebat etiam à collegiis) ut eius auctoritate approbetur, præficiatur, & ab aliis episcopis consecretur. Cæperunt autem sic editi sive nominati indulgentia vel connivencia quadam admitti ad consilia publica priusquam approbentur à Pontifice: Non item ad functiones sacras, & iurisdictionem ecclesiasticam, & administrationem bonorum: Sed à morte episcopi collegium sacrum, distributis inter se curationibus, bona vacantia administrat: excepta Gnesnensi diœcesi, quæ peculiarem habet Oeconomum, etiam

etiam vivente Archiepiscopo. Jus autem dicit in ea juxta ac in aliis diœcesibus vacante sede unus aliquis, quem collegium administratorem temporarium renunciaverit. Abbatum & præpositorum eligendorum jus collegiis monachorum hactenus retinuere: Sed jam vix retinent, ab episcopis primum deinde à regibus etiam labefactum & violatum. Ad electionem quidem certe, regius assensus & episcopi auctoritas accedat, oportet. Cæterum in sodalitiis & conventibus fratrum mendicantium neutrum horum requiritur. Ne in inferioribus quidem & quasi vicariis locupletiorum monasteriorum curationibus, quas fere præposituras vel prioratus vocant, prælati & canonici ecclesiarum cathedralium, partim à pontifice maximo, partim ab ipsarum episcopis, alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in unaquaque ecclesia prælatorum & nonnullorum canonicorum edendorum sive commendandorum, &, ut vulgo loquuntur, præsentandorum jus regi concessum est pontificum superiorum indulgentia. Indultum est idem jus etiam privatim quibusdam, præsertim episcoporum curatoribus, in aliis quibusdam sacerdotiis.

In parœciis vero & aliis minoribus sacerdotiis usitatum & legitimum est, ut jus edendi sit penes eos, unde profecta est donatio cujusque sacerdotii, vel in quorum bonis id proventusque ejus siti sunt, sic tamen, ut penes episcopum sit approbatio editi & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, dijudicatio. Quod de illis quoque, qui à rege vel alio quopiam profano commendantur, sive præsentantur, intelligendum est. Vocantur autem patroni usitato juri pontificio nomine; collatores etiam vulgo, qui jus hoc edendi sive præsentandi habent: Quibus invitis obtrudi sacerdotem sive beneficiarium per legem non licet, ne pontificis quidem maximi auctoritate: nisi ii sese indignos eo jure reddiderint, aut intra tempus legitimum uti eo neglexerint. Obtruso pœna est proscriptio. Quæ sic obiter, & præter institutum propemodum, hic nobis perstricta sunto. Ad proprios reipublicæ Polonæ magistratus revertamur. Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem senatum regni, Princeps legit, & jurejurando obstringit sibi, & regno, sive reipublicæ. Idem confert præfecturas, cæterosque omnes magistratus, honores & mi-

& ministeria publica. Sed in magi-
stratibus regni illud receptum est, u
non nisi in comitiis renuncientur. Ju
judice vero & subjudice, & scriba sive
notario, terrestribus ita adstricta est le
gibus potestas Principis, ut nobilitat
eius satrapiæ sive territorii, cuius ju
dex, vel subjudex, vel scriba decessit,
conventu instituto, auctore & præsid
Palatino, quatuor patresfamilias equi
tes eligat: de quibus Princeps unum,
quem vult, in locum vacantem surro-
get. Abrogari vero magistratus aut ho-
nor ullus nemini potest, nisi per maxi-
mam vel mediam capitis diminutio-
nem, hoc est, libertatis civitatisve, sive
nobilitatis & bonæ famæ amissionem:
aut si quis alium magistratum hono-
remve adeptus sit, quem cum priori
retinere jure non possit. Ipse se quisque
abdicare arbitratu suo potest. Præfe-
ctura, & metallorum, teloniorumque
curatione, Princeps amovere quemli-
bet, quando vult, potest, nisi cui ipse
promiserit, ac diplomate caverit, ut ad
certum tempus, vel quoad vixerit, a-
moveri nequeat. Aulico item magi-
stratu & ministerio amovere quenque
Regi licet. Non temere tamen id facit,
nec fere sine nota ignominiæ: nisi le
jubeat. Exactores tributorum annui

fere creantur à Rege, vel comitiali pla-
cito. Plebeios magistratus partim do-
mini vel præfecti creant, partim ipsi si-
bi cives & oppidani legunt, præter Cra-
coviam: ubi Palatinus jus legendi sena-
tus habet: abrogandi non habet: Nec
nisi morte, aut maxima mediave capi-
tis diminutione honoris amittitur: Ex
omni etiam numero viginti quatuor
consulum, quotannis octo, quos vult,
Palatinus rebus gerendis præficit, quos
præsidentes vocant: de quibus certo
ordine singuli fiunt magistri civium in
sex hebdomadas. Nec multum diver-
sa est ratio consulum in aliis quibus-
dam civitatibus & oppidis: Nisi quod
præfecti in suæ quisque ditionis oppido
unum aut alterum legendi facultatem
habent. Cazimiriæ, Cleparæ, & Pros-
soviæ magnus procurator arcis Craco-
viensis, cum in legendis consulibus,
tum in aliis rebus, præfecti vicem obti-
net. Idem advocatum & scabinos juris
supremi Theutonici sive Magdebur-
gensis legit. Cæteros autem scabinos,
ipsi consules sive decuriones in sua qui-
que civitate & oppido legunt, & sacra-
mento adigunt. Cracoviæ advocatum
quoque judicialem. Cæterum scultetus
sive advocatus hæreditarius in quovis
oppido, vico atque pago semel à domi-

no

no constitutus, magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministe ium, reique publicæ ad expedicionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen jus fasq; domino amovere scultetum, & advocatum hæreditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi pretio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum æstimationem emolumentorum atque ædificiorum. Nisi quid enorme & privatione digni is commiserit. Quo quidem jure multi sic abuti cœpere ad augenda commoda sua, ut scultetis & advocatis hæreditariis sine ulla culpa electis prorsus, vel in ordinem redactis, agros eorum prædiis suis adjunxerint, judiciis vero judiciales advocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestrium vero & aulicorum nulli fere sunt. Ne urbanorum quidem, & oppidanorum, & agrestium ulli fere certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunque consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ judicibus judi-

judiciorumque administris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædiis, partim è salinis, vel teloniis, sive aliis quibusdam pensionibus à Principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli peramplos habent, unde non modo ipsi commode & cum dignitate vivere, & senatoria munera laute sustinere, verumetiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos recte alere ac tueri, & omnem cultum divinum cum dignitate administrare, & egenis denique liberaliter subvenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Poloniæ consensu jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatas, vel commutatas: indeq; cum aliis quibuslibet sacrorum administris, tum parœcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces & territoria, partim priscorum itidem principum & regum, partim privatorum munificentia adjecta. Ne abbatum quidem & cæterorum sacerdotum, primario-

riorum præsertim, quos prælatos vocant, & monasteriorum, atque etiam parœciarum piis & honestis usibus male prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, vel empta aliunde bona, censusve sacerdotiis adjungendo, templorumque splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum divinum redderent. Atque hæc omnia cum ipsis adeo personis ecclesiasticis maiorum legibus ac Principum benignitate immunia sunt à plerisque omnibus muneribus & oneribus publicis. Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo liberales erant, licet minus curæ laborisque rei familiari impenderent. Nunc passim in alienas donationes ac decimas invaditur longe maiore avaritiæ rapacitatisque infamia, quam egestatis relevatione. Multi tamen ex hoc ordine nullos habent certos reditus, sed partim Episcoporum & opulentiorum non modo sacerdotum, verum etiam profanorum stipendiis, partim

cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe vitam sustentant. Quales fere sunt etiam ii, qui vocantur Mendicantium conventus, sive collegia.

Iudicia Ecclesiastica.

Sed nos honorum & magistratuum omni ferme ratione explicata, ad judicia transeamus. Eorum autem ratio varia & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoque homines, nobiles pariter ac plebeii, obnoxii sunt aliquatenus, in iis præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumve sacrarum ratione aliqua ex parte connexæ sunt: Quales sunt, de institutis & ritibus religionis: quæque his adversantur, de impietate, hæresi, schismate, magia, incantationibus, fœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgo vocant: Itemque de decimis, & fundis, & quibusvis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de cæde, vi, & injuria sacris initiato homini, reive, aut loco sacro, seu sacerdotii fundo illata. Adhæc de jure patrocinii sive patronatus, quod vocant, & de sacerdotiorum jure quævis controversiæ:

itemque de jure matrimonii & natalium,& de miserabilium egentium personarum injuriis,quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æque ac profanis foris disceptantur, dummodo extra judicium testamenta sint condita. Aliter enim in eo foro disceptantur, in quo sunt condita. Nisi quid forte legatum sit pietatis ergo, & ad piam causam, ut vulgo loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumve ministris aut egenis: Quæ causa propria est ecclesiastici judicii. Est autem judiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum vices gerunt ii,quos vocant vicarios in spiritualibus,Cancellarii & Officiales: Inter quos unus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab Episcopis, eorumque vices gerentibus provocatio est ad Archiepiscopos:& ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopoliensi Archiepiscopo:Idque eo nomine, quod ille est legatus perpetuus, sive, ut vulgo loquuntur, natus sedis apostolicæ. Pertinent autem ad ejus provinciam hi episcopi: Cracovienſis, VVladislavienſis, Posnanienſis, & Plocensis in Polonia, VVratislavienſis in Silesia Boëmicæ ditionis: Lubessienſis in Marchia Brandeburgensi: Vilnenſis in Lithuania: & Mednicenſis in Samogitia: Olim Culmensis quoque in Prussia, & Camenensis in Pomerania sub eo fuere: sed avulsi sunt postea. Ad Leopolienſem vero, Præmisslienſis, Chelmenſis, Camenecenſis, Lucenſis, sive Luceorienſis, atque Kiovienſis. Extrema tandem provocatio est ad Pontificem maximum antiquissimo Christianæ religionis instituto. Omnes autem judices ecclesiastici iudicant, sive ad eo iudicare debent, è præscripto ecclesiasticorum & pontificiorum canonum: & præter diras sive censuras & interdicta ecclesiastica, habent ius quoddam coërcendi fontes, in sui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem restrictius,ita ut contra hos ad executionem rerum iudicatarum, urbanorum ac terrestrium magistratuum opem ad extremum imploraſſe necesse habeant. Nec ii iure eis deesse possunt aut debent.

Iudicia Politica.

Habent & profani inter se nobiles iuxta ac plebeii sua iudicia: quibus sacris initiatum aut sacerdotio prædictum præesse non licet. Ac nobilitas quidem terrestribus iudiciis peculiariter

subest: quæ à judice, subjudice, & notario terrestribus exercentur, alibi quidem quater, alibi sexies quotannis, alibi vero singulis mensibus: Nisi forte iudex, subjudex, aut notarius desit: aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiave (de quibus paulo post dicemus) interveniant. Tunc enim silent judicia nobilitatis, non terrestria modo, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia sive palatinatu certa oppida, in quibus jus hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona agrosque habenti. Nec evocari quenquam è suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogativa recesserit. Cæterum qui nulla habet bona terrestria, conveniri hoc jure non potest, ne sacerdos quidem, exceptis causis fenium regundorum, & adscriptitii alieni profugi, cæsi, vel vulnerati: aut si nullo alio quam sacerdotii nomine bona terrestria possideat. Oppida vero ac territoria judiciaria hæc sunt: In Cracovienſi quidem satrapia Cracovienſis arx, Prosslovia, Xianzum, Lelovia, Biezzum, Cichovia: In quo oppido & Sandecense territorium judicatur: In Posnanienſi, Posnania, Costenũ, VVschona: In Sendomirienſi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Villicia,

cia, Pilsna: In Calissienſi, Calissia, Gneza, Pysdri, Coninum, Kcina, Naclum: In Siradienſi, Siradia, Schadcovia, Petricovia, Radomsci; Item Velunia & Ostresovia: In Lencicienſi, Lencicia, Brezini, & Orlovia: In Brestenſi, Breste, Crusuicia, Conale, & Prædecia: In Inovvladislavvienſi, eiusdem nominis oppidum, & Bydgostia: itemque Dobrinum, Ripinum, & Lipnum: In Russica, Leopolis, Præmislia, Sanocu, Halitia & Chelma: In Podolica, Camenecia, ac Trebovvlia: In Lublinenſi, Lublinum, & Lucovia: In Belsenſi, Belsum, Buscum, Grodlum: In Plocenſi, Ploscum, Plonscum, Bielscum, Racianzum, Zavverze, Mlavva ac Srenscum: In Masovica, Cyrscum, Vizna, Varsavia, Nur, Vyslegradum, Zacrocimum, Ciechanovia, Lonza, Zembrovia, Rozanum, & Liva: In Ravenſi, Rava, Gostiniaium & Sochaciovia. In Silesia vero Osuiencimense & Zatorienſe territoria suos utrunque peculiares habet iudices, qui cum delectis de nobilitate ius dicunt, præfecto præsidente. Ad eundem modum & Severienſis, episcopi Cracovienſis ditio, suum habet. Olim in Silesia ipsi duces in sua quisque ditione iudiciis præsidebant. His iudiciis disceptantur pleræque omnes causæ nobilitatis

tatis privatæ, ac civiles, quemadmodum loquuntur iureconsulti, ac civiliter institutæ. Regundorum finium controversia hoc ipso quidem iudicio primum disceptatur inter equites, vel inter equitem & sacerdotem: Sed ad extremum ad Succamerarium terrestrem remittitur: Qui in rem præsentem veniens, ipse per se vel per vicarium suum camerarium illius territorii eum dehnit, certisque metis atque signis fines controversos designat. Atque hæc est unica Succamerariorum iurisdictio. Cæterum si cum regiis bonis equitii sit controversia, non apud terrestre & Succamerarii iudicium ea disceptatur, sed Princeps equite postulante edit recuperatores aliquot de senatu ac terrestribus magistratibus sive officialibus eius satrapiæ, in qua est controversia: quos commissarios appellamus. Interquos etiam Succamerarius esse solet. Qui in rem præsentem venientes iudicium id peragunt. Idem fit, si sacerdotalis fundus & ager cum regio controversos fines habeat: Nisi quod episcopus quoque eius diœcesios editis à Principe recuperatoribus unum aut alterum de suis adiungit. Eademque ratio est petendi recuperatores à Principe in causa herciscundæ familiæ, sive dividendæ

dendæ hæreditatis inter fratres & propinquos. Quanquam hoc iudicium etiam præfectus exercere potest. Criminales vero causæ de stupro, incendio, latrocinio, & vi armata alienis ædibus illata, ad præfectorum sive capitaneorum in sua cuiusque præfectura iudicium pertinent. Civiles item, quæcunque adversus eos equites instituuntur, qui certos agros & bona terrestria nulla habent, & qui, licet habeant, obligatione tamen sua ei foro obnoxios se fecerunt, aut merent publica stipendia, aut sacris initiato homini damnum vel iniuriam intulerunt, aut alienum adscriptitium detinent, aut obstaculis denique liberam fluvii navigationem impediverunt, aut si quis executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit autem ius præfectus in arce, aut alio loco publico suæ quisque præfecturæ, sexta quaque septimana, per se ipse, vel per vicarium suum iudicem castrensem. Atque hæ sunt iudicii castrensis causæ. Officii vero, sunt, rerum iudicatarum executio: viduarum de bonis dotalibus eiectarum, & aliorum spoliatorum restitutio: Itemq; in deprehensos in scelere & recenti, ut dicunt, crimine, aut si quis rem alienam apud se deprehensam non reddat domino repetenti; ad hæc

in turbatores conventuum & judiciorum, & qui vetitis armis utuntur: intolerantes censuras ecclesiasticas ultra annum in injustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui juri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos præter jus ad forum ecclesiasticum evocant, animadversio. In quibus causis quovis tempore cuivis querenti præsto esse debet præfecti auctoritas, per seipsum, vel per suppræfectum suum: Cujus jurisdictio ad causas officii pertinet, si præfectus ipse jus non dicat. Denique furti suspectos prehendendi, reosque judicandi, & supplicio afficiendi jus habet præfectus & suppræfectus ejus. Equestres tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati sunt. Porro status controversiæ, hoc est, cum de genere cujusquam ambigitur, & eæ causæ, quæ infamiæ, confiscationis bonorum, vel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad solius Principis judicium pertinent. De quibus is in comitiis demum cum senatu cognoscit. Præter si maleficium in loco domicilii Principis ipsius & sub aspectu eius patratum sit. Tunc enim,

si actor recenti & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur, absque citatione Princeps eum ipse per se, vel Marescalcum judicat. De personalibus vero causis civilibus, aut civiliter institutis, quæ alioqui ad forum terrestre vel castrense pertinent, Princeps itidem quovis loco ac tempore cum iis, quos ad manum habet, consiliariis, citatum judicat. Quæ citatio curialis, & post curiam, vocatur. Sed eius usus ita restrictus est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in majore tantum agros ac domicilium habet, non valeat: neque contra. Id autem judicium regiorum terminorum nomen habet. Vbi etiam in præfectos & administros suorum bonorum & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunque & undecunque ii sint, Princeps ipse sibi, instigatore, ut vocant, officii petente, & cuivis postulanti jus dicit: Ac de provocationibus quoque ab officio castrensi ad se delatis cognoscit. Iniustus habuti publici exactor etiam apud Episcopum, Palatinum, vel Castellanum loci recte convenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum silent omnia supramemorata fora, penes Principem est ius omne, & iudicium eorum, quæ in castris & in ipsa

expe-

expeditione flagitiose aut scelerate admittuntur. De injuriis quidem damnisque datis in expeditione bellica palatini vel castellani, cuivis querenti contra suæ quisque satrapiæ vel territorii homines, jus dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porro judiciis nobilitatis provocatio est ad principem: Nisi quod ea quæ fiunt à terrestribus judiciis, in Colloquiis fere prius disceptantur. Appellatur autem Colloquium, peculiare palatini cum dignitariis, ut vocant, terrestribus magistratibus judicium. Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia sive palatinatu exerceri debet, provocationum à terrestribus & castrensibus ejusdem satrapiæ judiciis disceptandarum causa. Quod etiam terminos generales vocat. Vbi & alienationes & obligationes bonorum terrestrium recte fiunt. Ab hoc itidem ad regem est provocatio. Silesii soli Colloquiorum usum non habent, neque Principem, sed vicinorum duorum triumve Principatuum judicia appellant, in eisque acquiescunt. Verum id quoque jam exolescit, pleraque omnia nobilitate in jus terrestre Polonicum sese transferente. Fuit autem aliquando in comitiis facta mentio instituendæ in

in Polonia novæ judicum decuriæ, quæ de omnibus provocationibus absque provocatione cognoscerent, quale est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed non placuit, summam judiciorum cuiquam præter Principem concredere. Quo fit, ut Principe plurimis & variis judiciis distento, & aliis multis & gravibus tam ampli regni negotiis distracto, lites in multos annos comperendinentur, non sine dolore & querimonia multorum, præsertim augescente indies cupiditate hominum, nullaque, aut exigua certe, temere litiganti, & provocanti, & injusto judici, pœna imminente. Vnde capitales existunt inter necessarios quoque & cognatos inimicitiæ, cædes innumerabiles patrantur, coactisque hominibus & justis prope exercitibus nonnunquam confligitur, dum offensus longa judicii comperendinatione, armis jus suum quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad provocationes redeamus. Earum duplex est ratio. Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur, justene an injuste judicatum sit. Motio vero est, in qua judex à quo provocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua & legibus adversa fuerit, ipse pudefiat, mulcteturqi-

Quod

Quod tamen iam ferme exolevit. Vbique autem regio vel colloquiorum iudicio iniustum decretum rescinditur, vel corrigitur, universaque causa disceptatur ac diiudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia provocatum sit. Tametsi non temere admittitur eiusmodi provocatio. Cognitionum quoque Principis de provocationibus non una est ratio. Nam de iis, quæ fiunt à colloquiis, non nisi in comitiis cum frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modum de iis etiam, quæ fiunt à terrestribus iudiciis. Nam de iis quoque recte à rege cognoscitur in comitiis, si prius ea instituantur, quam colloquia. Itaque indiscriminatim provocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris vero provocationibus, quæ fiunt ab aliis iudiciis, etiam extra comitia cognoscit is cum iis consiliariis, quos ad manum habet, quovis tempore & loco: sed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum sistere se Principi necesse habet ulla ex causa, exceptis fiscalibus. Tam in comitiis autem, quam extra ea in iudiciis regiis, adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magistri sive referendarii: Itemque iudex, subiudex, & notarius eius satrapiæ sive territorii in quo

quo iudicium exercetur: præter, cum de provocatione ab ipsorum iudicio facta cognoscitur. Habentque ii postremi omnium dictionem sententiæ. Atque his fere foris atque rationibus nobilitatis iudicia peraguntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis Christianæ institutis alienus, provocandi adversarium ad singulare certamen, & ferro usque ad necem vel dedicionem de iure & iniuria veroque & falso decernendi, nihil habet commune cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel tantum à Sigismundo rege seniore admissum est. Cum autem liberrimus sit nobilitati Polonæ armorum usus, ad iudicium tamen terrestre & castrense, & ad comitia nemini armato venire licuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum obsolevit. Iudicatur autem nobilitas suis legibus, quæ paucæ sunt, & constitutiones vel statuta regni vocantur: (tametsi Masovii peculiaria habent) vel moribus, vel ex æquo & bono, sive adeo iudicum opinione. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in simili causa à Principe iudicata. Permagnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus præconum, quos ministeriales terrestres appellant.

magna-

magnaque eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in jure civili Romano & pontificio. Sed sunt ii fere illiterati plebeii, & rustici homines, palatini vel delegati cujuspiam regii arbitrio, nec semper exquisito delectu, creati. Verum in omni fere functione sua unum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna, si causa cadat, vel eam non prosequatur: Ac ne litis quidem impensas reus solvit. Reus condemnatus si judicatum non solvat, multatur & pignoratur. Condemnatur autem actori in civili causa, quanticunque is litem juraverit interposito æstimaverit. Licet tamen judici ante jusjurandum ejus æstimationem moderari. Si non paruerit rei judicatæ reus, condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exolverit, præfecti regii ejus territorii, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adjecta certa multa, quod vadium vocant, si is prohiberit. Sin iterum id fecerit, duplicatur mulcta: Sin tertium, triplicatur. Quæ vadia duplicata & triplicata appellantur. Quæ tamen sublata jam sunt. Et post interpositum unum vadium, reus, si pergat esse contumax, proscribitur. Proscriptus vero, si vi sese nihilominus suaque tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eum armatur. Ac ipse quidem prehenditur, bona vero ejus à præfecto possidentur, donec de reditibus eorum non modo judicatum, sed multæ etiam & vadia solvantur. Indicta vero causa, hoc est, non citatum, neque convictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, prehendere nulli magistratui, ac ne Principi quidem licet, præter furem à servis pœnæ inter conscios & complices teditum, aut in maleficio quovis deprehensum, aut qui satisdare nolit, vel non possit. Præfecto remissiori, in executione rei judicatæ, pœna est abrogatio præfecturæ: nisi forte eam oppignoratam teneat. Tunc enim centum marcarum multa ipsi à Principe irrogatur, detrahenda de summa ejus capitali, quoties officium suum non fecerit. Oppidanis vero & plebeiis magistratibus equitem etiam in scelere deprehensum sine præfecti auctoritate judicare omnino fas non est. Sed sufficiant hæc nunc de judiciis nobilitatis. Neque enim omnem judiciorum rationem &

formam persequi hic nobis propositum est. Habet plebs peculiaria iudicia, in pagis quidem simplicissima, quæ vel ab advocatis iudiciariis, & scabinis, vel à scultetis, vel à præfectis sive dominis, eorumve procuratoribus & administris, sine strepitu & figura iudicii exercentur. In urbibus vero & oppidis exactiora sunt: quibus equites quoque, qui in iis domicilia & ius civitatis habent, sunt obnoxii in causis civilibus duntaxat. Ea vero partim penes advocatum & scabinos, partim penes decuriones sive consules & magistratum civium sunt, partim etiam penes magistros contuberniorum. Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu & figura iudicii iudicant: Hi quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus quisque generis opificum: Consules vero de quibusvis, proprietatis modo & possessionis rerum soli, & hæreditatis itemque capitalibus atque sanguinariis exceptis. Quæ ad scabinorum & advocati iudicium peculiariter pertinent. Parvi momenti causas etiam magister civium solus cognoscit. A quo itidem atque à magistris contuberniorum, ad consessum Consulum est provocatio. Ab his porro ad Regem. Inolevit tamen multis

multis in locis mos, ut prius Præfectus, vel qui Præfecti loco est, appelletur, atque inde demum ad Regem provocetur. Idque de regiis modo oppidis intelligendum est. Nam quæ alii cuipiam subsunt, in iis provocationes fiunt ad eorum dominos: Ab iisque sine provocatione iudicantur. Sed si quis adversus eum, qui ipsi non subest, iniuste iudicaverit, sive per se, sive per vicarium & procuratorem suum, vocari potest eo nomine in ius, cui est obnoxius. Porro episcoporum & aliorum ecclesiasticorum hominum subditis opem superiotis (nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis maximi) contra vim & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato autem iudicio (sic enim vocatur id, cui scabini cum advocato iurati præsident) accuratior servatur processus iudiciarius. Exercetur que id fere inter concives quintodecimo quoque die, nisi is festus sit: Externis vero & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expositum. Est & tertium genus iudicii huius, quod magnū vocant, ac ter statis anni temporibus ob graviores causas magistro civium præsidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est pro-

vocatio ad aliud quoddam judicium primariarum urbium. Quod quidem duplex est, itidem ac leges, quibus oppidani & agrestes fere utuntur. Neque enim iisdem ii cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Masovia quidem, ubi jus Culmense viget, ad Varsaviensem, vel Plocensem, hinc porro olim quidem ad Culmensem, nunc autem ad Torunensem in Prussia magistratum, atq; inde demum ad Regem provocatur. In cæteris vero partibus Poloniæ, ubi juris Teuthonici Magdeburgensis usus est, olim ad Magdeburgensem civitatem provocabatur. Sed Cazimirus Magnus rex aliud quoddam judicium in arce Cracoviensi instituit, quod juris supremi Teuthonici sive Magdeburgensis appellavit. In quo advocatus cum septem scabinis, magno procuratore eiusdem arcis præsidente, non tamen iudicante, iudicant de provocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumvis civitatum & oppidorum iudiciis. Inde vero provocatio est ad aliud iudicium, quod sex civitatum dicitur. In quo, eiusdem Cazimiri instituto, bini certorum oppidorum decuriones sive consules Cracoviam convenientes in arce ius dicunt sine provocatione. De quo in historia fusius persecuti sumus.

Cogno-

Cognoscit autem Princeps de provocationibus iis, quæ ab urbanis & rusticis judiciis veniunt, & omnino de controversiis plebeiorum suæ ditionis, atque etiam de querimoniis adversus præfectos suos, ubi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult consiliariis. Sæpe etiam consiliariis & referendariis, aut secretariis earum cognitionem delegat, sed ita, ut ipse tamen ad extremum, iis referentibus statum controversiæ, decernat: præsertim si causa ad equitem pertineat. Soli Cracovienses cives hoc præditi sunt privilegio, quod à Senatu urbano nonnisi ad Principé est provocatio, & quod ejus, itemque Cazimirienſis & Cleparienſis civitatum causæ ab eo non nisi Cracoviæ judicantur. Habent & sculteti sive advocati hæreditarii pagorum & oppidorū nonnullis in locis inter se peculiaria judicia. A quibus item ad jus supremum Teuthonicum, & inde ad sex civitates, vel ad Principem provocatur. Iure autem suo quisque judicatur, præter, quod causæ cædis & vulnerum Poloniæ tantum jure judicantur: Quo reus actoris jurejurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehensus, eædem capitis luit supplicio. Post interpositam vero vigintí quatuor horarum

rum moram, ad certam & lege constitutam capitis æstimationem damnatur: quæ diversa est equitis ac plebeii: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & hæredibus cæsi credit multa: Pro equestri vero, solis liberis & hæredibus exolvitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Mafoviorum legibus carceris pœna solvitur is, qui profugus annum totum exlaverit. Cæterum plebeio equitem interfecisse capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecuniæ, ut crebrescant magis indies iurgia cædesque. Executio rerum iudicatarum contra oppidanos & urbanos penes magistratum est in sua quemque civitate, aut si is negligat, domini vel præfecti auxilium imploratur. Et hactenus quidem de iudiciis.

Comitia publica Poloniæ.

Comitiorum ratio nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de causis ea habentur: propter consultationes de republica, & propter iudicia. Cum enim Polonis, quemadmodum supra memoravimus, ea potissimum forma reipu-

reipublicæ placuisset, in qua penes unum quidem esset iudiciorum & rerum omnium in bello & in pace summa, sed ut is rerum agendarum & iudicandarum consilia, cum compluribus consiliariis communicaret, hi porro cum propter alias functiones publicas, tum etiam propter curam rei suæ familiaris, ad latus Principis assidui esse non possent, placuit, ut ii ad certum locum & diem convocarentur à Principe, ad exercenda cum ipso iudicia, consiliaque de republica capienda. Hæc sunt comitia publica: Quæ etiam generales regni conventus vocant. Qui olim simplicioribus & melioribus sæculis bidui vel tridui spacio peragebantur. Augescentibus deinde iudiciis, & rebus agendis, extrahi cœpere in longius tempus comitia: Sic tamen, ut pro re nova & insolita annotarit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est, avorum fere nostrorum memoria, cum universa nobilitate, & una de omnibus civitate Cracoviensi, communicata sunt comitia: cœperuntque adhiberi legati nobilitatis, sive, ut vulgo loquuntur, nuncii terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, &

civitatis Cracovienſis. Principio quidem unam ob rem, quemadmodum in hiſtoria ex Dlugoſſo retulimus: nempe ſciſcendi in bellum tributi cauſa. Deinde vero, cum ſive incuria Principum, ſive conſiliariorum conniventia, multa, quæ ad ſalutem & amplitudinem reipublicæ pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogativæ minui viderentur, ad alias etiam conſultationes de republ. accedere cœperunt, non ut conſiliarii, ſed ut monitores Principis atque conſiliariorum, & cuſtodes libertatis & prærogativarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile ſane & ſalutare in primis genti Polonæ (ſi eo recte utatur) inſtitutum, & ad optimæ conſtitutarum olim rerumpublicarum Romanæ & Lacedæmoniæ mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera Tribuni plebis, Principũ & potentium libidini inertique & inutili adminiſtrationi reipublicæ objecti erant. Nunc igitur ſine Nuntiis terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent inſtitui, indicuntur prius à Rege nobilitati conventus, quos vocant particulares, ad certos dies certaque oppida: Majoribus quidem Polonis, hoc eſt, Poſnanienſis & Caliſſienſis ſatrapiarum equitibus, Sradam: Cracovienſi vero ſatrapiæ Proſſoviam: Sendomirienſi Radomiam: Siradienſi Schacoviam; excepto Velunenſi tractu, qui ſuum peculiarem conventum Veluni habet: Lencicienſi Lenciciam: Cuiaviis Radeoviam; Dobrinenſes tamen ſeparatim Ripini conveniunt: Ruſſis Vilnam: præter Chelmenſes, qui & ipſi Chelmæ ſuum habent: Podoliis Cameneciam: Lublinenſi ſatrapiæ Lublinum: Belſenſi Belſum: Plocenſi Razianzum in eodem tractu: Maſſoviis Varſaviam: Ravenſi nobilitati Ravam: Sochacovienſi Sochacoviam: Goſtinenſi Gambinum. His igitur locis (niſi juſta cauſa obſtet) nobilitas cum conſiliariis & magiſtratibus terreſtribus, ſive, ut vulgo loquuntur, cum dignitariis & officialibus ejuſdem ſatrapiæ, vel tractus, ad templum convenit, & implorata ſacro publico ope divini numinis, legationem regiam audit, ubi, quando, & quibus de cauſis opus ſit haberi comitia: Deinde præeuntibus conſiliariis legatos ſuos ſive nuncios deligit, eiſq; vel peculiaria dat mandata ad comitia, vel univerſe poteſtatem facit curandi ea, quæcunque in commune è republica fore videbuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui privatum habet negotium &

litem in comitiis. Finitur nunciorum potestas unicis comitiis. Nec idem sane est in omnibus satrapiis eorum numerus: Verum pro numero territoriorum esse debere existimatur. Nunciis ita creatis in particularibus conventibus, mox instituuntur alii conventus, quos generales vocant. in maiore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Novacivitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracovienses, Sendomirienses, Russicæ, Podolicæ, Belsenses & Lublinenses satrapiarum; ad illum vero reliquarum proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate qui volunt, constituta itidem à Principe die conveniunt, auditisque iterum mandatis regiis, mandata nobilitatis, & quæ postulat usus reipublicæ, inter se conferunt. Atque inde iter ad maiora comitia. Quo ubi conventum est, re sacra solenni itidem in templo publice peracta, itur ad aulam. Ibi Principe & consiliariis in corona considentibus, adstantibusque pone secretariis & nunciis, Cancellarius vel Procancellarius Principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune consuli operæpretium sit: deinde consiliarii ab archiepiscopis & episcopis orsi, ordine dicunt sententias.

Hinc nuncii petita à rege venia secedunt in aliud conclave, iisdem de rebus inter se consultaturi. Reversique sive eadem, sive alia die, per unum aliquem exponunt id, quod ipsis in commune visum est, quid probent, quidve requirant. Nonnunquam pluribus mandant, si plura sint negotia proponenda, ut suum quisque edisserat. Non modo enim iis de rebus, quæ Principis nomine propositæ fuere, sed etiam si quid aliud ipsis in mentem venit, de republica postulant vel admonent. Id vero si est eiusmodi, ut consultationem requirat, & ab eorum functione non alienum esse videatur, dicuntur etiam de eo sententiæ à senatoribus, exclusis nunciis: interdum etiam non exclusis. In omnibus autem consiliis postremus omnium dicit Princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis & legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatisque aut sacri ordinis prærogativis ne adversetur. Tunc enim refragari placito Principis non solum senatui, sed etiam nunciis fas est. Itaque in eiusmodi consultationibus suspendit fere sententiam suam Rex, donec inter nuncios & senatores maioremve eorum partem conveniat. Sed hoc iam aliter modificatum est.

Cætera

Cætera autem consilia de republica, quæ legibus diserte excepta non sunt, nec prærogativis nobilitatis præjudicant, cũ senatu solo Princeps communicat. Quemadmodum judicia quoque cum eo solo exercet, minimum biduo vel triduo singulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atque ii quotidie fere, festis diebus exceptis, judicant. Verum ab his quoque assessoribus (sic enim vocantur ii judices) ad Regem provocatur. Atque ii statum controversiæ cujusque, decretumque suum, in consessu reliqui senatus exponunt. Sententias tamen denuo non dicunt. Publicarum inter sacrum & militarem sive equestrem ordinem controversiarum arbitrium atq; transactio penes Regem est. Comitia quotannis, nisi quid forte impediat, instituí usitatum est. Nihil tamen prohibet, quo minus, vel rarius, vel crebrius instituantur. Crebrius quidem ut id fiat, requirit judiciorum & provocationum disceptandarum multitudo: Tametsi extrahuntur ea nonnunquam in quartum & quintum, ac sextum fere mensem. Locus certus comitiis habendis olim nullus erat. Sed ubi Principi collibuerat, etiam subdio

dio & in territoriis ea peragebantur. Postea lege in unum conclusa sunt oppidum in umbilico fere & meditullio totius Poloniæ situm Petricoviam. Sed ea iam inde nova lege in gratiam Lituanorum Varsaviam translata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu, iusta aliqua de causa alibi quoque ea instituere. Nec illud prætermittendum est, quod initio comitiorum nuntiis nobilitatis singulis certa pecunia in victum de publico numeratur; Senatoribus non item. Cæterum non venienti ad comitia senatori sine iusta causa, lege multa irrogatur: Sed ea vix unquam à Rege exigitur. Habet ecclesiasticus quoque ordo in Polonia sua comitia: quæ synodi græco, sed latinis non inusitato, nomine appellantur. Quarum causas & universam rationem è iure pontificio petat, qui volet. Hic illud modo annotandum est, quod licet Archiepiscopus Leopolienſis suam habeat provinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipse, & socii, vel, ut vocant, suffraganei eius Episcopi, Gnesnensis Archiepiscopi auctoritatem agnoscunt, cum in provocationibus & iudiciis, tum in Synodis: Ad quas ab illo evocantur. Est autem ius, mosque, Petricoviæ, Lenciciæ, aut Loviciæ provin-

vincialem synodum tertio quoque anno, nisi res maiorem celeritatem, aliumve locum episcoporum consensu postulet, instituit; & adhiberi in consilium abbates & præpositos monasteriorum, & collegiorum sacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia vocantur) legatos binos, vel singulos duntaxat. Sed nos à synodis & comitiis ab bellum transeamus.

Bellica instituta & potentia.

Id autem in hac gente à nobilitate geri usitatum & legitimum est antiquitus: Quæ cuncta equestris militia, quemadmodum antea diximus, idque pro modo bonorum & redituum facere debet. Sed cum nulla publice instituta sit bonorum æstimatio, modus hic fidei cuiusque creditus, labente in deterius disciplina & fide, arbitrarius factus est, non sine reipublicæ totius incommodo & iniuria. Arbitrarium est genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non possunt, pedestres militant. Sculteti quoque sive advocati hæreditarii, & quicunque fundos terrestres hæreditarios habent, non sunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, si quis paterfamilias à bello abfuerit, aut filium adul-

adultum, fratremve, qui ipse separata bona & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit. Cæterum pupillis impuberibus, ægrotis senio confectis, & viduis, per necessarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, vicarii cæterorum præfectorum jurisdictionem habentium, vicecapitanei & burggrabii: & qui reipublicæ causa absunt. Habet item ordo cunctus ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hæreditario, seu alio quovis, quam sacerdotiorum iure & nomine obtinent. Evocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimissis quoquoversus per præfecturas literis signo regio consignatis: Quæ deinde in pertica resti alligatæ (unde *restium* nomen acceperunt) à præconibus sive ministerialibus terrestribus ad dignitarios & officiales, sive magistratus, primoresque nobilitatis cuiusque præfecturæ, sublimes & conspicuæ circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autem id fieri oportet, interpolatis quaternis septimanis: Nisi decreto comitiali tempus id accidatur, binæque restes coniungantur. Post tertias demum

mum reſtes domo ſe quiſque movet ad ſuæ ſatrapiæ conventum ad certum locum certamque diem indictum. Inde porro auctore ac ductore Palatino cum ſui quiſque territorii Caſtellano ad conſtitutum à Principe prope finem regni locum pacati proficiſcuntur. Verum hoc quoque, ut alia nonnulla recte à maioribus inſtituta, augeſcente indies equitum licentia, conniventiaque magiſtratuum, in deſuetudinem abiit, magno non modo ſacerdotalium, verum etiam regiorum, & ipſius nobilitatis prædiorum, & adſcriptitiorum incommodo damnoque. Neceſſe autem habet Princeps equeſtris ordinis homines ab hoſtibus in bello captos redimere, ac damna amiſſorum equorum, quæ ii extra fines regni acceperint, exolvere. Captum vero hoſtem, nobilem præſertim, is qui cepit, Principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vix venit nonnunquam, ut hæ copiæ dividantur à Principe de ſententia ampliſſimi conſilii; ac cæteris quidem adverſus hoſtem proficiſcentibus, unius aut alterius ſatrapiæ nobilitas, vel plurium, ſi opus ſit, ad præſidium ejus oræ, unde item belli aliqua eſt ſuſpicio, relinquatur. Hæc eſt apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ in equi-

tatu ſitum. Hæ ſunt opes & vires gentis: hæ copiæ externis pene incredibiles, & cum quibuſvis maximarum gentium opibus ac divitiis comparandæ: quibus olim Principes Poloni res magnas & præclaras geſſerunt, non domi modo illata bella propulſando, ſed foris etiam hoſtes ulciſcendo, fines imperii longe lateque proferendo, & amicis atque ſociis ſuccurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obſequio nobilitatis, eamque crebrorum ac diuturnorum, minimeque neceſſariorum bellorum incommodis exercerent, lege cautum eſt, intra hos ducentos annos, ut ne liceat Regi bellum facere ſine comitiis & aſſenſu ampliſſimi conſilii: & ut nobilitas fines quidem regni, quoties, & ubi opus eſt, abſque ullo ſtipendio tueri neceſſe habeat, non ſine Principe tamen, præterquam in interregno: Cæterum extra fines ne ad ullam militiam educi poſſit invita, niſi acceptis à Rege in quemlibet haſtatum equitem quinque marcis, quod perinde eſt hoc tempore, ac quinque corollati Gallici vel Italici. Peditatus nullus eſt fere apud Polonos præter mercenarium, ſi quem Princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onuſtos cum peditibus:

Verum is peditatus non multus est, & sternendis muniendisque viis, quam armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & gravior bello, evocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoque & agrestes decimum quenque peditem decreto comitiali armant & expediunt. Cum autem lentior sit expeditio hæc universa, & nonnunquam civibus & amicis magis, quam hostibus incommodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarii pedestris & equestris, ad subitarias Tartarorum & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior & promptior. Quæ copiæ pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus, ab alterutro duce exercitus longe laxiori potestate, & severiore disciplina, quam in expeditione publica reguntur. Est autem stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditem vero quaternorum florenorum antiquitus constitutum. Perexiguum id sane est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad victum pastumque pertinentium copia & utilitate: longe levius etiam pretium rebus venalibus bellica lex

lex imponeret, & charitas patriæ, studiumque bellicæ virtutis & gloriæ, & spes adipiscendorum publicorum honorum magis, quam ulla merces juventutem multitudine & otio abundantem ad facienda stipendia excitaret. In hoc vero stipendium publice confertur pecunia, tributo, quam exactionem vulgo vocant, agrestibus ac oppidanis, regi iuxta ac nobilitati subjectis, imperato. Quo illi non inviti agrorum domorumque suarum vexationem redimunt, si modo redimunt; mercenariorum etiam militum, non contentorum stipendiis suis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec sacerdotum nec nobilitatis, atque adeo neque regis ipsius bonis abstinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum seu mansum, (certus agri modus est:) ex oppidis vero ostiatim penditur. Quinetiam venalis cujuslibet potus nomine in oppidis juxta ac in pagis pensitatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & sculteti sive advocati de suis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adscriptitios, & plebeii, qui neque domos, neque agros habent, & arte aliqua vel opera sua victitant. Doctores, magistri, & scholastici, & qui literarum doctri-

næque ſtudiis vacant, immunes ſunt. Eſt & aliud quoddam tributum, in magna neceſſitate aliquando plebi univerſæ, exceptis ſcholaſticis, imperatum: Quod quia de ſingulis capitibus pendebatur, capitale dictum eſt. Imponit nonnunquam & ipſa ſibi nobilitas cum Rege & proceribus tributum de agris vel de cenſibus ſuis penſitandum, ſi uſus & neceſſitas poſtulet. Non niſi in comitiis autem hæc tributa ſciſcuntur ac decernuntur, & quidem conſentientibus conſiliariis pariter & nunciis terreſtribus. Cæterum eccleſiaſticus ordo una cum bonis & hominibus ſuis jam inde ab initio ſuſceptæ religionis Chriſtianæ, non modo militiæ perpetuam, ſicuti ſuperius attigimus, vacationem, ſed tributorum etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verum ipſe ſuperiori tempore oppidanos & agreſtes ſuos tributis, quæ cæteris imperantur, ultro reipublicæ gratia ſubjecit. Nunc jam prolege habetur, ut quoties regiis & equitum ſubditis tributum imperatur, nec hi exortes ſint. Penſitant ipſi etiam nonnunquam ſacerdotes cum Epiſcopis rogati, urgente neceſſitate, & charitate patriæ ſuadente, de ſuis ſacerdotiis certam redituum ſuorum portionem. Quam penſionem contributionem appellant. Ejus vero decernendæ jus eſt penes ſynodum provincialem. Exigendæ vero penes eos, quibus epiſcopi cum primario ſuo collegio in ſua quiſque diœceſi mandaverit. Superiorum autem illorum tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati imperantur, exactio plerunque regis arbitratu, nonnunquam de ſenatus atque nunciorum ſententia, per ſatrapias compluribus imponitur: Nec diutius id munus durat, quam ipſum tributum. Diſpenſatio penes Regem fere & theſaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipſa aliis comitiorum decreto mandatur. Dum hæc recognoſcimus, excogitata eſt nova ratio comparandæ in defenſionem regni militemque mercenarium pecuniæ. Rex enim benigniſſimus Sigiſmundus Auguſtus quartam partem redituum regiorum in eum uſum perpetuo reipublicæ conceſſit. Quæ pacis tempore in fiſcum, in arce Ravenſi conſtitutum, deponitur. Atque hæc habuimus in præſens, quæ de ratione belli, ac de univerſa republica Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus conſtitutionibus petatur.

Prussiæ Regiæ descriptio.

Prussia Regia nobis reliqua est, quæ quamvis eodem cum Polonis regno contineatur, tamen quia peculiare consilium publicum, peculiares leges, peculiaria judicia & comitia, ærariumque, & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diversam habet antiquitus, de his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortasse fuerit si de Ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiæ quæ nunc Ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo devictis barbaris populis sub jugum Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambiensi & Pomesaniensi ad nostra usque tempora Ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui se de hospitali S. Mariæ militiæ Hierosolymitanæ dixere, paruit. Cujus Ordinis præses Magister generalis, socii vero administrationis, & præfecti territoriorum, Præceptores & Commendatores appellati sunt. Qui cum pro amicis & sociis, Polonorum hostes facti essent, armis eorum adacti quodam tempore, una cum episcopis in verba Regis Poloni jurarunt, & aliquandiu majestatem ejus comiter conservarunt. Sed cum id deinde aliquoties, & ad extremum nostra memoria Alberto Marchione Brandeburgensi Magistro, viro excelsi animi, & rei militaris perito, auctore detractassent: Sigismundus rex senior, ut se & posteros suos illa perpetua defectionum bellorumque molestia liberaret, & Poloniæ Lituaniæque tranquillitatem majorem præstaret, fractis iis bello, & ad necessitatem deditionis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu & religione abjecta manentibus, illum ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro ducem in Prussia jussit esse, hæreditariumque Principatum ipsi cum fratribus & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ii in verba regis Poloni ritu solenni jurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem ac Magister habuisset. Extant pacta conventa. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiæ ampla & copiosa, duarumque episcoparum suppressione auctior, sub Duce esse cœpit, summam omnium rerum potestatem Rege tamen Polono obnoxiam habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & præfecturas ac magistratus mandante. Vtinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de

ducali Prussia. Regia vero, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde fere detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem juris & reipubl., sed leges tamen suas & instituta à Teuthonibus fere hausta, vel post subactos & ferme extirpatos priscos & barbaros Prussos deductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoque à senatu regni sejunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Vtitur autem omnis ferme Prussia, ducalis juxta ac regia, jure municipali, quod Culmense vocatur. Quod tamen non satis certum est in hanc usque diem. Eruitur id quidem è tenebris & colligitur, sed nondum in lucé prodit. Solæ Elbingenses, Brunsbergenses & Fraumburgenses civitates Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis attulere. Et quoniam utrumque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgense indeque etiam ad Romanum, quibus de rebus, neq; Culmensi aut Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico jure, neque plebisscitis civitatum, aut constitutionibus regiis cautum est. Dedit enim constitutiones & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim toti Prussiæ regiæ, partim Gdanensi civitati peculiariter. Easque auxit optimus ejus filius Sigismundus Augustus, cum in ea urbe esset ante annos duos & viginti. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridé etiam, cum idem Rex comitiali decreto clarissimos & prudentissimos aliquot senatores ad Elbingensem & Gdanensem civitatos corrigendorum quorundam erratorum & abusuum causa cum summa potestate delegasset, condiderunt ii leges nonnullas, rebus, locis, atque temporibus accommodatas. Quas nuper is qui fuit Princeps ejus legationis, vir amplissimus, Stanislaus Carncovius VVladislaviensis Episcopus, in lucem edidit. Vectigalia regia non ampla sunt in Prussia: Eaque proveniunt potissimum è civitatum pensionibus, agris & prædiis insulanis, & præfecturis: Quarum tamen pleræque donationibus, venditionibus, & hypothecis in impendia bellorum, superioribus temporibus accisæ, aut prorsus alienatæ sunt. Quod itidem aliis quoque vectigalibus in civitatum jus translatis factum est. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam Regis

scitis vel decretis, superiori tempore compensabantur. Metallorum ea regio ferax non est: Fruges non maligne profert, & linum, & lupulum: easque merces trans mare mittit. Mittit & materiam fabricandis navibus & vasis, exornandisque domibus aptam, & ceram, & cinerem, & bubula coria, imo & carnes. Sed hæc ei fere suppeditat Russia, Samogitia, & Lituania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium majorem copiam eædem regiones, & Masovia cæteraque Polonia ratibus & navibus fluviatilibus subministrant. Accipit autem ea vicissim transmarinis commerciis vina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum; telam etiam & pannos laneos juxta ac ericeos, & quas præterea mittit Lusitania & India dives cupedias. Eaque omnia Polonis & Lituanis Prussia transmittit. Hinc est vulgo simul & nobilitati res lautior, vestitusque & habitatio cultior. In victu quidem frugalitas prisca adhuc ferme retinetur. Vtinam compotationes essent moderatiores. Sed est in commune vitium Septentrionalium populorum. Eæ tamen compotationes Prussis ordeacea cerevisia crassiore ferme peraguntur. Vini non magnus est usus.

Distin-

Distinguuntur Prussi, itidem ac Poloni, sacro & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulo meliore est conditione plebs in Prussia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidem cum nobilitate jure, & iisdem legibus utitur, prærogativis modo quibusdam inferior: per quas tamen plebeii neque à bonis terrestribus, neque ab honoribus & magistratibus, neque à sacerdotiis, neque à consilio publico arcentur. Nec nobilitas modesta & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque una cum sacro ordine nonnihil de immunitate sua, reipublicæ & concordiæ gratia. Sacerdotibus justus honos habetur, à catholicis præsertim. Monachi & monachæ cum nostra memoria præsultore Luthero domicilia sua reliquissent, manent ea etiam nunc propemodum vacua & ruinosa, aliquot exceptis: quæ sane infrequentia sunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis potestas in Prussia minus est restricta, quam alibi. Senatus constat duobus Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis, totidem Succamerariis, & tribus primariis civitatibus: quarum non mediocris est potentia. Earum vero bini consules legati sive nuncii pro singulis habentur, & alternis dicunt sententias.

tentias. Episcopi sunt, Princeps, senatus, & moderator Varmiensis. In qua episcopa me Pius ejus nominis quintus pontifex maximus, ultro petente D. Sigismundo Augusto rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio, (ipso libentissime assentiente) ante sex annos, Coadjutorem, ut vocant, dedit, successoremq; designavit, & collegium sacrum acceptavit. Sed revertamur ad institutum. Est ergo Princeps senatus Prussicis Varmiensis Episcopus: Huic proximus Culmensis, qui olim eum anteibat. Quorum hic Theutonũ Crucigerorum opera quodam tempore de Gnesnensi provincia detractus, Rigensi addictus fuit, vehementer accisis reditibus & episcopa, ecclesiaque in ditionem ordinis ipsius redacta. Ille vero, Varmiensis, inquam, initio quidem Rigensis Archiepiscopi metropoliticam auctoritatem agnovit. Nunc vero à permultis annis in nulla provincia censetur, & soli subest in rebus ecclesiasticis Romano Pontifici: Magistri & Ordinis dominatum nunquam agnovit: amicitiam & societatem, cum & ipse plerunque Germanici esset sanguinis, libenter coluit: nec sine malo ac detrimento suo & ecclesiæ suæ. Ad regnum vero Poloniæ ante centum annos certis pactis cum Rege

Rege Cazimiro initis sese adjunxit. Vladislaviensis Episcopus habet non contemnendas possessiones in Pomerania. Atque ea tota ferme in diœcesi ipsius est, indeque Pomeraniæ quoque Episcopi titulum is usurpat, sed ad Prussicum consilium non pertinet. Palatini sunt, Culmensis, Mariæburgensis, qui antehac Elbingensis dictus fuit, & Pomeranicus: Castellani, Culmensis, Elbingensis, & Gdanensis: Succamerarii itidem atque Palatini: Civitates, Torunensis, Elbingensis, & Gdanensis, in singulis satrapiis sive palatinatibus singulæ, eundem ordinem servantes inter se in consilio, quem sui Palatini. Hoc est consilium Prussicum. Consiliarios terrarum Prussiæ vocant. Quos & ipsos more aliorum juratos esse oportet. Varmiensis tamen Episcopus diversam ab aliis jurisjurandi rationem & formulam pacto præscriptam habet. Nam is, si Rex est in Prussia, ipso præsente: sin minus, nonnullis magistratibus Prussicis ad id delegatis in arce Mariæburgensi, præeunte verba aliquo Episcopo, jurat. Civitatum delegati injurati ad consilium admittuntur, aliquone privilegio, an per abusum, nescio. Habent autem consiliarii Prussici sua loca, & jus dicendæ sententiæ in amplissimo

totius

totius regni Polonici consilio. Verum ea loca ante aliquot annos post actum Lituanorum accessione senatum aliqua ex parte variata sunt, ita tamen ut nihilominus Episcopi inter Episcopos, Palatini inter Palatinos, Castellani inter Castellanos consideant. Ad calcem operis hujus ea singula secundum novam constitutionem Comitiale inter alios notata sunt. Palatinorum jurisdictio & auctoritas in Prussia major est, quam in cætera Polonia. Penes eos sunt multæ & supplicia delinquentium, rerumque judicatarum executio. Tranquillitatem quoque publicam in agris & extra urbes ii præstant. Castellani & Succamerarii eodem sunt jure, quo in Polonia. De Episcopis paulo post dicemus. Præter hos autem magistratus, habent Prussi thesaurarium, præfectos arcium, sive capitaneos, gladiferos, judices, & scabinos: verum ii non pertinent ad consilium. Thesaurarius est, qui pecuniam omnem & rationes à præfectis & administris regiorum bonorum & proventuum atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipse administrat vel thesaurario regni tradit. Olim is œconomus fuit seu procurator Mariæburgensis. Gladiferos singulos habent Culmensis & Pomeranicæ satrapiæ. Judices novem sunt. In Culmensi quidem & Mariæburgensi satrapiis singuli: in Pomeranica vero septem, nempe totidem, quot territoria. Sunt autem ea, Slochoviense, Tucholiense, Suecense, Derſaviense, Zucoviense, Puscense, & Mirachoviense: habentque singuli judices in consilio scabinos juratos aliquot. Præfecti, arcium & redituum regiorum in sua quisque præfectura curam & administrationem habent: Iurisdictionem nullam ferme habent, præsertim in nobilitatem: neque in oppidanos amplam; In agrestes ampliorem. Solus Mariæburgensis neque redituum regiorum curam gerit, neque in agrestes jurisdictionem habet: arci modo præest, ejusque præsidio: quod perpetuum est. Cæterum constitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis & magistratibus prærogativas habet, velut generalis locum-tenens Regis in Prussia. Redituum vero & subditorum regiorum, & sartorum tectorum ejus ipsius arcis curationem habet thesaurarius. Igitur primaria totius Prussiæ præfectura Mariæburgensis est: Cui Polonus antiquitus præficitur. Nunc primus de Prussis, è Polonia tamen oriundus, ei præest, vir vigilantissimus, &

omni

omni genere virtutum ornatissimus, mihique amicissimus, Ioannes Costka, nuper, dum hæc nos recognoscimus, Palatinus Sendomirien sis à novo Rege Henrico creatus. Secundum hanc in eadem satrapia sunt hæ præfecturæ, Stumensis, Gnevensis, Novensis & Stargardensis sive Starigrodensis. In Culmensi, Brodnicien sis, Grudentina, Rodinensis, Golubensis, Rogoznensis, Bratheinensis, Covalien sis, Coprivnicensis, Tucholien sis, Derſavien sis, & Pusnensis. Torunensem vero, Elbingensem, & Gdanensem præfecturas, civitates ipsæ sibi regia indulgentia & ex pacto vendicarunt, & per magistratus urbanos administrant. Episcopi cum collegiis suis suos & ipsi habent arcium atque territoriorum præfectos, quos fere Burggrabios vocant, suosque judices & advocatos, & oppidanos magistratus. Habent & Cancellarios & officiales suos in causis ecclesiasticis utrosque Episcopus. Habent enim utrumque jurisdictionem & amplissimam potestatem in suos. Varmien sis quidem episcopa in nulla censetur satrapia: Veteri autem & non interpolato ambitu, in modum Principatus, bona certis finibus peculiariter circumscripta & arcibus

atque oppidis exculta habet: Eaque sic divisa, ut duas partes Episcopus, tertiam collegium sive capitulum obtineat. In his utrique subjectam nobilitatem habent, & liberam jurisdictionem, ab omni Regiorum magistratuum jurisdictione exemptam. Præterea pertinet etiam Elbingen sis civitas cum suo territorio ad Varmien sem diœcesim: Quamvis jam aliquandiu hæretica labe infecta conniventibus regibus ab ecclesiastica episcopi jurisdictione fese subtrahere nitatur. Bartena quoq; terra & Natangia ante cc annos ejusdem episcopi jurisdictioni subjectæ fuisse, & supra sex millia mansorum tunc Episcopo Varmien si per fraudem & injuriam Cruciferorum detracta esse memorantur. Subditi episcopi & collegii Varmien sis eodem, quo cæteri Prussi, jure municipali utuntur: Sed habent etiam peculiaria, inter se autem communia instituta: quæ *Landt-ordnung*, hoc est, terræ constitutiones, vocant. Conventus etiam communes habet. Ad eos autem nobilitas, civitates, & sculteti cum liberis (de quibus postea dicemus) evocati, pro se quiq; binos vel plures etiam è singulis territoriis procuratores sive legatos mittunt, iis de rebus, quæ in consultationem veniunt, cum episcopo

& legatis collegii constituturos. Cæterum ea nobilitas omnis, & advocatus, & civitates, præter jusjurandum, quo partim in episcopi, partim in sacri collegii verba jurant, novo quoque Regi, ac deinde decimo quoque anno ei ipsi ex pacto fidem suam obstringunt. Tametsi de decimo anno in desuetudinem abiit, sublata causa, hoc est, pacatis prorsus rebus Prussicis, & extirpato ordine Teuthonicæ militiæ. Iurant etiam Sacerdotes, quando certum aliquod sacerdotium adipiscuntur: Primarii tamen, qui Prælati & Canonici cathedrales appellantur, intra mensem, posteaquam in id collegium coptati sunt. Sed hæc Regum fortassis indulgentia pacatis prorsus rebus Prussicis in desuetudinem abiere. Eos autem Pontifex quidem maximus creat, collegium vero una cum Episcopo elegit alternis mensibus: Excepto Præposito, qui à Rege editur, sive præsentatur, ab episcopo præficitur. Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & suffragium habent in collegio, sive capitulo, nisi sint etiam canonici. Cui mensis ecclesiæ collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli à cæteris una cum episcopo cooptantur. Ipse autem episcopus à solo rege designatur,

gnatur, à pontifice maximo creatur. Cæterum Varmiensis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propositis, unus ab ejus ipsius ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demum sacris pontificialibus ad præscriptum ecclesiasticorum canonum initiatur. Magistratus terrestres in Prussia quoque itidem, ac in Polonia, à Rege creantur: Iudex tamen ex aliquot, à Palatino cum dignitariis & cætera nobilitate de consessu scabinorum delectis, ab eo editur: Scabini soli à Palatino cum cæteris dignitariis illius loci creantur. Sunt autem & Prussici magistratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi prospexerint. Civitates à decurionibus, seu consulibus, & quidem Germanicæ linguæ & sanguinis (Polonos enim pro externis habent, & neque ad artes mechanicas perdiscendas admittunt) reguntur: Quorum non idem ubique certus tamen est numerus. Et ipsi jus habent cooptandi, quos volunt, in sua collegia, quoties vacat locus: eoque majore sunt dignatione & auctoritate, quando volunt, & obsequentiorem habent ple-

plebem. His præsident magistri civium, à decurionibus ac de numero ipsorum delecti, & ipsi, itidem atque decuriones, perpetui, in primariis quidem urbibus quaterni, in cæteris vero oppidis bini, per vices annuum gerentes magistratum. Habent item singulæ civitates juratos judices, sive scabinos, qui à decurionibus sive consulibus leguntur. Et ipsi autem perpetui sunt, nisi forte in numerum consulum coptentur. Neque enim eundem consulem & scabinum esse licet, præter Elbingam & Brunsbergam: ubi pars consulum loco scabinorum judicia exercet. Cæterum unus è consulibus eis præficitur, quem scultetum vel judicem vocant. Primariæ tres civitates etiam præfectos habent singulos, ut dudum memoravimus, quos vocant burggrabios, & eos quidem annuos fere: Qui tranquillitatis urbanæ, ac totius territorii curam gerunt, causasque privatarum injuriarum & sanguinarias judicant, & pro iis multas irrogant. Hunc solum magistratum Rex in civitatibus creat, sed non nisi unum è sex vel octo è numero consulum ejusdem civitatis ab ipso collegio delectis. Iidem autem consules ex omni civium numero, Gdani quidem centum viros, alibi vero pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis & quasi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam consilia de republica, & ex iis cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in seditionem erumpant, ut nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis judices terrestres cum suis scabinis, præsidente Palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen causa, & status controversia, itidem ac in Polonia, ad Regis judicium pertinet. A terrestribus iudiciis provocatio est ad consiliarios Prussiæ: inde vero ad Regem. In oppidis vero iudiciaria potestas fere omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad burggrabios vel palatinos pertinentes: Sed eam ipsi consules, quod ad privatorum hominum inter ipsos controversias attinet, cum iurato iudicio, cujus mentionem dudum fecimus, communicarunt. Ab eo vero iudicio in primariis quidem civitatibus ad consules civitatis cuiusque, in cæteris autem oppidis ad consilium totius Prussiæ: inde porro utrimque ad

regem provocatur. Rex vero de quibusvis provocationibus ubilibet, & cum quibus vult, cognoſcit. Plerumque etiam cognitionem delegat Cancellariis & Iureconſultis. Alioqui privatum neminem è Pruſſia Regi evocare licet, exceptis iis cauſis, quæ ſunt fiſci & judicii regii propriæ. Magiſtratus terreſtres juxta ac urbanos evocat de iis duntaxat, quæ in magiſtratu perperam & præter officium egerint: vel, ſi mavult, conſiliariis Pruſſicis eas delegat, in comitiis cognoſcendas. Delegat etiam vel iiſdem, vel quibus vult, cauſas fiſci ſui, finium regendorum cum ſuis bonis, ac dividundæ inter fratres & cognatos hæreditatis: quaſvis item alias ab aliis ordinariis judicibus per provocationē ad ſe devolutas. Comitia bis quotannis habentur in Pruſſia ſtatis temporibus: Majo quidem menſe Mariæburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Sed Grudentina jam Toruniam, propter majorem commoditatem urbis, tranſlata ſunt. Ex juſtis tamen cauſis ea quoque loca mutari poſſunt. In iis comitiis à conſiliariis de republica in commune conſultatur, ſive ultro, ſive ex præſcripto regio: de provocationibus terreſtrium & oppidanorum judiciorum cognoſcitur:

ſcitur: & omnino judicia vel à rege delegata, vel ſi qua ſunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Pruſſis, ſeu ducis ipſius legatis, nonnunquam Elbingæ ex fœdere, vel Mariæburgi, conſtituta certa die conventus habentur, & conſultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controverſiis. Non ita pridem in Pruſſia quoque nuncii nobilitatis & minorum civitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributi ſciſcendi cauſa: cujus decernendi poteſtatem neque rex neque conſiliarii ſoli uſurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeo mitti cœperunt. Sciſcitur autem cereviſiarum tributum plerumque in uſus publicos, vel in gratiam regis: & non modo à cauponibus, verumetiam ab iis, qui eam in ſuos familiæque ſuæ privatos uſus coquunt, penditur: vocaturque id vulgo ciſa vel acciſa. Nonnunquam etiam de cenſibus, agris, domibus, bonis & facultatibus, æſtimatione facta, certa portio penſitanda decernitur. Varmienſis epiſcopæ ſubditi nihil habent negotii cum comitiis. Solus iis intereſt & præſt epiſcopus, ac deinde iis, quæ ibi conſtituta ſunt, ad peculiarem conventum ſuorum refert, de tributo præſertim. Nec temere li-

dissentire solent ab episcopi sui & conventus Prussici sententia. Nihil tamen vetat, ipsos arbitratu suo, auctoritate episcopi & capituli præeunte, peculiares leges, &, ut vocant, ordinationes sibi condere, tributumque scisscere. Quinetiam magistratus primariarum civitatum non raro imperant civibus suis tributum peculiare, & operas, aliaque onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia. Regia quidem Gdanensem & Elbingensem. Quorum hic in Habum lacum, ille recta in mare procurrit. Ducalis vero Regiomontanum sive Knixbergensem, qua Prægola fluvius in Habum influit. Atque hic quidem cum portoriis & omni jurisdictione & appendiis in ducis; duo vero reliqui in ipsarum civitatum, quibus adjacent, & magistratus potestate sunt. Verum is tamen, magistratus, inquam, sine permissu vel mandato regio claudendi & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoque decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad bellum attinet, si quis vis hostilis ingruat Prussiæ, domestico communibusque plebi cum nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem

dem cum proceribus equestris militat; sculteti item & liberi: (quos ita vocant, propterea quod & ipsi ab operis & laboribus, quos rusticani dominis suis præstant, gratuitam immunitatem habent, medii quodam modo inter nobiles & rusticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem.) Civitates equitatum atque peditatum suppeditant: Rusticani peditatum tantum. Hæc ante institutam coadunationem (quæ necdum maturuisse videtur) de Prussia & in universum de Polonia nobis σαφέστερον, quod ajunt, ἢ ἀμαθέστερον sunt exposita. Quæ cum civibus nostris, tum externis, non ingrata fore speramus. Sic enim fiet, ut minus peregrinentur in historia nostra.

III.

POLONIÆ REGNI DESCRIptio ex Thuani Historiarum lib. LVI.

VLtra Vistulam, qui limes est Germaniæ orientem versus, late jacent Sarmatiæ, Europæa prima, deinde Asiatica, ad Septentrionem porrectæ, quæ Tanai fluvio, & Mæotide palude discriminantur. In Europæa Poloniæ regnum situm est, quod etiam citra Vistulam versus occasum ad Oderam seu Viadrum usque protenditur, & Pomeraniam ac Prussiam amplissimas Polonicæ ditionis beneficiarias provincias, quanquam & easdem Imperium Germanicum sibi vindicat, Poloniam denique proprie dictam, à qua toti regno nomen, inter Vistulam & Oderam amplectitur. Totum igitur regnum ab Odera ad Vistulam & à Vistula ad Borysthenem hodie Nieperum dictum, à Ponto Euxino ad mare Balticum, ab extremis Lithuanorum finibus ad Moscorum & Suecorum usque limites extenditur. In Europæa Sarmatiæ spatio maximæ ac frequentissimæ regiones moribus ac lingua differentes, Polonia, Prussia,

Prussia, Masslovia, Samogitia, Livonia, Lithuania, Volhinia, Podolia, in unum fortissimum regni corpus coaluerunt. Polonia, cui à *Pole* nomen, quod vocabulum planiciem & venationem sonat, eo quod plana majori ex parte provincia & venationibus exercendis opportuna sit, in majorem & minorem dividitur, & ab occasu Oderam habet, & trans Oderam Germaniam omnium Europæ provinciarum maximam, à meridie Pannonias, ab ortu Lithuaniam respicit. regio ferax, oppidis ac vicis & castellis frequens, fluviis crebris irrigua, & adhæc generosa nobilitate abundans, quæ armorum curam fere cum literis conjungit. itaque & regionum visendarum gratia nobiles ac primores adolescentes crebro lares paternos deserunt, & magnam secum doctrinæ copiam & optimarum rerum usum non mediocrem, quod illis inclementis cœli rigore denegatur, ex peregrinationibus collectum domum referunt. Slavica lingua utuntur, ut & in Germania Boëmi, Silesii & Moravi, à Slavis è Roxolania populis profecta, qui circa Attilæ Hunnorum Regis tempora vacuas Vandalorum sedeis occupasse, & in interiorem Germaniam victricia arma intulisse memoran-

morantur. ab iis, ut genus, sic lingua propagata hodie quam latissime per septentrionem & orientem patet; eaque fere præter eos, quos dixi, Vindæ, Baltico mari vicinæ gentes, Pomerani, Lusatii, Roxolani, Mosci, quorum non solum in Europa, sed etiam in Asia latissimum est imperium, Circassii etiam Quinquemontani ad Pontum habitantes, Rasciani, Mœsii, Serviani, Bulgari, Bosnenses in Illyrico, Dalmatæ, Istri, Carniolani, ac denique Carinthii utuntur. Poloni Miecislao duce circa annum Christi IↃCCCC LXV sacra Christiana suscepere, Ioanne XIII Romæ sedente. Antiquissima apud eos urbium Gnesna, à Lecho primo gentis duce, uti fertur, condita; & à *Gniasdo*, quod nidum patria lingua significat, appellata, quod in eo loco aquilarum nidum reperisset Lechus; unde Principibus Polonis alba aquila expansis alis insigne etiam hodie manet. urbs archiepiscopali sede decorata est. archiepiscopus legatus R. S. natus & totius regni primas habetur; & subtracto è vivis Rege, etiam munere apud Polonos fungitur regio; mittendarumque ad exteros legationum, custodiendorum finium & promulgandorum comitiorum jus habet: Regem electum pronunciat,

nunciat, sacro oleo inungit, regiumque diadema imponit. in supremæ dignitatis signum sublatus præfertur ei baculus, & cibum sumpturo tympana militaria pulsantur, qui honos soli Regi in Polonia habetur. aula nulla post Regiam præterquam archiepiscopalis censetur; & aulici familiares ejus, non famuli, ut cæterorum episcoporum, vocantur. postea Cracus, qui circa annum Christi IↃCC regnasse scribitur, Cracoviam ad Vistulæ ripam ædificavit, in eaque Regiam sedem fixit. postea Popielius senior, regionis montanæ pertæsus, in qua sita est Cracovia, regium tribunal Gnesnam retulit. & rursus Vladislaus Regiam circa annum CIↃ CCC XX Cracoviam transtulit; quæ & episcopali sede, & arce à Sigismundo I in colle Vouelo constructa maxime insignis est, & tribus oppidis contiguis, Casimiria, Cleparia, & Stradomio frequentissima efficitur. Casimiria Stradomio & interlabente Vistula, qui receptis amplius XIIII magnis fluminibus apud Gedanum urbem Borealis oræ nobilissimam & emporium illis locis celeberrimum in mare exoneratur, à Cracovia separatur; amplissimo Ponte interjecto, facultatem ultro citroq; commeandi præstante. Casimiriæ con-

conjunctus est Hebræorum vicus, quem illi olim promiscue cum Christianis habitabant postea separatim, ut se à plebis injuriis assererent, locum hunc multis magnis & elegantibus ædificiis exstructis occuparunt. præterea Cracoviæ gymnasium est & schola ab Vladislao I Iagellone instituta, in qua mathematicarum artium, philosophiæ, theologiæ, ac juris studia florent ac docentur. Altera Poloniæ urbs est Posnania, quam Varta celebris fluvius alluit, post Cracoviam & superbarum ædium splendore ac magnificentia mercatorum atque opificum omnis generis numero, & omnium rerum, non solum ad usum, sed etiam ad luxum necessariarum copia ceteras antecellens, episcopali & ipsa dignitate insignis. Secundum has duas primarias Vladislavia sive Cuiavia numeratur, quanquam nec ædificiis, neque opibus cum utraque comparanda, cujus episcopo amplissima diœcesis subest, nempe tota Pomerania & Gedanum ipsum, de quo modo diximus. Sunt in ea provincia præter ea aliæ urbes & oppida, quibus & ab illis cognominatis regionibus Palatini, quos lingua patria Vaivodas appellant, quasi militiæ duces dixeris, præficiuntur, iique sunt, qui

qui amplioribus provinciis præsunt. nam Castellani angustiorum regionum sunt præfecti. Lithuania post Poloniam sequitur, amplissima sed vasta provincia. campestris pabuli ferax, nemorosa, & pluribus æstate locis, postquam nives colliquatæ sunt, palustris. fluvios nobiliores habet Narvam, Chrononem & Beresinam, copia piscium maxime abundanteis; præterea Vilnam & Veliam, qui ad Vilnam de alterius nomine dictam urbem totius provinciæ metropolim confluunt. vinetis regio propter cœli rigorem, ut & Polonia, caret, sed populares birra atque cerevisia ex aqua, tritico, vel hordeo & lupulo cocta, item medone ex aqua, melle, lupuloque confecto utuntur. martarum, castorum, harmelinorum, aspreolorum, nigrarum & albarum vulpium, luporum, pantherarum, urforum pelles Lithuani in omnem Europam transmittunt; Hercinia silva bonam provinciæ partem occupante. in qua præter alia animalia visuntur & jubati bisontes taurorum specie cornibus quandoque sic diductis, ut treis proceræ staturæ viros eorum intervallum capiat. alces item cervina effigie, colore tamen ad albedinem inclinante, cornibus nonnihil differentibus

pro-

producit, quæ velocissime currunt, sed instar equi gradarii. pellibus bisontis & aliis præparatis in bello utuntur milites. carnes etiam inter delicata obsonia numerant, & alcinæ quidem ungulæ, si statis temporibus abscindantur, præsentissimum adversus comitialem morbum remedium credunt. A Libone quodam Roma exule fabulantur nomen provinciæ inditum, quasi Liboniam dicas, quæ postea primis mutatis literis Lithuania appellata sit. & argumento eam fabulam firmant, quod multas Latinas voces eorum lingua admistas habeat. Nobilitas in ea magna, & primariæ dignitatis viri, inquibus dux Slucensis, qui incredibili privatarum opum apparatu vel aliquibus Germaniæ & Italiæ Principibus exæquari potest: item Olicæ duces, ex illustrissima Radevilliorum familia, ex qua Sigismundus Augustus Barbaram lectissimam in uxorem duxit Nicolai fororem, cujus industria & virtute in ris Polonici Livonia facta est, sicut suo loco diximus. magna & clarissima Chodkieviciorum comitum gentis inter Lithuanos & aliorum dignitas. Ultimi septentrionalium ad illas partes Christianis sacris initiati sunt circa annum ɔIↃ CCC XXCVII, episcopo Vlad-

ab Vladislao Iagellone tunc instituto, cujus successores Græcorum ritibus addicti diu Patriarcham Constantinopolitanum, ut & Roxolani, solum agnoscétes, Romano Pontifici obtemperare noluerunt. Prope Vilnam Tatari gens Scythica supra Vacam amnem agros colunt, Mahumetanæ superstitioni addicti, quos Vitoldus anno S. ɔIↃ CCCXCVI ex media Scythia abductos cum uxoribus & liberis in media Lithuania collocavit. it suis legibus vivunt, & ex æquo cum Lithuanis magni Principis imperium agnoscunt, eorumque opera Rex in bello uti consuevit. cum cæteris Tataris continuum magis quam infestum bellum gerunt Poloni, quippe in Podoliam & Russiam usque fere excurrentibus. & hoc quidem anno in feriis Paschalibus ɔIↃ IↃCC ex iis, Baca & Sicoza ducibus, ad Baram usque arcem progressi sunt, viciſque aliquot & prædiis circumjacentibus successis, dum onusti præda revertuntur, à familia Buczacii præfecti Camienecensis inopinata eruptione circumventi sunt ac trucidati, spoliis receptis. Lithuaniæ Principes magni Ducis titulum usurpabant, non ab imperatoribus concessum, sed ut Moscorum Principes plurium Ducum

ditionibus in unum coalescentibus hanc prærogativam sibi privata auctoritate sumpserunt, ita & Lithuanos duces feciſſe vero ſimile ſit. Cæterum inter magnos Lithuaniæ duces præſantiſſimus fuit Iagello à Gedimino genus trahens, Olgirdi F., qui abrogatis gentilium ſuperſtitionibus primus Chriſtianorum ſacris initiatus eſt, Vladiſlai nomine accepto, & Reginam Heduvigen Ludovici Hungariæ & Poloniæ Regis filiam, quam Poloni regio diademate ornaverunt, uxorem duxit, & dotale regnum cum uxore accepit anno S. CIↃ CCC XXCVI. atque ut parem Polonis omnibus tam præclari beneficii referret gratiam, poſt conſummatum cum Regina conjugium, Lithuaniam omnem cum Samogitia, & ea Roxolaniæ parte, quæ in ditione ejus erat, Poloniæ regno jure ſempiterno adjunxit, & regibus Polonis obnoxiam fecit. ab eo ſtirps regum Poloniæ propagata eſt, quæ in Sigiſmundum Auguſtum anno ſuperiore defunctum deſiit. Lithuaniæ Roxolania regio ſubeſt. quod nomen tamen latius patet, & ut nomen ipſum præfert, diſſeminatam gentem ſignificans, quicquid perrarum eſt inter mare Balthicum & Livoniam, Sueciam, Oceanum glaciem, Iem, Volgam, qui Rha hodie appellatur, Mæotim paludem, Pontum Euxinum, montes Sarmaticos, Poloniam, Lithuaniam, & Samogitiam, complectitur, in duaſque regiones dividitur. quarum altera Carpathios montes non longe à Cracovia attingit, & ſecundum Tyram ad Valachorum fineis, atque ex altera parte Boryſthenem & pontum Euxinum porrigitur: tum ad utramque Axiaci fluminis ripam vergit, & à Tanai Europæ & Aſiæ limite ad Aſtracanum nobile emporium in citeriore Volgæ ripa ad ejus fere oſtia, ubi à Medis, Perſis, Armeniis, Scythis, & Moſcis nundinæ celebrantur, per vaſta terrarum ſpatia extenditur: inde Volga non magno interjecto ſpatio in LXX ramos ſcinditur, plurimis inſulis ſactis; totidemque per oſtia navigabilia in mare Hyrcanum ſive Caſpium evolvitur. & hæc quidem Roxolania, quæ ultra Boryſthenem ad Perſarum uſque fineis extenditur, magno Moſcoviæ duci paret: hæc, quam Regiam vocamus, Leopolienſi, Lublinenſi, Belſenſi, nec non Podoliæ, Voliniæ, Kioviæ, Circaſſiæ & Podlachiæ regionibus comprehenditur. eodem jure, quo Lithuania, atque adeo cum Lithuania in regni

Polonici ditionem conceſſit, ſicuti & Samogitia, quæ Prutenis & Livonis intermedia cum Lithuania contigua eſt, ferax frumenti & leguminum, ſilvis & nemoribus amœniſſimis exornata, ſed nulla celebri urbe aut illuſtri oppido inſignis. Maſovia autem doctiſſimorum & fortiſſimorum virorum fecundiſſima, cum antea communi totius Poloniæ nomine cenſeretur, tunc primum peculiarem adepta eſt appellationem, cum Maſlaus ſive Maſos Mieciſlai Polonorum Regis pocillator, circa annum Chriſti CIↃ XXXIV, ardente bellis civilibus regno, mortuo Rege, provinciæ dominationem invaſit, eamque de ſuo nomine Maſoviam vocavit. verum à Caſimiro I deinceps una cum Prutenicis auxiliaribus victus & tandem etiam ſupplicio affectus vitam cum Principatu amiſit. nomen tamen ſemel regioni inditum ab eo tempore manſit, quamvis provincia ad ampliſſimi regni corpus reverſa. Viſtula, Narva, & Bugo irrigatur, & uros, quos & turos patria lingua vocant, boum ſilveſtrium genus nigrum, ſola producit. Metropolis ejus eſt Varſavia ad Viſtulam, cui ligneo ingenti ponte conjungitur, ubi ob loci opportunitatem comitia regni celebrantur. ſecundum eam Ploſcovia dignitate præcipua eſt. utraque epiſcopalis civitas. Pruſſia ſive Boruſſia, & Livonia ſuperſunt ampliſſimæ provinciæ regni Polonici beneficiariæ, de quibus cum ſuperioribus libris, qua ratione in ditionem Polonicam conceſſerunt, abunde dixerimus, non eſt quod earundem rerum repetitione lectori moleſti ſimus. Initio apud Polonos ſumma poteſtas penes unum fuit, iſque Lechus memoratur, de quo diximus. quo ſublato Principis unius imperium pertæſa gens, XII ex omni procerum numero ſibi Duces ſeu Palatinos creavit, quibus & ſummam univerſæ reipubl. commiſit adminiſtrationem. ſed rurſus ad unum delata poteſtas eſt, qui Cracus fuit, Cracoviæ conditor, circa annum Chriſti IↃCC. cujus ſtirpe extincta Palatini rurſus rempub. geſſerunt, donec Primiſlaus, homo plebeius, ſed aſtuto ingenio & virtute ſupra nataleis, cum feliciter rem adverſus Hungaros geſſiſſet, anno LX ſeculi inſequentis omnium ſuffragiis Princeps creatus eſt. quem alii atque alii longa temporum ſerie Principes ſecuti ſunt uſque ad Boleſlaum I, qui ab Othone III Cæſare, repudiato Ducis nomine, quo majores ſui contenti vixerant, in civitate Gneſnenſi Rex ſocius

& amicus Romani imperii appellatus est, anno Christi CIↃ I. quod cum successores diu servassent, eo tandem Boleslaus II post patratam Stanislai episcopi necem privatus est, quod tamen seculis aliquot deinceps Primislaus resumpsit, ex nobilitatis consilio à Iacobo archiepiscopo Gnesnensi Regio diademate insignitus, anno CIↃ CCXCV. Ab eo regium nomen mansit & dignitas regia, sed cum moderato potentiæ temperamento. nam quamvis Princeps supremam potestatem habeat, maxima tamen auctoritas remanet penes regni Senatum, qui ex nobilitate constat, plebe ab universa reip. procuratione omnino summota. ita ut optimatum veluti auctoritas regio imperio, regia vicissim potestas senatus & equestrium virorum libertate temperetur: sic fere ut amplissimum illud imperium regio splendore refulgeat, & regia in eo potestas, quæ plerunque ad libidinem & insaniam vergens, cum cuncta licent, omnium scelerum & injustitiæ seminarium est, sapientissimis senatorum & nobilitatis animadversionibus intra æquitatis terminos contineatur. itaque cum apud alios quicquid Regibus placuit legis habeat vigorem, heic non modo nullam sine Senatus

natus consilio & nobilitatis assensu fert legem, sed & legibus regni ipse obtemperare jubetur. incredibilis tamen est Regum in Polonia majestas, ac subditorum erga eum cultus, cum ex præscripto Legum regnare judicatur. quod enim præcipuum est, summa est juris dicendi penes eos potestas: & quanquam nihil in quemvis sine publici judicii auctoritate statuant acerbius, condonandi tamen multas, & ab legibus patrata nece gratiam faciendi jus habent. possunt & ad repentinos reip. motus urgente periculo universam nobilitatem signo dato ad arma vocare, & irruentibus hostibus sub vexillis opponere, mercenarium militem conscribere, creare militiæ magistros, exercitum exauctorare, & in militarium sanctionum violatores animadvertere. sed potissima eorum in creandis magistratibus & honoribus ac dignitatibus in eos, quos dignos censuerint, conferendis facultas spectatur. nam archiepiscopos, episcopos, cœnobiarchas, ecclesiarum primicerios dicunt: Palatinos, Castellanos, Marescalcos, Cancellarios, Thesaurarios, qui sunt regni senatores, ex arbitrio suo faciunt. gubernatores, & quos capitaneos vocant, cæterosque regionum judices ac

magistratus in singulis præficiunt provinciis. secretarios, supplicum libellorum magistros, ac reliquam curialium ministrorum turbam creant. plebeios homines propter egregia bello & pace erga remp. merita jure nobilitatis ornant. castella, pagos, vicosque regalei viris de se ac regno bene meritis utendos concedunt. proscriptorum, & sine legitimis hæredibus decedentium agros nobilibus viris in perpetuum donant. Omnes demum legationes, leges, literæ, diplomata, privilegia, & universa fœderum, induciarum & bellorum negotia regio nomine conficiuntur, ac regiis sigillis firmantur, ita tamen ut in iis maximam auctoritatem tota regni universitas habeat. Ad hæc accedunt opes non mediocres. nam amplissimum regum est toto regno patrimonium, portoria ex mercatura complura. magna quoque pecuniæ vis ex fodinis salis è profundissimis terræ venis raro naturæ beneficio tanquam è saxo eruti quotannis in ærarium infertur. quales sunt apud Bochnam, & Veliscam in Satrapia Cracovienſi, apud Haliciam, Colomeiam, Salum, & aliis pluribus Roxolaniæ locis. præterea in desertis Podoliæ ad Borysthenem locis lacus est, cujus aqua sereno & ardente

ardente sole in solidum salem concrescit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo tanquam in glacie vertantur, sectumque in frusta arbitratu suo avehant. sed vilitas annonæ, & nobilitatis immunitates, ac sacri ordinis inprimis, in causa sunt, ut amplissimi regni, quam vicinorum, census sit tenuior. nam nobilitas universa omnibus soluta vectigalibus, bellica tantummodo munera privatis obire stipendiis tenetur, idque non nisi ad propulsandam hostium vim intra Sarmatici regni fineis. nam si ad inferendum exteris gentibus bellum extra Poloniam proficisci jubeantur, singulis ternis mensibus quinos aureos numos stipendium in hastam accipiunt. ita sacro ordine & nobilitate ab omni onere immuni, coloni equestrium hominum senos in singula jugera circiter solidos agnoscendæ regiæ potestati pendunt. regia item plebs moderatum vectigal exsolvit. interdum regibus ex amplissimi ordinis sententia licet universis regni ordinibus tributum imperare in communeis & publicos regni usus. Tam exiguo ærario innumerabiles, & qui cæterorum Christiani orbis Principum opes superat, equitatus ex milite voluntario apud eos conficitur.

nam Rex ex solis nobilibus, qui privatis sumptibus regno militare astricti sunt, centum quinquaginta millia gravioris & levioris armaturæ militum cogere, & in aciem, si necessitas ferat, educere potest. Secundum Regem maxima est & augustissima Senatus auctoritas, ad quem admittuntur Gnesnensis & Leopoliensis archiepiscopi, & VII episcopi, quo in numero Borussiæ episcopi non censentur. Post eos ordine veniunt Palatini numero XV, ut penes quos olim sublatis regibus summa reip. administratio bis fuerit. Et ultimi Castellani LXV, inter quos Cracovienſis Palatinus veteri prærogativa Palatinos omneis & dignitate & in dicenda sententia anteit. Sunt & alii, quos regni officialeis vocant, puta Marescalli II Poloniæ & Lithuaniæ, cancellarii item II & totidem procancellarii, quorum illi ambarum nationum sigilla majora, hi minora servant: summus secretarius, & II libellorum supplicum magistri, qui subditorum querelas ad Regem deferunt. Ita numerus omnium XCVIII conficit, quorum alii majores, alii minores consiliarii appellantur, quibus & Sigismundus Augustus alios recenter adjecit. Senatores à Rege in consilium vocantur, præsentes

sentes quidem quoties opus est, absentes non nisi justas ob causas, ut si comitiorum tempus incidit, aut nuptiarum Principis aut liberorum ejus celebrandarum caussa, aut cum qui socius aut regno obnoxius dux in verba Regis juraturus venit. omnibus eadem est perpetua & constans tuendæ publicæ libertatis & propagandi regni voluntas. & cum deliberant, libere & sæpius acerrime sententias dicunt, Principem imprudentius regnantem objurgant, atque uno consensu & incorrupto judicio sanctissima majorum instituta & universas communis patriæ leges insuperabileis defendunt, quippe ex præcipua totius regni nobilitate generis & virtutum commendatione delecti & exacto fidei sacramento in Senatum cooptati. iis quoque summus honos à Principe habetur: nam & venientibus ad se caput aperire summa cum oris suavitate & in proximo sedendi potestatem facere Rex consuevit. Alii sunt præter senatores & regni munerum curatores, ut ærarii quæstores, capitanei, quos vocant, qui sunt in minore Polonia XL, in majore XXX, in Masloviæ Principatu XII: vexillifer, pincerna, dapifer, structor. Splendidissimus militiæ totius regni ducis in exer-

exercitu magistratus, penes quem ut Principis vicarium in acie rei summa residet, potissimum excellit. quare hoc tam illustri honoris gradu non nisi primarii donantur senatores. Secundum quem & alii belli duces, quos campestreis vocant, sed longo proximi intervallo, numerantur. Ea autem summa Senatorum, & contra moderata Principis in Polonia potestas ex eo locum habuit, quod qui reipubl. clavum tenet, non naturæ legibus, quemadmodum cæterarum gentium Reges, in paternum & avitum regnum succedit, sed communibus senatorii & equestris ordinis suffragiis publicaque totius nobilitatis acclamatione Rex eligitur. & quanquam superiores Reges continuato fere temporum contextu alter alterum ex eodem genere exceperit, hoc non juri hæreditario, quod sibi vindicare prohibentur, sed virtutibus & innatis nobilitati Poloniæ erga regiam prolem studiis, ascribi debet, quæ natos paternæ virtutis hæredes futuros cum sibi persuaderet, quod in parentibus admirabatur, hoc de filiis eorum sperare facile potuit. ita tamen filii in paternum solium succedebant, ut non hæreditate, sed nobilitatis consensione regnum deferri existimarent, electio-

electione eo consilio prudentissime instituta, ut si qui Reges, quod in summa potestate fere usu venit, aut ab officio deflectere, vel publicam oppugnare libertatem vellent, hac saltem necessitatis lege & liberorum caritate in officio continerentur. sic Piastorum stirps 10, Iagellonum familia c c circiter annorum spatio in Polonia ordine successorio regnavit. A primis regni incunabulis, hoc est, ab anno Christi 101 usque ad Sigismundi Augusti obitum novies interregnum in Polonia fuit. & primum quidem, quanquam obscuris testimoniis numeratur, cum deficiente Lechi sobole, Visimirus seu Cracus ad regnum electione vocatus est. secundum post Craci mortem secutum est, quo tempore x i i Palatini rempubl. administrarunt. tertium fuit, cum dirempta de Principatu per equorum cursum controversia, Lesconi infimæ sortis juveni sceptrum obvenit. quartum post Popielum II Crusviciæ à muribus devoratum, ut tradunt eorum annales, quando Piastus ille, Crusviciensis civis & agricultor, probitate pollens, omnium consentientibus votis Princeps designatus est. quintum post Miecislaum II, quando uxor ejus ob regnum perverse administratum à

Polo-

Polonis imperium femineum exosis, Casimiro etiam hærede innocuo excluso, pulsa est. sextum, cum post Primislaum ab Otthone Lango & Brandeburgicis occisum Venceslao Boëmiæ regi summa delata est. septimum post Casimiri Vladislai F. mortem, cum Ludovicus Hungariæ Rex Polonorum suffragiis ad regnum vocatus fuit. octavum denique, quando post Ludovici mortem Iagello Lithuanus regni gubernacula suscepit, cujus progenie in Sigismundo Augusto deficiente res postremo ad interregnum anno superiore rediit.

IV.

DE VALACHIA, EX Thuani Historiarum lib. LVIII.

TRans Transsilvaniam Valachia, ac proinde *Transalpina* dicta, ortum versus & septentrionem excurrit. Cujus regia hodie est *Tergovista* sive *Tarnovisa*, à Flacco quodam prætore Romano, ut indigenæ volunt, ita appellata; fidemque opinioni vulgari adstruunt, quod multis ex lingua Romana detortis vocibus usque adhuc in ea regione utuntur.

tur. Hujus limites sunt ab occasu Aluta: à septentrione & ortu Hierasus; qui, hodie Prustus, curvato flexu in Danubium influens, insulam faucibus suis efficit; ultra quam porrigitur septentrionem versus Moldavia LXIV milliarium longitudine, & ipsa antiquæ Daciæ pars, in qua Getæ erant, Ovidiani exilii sedes; quam Tyras, qui hodie Nester, infra Russiæ Polonicæ & Podoliæ fineis ab ea parte claudit: ab ortu pontus Euxinus: à meridie Hierasus: ab occasu Valachia ipsa. Medium intersecat Moldava, è Transsilvaniæ montibus paullo infra Hierasi fontes ortus amnis; qui provinciæ dat nomen; & Soczaviam, quæ est Despotarum sedes, præterfluit; & inde rapido cursu Hoinam, Dobenisam, Argiamque parvos, sed perenneis amneis, secum trahens, in Alutam effunditur; qui postea Danubio juxta Nicopolim excipitur. Hæ provinciæ, quæ Christiana sacra, sed secundum Græcorum ritus, colunt, olim Hungarici imperii beneficiariæ, atque adeo tributariæ erant. nunc juris Turcici sunt; Postquam Mahumetes, qui Byzantium ipsum Christianorum in oriente Imperatorum sedem in potestatem redegerat, Casimiro Hungariæ & Poloniæ

Rege

Rege bello Marianorum equitum occupato, neque Petro tunc utriusque Valachiæ Despotæ laboranti supperias ferente, eas subegit anno CIↃ CCCLVI tributo etiam IICIↃ aureorum annuo tantum tunc impositio. postea, Turcicis imperatoribus vicissim Asiatico ac Persico bello occupatis, rursus Valachi modo Hungaris, modo Polonis parere. sed lacerato ac pene profligato Hungariæ regno, & icto cum Polonis fœdere, Turcici imperatores eas provincias, atque adeo Transilvaniam, tributarias fecere; impositis pro libidine seu Palatinis seu Vaivodis, sic Principes vocant; qui, ut sunt ad omnem offensionis aut gratiæ auram mobilia, horum populorum ingenia & infida, multoties etiam mutavere.

V.

DE LITVANÆ GENTIS Origine & Moribus, ex Alexand. Guagnini Sauromatia Europæa.

PTolomæus ille universi orbis geographus curiosissimus, hic in regionibus, quæ hodie à Lituanis coluntur, & quæ eorum

eorum ditioni, utpote Russia, Podolia, Volhinia, Podlassia Samogitiaque, subsunt, hos populos colonias suas (quorum hodie ne vestigium quidem apparet) antiquitus habuisse recenset, Galindos, Bodinos, Geninos, Sudinos, Cariones, Amaxobios, Strabanos, Sturnos, Nascios, Asiobios, VVibiones, Ombrones, inter Lublinam & Brestiam, Sargatiosque. Quos omnes ex Cimbris, Gotisque & Sarmatis, ortum sumpsisse, idem Ptolomæus asserit. Sarmatorum autem deductio cum latius à nobis descripta pateat, Cimbrorum nomen & successiones mihi explanandæ videntur. Cimbros itaque à Gomero nepote Nohæ ex maximo natu filio Iapheto ortos esse, nomenque ab eo per tot secula paululum immutatum trahere, consentiens omnium historicorum opinio est. Hæc posteritas Iapheti, cum majorem orbis terrarum partem in Europa Asiaque minori occupaverit, quod ipsi cum etymon nominis dilationem significantis, tum fausta Nohæ parentis imprecatio portendebant: pars eorum à Gomero orti, ad Bosphorum Cimmerium Mæotidis Paludibus proximum (qui de illis Cimmerius est appellatus,) ultra fontes Tanais fluvii, ubi in ducatu Rhesanensi

Moschoviæ Principi subjecto oritur, sedes suas habuerunt. Postea successu temporis, quod haud difficile illis fuit, per regiones propinquas, Russiam, Lituaniam, Livoniam, & Borussiam, nunc Prussiam appellatam, & Cimbricam Chersonesum, ubi Svveci, Danii, Golandi, progressi, toto eo litore passim diffundentes late dominati sunt, & castrato paululum nomine, literaque interjecta, Cimbri nuncupati. Quando vero & qua occasione hæc migratio contigerit, quoniam nulla gentis ab eo tempore monumenta extant, ex quibus id constare possit, ignotum est. Cæterum, fuerunt semper Cimbri gens bellicosa, strenua, manu prompta; id enim res ab ipsis fortissime audacissimeque gestæ testantur. His namque coloniis septentrionalibus relictis in numero trecentorum millium, per Germanorum regiones in Helvetiam Galliamque inprimis penetrarunt. Deinde Hispanias populabundi vastaverunt. Inde annum circiter centesimum decimum ante natum Christum in Italiam excurrerunt, quam vastabundi passim deprædarunt, Romanorumque Consulem Papyrium Carbonem cum universo exercitu fuderunt. Postea ab eisdem M. Junius Sylva-

Sylvanus, & ipse Consul, contracta infœliciter pugna superatur. Aurelius deinde Scaurus Consulis legatus amissis copiis Romanis, in manus eorum vivus perveniens, à Bolo Rege Cimbrorum occiditur. Id, Tacito affirmante, actum est anno trecentesimo quadragesimo post urbem conditam. Tandem Romani majoribus copiis collectis in aditu Alpium contra Cimbros exercitum opponunt, fusi tamen, & ad internecionem prostrati. Vbi C. Manlius in pugna interfectus occubuit. Octuaginta vero millia Romanorum militum cæsa. Q. Servilius Cœpio, Imperator exercitus, ex conflictu funesto vix cum denis elapsus, Romam tantæ cladis nuncius perveniens, bonis omnibus publicatis, ex decreto Senatus, quod temeritate sua exercitum perdiderit, jugulatur. Ajunt, Romanos uno in prælio majori clade & detrimento nunquam affectos esse; quamobrem suspensis metu animis, de exitu imperii sui magnopere solliciti, præsentique rerum suarum periculo vehementer conturbati sunt, cum hostes exitium Vrbi minitantes propediem adventare nunciarentur. Cajum Marium ex Libya, ubi Iugurtham devicerat, ducem bellicosissimum & fortunatum voca-

verunt; duobusque annis ab illa clade Romanorum elapsis, Marius Cimbrorum & Teutonum ad aquas Sextias cruento prælio ducenta millia fudit: tantaque fertur cæsorum multitudo, ut Massilienses, congestis defunctorum ossibus, vineas eisdem obsepserint, sanguineque humano agri, quasi stercore multo pingueſcentes, uberrimi feraciſſimique redditi sint. Itaque Cimbri attenuati numero & viribus, sed animo minime fracti, in unum conglobati, Q. Catuli Proconsulis exercitum in fugam verterunt, ad fluviumque Atesin castrametati sunt. Quo Marius summa celeritate advolans, conjunctis copiis suis cum exercitu Catuli, inito prælio XXIX Iulii, centum quadraginta millia Cimbrorum occidit. Qua clade ad extrema redacti Italia egressi, patrias oras, utpote Daniam, Prussiam, Sueciam, Livoniam, Lituaniamque petierunt; ex quibus illi qui Lituaniam occupaverant, Gepidæ nuncupati fuere. Hac vero in regione, ubi Samogitia, Æneas Sylvius Massagetas, gentem Plinio celebrem, consedisse testatur: Lituanorum vero gentem, qui antiquitus Gepidi vocabantur, ex Gotis oriundam. Erasmus vero Stella pulchris rationibus affirmat, eum

Duce Litalano, sive Litvvone Vedenuti Prussiæ regis filio, anno Domini 573, in has regiones vicinas, patris imperio, quas olim Alani incolebant, venisse, Lituaniæque nomen à sui denominatione eisdem indidisse. Samogitiam vero à fratre ejusdem Litvvonis Saimone Principe appellatam, idem Erasmus Stella in Prussica historia testatur, quæ tunc temporis longe in Prussiam & Livoniam usque extendebatur: Similiter Lotialos, sive Lotvvonos, qui nunc Livones post Germanorum ingressum Latinis dicuntur, ab eodem Litvvone cum Litvvania pariter nomen traxisse. Hæ autem gentes, utpote Pruteni, Polovvci, Samogitæ, Gepidæ, Lituani, Livones, Curlandi, Iatvvingi sive Iazyges & Iaczvvingi appellati, ut unum idioma, ita eosdem mores, consuetudines, legesque & bellorum expeditiones in Christianos, concordi Marte semper habebant, nisi singulæ singulis Principibus finibusque certis dirimebantur. Iaczvvingi autem fuerunt populi crudelissimi, qui in finibus Lituaniæ, juxta Masoviam, ubi hodie Podlassia, colonias suas habebant, nec in bello referebant pedem, quin vincerent aut vincerentur: ideo bellis assiduis interierunt; reliqui

eorum in Lituanos, Russos & Masovitas, ob vicinitatem, abierunt. Opinantur alii, Lituanos à lituo, quod cornu venatorium significat, dictos esse; quorum opinio, ut anilis & stulta, jure ab omnibus irridetur. Matthias autem Miechovienſis & Dlugoſius, Polonicæ historiæ indagatores, ac annales Rutenorum testantur, Italos, Duce Palæmone, vel ob tyrannidem Neronis, vel promeritum exilium, aut ab Attila Hunnorum rege crudeliſſimas patriæ vastationes fugientes, has regiones, longa navigatione superata, ex sinu maris Balthici, quod Prussiam, Samogitiam, Livoniamque alluit, per Nemnam fluvium, Crononem Ptolomæo dictum, classe ingressos fuisse; quod & ipsa gens Lituanica strenue asserit. quamplures enim dictiones Latinæ & Italicæ idiomati eorum intermixtæ habentur. Ajuntque, hunc Palæmonem (quem ipsum nomen, Latinum Italumque esse prodit) cum certa comitiva ex nobilibus propinquitate junctis collecta, quorum præcipuos, Vrsinos, Columnas, Iulianos, Cæsarianos, Gastaldos recensent, Lituaniæ nobilibus familiis & stemmatibus principia dediſſe; vulgum vero Lituanorum, utpote colonos & agrestes, ex Gotis natos asse-

serunt; in hancque sententiam plurimi Polonicæ & Germanicæ ac Russorum historiæ scriptores astipulantur; quorum judicio & auctoritati nos quoque acquiescentes, cum eisdem sentire volumus.

Hic itaque Palæmon ob innatam industriam à gente barbara Princeps salutatus, eam nomine patriæ suæ Italiæ (præpoſito articulo Italis in fœminini generis nominibus efferendis consueto) *la Italia* appellasse creditur, quæ postea longo temporis successu, Italicis moribus idiomateque in barbariem populi commutatis, Lituania dicta est. Quidam etiam eosdem Italos à littore maris Balthici, quod Prussiam, Livoniam, Lituaniæ ac Samogitiæ extrema alluit, eo quod ibi prius consederint, Lituaniam connominasse putant. Succedente postea Palæmoni quodam ex eadem gente Principe, Itali recens Latinorum nomen non modo deposuerunt, sed ignotam quoque & peregrinam eorum incolarum linguam, apud quos Principatum arripuerant, addiscentes in suam cooptarunt, vivendique normam & modum eum eisdem barbaris susceperunt. Cæterum, hæc gens Lituana longo tempore à sui imperii primordiis obscura

fuit, Rutenorumque jugo subjecta, ut Princeps Kiovienſis, Ruſſiæ quondam Monarcha, ab eis perizomata ſuberaque, ob egeſtatem & ſoli ſterilitatem, in ſignum tantummodo ſubjectionis exigeret: Donec Mendolphus ſive Mendog, & VVitenen, Gediminuſque, duces illuſtres heroica magnanimitate illa innata, dudum peritia rei militaris oppreſſa excitata, rebellionem contra Rutenos ab anteceſſoribus ſuis inceptam continuantes, unus poſt alium in Lituaniæ imperio ſuccedentes, Ruſſiæ Principibus partim ſtrenuo Marte, partim aſtu frequentius aggreſſis, & quaſi debellatis, ſenſim adeo viribus creverunt, ut jugo Rutenis omnibus injecto, etiam ad tributa ſibi pendenda eos compellerent, quæ pluribus ab annis Rutenis ipſi pendebant, ac pro perizomatibus & ſubere aurum argentumque exegere.

VI. QVÆ

VI.

QVÆDAM AD LITVANIAM pertinentia, ex Fragmentis Michalonis Lituani.

NOs Lituani ex Italico ſanguine oriundi ſumus. Quod ita eſſe liquet ex ſermone noſtro ſemilatino, & ex ritibus Romanorum vetuſtis, qui non ita pridem deſiere apud nos, videlicet ex crematis humanis cadaveribus, auguriis, auſpiciis, aliiſque ſuperſtitionibus, adhuc in quibuſdam locis durantibus; maxime cultu Æſculapii, qui ſub eadem, qua olim Romam ab Epidauro commigraverat, ſerpentis ſpecie colitur, & in veneratione habetur. columtur & ſacri penates, mares, lares, lemures, montes, ſpecus, lacus, luci. Sed nec admodum diu ſacer ille perpetuuſque, qui cremandis victimis Romanorum Hebræorumque more fovebatur, extinctus eſt per baptiſmatis undam ugnis, id eſt, ignis. Etenim & ignis, & unda, aër, ſol, menſis, dies, noctis, ros, aurora, deus, vir, devir, id eſt, levir, nepotis, nepris, tu, tuus, meus, ſuus, levis, tenuis, vivus, juvenis, vetuſtus, ſenis, oculus, auris, naſus, dentes, gentes, ſta,

sede, verte, inverte, perverte, aratum, occatum, satum, semen, lens, linum, canapum, avena, pecus, ovis, anguis, ansa, corbis, axis, rota, jugum, pondus, culeus, callis, cur, nunc, tractus, intractus, pertractus, extractus, merctus, immerctus, sutus, insutus, versus, inversus, perversus, primus, unus, duo, tres, quatuor, quinque, sex, septem, & plerăque alia, idem significant Lituano sermone quod & Latino. Devenerant vero in hæc loca majores nostri milites & cives Romani, missi olim in colonias, ad arcendum à suis finibus gentes Scythicas, seu, ut certior fert opinio, sub C. Iulio Cæsare appulsi, Oceani adversis procellis; nempe cum is Cæsar, ut scribit Luc. Florus, victis Germanis & in Gallia cæsis, Rhenum proxima parte Germaniæ domita superans, ac deinde Oceano in Britanniam disjecta tempestatibus classe, parum prospere navigaret. delatæ enim naves majorum nostrorum ad litus, ubi nunc est arx Samogitiæ Ploteli, creduntur egressi in terram. Quin & nostro tempore pervenerunt naves quædam transmarinorum in illud idem litus. Vbi nostri progenitores laborum & periculorum

rum maris pertæsi, & captivis tam viris quam fœminis onusti, cœpere in tabernaculis ad focos, more militari, adhuc in Samogitia durante, vitam degere. unde ulterius progressi, subegerunt vicinos populos Iaczuingos, deinde Roxolanos seu Ruthenos, quibus tum ut Moscis dominabantur Tartari Zavolhenses: & singulis Ruthenorum arcibus præsidebant ii, qui appellabantur Baskaki; è quibus exacti sunt à parentibus nostris Italis, qui postea Litali, deinde Lituani appellati sunt. Tum innata fortitudine, populis Ruthenicis, regionibus arcibusque è Tartarica atque Baskakorum servitute ereptis, ditionem suam à mari Samogitico, quod Baltheum dicitur, ad Pontum Euxinum, ubi ostia Borysthenis, & ad fines Valachiæ, alterius Romanorum coloniæ, & terras Voliniæ, Podoliæ, Kioviæ, Sievvier, atque campestres regiones, usque ad terminos Tauricæ ac Tovvani trajectum Borysthenis omnia occupando, & illinc aquilonem versus ad ultimam & proximam metropoli Moscoviæ arcem Mozaisco, ipsa quidem exclusa, sed VViazmam, Dorohobusz, Biela, Toropetz, Luki, Pskovv, Novihorod, omnibusque citerioribus arcibus & provinciis

vinciis inclusis, protulerunt. Postmodum amplificata sic virtute militari ditione sua, diadema quoque cum nomine regio obtinuerant Principi suo Mindavvgo, sacri baptismatis charactere insignito. Sed extincto illo rege, etiam nomen regium atque Christianum interierat, donec rursum vicina nobis & Christiana gens Polona, ad sacrum baptisma & regale fastigium anno Christi millesimo trecentesimo octuagesimo sexto invitaret feliciter hic dominantem proavum Sacræ Majestatis vestræ, divum VVladislavum, Lituanice Iagelonem nuncupatum, quo virtus duarum gentium consilium consociata fortior foret in reprimendo communi Christiani nominis hoste.

Iusticia quoque præstant nobis Tartari. nam reddunt unicuique statim quod ipsius est. Apud nos vero capit Iudex decimam partem rei judicatæ ab actore innocente. quæ judicis merces appellatur Peressud. quæ illico in tribunali solvenda est. Cum autem de minima fundi agitur particula, non decima datur, sed, licet non fuerit tanti pretii res judicata, centum grossi quorum unus duos cruciatos nummos Germanicos valet, cum dimidia cruciati

cruciati parte. majoris vero decimam capit semper summæ bonorum totius, quantacunque deducta fuerit in litem.

Ex injuriarum autem personalium & violentiarum utcunque insimulatarum causis, capit à reo ratione multæ tantum quantum adjudicat actori. adjudicat autem propter tanta sua lucra actori, aperte etiam calumnianti favens, pro offensione ejus qualicunque, mari sexagenas grossorum vicenas, fœminæ quadragenas: pro damnis vero realibus, quicquid calumniator peierans asseruerit, centenas & millenas, etiamsi ne unam quidem sexagenam valere appareat tota ejus substantia. Et pro homicidio, non juxta legem divinam, ut sanguis sanguine vindicetur, sententia fertur, sed pecuniaria fit, cum decimis magistratus. Quocirca frequentia hic committuntur parricidia. Et licet actor ingenuus in causis injuriarum victoria potitus, placetur à reo mollibus verbis: at non judex. is enim semper pecunias haurit, ab hoc multitias, ab illo decimarias.

Capit & decimas à pragmaticis sanctionibus & transactionibus. In criminalibus vero causis, non decimam

sed

sed totum capit, quicquid furtivum aut latroni ademtum deprehenditur penes aliquem, qui ejus proventus appellatur Litze. Quando autem res ipsa furtiva penes furem seu evictorem ejus, portanda est ad alium judicem: valorem ejus integrum capit prior judex. ita ut necessum sit apud nos repetenti rem suam surreptam, impendere in magistratus plusquam res ipsa valeat. quapropter multi cernentes sua jumenta furtim abacta, aut vi erepta, non audent litem propterea intentare. Fur etiam in recenti crimine captus, non à magistratu loci illius in quo deliquit aut captus est judicatur, sed per multa viarum discrimina ducitur judicandus ad suum dominum, interdum ad talem in cujus domum furta inferebat. quamobrem secure furta committuntur. At apud vicinos nostros Tartaros & Moscos, jurisdictio in omnes baronum & nobilium subditos, tam in civilibus quam criminalibus causis, non privato cuiquam, sed publico ordinarioque competit magistratui, eidemque sobrio, & simul cum aliis habitanti. nostri autem, & singuli seorsim, & bibentes id agunt, remotis arbitris & testibus, ubi quidvis patrare licet. Capit etiam præses apud nos præter

præter scelus, 12 grossos à jumento quod quis rapit, & appellans erraticum, trahit illud ad stabulum curiæ. Sic & ab homine etiam immerito in carcerem detruso, totidem exigit grossos. prætendens, ea stipendia jure sibi, & carceris & stabuli ratione deberi. Famulus quoque judicis, executor sententiæ, capit decimam rei judicatæ partem. quin etiam citra judiciarium strepitum, accipit decimam debiti crediti, seu depositi, quantumcunque liquidi, etiamsi minime eat inficias. Et Notarius decimam pene pro litteris diffinitivis, ac pro qualibet opera sua exigit aliquid: pro solo citationis sigillo ad causam unius grossi, quatuor. & quo carius omnia vendantur, necesse est citationem geminam, eamque sigillatam & manu protonotarii subscriptam esse: quod interdum antequam fit, notario in aliis occupato, elabitur non citatus reus, ut eorum natura est fugere. Capit item alius judicis apparitor VVitz, diem reo dicturus, in causa vel minima, siquidem Palatini fuerit, grossos quinquaginta; si vicarii ejus, 30; si regius, vel se eum simulat, centum. Capit tantundem alter, id est, 100, vel 50, vel minimum 30. isque Deczki dicitur, qui reum accersit, & ad causam

causam cum citatione ducit. item sa-
telles tantundem rapit, qui à confe-
stata lite, ad testes sistendum exami-
nandumve, aut ad agrum pratumve
ab aliena pecude proculcatum aut de-
pastum, seu ad aliud minus damnum
videndum delegatur. Si pauper tan-
tam pecuniam non habuerit, jumenti
spoliatur. Iniquum & hoc, quod pau-
per aliquem è magnatibus citaturus,
non invenit tum vel maximo præmio
apparitorem. Nec hoc minus iniquum,
quod vicinus meus potentior, ejusdem
mecum pagi hæres, alterius sit fori:
nec tam facile, ut ego, citatur: & quod
appellationis remedium sublatum sit
nobis, enormi pœna appositâ, ut est in
statut. Lit. dist. 6. art. 1. Prohibita e-
iam contra potentes vadia, quæ re-
nuibus sunt arma & quasi scuta ad
protegendum. Ad hoc quicunque in
testimonium nominantur, quibuscun-
que in causis, præterquam in limita-
ribus, injurati fidem plene faciunt,
solo quæstu falso testificandi viventes.
Librum publicum ad referendas ig-
eum venditiones & alia, præter priva-
tas schedas, non habemus. Reus,
etiamsi manifestus fuerit rerum alie-
narum raptor atque violator, non ta-
men ante ad judicium accersitur,

quam post menstruum à citatione spa-
tium. Adhæc dum jumentum, quod
so vel too grossis valeat, mihi eripi-
tur, summa agriculturæ opportuni-
tate, ego raptorem citare in judicium
nequeo, donec prius citaturo eum sa-
telliti solvero id integrum quod ra-
ptum valet, cum deinceps non solum
solutio expensarum me non sequatur,
sed nec reum de re ablata in judicium
trahere, nisi post menstrua quædam
intervalla, liceat. Itaque iniuria affectus
aut totum raptori permittit, aut vi vel
fraude par refert.

Tametsi vero duo ex optimatum
numero Palatini in omni Lituania
fungantur iudicum munere, locis non
admodum disiunctis inter se; verum hi
qui sufficere possiunt, ut tam nume-
rosi populi & tantarum provinciarum
lites diiudicent? præsertim cum iisdem
curæ sit respublica, ut vocentur voi-
vodæ, id est, belli duces. quo fit ut
occupati multitudine & publicorum
& privatorum negotiorum, diebus
festis, nempe cum sunt liberiores à
negotiis, de litibus cognoscant. Sed
id etiam mali accidit, quod non ha-
beant certis locis tribunalia. Sæpe sunt
quinquaginta amplius milliaria quæ-
rendi, iustitiæ consequendæ causa, ab

affecto injuria. eunt miseri homines à finibus Samogitiæ & Livoniæ, usque ad terminos Masoviæ & Moscoviæ, persequentes judicem ordinarium. Ad hoc habemus quotannis 40 dies, recolendæ dominicæ passioni, jejunio, orationique dicatos. quos litibus attentius prosequendis transigimus. Habent ii Voivodæ suos vicarios, qui itidem, curato bene corpore, pro tribunali sedere inter conviviorum strepitus solent, parum gnari jurisprudentiæ, sed in suo Peresslud emulgendo accuratiat Moscovitæ gloriantur se à nobis leges sumpsisse Vitovvdinas, quas nos jam contemsimus: à Tartaris vero arma, vestes, & rationem bellandi absque curribus, exoticis cibariis & potionibus.

VII.

DE DVCATV SAMOGITIÆ, ex Alexand. Guagnino.

SAmogitia Regio satis ampla, proxima Lituaniæ, à septentrione Livoniæ conterminat est; marique Baltheo sive Germanico ac occidente, nonnihil in septentrionem reflectendo, adjacet: Prussiam quoque in vicinia habet. Nullo castro munito insignis est: civitates tamen in ea, cum pagis tam Regiæ quam nobilium, complures sunt. Huic regioni Præfectus, sive Capitaneus supremus, à Rege Poloniæ, magno Duce Lituaniæ, præponitur, neque temere is nisi gravissimas ob causas officio movetur, sed quoad vivit perpetuo manet. Episcopum habet Romanæ obedientiæ. Agrestis turba in humilibus casis, iisque oblongioribus, vitam ducit, in quibus ignis in medio accensus ardet, ad ignem vero paterfamilias cum domesticis serviscque sedet, jumentaque & totam supellectilem domesticam cernit: Solent enim sub eodem quo ipsi habitant tecto, sine ullo interstitio pecora habere. Majores eorundem cornibus animalium, urorum videlicet, pro poculis utuntur. Audaces sunt & strenui homines, & ad bellum prompti, loricis aliisque plurimis armis, præcipue autem cuspide venatorum, utuntur. Equos adeo parvos habent, ut vix credibile sit, ad tantos labores, eos posse sufficere, quibus foris in bello domique in colendis agris utuntur. Terram nō ferro sed ligno proscindunt: quod eo magis mirandum, cum terra eorum tenax & non arenosa

sit. Araturi, ligna complura, quibus vomeris loco utuntur, secum portare solent: scilicet, ut uno fracto, aliud atque aliud, ne quid in mora sit, in promptu habeant. Quidam ex provinciæ præfectis quo provinciales graviore labore levaret, multos ferreos vomeres fabricari fecerat: cum autem eo, sequentibusque aliquot annis, segetes quadam cœli intemperie exspectationi agricolarum non responderent, vulgus agrorum suorum sterilitatem ferreo vomeri pertinaciter adscribebat, nec aliud quicquam in causa esse putabat. præfectus eorum vulgi seditionem timens, amoto ferro suo, eos more agros colere permisit.

Provincia hæc nemoribus sylvisque abundat, in quibus horrendæ quandoque visiones fieri dicuntur. Mel nusquam melius nobiliusve, quodque minus ceræ habeat, albumque sit, quam in Samogitia reperitur. Sylvæque illic summas divitias ferunt. Stipitibus enim cavatis mella passim promuntur. Sunt etiam nunc illic inter agrestes, idolatræ complures, qui serpentes quosdam, quatuor brevibus lacertarum instar, pedibus, nigro obesoque corpore Givojitos patria lingua dictos, tanquam penates domi suæ nutriunt, eosque domo lustrata certis diebus ad appositum cibum prorepentes, cum tota familia, quoad saturati in locum suum revertantur, timore quodam circumstantes venerantur. Quod si adversi illis aliquid acciderit, serpentem deum domesticum male acceptum nec saturatum esse credunt.

Accidit hoc nuper in Lituania sex à Vilna milliaribus in pago quodam juxta civitatem Troki, quod quidam Christianus ab ejusmodi serpentis cultore aliquot alvearia apum emit. quem cum ad verum Christi cultum multo labore adduxisset, utque serpentem quem colebat occidere persuasisset, aliquanto post, cum ad visendas apes suas eo reversus fuisset, hominem facie deformatum, ore aures tenus miserabilem in modum diducto, offendit. tanti mali causam interrogatus, respondit, se quod serpenti deo suo domestico manus nefarias injecisset ad piaculum expiandum hac calamitate puniri, multoque graviora, si ad priores ritus suos non rediret, pati oportere. Est etiam quatuor à Vilna milliaribus Lavariski villa Regia, in qua à multis adhuc serpentes coluntur. Hæc quamvis non in Samogitia sed in Lituania

nia gesta sunt, pro exemplo tamen adduxi.

Agrestis turba in Samogitia sacrificium quoddam solennesque epulas gentili more sub finem mensis Octobris collectis frugibus quotannis celebrant hoc modo. Ad locum convivio epulisque sacris delectum omnes cum uxoribus, liberis & servis conveniunt, mensam fœno supersternunt, desuper panes apponunt, & ex utraque panis parte duo cervisiæ vasa statuunt. Postea adducunt vitulum, porcum & porcam, gallum & gallinam, & cætera domestica jumenta, ex ordine mares & fœmellas. Hæc mactant gentili more ad sacrificandum hoc modo. In primis augur sive incantator quispiam, verba quædam proferens, animal verberare baculo orditur: deinde omnes qui adsunt jumentum per caput pedesque baculis verberant: postea tergum, ventrem, & cætera membra, concutiunt; dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik deus, (sic enim illum dæmonem agrestis turba appellat,) offerimus, gratiasque tibi agimus, quod nos hoc anno incolumes & omnibus abundantes conservare dignatus es: nunc vero te rogamus, ut nos quoq; hoc anno præsenti fovere, tueri ab igne, ferro, pesteque & inimicis quibuslibet, defendere digneris. Postea carnes jumentorum ad sacrificium mactatorum comedunt, & ab unoquoque ferculo, antequam comedant, portiunculam amputant, & in terram omnesque angulos domus projiciunt, dicentes: Hæc tibi ô Ziemiennik nostra holocausta suscipe & comede benignus. Omnesque tunc temporis lautissime solenniter & opipare epulantur. Hic vero ritus gentilis & in Lituania Russiaque ab agrestibus, quibusdam in locis observatur. Mare quod Samogitiam alluit, Baltheum, à quibusdam Germanicum, ab aliis Pruteniecũ dicitur: sinus Balthicus proprie nuncupatur. Interluit enim Cimbricam Chersonesum, quæ Germanis *Jutland*, Latinis *Jutia* vocatur. Alluit quoque Germaniam; & omnem Pomeraniæ regionem, atque longo tractu Livoniam, Curlandiam, Regionesque quasdam Moschorum Principis, Svvetiam, Phinlandiam, Daniamq; circumluit. Hujus Regionis Samogitiæ, Rex Polonus, magnus Dux Lituaniæ, titulo utitur. Vexillum album bicorne, stemmate Magni Ducatus Lituaniæ in campo rubeo insignitum, Samogitia in bello gestat. Incolæ Regionis, omnibus fere cum Lituanis, vestiuntur habitu

cinericio, moribus, regione, idiomate, paucula differentia interjecta utuntur. Ideo nunc ad describendos mores Lituanorum orationem dirigemus.

Lituania admodum sylvosa est, prout & Samogitia. paludes lacusque ingentes & amplissimos, in quibusdam locis maris formam referentes, habet. Praeterea multos fluvios navigabiles. Quorum alii orientem versus, utpote Bog, (Herodoto Hypanis dictus) Peretus, Tur, Syvislocz, & Beresina, in Borysthenem, vulgo *Dnepr* dictum, exonerantur. Borysthenes vero pluribus fluviis hausti in oriente, tandem in meridiem decurrens, in Pontum Euxinum illabitur. Alii vero, Cronon, vulgo *Niemen* dictus, Vilia, Kerevy, Bug, in occidentem nonnihil in septentrionem reflectendo decurrunt, in mareque Germanicum juxta Gedanum celeberrimum emporium Prussiae exonerantur. Dzvvina autem, Prochmeo Rubon, ex Moschovia ortus, a Riga duobus milliaribus eidem mari commiscetur.

Animalia in Lituania omnis generis parva sunt. Gens misera, maxime in villis & pagis, gravi servitute oppressa. nam ut quisque famulorum alterva stipatus; domum coloni alicuius ingre-

ingressus, impune quidvis facere, res ad vitae usum necessarias capere, absumere, crudeliter etiam colonum verberare potest. Colonis quavis de causa ad dominos suos absque muneribus aditus non patet, quod si etiam admittantur, ad praefectos & officiales relegantur, qui nisi munera accipiant, nihil boni decernunt; & unumquodque verbum judicis in Lituania aurum est. Coloni quinque dies, aliquando sex, dominis suis laborant. dies vero lunae privato labori conceditur. atque ut plurimum diebus Dominicis (nulla enim Divorum festa agrestes observant) quodvis opus absolvunt, agriculturam exercent, segetes prataque metunt, triturant, & id genus alia. Hoc vero & in Russia peculiare est. quod si interrogaveris, Quare Dominico die laboras? respondere solent, Nonne & die Dominico comedere oportet? Imperatam pecuniam quotannis ter quaterque pro defendendis regni finibus pendunt. à dominis quoque tributis adinventiciis graviter onerantur. Pane atro & vilissimo, siligine una cum spicis commolita, utuntur. Molendina sive pistrina manualia agrestes in pagis trina quinave domi habent, eisque ad commoliendas fruges utuntur;

dumque hæc molendina manibus vertunt, patrio more agreſtem quendam concentum edere ſolent, dicentes, Melior; hocque verbum frequentius ad cantilenæ ſimilitudinem repetunt. Id vero eſt tam viris quam mulieribus peculiare, quod de illa re, quam tunc in opere habent, cantilenas agreſtes canant. Tubas quoque ligneas oblongas habent, quas inflantes, mirum quendam & diſſonum concentum edunt; aliquandoque unus duas inſimul tubas harmonia quadam reſpondente inflat.

Omnes fere Lituani, & Samogitæ, Livoneſque, veſtitu vili cinericio communiter utuntur: ut cum turmatim vulgum ſtantem in foro conſpexeris, neminem niſi cinericia veſte indutum videas; cothurnoſque ex tiliæ libro, vel ex pellibus jumentorum, una cum ſetis detractis, conficiunt. Currus leves abſque ullo ferri miniſterio conficiunt, & omnia compangunt arboreis gomphis, & ligna coacta vicem ferri complent, rotaſque ex uno ligno in gyros aptas contorquent. Pinguedine vel pice nunquam linunt currus, & quando multi inſimul vehuntur, mirus quidam concentus querulorum axium longe auditur. Verſus:

Neque linunt Ruteni querulos pinguedine currus;
Haud picis auxilium ſtridulus axis habet.
Auditur veniens longe crepitare colaſſa:
Sic fragiles currus, Ruſſe, vocare ſoles.
Nam faciunt habiles uno vectore quadrigas
Inveſtas Ruteni, quas equus unus agit.
Nec facile invenies ferrato harentia clavo
Plauſtra, facit ligni cuncta miniſterium.
Et ſine ferri uſu pangunt ſua plauſtra terebris,
Et lignum ligno conſolidare ſolent.

Frumenta omnis generis, primo in calidiſſima caſa fumo exſiccant, & poſtea in horreo coram extructo excutiunt.

Arandi ſeminandique modus in Ruſſia alba Moſchoviæ confini, & in Magno ducatu Lituaniæ.

In primis agros hoc modo præparant: Circa feſtum Divorum Petri & Pauli, in æſtate, ad feſtum uſque aſſumptionis Mariæ, nemora myriceſque exſcindere ſolent; quam exciſionem arbuſtorum vulgariter *Lada* appellant. Nam ſi nemus denſum fuerit, ſtramine ſuperſternunt,

nunt, per hyememque sic durare patiuntur. Vere autem postea redeunte, post Paschatis festum, sole torrido aliquot diebus ingruente, illam prostrationem prædictam arbustorum, stramine supposito superstratoque, succendunt, & in cinerem comburunt, ubi vero terra combureretur, illic nihil fere nasceretur: ideo ligna incombusta congerunt, in struemque composita denuo succendunt. sicque in illa terra combusta & inculta, collectis duntaxat carbonibus, & titionibus superfluis, triticum seminant primo, & supra sementem, uno equo juncto aratro, arant & occant, in Russia videlicet. Lituani enim bobus cornibus aratrum trahentibus arare solent: tantaque ibi fecunditas dictu incredibilis subsequitur, ut Cererem in illis regionibus natam affirmares. Eodem modo & hordeum seminatur, metitur, & colligitur, nisi quod crassiora nemora pro hordeo exscinduntur, & pinguiorem terram triticum exigit. In hujusmodi autem agris per annos sex vel octo, fimo stercoreque non superposito, seminare solent.

Quod si arbores nimis altæ & crassæ in ea sylva, ubi seminaturi sint, essent: utpote pinus, fraxini, robora, & id

id genus aliæ: eas non succidunt; nisi frondes ramosque circumsecant, ne solem agro præripiant. Rusticus vero annus, omnes arbores una semel ascensa circumsecabit non descendendo. instrumentum enim ad id factum, quasi sedile, ad stapedæ similitudinem secundum proportionem hominis sedentis factum, arbori fune longo appendit; sicque sedens, à puero, fune alia ab arbore ad arborem facile transfertur: habetque ad latus alligatum lignum curvum, ad id studio præparatum, quo arbori appropinquatus, firmiter eam apprehendit, quam à vertice ad radicem usque circumsecat, & frondes illas eodem modo supradicto æstate redeunte succendit & seminat.

Siliginem postea seminant hyemem super hæc culta novalia, tritico vel hordeo collecto: sed duobus vicibus ad siliginem arare coguntur, quam seminare incipiunt circa festum assumptionis Mariæ, xv Augusti. Quod si segnis agricola non absolverit seminationem ad alterum festum nativitatis Mariæ, quatuor hebdomadis, ad sequentem viii Septembris diem, tunc fructifero proventu consueto frustratur. Hanc seminationem siliginis hyemalem appellant. Vere enim redeunte,

aliam,

aliam, Æstivalem vocatam, seminant.

Est quoque alius seminandi mos nuper adinventus, in prædicta prostratione succisioneque nemorum superius descriptorum, hoc modo: Duabus partibus hordei, tertiam siliginis intermiscere solent, quam commixtionem vere instante, tempore consueto seminant. eadem æstate hordeum solummodo demetunt. siliginem vero subter hordeum ad modum graminis paulatim densissime crescentem per hyemem durare sinunt: quæ sequente æstate adeo fœcundissime densissimeque excrescit, ut equo vix eam densitatem penetrare possis; & ex uno grano triginta plureſve spicæ pullulare in tantam altitudinem solent, ut vir equo insidens, vix ex ea appareat. Omnes vero agros Ruteni uno equo juncto aratro proscindere solent. terra enim per se nimis facilis est.

Hic autem ordo in seminandis frumentariis, in tota fere Sarmatia observatur. Primo post festum Paschæ triticum seminant. postea siliginem æstivalem dictam: ab æstivali seminatione vulgariter Iarzycza appellatur, ad differentiam hyemalis siliginis, quæ, ut diximus, pro festo assumptionis Mariæ seminatur ad hyemem futuram: unde vulgariter Ozimina dicitur. Ex hac si æstate seminaretur, nihil prorsus nasceretur, & è contra si æstivalis ad hyemem pro hyemali seminaretur, (quamvis sibi grano similes essent, & ejusdem quasi naturæ viderentur) nulli usui esset, sed in gramen inutile verteretur.

Hanc itaque æstivalem circa festum Paschæ seminant. Secundum agri possibilitatem præparationemque, Poloni, Lituani & Ruteni nigri, cum Masovitis & Prutenis, propter cœli soliſque beneficium, & regiones temperatiores, priori seminatione longe antecedunt Rutenos albos & Moschovitas in Septentrionem degentes, qui ob intemperiem aëris posterius his omnibus seminare coguntur. attamen interdum eodem tempore agros demetunt. Hoc autem mirum est, quod siliginem seminantes æstivalem post Paschatis festum interdum aliquot elapsis hebdomadis, tamen eadem æstate, ut decet maturam quasi per octo duntaxat hebdomadas, demetunt, colligunt & recondunt.

Pisa circa ferias divi Adelberti seminant, vulgariter *Groch* dicta, quæ ad longum usum exsiccata reservant.

Avenam & hordeum post Pentecostes festum seminant, quæ vulgariter

ter *Owies* dicitur. Hordeum *Iecźmien* appellant.

Cicer undecim post Paschа hebdomadis elapsis ante D. Petri festum seminatur. *Tatarka* Polonis, *Grecicha* Rutenis & Lituanis dicitur.

Rapæ circa D. Ioannis Baptistæ ferias seminantur. Et omnia eadem æstate seminata colliguntur, triturantur, trituraтaque in domibus reconduntur, ita ut granum ex penu ad seminandum depromptum, in decem, aliquando in octo hebdomadis, secundum solis clementiam, ad penu unde exivit revertatur, agricolæ suo centuplum fructum referens.

Poloni omnes, Ruteni nigri, (quorum Metropolis Leopolis est,) Masovitæ, Silesii, Pruteni & Lituani quidam, in horrea & acervos magnos recondunt frumenta, & aliquando apud bonum patremfamilias quadringentos sexcentosve acervos, quasi turres quadrangulares eminentes reperies, ad quindecim plures ve interdum annos reconditi frumenti plenos.

Sed Ruteni albi, Moschovitæque omnes, & Lituani, statim de agro in penu frumenta defalcata & triturata congerunt & reecondunt. quidam in cavernis subterraneis, in abditis sylvarum

rum studio ad id effossis, & intus bene cum corticibus arborum adaptatis, frumenta, insuper omnia victuaria, carnes porcinas salsas, & id genus leguminum ad victum pertinentium, vestesque & præcipuam supellectilem, recondere solent, præsertim belli tempore, ubi miseri coloni securi sint ab incursu hostili frequenti & rapinis suorum militum.

Hoc autem apud eos in villis præcipue observatur: Si quis forte capite damnatus fuerit, de seipso, jubente domino, supplicium sumere, suisque manibus se suspendere, etiam si recusaverit, minis verberibusque exagitatus cogitur. Atque hæc nobis de Lituanis sufficiant. Hic tibi Lector candide sciendum restat, quod in hoc magno Ducatu, qui Polono Regi cum universis suis provinciis subest, plurima sunt oppida & castra, tam Regia quam Nobilium, Ecclesiasticorumque, quæ hic non sunt posita. Hic enim nos solummodo provinciales insigniores que civitates & arces, quæ olim pro Ducatibus cum suis territoriis habebantur, descripsimus. Sunt præterea complures Duces particulares in Lituania, Comitatusque; ex quibus Slucensis Ducatus celebrior est.

Princeps enim illius, quamvis Regi Polono Magno Lituaniæ Duci subsit, & ad quævis mandata Regis exequenda paratus fuerit, rerum tamen in suo Ducatu, qui xxx miliaribus Polonicis in longitudinem & latitudinem patet, integre potitur, & thesauro privato cum Italiæ Germaniæque quibusvis Principibus magnis facile adæquari potest. Sunt quoque Duces alii plurimi insignes, quorum respectu Magnus Ducatus Lituaniæ dicitur. Ex his primas obtinent Illustres & Magnifici Domini Radivilones, Dominus Nicolaus Radivilus, in Bierze & Dubingii dux, lumen patriæ & alter Cicero, Hectorque Lituaniæ, Palatinus Vilnensis, & illustris Heros Nicolaus Christophorus Radivilus, Dux in Olika & Nieswicz, Comes in Schidlowiec, Marschalcus Curiæ dignissimus, fraterque suus idem Dux, Dei gratia Episcopus Vilnensis designatus, Georgii nomine gaudens. Ille quoque alter Scipio illustris heros Dominus Ioannes Chodkiewicius, Comes in Sklowy & Mess, Castellanus Vilnensis, Archimarschalcus magni Ducatus Lituaniæ, exercituumque imperator, & gubernator Livoniæ, ac capitaneus Samogitiæ generalis, virtutum speculum insigne, Mar-

Martisque & Minervæ alumnus. Insuper multos alios heroum antiquorum quorumvis dignitatem adæquantes duces, & viros insignes, Lituaniæ celeberrimus Principatus fovet, quos sigillatim recensere ut difficile ac longum, ita minus necessarium nobis videtur.

VIII.

IOANNIS LASICII Poloni

DE DIIS SAMOGITARVM cæterorumque Sarmatarum.

SAmogitia mare attingit Balthicum. Cujus figura triangularis est. longitudo septuaginta milliarium Germanicorũ. Hanc separant fluvii: à Prussia Nemel; ab Curlandia, regione Livonica, Helingegau. quæ provinciæ, aliæque usque ad Borysthenem, in Pontum Euxinum illabentem, regis Poloniæ imperium agnoscunt. In ea regionis sylvosæ parte, quæ ad Regiomontum, Academia, anno Christi 1544, 17 Augusti instituta, plurimum claret. Sunt antiqui Borussi: lingua, moribus ab iis diversi

Germanis, qui hodie permisti Polonis, Prussiam incolunt.

Tradunt veteres, majores Samogitarum, (Zamagitis enim se ipsi vocant) Italos fuisse. Neronem Imperatorem de bellica expeditione cogitantem, illos etiam exsules Romanos, qui in Giaros sterili quadam insula habitabant, evocare in militiam voluisse. Verum hos metu crudelitatis imperatoriæ conscensis eorum à quibus bis terve evocabantur navibus, ipsismet autem cæsis, ad Pontum Euxinum appulisse. dehinc per saltus, ubi olim Romana venatio fuit, quique hodie magna ex parte exciſi jam, Russiæ, Podoliæ, Lituaniæque cognomina habent, usque ad mare Balthicum, quod Russi, à Varetzgois quibusdam populis Livonicis, quibus tum parebant, mare Varetzgoie appellant, penetrasse. rei hujus ut idololatriam, gentisque calliditatem, Romanæ simílem: ita sermonem ex Latino quodammodo, barbaroque conflatum, indicium esse. Michalo fragmine quinto de moribus Tartarorum, & suorum Lituanorum, paulo hæc aliter refert. ait enim, classis Iulii Cæsaris ex Gallia in Britanniam navigantis partem, coortis tempestatibus, ad littus Samogiticum, ubi nunc est arx Ploteli, per-

pervenisse, sæpeque etiam hodie in illud ipsum littus, naves navigantium, vi ventorum ejici solere. ubi Lituanorum progenitores, periculorum maris pertæsi, & prædis onusti, in tabernaculis ad focos, more militari, & adhuc in eadem Samogitia recepto, habitarint. unde ulterius progressi, laczuingos atque Roxolanos subegerint. Haud absurda conjectura. Nam & Zamagitia, propter mare vicinum, & Lituaniam superiorem, terræ inferioris appellationem habet: & Lituanorum cum Samogitis idem propemodum sermo est, idem habitus, iidem mores, eadem ferme religio. Quæ regio cum aquilonaris sit, tam parvæ sunt in ea media æstate noctis tenebræ, ut radii solis occumbentis excipiant orientem, tumque plurimum agricolæ segetes demetant suas. nempe quod duabus ante meridiem horis, totidemque post, solis æstum ferre in agris messores nequeant. Et licet vix ante, quam tribus post Pentecosten hebdomadis, agros conserant: tamen id ardor cœlestis efficit, ut eodem quo & apud nos tempore, messis fiat: æstas haud diu duret. Similis in Moscovia fervor, (mirandam divinam providentiam) sex hebdomadis, frugibus maturitatem adfert.

Secus fit in Irlandia ultra Sueciam, sub ipso polo. ibi enim sex mensium dies est: totidem est nox; cujus tenebras focus perennis dispellit. qui locus abest à Stokholm, metropoli & regia Sueciæ, trecentis milliaribus Germanicis. Id Iohannes tertius, Rex Suecorum, qui nunc rerum potitur, cuique sua ditio bene nota est, cuidam medico, is autem mihi narravit. Sita est Stokholm in ipso littore, trans mare Balthicum, è regione Samogitiæ.

Solum Samogiticum fertile quidem est, sed cultores ejus pigri, nec aliis quam ligneis, superstitione quadam, in arando utuntur vomeribus. Idcirco inopia panis laborant: cujus loco rapis tostis, quæ minori labore proveniunt, & instar humani capitis nascuntur, vesci soliti: his vero absumtis, ad panem comedendum se convertunt. Mellis albi, lactis, butyri, pecoris divites, pinguibus pascuis felices. Nec eis pisces desunt. Potus, hydromel & cervisia est. Hæc in vasis, ex corticibus factis, positis intus saxis fervidis ex aqua, frumento, lupulo, una nocte cocta, protinus fæces accipit, posteroque die bibitur. percommoda alvi purgandæ ratio. Præcipui cornibus urorum ornatis (boves sunt sylvestres, valde

valde feroces) pro poculis utuntur. Strenuos compotatores, cantharo hydromelis, indusio, mantili, manicis, sudariolo, seu re quavis alia operis domestici libenter donant. Quibus cervisia nō est, ii aquam bibunt, proceri, agiles, animosi, robusti, ad arma promti.

Vivunt autem vulgo centum annos. sunt enim frugales, & modicis exercitiis dediti.

VVladislai Iagellonis Polonorum Regis opera, anno humanæ salutis 1413, (Lituani autem 1387,) Christiana religione initiati sunt. quibus episcopum Miednicii præfecit. duodecim parœcos dedit. dandis pecuniis, pannis cæruleis, pileisque rubris, juxta montem Schatria, ad baptismum amplectendum illexit. Vbi monacho regio, de mundo Adamoque à Deo creatis concionante, unus illorum hisce verbis Regem compellavit: *Mentitur*, inquit, *ô Rex, hic homo, non admodum senex. multi enim nostrum centesimum annum superaverunt: tamen hac minime recordantur. eadem illis pueris quæ senibus cœli conversio, eadem temporum vicissitudo, idem cursus & fulgor syderum fuit.* Cui Rex, officio & ipse concionatoris fungens, *Verum ais*, inquit: *nec falsum sacerdos; qui non sua ætate,*

sed multis ante seculis mundum divino mandatu ex nihilo extitisse dixit.

Rei pecuariæ adeo sunt studiosi, ut unus agricola sexaginta, alius duplo plus, paullo minus alius cornuti pecoris, præter oves & capras alat. Equi illorum parvuli: ob nimium opinor frigus: sed tamen robusti. quorum uno, anno Domini 1554, duobus florenis Vilnæ in Lituania emto, & trahæ juncto, vectus sum cursu celeri usque Cracoviam 120 mill. Germanicorum. Fœminæ pecori curando, viri agris colendis dant operam. iidem deni aut viceni, plures vel pauciores, in uno tugurio linum, lanam, cannabim pectunt, nent, texunt, vestes conficiunt. Quicquid horum supereſt, id Rigam vel Regiomontum, hinc in Hollandiam, pretio tolerabili mittunt. lino enim maxime & cannabi, agros suos complent. Dispersæ per sylvas campoque degunt. rara oppida, nec pagos nimium multos, arces autem munitas nullas habent. quorum fenestræ meridiem versus spectant. Studio Sigismundi Augusti Regis, anno 1572, 7 Iulii mortui, in cœtus & societates convocati. Mapalia, quæ turres appellant, sursum angusta, atque qua fumus & fœtor exeat, aperta, ex tignis, asseribus,

bus, stramine, corticibus faciunt. in his homines cum omni peculio, in pavimento tabulato stante, habitant. ita paterfamilias omnia sua in conspectu habet, & feram noxiam, & frigus à pecore arcet, ad ostium cubat, deastro foci custodia commissa, ne vel ignis damnum domicilio det, vel prunæ noctu extinguantur. Vbi crebro accidit, ut vel sus vel canis ex olla in foco stante, carnes auferat: aut rostrum, aqua fervente, lædat. Qui in pagis degunt, ii caulas separatas ab æstuariis habent. Tam hi quam illi plumis concisis culcitras farciunt. quæ non possunt non pungere, & vigilantem reddere cubantem. Paterfamilias, mactatis autumno avibus domesticis, iisque pecudibus ac bobus, quos se brumæ tempore non posse alere animadvertit, genio cum suis indulget: quæque supersunt, ea degressus, alcem, aprum, cervum, avem, sciurum, bombarda, venabulo, balista, arcu conficit. Sunt enim jaculatores & sagittarii præstantes. in quorum curribus nihil omnino ferri invenias. omnia lignea, rotæ ex radicibus arborum inflexis, quas procul audias venientes, axibus, quod eas non illinant, stridentibus.

Virgo non ante nubit, quam triginta annos, aut minimum 24 expleat, & ipsa manibus suis, aliquot corbes vestium, omnibus cum sponso venientibus dispertiendarum, paret. tum enim dat singulis vel indusium, vel mappam, vel mantile, vel texta è lana tibialia, vel chirothecas. hæc in agrum non prodit, ni prius parentibus inferviat, & in omnibus morem gerat. idem facit filius. ac præmissi qui eam in matrimonium petant, primum omnium, num progenitoribus sit morigera, reique familiaris studiosa, considerant. Et viri & fœminæ, sunt amantissimi honesti. rarissima apud eos homicidia, furta, stupra, incestus. Puella stricto persequitur cultro se ad impudicitiam solicitantem. quæ duobus, ante & retro pendentibus de zona tintinnabulis, nocte autem semper cum face incedit. quibus rebus monentur parentes, ubi sit, quidve agat filia. Pater filio uxorem quærens, nec formam nec dotem spectat, satis esse ducens dotatam, si sit morata. quæ succi plena atque adulta, magna cum lætitia in domum soceri inducitur.

Præfectos, quos Civonias vocant, non adeunt, quin ipsis aliqua munuscula adferant. Summus tori regionibus

dum vivit, præest Lituanicus Senator. hodie est vir eximius Iohan. Kiska Palatino Vitepscensi natus. Inter eos qui minoris dignitatis sunt, fuit Iacobus Lascovius, Polonus nobilis, tractus Calisiensis, ex quo hæc percepi: qui in hisce hominibus pie erudiendis, & in certa loca cogendis, Sigismundi Augusti jussu, plurimum operæ impendit. Cui Deum Vnum prædicanti, respondebant idololatræ: *Quid tu nobis Vnicum Deum, quasi omnibus nostris potentiorem inculcas? plus uno multi possunt, plura plures agunt.* Idem agrũ illorum ad 40 jugerum millia dimensus est. horum tria, uni rustico assignata, præter alia minutiora commoda, quinque florenos fructus annui Regi adferunt.

Iussi autem à Lascovio arbores excindere, invitissimi id, nec prius, quam ipsemet inchoaret, fecerunt. deos enim nemora incolere persuasum habent. sequitur persuasionem effectus. nam in sylvis illorum horrenda quædam visa ac spectra, tam auribus quam oculis spectantium sese offerunt. Tum unus inter alios percontari, num etiam decorticare arbores liceret. annuente præfecto, aliquot magno nisu hæc rapiens decorticavit: *Vos me meis anseribus, gallisque gallinaceis spoliastis: proinde*

proinde & ego nudas vos faciam. credebat enim demens, deos rei suæ familiari pernicioſos, intra arbores & cortices latere. Quorum tantus pene eſt numerus, quantus aliorum apud Heſiodum. Nam præter eum, qui illis eſt Deus Auxtheias Viſſagiſtis, Deus omnipotens atque ſummus, permultos Zemopacios, id eſt, terreſtres, ii venerantur, qui nondum verum Deum Chriſtianorum cognoverunt. Percunos Deus tonitrus illis eſt. quem, cœlo tonante, agricola capite detecto, & ſuccidiam humeris per fundum portans, hiſce verbis alloquitur: *Percune devaite niemuski und mana, dievuu melſa tavvi palti meſſu. Cohibe te,* inquit, *Percune, neve in meum agrum calamitatem immittas: ego vero tibi hanc ſuccidiam dabo.* Verum poſtquam nimbus præterit, carnes ipſe abſumit. Percuna tete, mater eſt fulminis atque tonitrui: quæ ſolem feſſum ac pulverulentum, balneo excipit: deinde lotum & nitidum, poſtera die emittit. Audros deo, maris cæterarumque aquarum cura incumbit. Algis, angelus eſt ſummorum deorum. Auſca, dea eſt radiorum ſolis vel occumbentis, vel ſupra horizontem aſcendentis. Bezilca dea veſpertina, Brekſta tenebrarum.

Ligiczus, is Deus eſſe putatur, qui concordiæ inter homines & auctor eſt & conſervator. Datanus donator eſt bonorum, ſeu largitor. Kirnis cæraſos arcis alicujus ſecundum lacum ſitæ curat. in quos, placandi ejus cauſa, gallos mactatos injiciunt, cæreoſque accenſos in eis figunt. nimirum ſicut ille avarus Euclio apud Plaut. in Aul. ture ac corona laris gratiam aucupabatur:

Nunc tuſculum emi, & haſce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco, noſtro lari:
Vt fortunatas faciat natæ nuptias.

Kremara porcorum ac ſuum eſt deus. cui ſimiliter focos excitant, & cerviam ſuper eos fundunt. Pizio juvenus, ſponſam adductura ſponſo, ſacrum facit. puellæ quoque quendam Gondu adorant & invocant. Modeina & Ragaina ſylveſtres ſunt dii: uti Kierpiczus huiuſque adjutor Siliniczus, muſci in ſylvis naſcentis: cujus in ædificiis magnus apud illos eſt uſus, huic etiam muſcum lecturi ſacrificant. Tavvals deus, auctor facultatum. Orthus lacus eſt piſcoſus; quem colunt quemadmodum & Ezernim lacuum deum.

Sunt etiam quædam veteres Nobilium familiæ, quæ peculiares colunt deos. ut Mikutiana Simonaitem, Mi-

che-

chelovicianа Sidzium, Schemietiana & Kiesgaliana Ventis Rekicziovum, aliæ alios. Kurvvaiczin Eraiczin agnellorum est deus; est & Gardunithis custos eorundem recens editorum. Prigirstitis hic est, qui murmurantes exaudire putatur. jubent igitur ut quis summisso murmure, hoc vel illud loquatur, ne clamantem Prigirstitis audiat. Derfintos pacem conciliat. ut & Bentis is creditur, qui efficit, ut duo vel plures simul, iter aliquo instituant. Lavvkpatimo ituri aratum vel satum supplicant. Priparscis est, qui augere nefrendes existimatur. Ratainicza equorum habetur deus, ut VValgina aliorum pecorum. Krikstthos cruces in tumulis sepultorum custodit.

Sunt & omnium auguriorum divinationumque observantes: habentque Apidome mutati domicilii deum. nato cujusvis generis, vel cœco vel debili pullo, actutum sedes mutantur. Quin ipse quoque rex VVladislaus, gente Lituanus, has à matre superstitiones didicerat, ut eum diem infaustum sibi futurum crederet, quo primum calceum sinistrum fortuito accepisset. adhoc movebat se interdum in gyrum stans pede uno, foras è cubili proditurus. quorum similia multa observantur

tur ab Samogitis. Ita olim Germani, Plutarcho in Caio Cæsare teste, non ante prælium cum hoste committebant, quam nova luna fulsisset. Et nostrum quidam infeliciter se venaturos sibi persuadent, si domo egressis mulier occurrat, seu quis certum numerum capiendorum leporum, vulpium, luporum nominet. Krukis suum est deus. qui religiose colitur ab Budraicis, hoc est, fabris ferrariis. Lasdona avellanarum, Babilos apum dii sunt. hunc Russi Zosim cognominant. Sunt etiam deæ, Zemina terrestris, Austheia apum. utræque incrementa facere creduntur: ac cum examinantur apes, quo plures in alveos aliunde adducant, & fucos ab eis arceant, rogantur.

Nusquam autem vel candidius mel est, vel minus ceræ habet. unde illæ massæ cereæ, quæ navibus in Belgium, Galliam, Hispaniam deportantur. Præterea, sunt certis agris, quemadmodum nobilioribus familiis, singulares deli. videlicet Devoitis agri Poiurskii, Vetuslis Retovvskii, Guboi ac Tvverticos Sarakovvskii, Kirnis Plotelscii. Vielona Deus animarum. cui tum oblatio offertur, cum mortui pascuntur. dari autem illi solent frixæ placentulæ, quatuor locis sibi oppositis, paullulum discissæ.

disciſſæ. eæ Sikies Vielonia Pemixlos nominantur. VVarpulis is eſſe putatur, qui ſonitum ante & poſt tonitru in aëre facit. Cæterum quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, Siriczus, Dvvargonth, Klamals, Atlaibos, aliique ejus generis, non libenter id Chriſtianis aperiunt. Opitulatores illos hominum eſſe, ideoque invocandos perſuaſum habent. Numeias, vocant domeſticos. ut eſt Vblanicza deus, cui curæ eſt omnis ſupellex. Dugnai dea, præeſt farinæ ſubactæ. Peſſeias, inter pullos omnis generis recens natos, poſt focum latet. Tratitas Kirbixtu, dealter eſt, qui ſcintillas tugurii reſtinguit. Alabathis, quem linum pexuri in auxilium vocant. Polengabia diva eſt, cui fœcis lucentis adminiſtratio creditur. Aſpelenie, angularis. Budintaia, hominem dormientem excitat. Matergabiæ deæ offertur à fœmina ea placenta, quæ prima è mactra ſumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc poſt, non alius quam paterfamilias, vel ejus conjux, comedit. Simili modo Rauguzemapati offerunt, poſteaque ebibunt, primum vel cerviſiæ vel aquæ mulſæ, è dolio hauſtum. quem Nulaidimos, illum autem primum è maſſa exemtum panem, Tasvvirzis cognominant. Eidem cerviſiario deo offert, id eſt, præbibit paterfamilias cerviſiæ, poſt fæces acceptas intumeſcentis, ſpumantem pateram. tum demum & alii hauriunt. Si is abſit, mater id familias facit. Luibegeldas divas venerantes, ita compellant: *Luibegeldæ per mare porire ſeikles gillie ſkaute. Vos deæ tranſmiſiſtis ad nos omnia ſemina ſiliginea, in putamine glandis.*

Eadem turba agreſtis, ut eſt auctor Alexander Guagninus, in Sarmatia, ſub finem menſis Octobris, frugibus plane collectis, ſolenne quoddam ſacrificium, eo modo celebrat. nam omnes ad ſacras epulas coacti, menſæ fœnum, poſtea panem, ac ex utraque parte duo vaſa cerviſiæ plena imponunt. deinde adducta utriuſque ſexus domeſtica animalia, ſuem, gallum, anſerem, vitulum, & ſi quæ ſunt alia, hoc ritu mactant. primus augur, certa verba prolocutus, animalis caput cæteraque membra fuſte verberat: quem turba idem agens, ac hæc dicens, ſequitur: *Hæc tibi, ô Zemiennik deus, gratias agentes offerimus: quod nos hoc anno incolumes conſervaris, & omnia nobis abunde dederis. idem ut & in poſterum facias, te oramus.*

Antequam vero ipſi comedant,

uniuscujusque ferculi portiunculam abscissam, in omnes domus angulos, ista dicentes, abjiciunt: *Accipe, ô Zemiennik, grato animo sacrificium: atque latus comede.* tum demum ipsi quoque prælaute epulantur. qui ritus etiam in nonnullis Lituaniæ atque Russiæ locis observatur, ac Ilgi dicitur. fieri id sacrum Lascovius ait postridie festi omnium Sanctorum. qui dies est secundus Novembris. quo die Samogitæ, Prussis, quibus erant oppignorati, quique in terra ipsorum fuere, excisis, Vitoldo Duci Lituaniæ (qui diem obiit 1430, 27 Octob., VVladislai Iagellonis patruelis frater) sese ultro subjecerunt. Tertio post Ilgas die, deum VVaizganthos colunt virgines, ut illius beneficio, tam lini quam cannabis habeant copiam. ubi altissima illarum, impleto placentulis, quas Sikies vocant, sinu, & stans pede uno in sedili, manuque sinistra sursum elata, librum prolixum, vel tiliæ vel ulmo detractum (ex quo etiam calceos contexunt) dextra vero craterem cervisiæ, hæc loquens, tenet: *Waizganthos devaite augsing mani linus teip ilgies, ik mani, nie duok munus nogus eithi. Waizganthos,* inquit, *produc nobis tam altum linum, quam ego nunc altasum; neve nos nudos incedere*

incedere permittas. post hæc craterem exhaurit, (nam & fœminæ bibaces sunt) impletumque rursum, deo in terram effundit, & placentas è sinu ejicit, à deastris, si qui sint VVaizgantho, comedendas. Si hæc peragens, firma perstet, bonum lini proventum anno sequenti futurum, in animum inducit. Si lapsa, pede altero nitatur, dubitat de futura copia, fidemque effectus sequitur. iisdem feriis, mortuos è tumulis ad balneum & epulas invitant: totidemque sedilia, mantilia, induvia, quot invitati fuerint, in tugurio eam ad rem præparato ponunt. mensam cibo, potu onerant. dehinc in sua mapalia reversi, triduum comportant. quo exacto, illa omnia in sepulcris, potu perfusis, relinquunt. tandem etiam manibus vadicunt. interea hæc ii auferunt, qui in sylvis arbores cineris causa, quo fullones transmarini carere nequeunt, comburunt, & asseres faciunt, navium materiam, in Oceanum mittendam. Consimili huic errore, Christiani, seculo beati Augustini, in cœmeteriis apud memorias defunctorum, ut idem epistola 64 ait, comessabantur.

Veri quoque Livones hoc tempore, qui dura Germanorum servitute premuntur, monumentis mortuorum

cibum, potum, securim, & nonnihil pecuniæ, hac cum nænia imponunt: *Transi*, inquit, *ô miser, ab hoc rerum statu, in mundum meliorem. Vbi non tibi Germani amplius, sed tu illis imperabis. habes arma, cibum, viaticum.*

Cum autem nimia æstatis brevitas fruges demessas plane siccari non sinat, fit hoc sub tectis ad ignem. Tum vero precandus est illis hisce verbis Gabie deus: *Gabiè devaite pokielki, garuuleiski kirbixstu. Flammam*, inquit, *eleva, at ne demittas scintillas.*

Smik Smik Perlevenu. hunc deum Lituani vere araturi venerantur. prima agri lyra vomere facta, hujus ipsius est. quam huic qui illam duxit, toto anno transgredi haud licet: alioquin divum sibi infensum haberet.

Skierstuvves festum est farciminum. ad quod deum Ezagulis ita vocant: *Vielona velos atteik musmup und stala. Veni*, inquit, *cum mortuis, farcimina nobiscum manducaturus.*

Aitvvaros est incubus, qui post sepes habitat. id enim verbum ipsum significat.

Kaukie, sunt lemures, quos Russi Vboze appellant: barbatuli, altitudine unius palmi extensi: iis qui illos esse credunt conspicui: aliis minime. his cibi

cibi omnis edulii apponuntur. quod nisi fiat, ea sunt opinione, ut ideo suas fortunas (id quod accidit) amittant. Nutriunt etiam quasi deos penates, nigri coloris, obesos & quadrupedes, quosdam serpentes, Givoitos vocatos. hos timore perculsi, dum ex antris ædium ad pastum appositum prorepunt, seque pasti in ea recipiunt, aspiciunt & colunt. Si quid infortunii accidat cultori, serpentem male fuisse tractatum censent.

Srutis, & Miechutele, colorum dii sunt: quos in sylvis, colores ad lanam tingendam quærentes, venerantur.

IX.

ARTICVLI CONSTITVTIonum bellicarum Magni Ducatus Lituaniæ, in Comitiis generalibus constituti, à supremoque & generali copiarum imperatore fortissimo, & heroe perpetua memoria dignissimo, illustri Domino Gregorio Chodkievvicio, Castellano Vilnensi, confirmati & militibus imperati.

OMnis qui se obligaverit servitio Sacræ Regiæ Majestatis, debet in eo ad tempus præscriptum perseverare. Si vero

longius servitium militare indictum protractumque fuerit; miles autem servire amplius nolens in primo quartuali non indicaverit; tunc indictum servitium sequentis quartualis adimplere tenebitur.

II In alterius armis nemo audeat servire, sub pœna amissionis honoris.

III Si quis è castris discesserit, servitio non finito; nobilis ille si fuerit, honoris; plebeius vero capitis pœna puniatur. Ille autem qui ejusmodi hominem occiderit, præsertim non habentem literas à Campiductore, sive Rotmagistro suo, juste ab eo factum censebitur.

IV Lites, discordiasque, milites invicem seminare non audeant, sub gravi pœna.

V Quod si aliquis ex militibus, præcipue vero pedestribus, arma sua stipendiaria, quibus hostilis impetus arcetur, lusu alearum amiserit, vel si eques equum militiæ destinatum perluserit, tam lucrator, quam amissor, uterque suspensionis pœna puniatur.

VI Quicunque in Campiductorem, sive Rotmagistrum suum, Decurionemve, vel etiam servus in Dominum suum, manu aut verbis inhonestis sese commoverit, capitis pœna plectatur.

VII Si

VII Si quis in custodes castrorum impetum fecerit, vel custodiam demandatam obire renuerit, aut ad custodiam sine voluntate Campiductoris abierit, capite puniatur; excepto, si excubiæ ordinariæ illum prævenerint.

VIII Quicunque vulneraverit aliquem in ductu legionum sub extensione vexilli, pœna honoris & capitis puniatur.

IX Quicunque pedester in custodia locum suum non tenuerit, aut causa alicujus necessitatis inde discesserit, vel si in ordinatione aciei excubiisve obdormierit, vel officium injunctum indiligenter oscitanterque obierit, circumspectori excubiarum liberum erit talem interficere. Si autem Campiductori oblatus fuerit, capitis pœna puniatur, honoreque privetur.

X Si quis in custodiam campestrem destinatus, sive ex muro cum hoste colloquutus fuerit sine voluntate Campiductoris, convictus testimonio, pro ejusmodi facinore capitis pœna punitor.

XI Si aliquis miles ex thesauro Sacræ Regiæ Majestatis tam de tormentis pulverem globosve, quam de aliis bonis Sacræ Regiæ Majestatis aliquid in usum suum convertere ausus fuerit;

sine quavis misericordia, turpi & vituperoso mortis genere puniatur.

XII Si quis speculatorem ab hostibus missum in domo sua foverit, vel de illo notitiam habuerit; talis, omni misericordia semota, in quatuor partes dilaniator.

XIII Quicunque tempore necessitatis, sive conflictus, à vexillo in fugam sese dederit, aut verbo aliquo fugiendi causam alicui præbuerit, caput & honorem amittito: similiter qui tempore periculi non conseruerit manus cum hoste, puniatur.

XIV Si aliquis temerarie in terram hostilem irruerit, vel occasionem hostibus dederit, sine voluntate Campiductoris; caput amittito.

XV Tempore nominis dati (quod Polonice *hasło* dicitur) unusquisque miles in ordine suo pacifice permaneat. Quod si post hoc extra ordinem comprehensus fuerit, vel si nomen indictum interroganti proferre nescierit, capitis pœna puniatur.

XVI Dato signo requiei per vocem tubæ, nullos clamores aut strepitus in castris aliquis facere audeat, sub gravi pœna.

XVII Si quis litem aliquam tempore distributionis nominum excitaverit, vel bombardam in hostem exonerarit, capite plectatur.

XVIII Tabernæ & nocturnæ comessationes prohibitæ & vetitæ tunc temporis sint, sub gravi pœna.

XIX Nemo militum audeat aliquid violenter alicui eripere, sub pœna suspensionis. quod si aliquid acceperit præter victum, quod unius grossi pretio constet, sine quavis misericordia juguletur.

XX Nemo militum victus acquirendi causa absque servo Campiductoris in villas audeat discurrere, neve alicui injuria inferatur, sub pœna gravi.

XXI Hominem alienigenam, advenam, & ignotum, nemo in servitium militare suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXII Servitorem alterius commilitonis, sive Decurionis, nullis ad se persuasionibus & promissis allicere audeat, sub gravi pœna.

XXIII Nemo militum equos stipendiarios currui jungat; neque causa necessitatis privatæ, quamvis oportunæ, illis uti, vel alicui in usum dare audeat, sine licentia Campiductoris.

XXIV Advehentibus victum in castra, si aliquid per vim raptum fuerit, suspensionis pœna esto.

XXV Si quis in viam publicam mercandi præripiendique victus causa extra castra abierit turpe ob lucrum, graviter puniatur.

XXVI De emptione & venditione cibi & potus, Campiductor æstimationem faciat.

XXVII Quicunque ante æstimationem aliquid emerit, emptor pecuniis, venditor mercibus privetur. similiter & de eo intelligendum est, qui cariori pretio quam Campiductor constituerit, aliquid vendere ausus fuerit.

XXVIII Satellites à Campiductore missos, ad comprehendendum malefactorem, nemo verbis inhonestis proscindere audeat, sub gravi pœna. Similiter administratori justitiæ carnifici nemo illudere audeat, sub pœna honoris.

XXIX Militum præfectus sub pœna honoris tenetur indicare, quot milites in legione sua desiderentur. Arcis vero sive civitatis, cujus præsidia agit, incolam aut civem ad militiam nemo suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXX Vnusquisque militum præfectus diligenter animadvertat, ne arcem fidei suæ concreditã ad ultimum usque periculum vitæ tradere præsumat, sub honoris & capitis pœna.

XXXI Decuriones commilitonesque, si rotmagister (quod absit) per signa aliqua castrum hostibus tradere conatus fuerit, illum captum Campiductori præsentare tenentor.

XXXII Rotmagister, sive militum præfectus, ad reserationem & occlusionem portarum castri, quotidie præsens tenetor adesse, neminique castrum tempore incongruo aperire audeat. Noctu vero omnes milites congregatos habere in arce tenetor.

XXXIII Nemo in castrum intromittitor, nisi certa notitia de illo habeatur, cujas sit, vel ob quam causam venerit; &, si justam causam dixerit, solus in castrum absque famulis intromittatur, qui absque Campiductoris licentia intromitti non possint.

XXXIV Quicunque militum, maxime autem pedestrium, deprædationis causa in terram hostilem frivolus abierit, talis pœna capitis puniatur.

XXXV Si alicui custodia ordinaria venerit, ille autem præsens custodi non adfuerit, capitis pœna esto.

XXXVI Si quis custodiæ munus obiens, sequentis custodiæ adeuntem non expectando abierit temerarie, castra amittito.

XXXVII Cui ex ordine custodiam obire contigerit, idque muneris temerarie per ebrietatem alearumque lusum neglexerit, caput & honorem amittito.

XXXVIII Nullus rotmagistrorum commilitonumve extra arcem discedat, neque suos milites ad quamvis legationem negotiorum suorum destinare audeat, sine licentia Campiductoris, maxime vero Campiductore ibidem præsente, sub gravi pœna.

XXXIX Rem forte inventam nemo apud se pernoctare sinat, sed Rotmagistro suo sive Campiductori eam indicet, sub pœna patibuli.

XL Quicunque militum absque armis, ad quæ stipendia accepit, ambulaverit, vinculis corrigatur.

XLI Nemo rixas motusque aliquos in arce exercere audeat, sub pœna atroci. quod si quis alicujus vulneraverit caput, item pro frivola gladii extractione, manum amittito.

XLII Ad quamvis justam defensionem arcis, maxime obsidionis tempore, nemo militum eorum, qui præsidia agentes in ea manent, propter seipsos laborare detrectet.

XLIII Rotmagistri & Decuriones, singuli suos milites semper instruant, doceant-

doceantque, quomodo unusquisque in acie legitime ordinateque stare, & armis suis competentibus commode uti possit. quod si ex ordine aliquis foras excesserit, caput amittito.

XLIV Commilitones, sive Decuriones, honeste sese gerant erga Rotmagistrum suum, non solummodo manu, verum etiam verbis. similiter & Rotmagister erga eosdem, neminem dehonestando, verberandove. sed si quid aliquis peccaverit, in corona omnium Decurionum, sociorumque, eum judicet & puniat. rebellem vero Campiductori indicet.

XLV Quod si aliquis commilitonum, sociorumve, sive ipse locum-tenens, Articulos supra scriptos, honoris & capitis pœna præmunitos, juste & legitime non observaverit, eum Rotmagister suus Campiductori sub fidejussione & nobilitatis honore ordinate transmittat.

X.

PRVSSIÆ CVM SVIS PROvinciis, & civitatibus, compendiosa descriptio, ex Alexandro Guagnino.

PRæclarus ille Germanorum legatus, & orator apud multos extraneos Principes celeberrimus, Æneas Sylvius, qui in Prussia legationem frequenter obibat, scribit in suis Chronicis, quod Prussia rectius & convenientius Vlmigavia appellanda sit. & hoc non sine causa: nam populus, qui hanc regionem primo incolebat, Vlmigavus nuncupabatur. Ioannes autem Boëmus scribit, ab ortu solis in hanc Regionem populos Amaxobios, Alanos, & Gothos, Venedosque, sive Vandalitas commigrasse. Matthias vero Miechovienſis, Polonorum Chronographiæ scriptor, lib.2,cap.8, refert, Regem Bithyniæ Prussiam nomine ab Hannibale Carthaginensi admonitum, ut Romanis bellum inferret: quod cum ille suscepisset, male ei cessit. longe enim pluribus Romani totius orbis dominiquam Prussia rex Bithyniæ copiis valebant. quocirca ab illis adeo cum universo

verso exercitu profligatus est, ut Bithyniam Regionem propriam relinquere cogeretur, & in Vlmigaviam longa peregrinatione venire, quam à suo nomine Prussiam appellavit. Commemorat & in alio loco eorundem Chronicorum idem Miechovienſis, multos Romanos in terram istam propter atrocia bella Romæ exorta migrasse, seque partim in Prussiam, partim Lituaniam, Livoniamque & Samogitiam diffudisse. Erasmus vero Stella asserit, in hanc regionem gentiles quosdam populos, Sargatianos, Gelidanos, Alanos, Venedosque venisse, qui omnes in Vlmigavia, non diu tamen, domicilium habuerunt. Sebastianus autem Franc, Germanorum Chronographiarum scriptor, sic de Prutenis eorumque sedibus inquit: Pruteni proximi sunt Vistulæ, sive Vandalo fluvio, qui Poloniam à Germania disterminat. hic fluit ex Silesia; Poloniaque minori & Masovia præterlapsa per Prussiam Gedanum usque decurrit, ibique in salsum mare exoneratur.

Ab æquinoctio itaque Prussiam Saxonia attingit: ab occidente Pomerania & mare Balthicum sive Germanicum: ab ortu solis Lituaniæ, à meridie Poloniæ regno & Masoviæ Ducatui conter-

contermina est: à septentrione Curlandia Livoniaque terminatur. Regio est fertilissima, frugum pecorisque abundans. Incoluerunt illam (maxime autem juxta Vistulam fluvium) Vlmigavi, Alani, Amaxobii, Gothique, ut testis est locupletissimus Ptolomæus. Hæ gentes inprimis immundos spiritus & profanas creaturas adoraverunt, usque ad tempora Friderici Cæsaris hujus nominis secundi, cujus consensu & approbatione à Teutonici ordinis Crucigeris, qui primo Mariani vel Pauperiani nuncupabantur, perdomiti sunt, & ad fidem Christianam conversi, anno Domini 1216. De his fusius Chronica Pontificum De ordine fratrum Teutonicorum eorumque origine legi postunt. Poterit insuper Sebastianus Francus in secunda parte Chronographiæ suæ videri.

Prisca antiquorum Prutenorum religio.

ANno Domini 503, Gentilibus Prutenis, sive Vlmigavis, Rex quidam Bruteno dictus imperavit. qui cum justos annos ætatis consecutus esset, regium sceptrum diutius tenere resignavit, quietam vitam ducere instituens. quocirca fratrem Veydenutum successorem

sorem sibi in regno elegit: traditoque fratri sceptro, ipse Bruteno summus sacerdos gentili ritu effectus est, "nomenque ei dignitatis inditum fuit Kirie Kirieyto, quasi dicas, Proximus noster Dominus. Huic Pontifici suo Pruteni, & idolis, præclaram sane & cum maximo sumptu habitationem sub quercu quadam erexerant, locoq; Romanæ à Roma nomen indiderunt. Circa hanc quercum octo ulnarum in latitudinem & altitudinem tela optima sericea extensa fuit. in quam habitationem nemo præter Patriarcham eorum Kirie Kirieyto dictum, & præcipuos ministros idolorum munia obeuntes, intrare poterat. Si autem aliquis invisendi, honorandi, adorandi vel offerendi gratia ad Idola venisset, tunc constituti Deorum ministri telam, ut idola videntur, à quercu semovebant. Quercus hæc tripartita fuit. inter cæteras sylvas quercinas delectissimo in loco (ubi nunc oppidum Heyligenbeil, id est, Sancta securis, constructum est) sita erat. Ex una parte Prutenorum deum, qui Petuno, id est, fulmen, dicebatur, habebant. In hujus laudem & honorem ignis ex quercubus construebatur, qui die nocteque perpetuo ardebat, & nunquam extinguebatur. quod si

negligentia miniſtrorum ad hoc officium præſtandum deputatorum ignem extingui contingeret, capitali ſupplicio afficiebantur. Ex altera parte collocatum erat Patrimpo idolum; cujus cultus erat in ſerpente vivo retinendo, qui lacte, ut eo commodius viveret, alebatur. Tertia ex parte dæmoniaeum idolum, Patelo nomine, ſitum fuit. hujus honor in retinendo alicujus mortui hominis capite conſiſtebat. Habuerunt præterea alios multos deos, quos adorabant, cultuque divino proſequebantur: ſemper tamen inter quercta holocauſta eis offerre ſolebant; & quot fere res habebant, tot præſides & deos conſtituebant. Fuit igitur deus ſingularis Vurſchayto gentiliter dictus, quem magno honore venerabantur, & pro lare ſive deo domeſtico ſuper omnia mobilia, jumentaque, utpote equos, boves, oves, capras, ſues, &c. eum præponebant. Alter Deus fuit Shneybrato dictus; hunc ſuper anſeres, gallinas, anates, columbos, pavones, &c. conſtituebant. Tertium Deum domeſticum, Gurcho dictum, habebant; is omnibus eſculentis cibariiſque præponebatur.

Præterea tonitruis, lunæ, ſtellis, ſerpentibus, bubonibus, & omnibus pene creaturis, divinum honorem deferebant. Fuit hic populus quondam barbarus & incultus, nec ullam ſcripturam noverat. Propterea nec fidem adhibebant, ſi quiſpiam diceret, hominem homini per literas animum & voluntatem aperire poſſe. Potus illorum, aqua melli commixta, & lac equinum erat. Liberales valde & hoſpitales advenis ſe exhibebant.

Diviſio Pruſſiæ in duodecim Ducatus.

ANno Divinæ incarnationis 373, Vedenuto Princeps Pruſſiæ (qui Bruteno fratri voluntarie ſceptra deponenti ſucceſſit) duodecim filios procreavit; quorum hæc nomina fuere: Saymo, Neydro, Sudó, Slavo, Natango, Barto, Galindo, Varmo, Oggo, Pomedzo, Colmo, & Lituo. Cumque jam Vedenuto Princeps centeſimum decimum ſextum annum attigiſſet, regiones Pruſſiæ inter filios diviſit, Saymonemque natu majorem ſummæ rerum præfecit. Atque ita Pruſſia in duodecim Ducatus, ſecundum filiorum Principis Vedenuti numerum, diviſa eſt, & unuſquiſque à ſuo Principe nomen accepit. Quos hic ſecundum ordinem, cum ſua diſpoſitione, caſtriſque

& civitatibus, annorumque numero, quando videlicet à Crucigeris potissimum erectæ sint, describemus.

Sudavia, Ducatus 1.

PRimus & præcipuus Prussiæ ducatus Sudavia olim erat, qui à Sudavo Vedenuti filio, Principe suo, nomen sortitus est. Hic Ducatus omnes alios & præstantia & fertilitate antecellebat: nam quocunque tempore necessitatis, sex millia equitum, & octo millia peditum præstare valebat. In hac regione præcipui Nobiles & Proceres totius Prussiæ priscorum tempore sedes suas habebant. nunc autem paludibus & sylvis maximis obsitus scatet, nec ullum vestigium tam insignis & nobilis regionis remanet, præter septem pagos, quos coloni possident, in Luptavensi territorio. tota enim est devastata à Crucigeris ordinis Teutonici, non aliam ob causam, quam propter inobedientiam & infidelitatem. Distinguit Sudaviam à Sambia regione palus quædam; à Ducatu vero Nadravensi fluvius Lavvo appellatus.

Sam-

Sambia, Ducatus 2.

SAmbia, nunc Szamland appellata, regio Prussiæ, à Principe Saymo nomen accepit. Hæc priori, cum potentia, tum fertilitate, non multum cedere videtur. poterat enim ex illa 4000 equitum, & 4000 peditum congregari. A Natangia regione fluvio Prægel dicto disterminatur.

Sequuntur castra & civitates ad Sambiensem Ducatum pertinentes:

Lebenicht, condita anno	1256
Kneypach, anno	1380
Regiomontum cum castro & antiquasut illi appellant) civitate,	1260
Fischusia,	1269
Lechstet,	1289
Mulmelburgia,	1279

Girmavia, Bobetia, Tyremburgia, Rudavia, Lubtavia, Bonûdia, Neuhusia, Schaccia, Rositta, VVargia, Chremetia, Gaymen, Ceilgarbia, VValdovia.

His nominibus arces in Sambia olim appellabantur cum suis civitatibus, quæ omnes à Crucigeris bene muratæ & fossis cinctæ extiterunt. nunc quædam arces in curias judiciales redactæ sunt. quarundam etiam magna pars humi prostrata jacet.

Natangia, Ducatus 3.

NAtangia regio à Principe Natango nomen ducit: quæ à Bartia regione flumine, Alla nominato, secernitur; à Pomesania Passaria fluvio disterminatur. Regio est optima. Arces & civitates plurimas, prout inferius ordine descriptæ sunt, habet:

Valdovia civitas, condita anno Domini	1256
Girdavia civitas, anno	1326
Cintia oppidum,	1253
Creneburga civitas cum arce,	1301
Heyligenbeil oppidum,	1312
Friedlandia civitas,	1319
Schippenbeilia civitas,	
Brandenburga oppidum cum arce, 1362	1239
Balga arx,	1400.
Damnovia civitas,	

Nadrovia, Provincia 4.

REgio Nadrovia à Principe Nadro denominata est. eam à Natangia fluvius Pregiel disterminat; à Slavonia, Nara amne distinguitur. Hæc majori ex parte à fratribus ordinis Teutonici, propter infidelitatem incolarum, devastata est. Reliquiæ ejus & vestigia reperiuntur, casæ & tuguria, in quibus piscatores habitant. *Sla-*

Slavonia, Ducatus 5.

SLavonia regio quondam, priscorum Prutenorum temporibus, pro Ducatu computabatur. A Principe Slavo nomine denominationem accepit. Ex majore parte à Lituanis Crucigerisque depopulata est. Eam à Lituania Memula fluvius disterminat. Has infra scriptas munitiones & arces complectitur cum civitatibus & oppidis:

Ragneta, à Crucigeris fratribus constructa anno incarnationis divinæ	1253
Tilsa, anno	1289
Renum, anno	1276
Licovia,	1273
Salavia,	1385
Labia,	1258
Tapia,	1255
Vintburgia,	1409
Christoverder,	1253
Boytia,	1338
Cestia,	1185
Norbeitia,	1381
Vonsdorfa,	1391
Augerburgia,	1412
Dringofortia,	1403.

Bartonia, Ducatus 6.

BArtonia à Barto Principe nominis etymologiam ducit. Cum Lituanis & Moschovitis, terminis disceptat. A Lituania 70 stagnis & solitudine à Galindia vero flumine quodam finitur. Nunc magna ex parte à Lituanis & Crucigeris pervastata est. Arces has cum oppidis, à Crucigeris erectas, complectitur:

Nordemburga, munitio à Crucigeris erecta anno	1505
Iohansburga, anno	1268
Gurgburga,	1259
Insterburga,	1342
Richteverder,	1396
Bartovia,	1365
Rhenum,	1375.

Galindia, Regio 7.

HÆc regio à Galindo Principe Galindia nuncupata est. Cujus Masoviæ sylva ingens à Meridie fines excipit. Quondam tam populosa fuit, ut successu temporis, populus in ea progenitus locum non haberet. Vnde præpositi regionis obstetricibus severe mandarunt, ut nullam fœminei sexus post partum prolem hac luce frui permitterent. quam rem cum minus observatam animadverterent, mamillas fœminis, ne amplius prolem educarent, amputarunt. quod facinus mulieribus summæ tristitiæ & miseriæ causa fuit. Erat autem in illa regione mulier quædam, auctoritate, nomine & potentia clara, quæ pro Prophetissa habebatur: oracula enim interrogantibus dabat. Huic cum mulieres calamitates suas exposuerunt, Prophetissa illa, miseræ sorti fœmineæ condolens, dolos quibus viros circumveniret, & perpetratum facinus ulciscereturr, expiaretque, indagare cogitareque cœpit; convocatisque omnibus proceribus, & nobilioribus viris Galindiæ, monuit eos, ut Christianis bellum, sine ullo armorum genere (eventus enim rerum prædicere solita erat) quam celerrime inferrent: hanc enim voluntatem deorum esse, serio affirmabat. quibus Galindæ auditis, sine ulla mora (certum enim esse credebant) juvenes senesque valida manu inermes in Polonorum & Masoviorum Christianorum provincias cum impetu excurrunt, nactaque ingenti hominum & jumentorum præda, ad sua proficiscuntur. Interim vero captorum Christianorum aliquot anfugiunt, continuoque reliquis Christianis nunciant, quomodo Galindi

sine armis in terram eruperint. Christiani re intellecta bene armati Galindos assecuti maxima cruentaque strage profligant, prædamque repetunt; bellumque continuantes, fugientes hostes in regionem usque eorum persequuntur; quam armis & igne evertunt; reliquias tamen matronarum, ancillarum, & juvenum, in captivitatem abducunt. Has civitates & munitiones Galindia complectitur:

Orteleburgum castellum, cujus instaurationis annus est	1266
Rastemburgum oppidum,	1329
Neyburgum arx & oppidum,	1238
Passenhumia oppidum,	1388
Dreschlovia arx & oppidum,	1338
Lucia castellum,	1348
Lucemburgia oppidum,	1349.

Varmia, Regio 8.

VArmia sive VVermelandia regio à VVarmo Principe nomen sortita est. à Pomesania provincia stagno, & flumine à Passaria discernitur: à Natangia parvis quibusdam fluviis. Has arces cum civitatibus complectitur:

Ressel arx & civitas, extructa anno 1337	1348
Sreburg arx, anno	1325
Bichoffstein civitas,	VVar-

VVartemburga civitas,	1325
Allenstein arx & civitas,	1367
Melsatia arx & civitas,	1326
Helsberga arx & civitas,	1320
VVermeditum arx & civitas,	1316
Gulstadia civitas,	1326.

Hogkerlandia, Provincia 9.

HOgkerlandia sive Pomesania à Principis nomine Hogo appellata est. Eam à Natangia, Passaria fluvius separat: à Pomesania, duo fluvii, Melsink & Drasen appellati. Hasque arces cum oppidis complectitur:

Brandemburgum castrum & oppidum, extructum anno	1258
Frauemburgum oppidum,	1279
Tolkiemit oppidum,	1365
Munhusia castellum,	1365
Scharpovia, prædium,	1400
Elbingense castrum, constructum anno	1237
Civitas vero ipsa Elbinga, celebris & populosa, emporio clara, instaurata est anno	1239.

Culmensis, Ducatus 10.

CVlmia Regio Prussiæ, à Culmo Principe denominationem trahit. A Polonia & Pomerania, Vistula fluvio secernitur: à Pomesania, flumine Ossa: à Mi-

à Michlovia vero & Dobrinia territoriis, Drebnicz fluvio fines suos dirimit. Has civitates & munitiones habet:

Culmina, civitas ampla, erecta anno 1223 1215
VVentslavia arx, anno 1238
Aldusia castrum, 1299
Grandentz arx & civitas, 1230
Gugeleburga civitas, 1305
Schonse arx cum civitate, 1285
Strasburga arx & civitas, 1346
Bartonia arx, 1325
Neumarckt civitas, 1293
Rogosna arx, 1251
Colmense civitas,
Torunia arx cum civitate amplissima, emporio clara, ad Vistulam condita anno 1235 1375
Papavia arx, 1351
Frideck arx, 1319
Lipno arx, 1328
Lesna civitas, 1300
Golba arx & civitas,
Luben arx cum civitate, extructa anno 1233
Reden civitas cum arce, 1305
Bergelavia arx, 1301
Lautergia arx,

Hujus Ducatus titulo rex Poloniæ utitur.

Pome-

Pomesania, provincia II.

POmesania à Pomesa Principe, finitur ab aliis regionibus Vistula, Elbinga, Drusno, Drobnicz, VVesselera. multæ in ea præclaræ arces & civitates, ut sequitur, habentur.

Marienburga civitas ampla, anno Domini 1302 extructa est: arx vero anno 1281 à fratribus Teutonicis erecta sub Magistro ordinis Hartmano Comite Heldrovienſi, natura loci munitissima, valloque fortissimo & fossa profunda circumducta, muro & propugnaculis, ac commeatu copioso, apprime firmata, Regis Poloniæ præsidiis tenetur.

Nevvtichia opidum, extructum anno Domini 1329
Stum arx cum civitate, 1249
Crisiburga arx & civitas, 1258
Preusmarck arx, 1329
Salfeld civitas, 1328
Merinek arx cum civitate, 1290
Holand arx & civitas, 1329
Lubstadia civitas, 1202
Osterrada arx & civitas, 1270
Rosenburga arx cum civitate, 1289
Marienverder arx cum civitate, 1311
Garnesia civitas, 1328
Germanica Eilovia arx cum civitate, 1337

Leb.

Lebmulia civitas,	1337
Hohenstein civitas,	1301
Schonembergia arx,	1319
Rosembergia civitas,	1315
Eilemburga civitas,	1299
Neumburga civitas cum arce,	1289
Salavia civitas cum arce,	1306.

Michlovia, Provincia 12.

MIchlovia admodum angusta terra est. inter Brodnam & Drebnicz fluvios jacet. Hujus causa Poloni cum fratribus Teutonicis perpetuas rixas fovebant. Nullam arcem præter unam civitatē Strasburgam, & tres munitiones, Berklii, Dornik, & Mechloviam habet.

Pomeraniæ regionem amplissimam, longo tractu mari adjacentem, unde & nomen habet, in Poloniæ regionum descriptione latius indicabimus. De qua multa bella Poloni cum Prutenis gentilibus & Crucigeris habebant. In hac sita est celeberrima urbs Gedanum sive Dantiscum appellata. à mari Germanico uno miliari abest. eam celeberrimus fluvius Vistula præterlabitur, ibidemque amplissimis ostiis in mare exoneratur. Celeberrimum in ea totius Pomeraniæ & Prussiæ emporium est, regi Poloniæ subjecta, anno Domini 1285 translata.

Pru-

Prutenorum prisca barbaries.

PRuteni Gentiles, barbarie indomita rigentes, perversi & infideles erant, vanas creaturas quaslibet pro Diis colebant, nec se ad fidem Christianam converti patiebantur. Idiomate proprio à Livonico non dissimili utebantur. Polonis & Masovitis tributarii erant, sed frequenter nacta occasione jugum excutiebant: ideo multa bella longo tempore Poloni cum eis tenuerunt. Postea anno Domini 1211, Conradus Masoviæ Princeps, ex regibus Polonorum genus ducens, à Prutenis Gentilibus sæpius variis excursionibus infestatus, ad Imperatorem Friderici cum hujus nominis secundum legatos destinavit, implorans auxilia adversus infideles Prutenos. qui libenter fratres ordinis Teutonici Crucigeros, à Saracenis tunc temporis Hierosolyma pulsos, in Prussiam 20000 misit, quibus Princeps Masoviæ Culmensem terram inprimis donavit, cum arce Dobrzinensi, hac conditione, ut tempore necessitatis subsidium sibi contra infideles Prutenos ferrent, Prussiamque subjugatam insimul partirentur.

Hæc autem Prussiæ regio, plerisque fluviis flexibus est ubique amœna, & opor-

oportunis portibus maris Balthici maxime commoda. urbium illustrium, oppidorum, arciumque frequentia & opimis incolarum divitiis, opibusque ac terræ uberrate, supra modum claret. Pecoris omnigeni inæstimabili copia, piscationibus, venationibusque & sylvis fructuosissimis, aërisque temperie, cum amœnitate conjuncta, prædita est. & postquam fidem Christianam Prussia suscepit, 72 arces præcipuas & 62 civitates principales habuit, à Crucigeris domus Teutonicæ erectas. quarum numerus nunc, temporis successu, plurimum crevit. multæ enim & frequentes civitates ac oppida, munitionesque, tam à Polonis quam Crucigeris, vario Marte utrinque decertantibus extructæ sunt. Longitudo ejus ex Aquilone in Austrum, à Torunia urbe confini Masoviæ usque ad Memelam castrum cum oppido, quinquaginta octo miliaribus extenditur. Latitudinem vero quinquaginta miliaribus, Lituanos, & Masovitas contingens, patet.

Flumina præcipua & principalia in Prussia duodecim reperiuntur. Istula sive Vistula, quæ Silesiam, Poloniam, Masoviam & Prussiam præterlabitur. similiter Cronon sive Nemen ex Lituania

tuania decurrens, Nogat, Elbinga, VVesera, Passaria, Alla, Prægel, Ossa, Drebnicz, Lica, Lavia. Extant quoque alia plura flumina omni genere piscium abundantia, minus tamen hominibus, præcipue externis, cognita. Lacubus plurimis, aliquando septem miliaribus Polonicis patentibus, piscibusque omnis generis exundantibus, undique scatet. Gummi quoque genus lucidissimum, quod succinum sive glessum, vulgariter burstin vocatur, in litore maris Balthici copiose colligitur. Cum autem Prussia, ut copiose superius descripsimus, barbarorum colonia antiquitus fuerit; Polonorum ac Teutonicorum armis subactam, sacrisque initiatam se agnoscit, qui in eam colonias suas, barbaris penitus fere extirpatis, deduxerunt: nunc q; tam Polonis, quam Germanis equitibus, pariter civibus agricolisque, frequens est. Barbarorum tamen reliquiæ ad Curlandicum lacum finensque supersunt, qui cum Livonibus & Lituanis vicinis, idiomate, moribus, habituque, concordant. Porro nulla in universo Poloniæ Regis dominio regio reperitur, quæ tam frequentibus civitatibus, arcibus & oppidis, ut Prussia, abundet.

Hæc autem Prussiæ regio amplissima,

ma, omniumque fructuum, tam ex terra quam aqua nascentium, abundantissima, duplex est, Ducalis & Regalis. nam Dux, gratia Regis Poloniæ, in suis civitatibus & arcibus integre rerum potitur, ut vassallus & feudalis ac beneficiarius regni: Regiomontique, quæ est civitas maritima, sedem suam habet. In qua collegium communis studii ab Alberto præfato, primo ex Magistro Duce creato, fundatum. Est autem Regius mons urbs emporio clara: ad eam enim merces ex septentrionis regionibus copiose apportantur. In hanc sedem suam magistri transtulerunt Marienburga nobilissima, eaque munitissima arce, ac totius Prussiæ progugnaculo. quæ cum se expugnari non pateretur, Casimiro Regi Poloniæ, ut diximus, pro certa stipendiorum militibus Ordinis persolutione, dedita est. In ea assidue milites præsidiarii à rege Poloniæ asservantur, victu & omnibus ad bellum necessariis tam apprime provisa, ut sex annorum obsidionem sustinere possit. Est enim Regalis Prussiæ (id est, illarum arcium & civitatum, quas Rex electus extra Dueem armis majorum suorum acquisitas possidet) caput & Metropolis. A Gedano septem milliaribus distat. Plurimas

rimas nobiles civitates & arces quas superius enumeravimus, Prussia complectitur.

Episcopatus vero quatuor Catholicos, postquam fidem Christianam suscepit, Prussia habebat: VVarmiensem, Culmensem, Sambiensem & Pomesaniensem. nunc Sambiensis VVarmiensi, Pomesaniensis autem Culmensi adjuncti. VVarmiensem Episcopatum, qui est præcipuus, Reverendissimus Dominus Stanislaus Hosius Polonus, Sacræ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis dignissimus, singulari pietate, & vitæ sanctitate, ac doctrina cælesti & scriptis divinis coruscans administrat; qui malleus Hæreticorum indefessus, & Catholicæ Ecclesiæ propugnator strenuus jure censendus est. Culmensem Episcopatum, Reverendissimus Dominus N. Costca, virtutum & doctrinæ speculum insigne. Nunc de Pomerania Regione amplissima dicendum nobis occurrit. quæ etiam, Polonorum armis antiquitus perdomita, imperio paret. nam Bolesiaus Rex bellicosissimus, anno Domini 1003 Russiæ Principibus debellatis, strenuoque Marte contusis, perpetuum victoriæ monumentum, Herculeum imitatus opus, tres ferreas columnas in Borysthene fluvio collocavit.

vit. Deinde, anno Domini 1008, Saxonibus bellum intulit, & omnem illorum regionem, circa Oderam, ad Albim & Salam fluvios, Cherſoneſumque Cimbricam, quæ hodie Dania appellatur, ſumma belli dexteritate ditioni ſuæ ſubjugavit. Vrbes earum regionum maximas, partim ſolo æquavit, partim ſuis Polonis munivit, gentemque universam Pomeranorum barbaram & incultam ad fidem Chriſtianam ſuſcipiendam armis coëgit, & ut ſempiterna memoria victoriæ feliciſſimæ apud poſteros extaret, in Albi, & Sala, Oſlâque fluviis, columnas æreas inclytus triumphator locavit. Totam Pruſſiam ac Pomeraniam, Chriſtianis infeſtiſſimas, perdomuit.

Ducatus Pomeraniæ.

POmerania regio ampliſſima, ab Holſatia ad Livoniam uſque, longo tractu juxta mare Germanicum extenditur, unde & nomen habet. Pomoræ enim Slavis mari adjacentem regionem ſignificat. In hac Regione natio Slavonica antiquitus confederat; ſed nunc Germani magna ex parte eam incolunt. Has præcipuas civitates à mari procul ſitas complectitur; Stetiniam, unde Ducatus Stetinenſis dicitur,

tur, Neugardiam, Lemburgam, Stargardiam, Bergradum, Camenetiam, Publinam, Grifemborgam, & alias complures. Quæ vero mari impendunt, Colberg, Camin, Coſlin, Gribſvvald, Sund, Puczka, Revecol, Louemburg, Hechel &c. Iulinum in hac regione urbs erat celeberrima. nunc ruinis deformis jacet. Pro hac regione Poloni cum Prutenis Gentilibus, & Crucigeris, longo tempore acriter decertabant. nunc titulo ejus Rex Poloniæ, qui in ea majori ex parte rerum potitur, Duxque Pruſſiæ, feudalis Regis Poloniæ, utuntur.

Gedanum, ſive Dantiſcum, hujus regionis metropolis, urbs ampliſſima & inſignis, à mari Germanico uno miliari abeſt. Eam celeberrimus fluvius Viſtula præterlabitur, ibidemque ampliſſimis oſtiis in mare exoneratur. In ea totius Pomeraniæ & Pruſſiæ celeberrimum emporium eſt. ex ultramarinis enim regionibus longinquis, Anglia, Britannia, Scotia, Gallia, Hiſpania, Svvecia, Dania, & Nordvvegia, naves ad eam appellunt. Ex Lituania quoque, Ruſſia, Volinia, Poloniaque, variæ merces fluviis navigabilibus in eam deferuntur; præcipue vero ſiliginis & frumenti ingens copia ex ſupra nominatis

regionibus advehitur. Regi Poloniæ subjecta est, Castellanumque à Rege præfectum habet. Ex mari in urbem perducta est fossa qua naves maximæ intra mœnia veniunt. Burggrabius cum proconsulibus, & consulibus, regio nomine civitatem administrant. Cives omnes fere Germani sunt, mercatoresque ditissimi, ita ut Gedanum ædificiorum pulcherrima dispositione, commerciorum varietate, maris Vistulæque oportunitate, incolarum & externorum incredibili multitudine, civium divitiis, & instrumentorum bellicorum, ad hostes propulsandos, ac machinarum ænearum numero, cum præcipuis Europæ urbibus, meo judicio conferenda sit. Prætorium maximo sumptu, eoque regio, exædificatum, cum superba turri; ædesque sacræ, cum privatis, ingenti auri pondere, artificiose erectæ; Geldaque publicum urbis palatium; ac horologium divinis fere manibus elaboratum, cujus campanæ mirabilem quendam & suavissimum concentum edunt, secundum artificis voluntatem, & temporis convenientiam, in admirationem omnium gentium advenas attrahentes. Propugnaculum munitissimum in ipso maris portu extructum, frequentibus dirutis machinis, ab armatis militibus custoditur. Vexillum totius Pomeraniæ, aquilam nigram in collo coronatam, gladium evaginatum manu humana tenentem, pro stemmate in campo aureo gestat, similem Prussiæ, quam in ejus principio expressimus.

Elbinga, civitas insignis ad ostia Albis fluvii, in littore maris magnificentissime & sumptuose extructa, splendidis civium opibus & mercatorum divitum frequentia claram spectabilemque se reddit. Ejus titulo Rex Poloniæ, scribens se Dominum terræ Elbingensis, maxime in privilegiis, utitur. Districtum enim amplissimum circumjacentem habet. Atque hæc de Prussia breviter dicta sufficiant.

XI.

ORIGO ET SERIES PRINcipum Teutonici ordinis.

ANno Domini 1188, cum Balduinus rex Christianus Hierosolymis regnaret, Saraceni & Barbari ex arce nomine Ptolomaida, latine Acona, Germanice Acris dicta, variis excursionibus Sanctam terram infestare solebant. Quamobrem

obrem Rex contra barbaros Saracenos auxilium petiit à Christianis. Longobardi igitur sexaginta galeras, & in his quinquaginta millia virorum, in subsidium miserunt, cum quibus multi homines probi, piæ peregrinationis causa, in terram Sanctam profecti sunt. Horum numerus erat 500, partim ex Saxonia, partim ex aliis provinciis Germaniæ. qui omnes in unam navem congregati, Aconam usque pervenerunt. ubi per integrum annum, cum infinita multitudine Christianorum, Aconam, antequam caperetur, oppugnaverunt. In oppugnatione, multi Christianorum, telis barbarorum læsi erant. unde in morbum inciderunt, passimque sparsi, cum nemnem in terra aliena, qui sublevaret inopiam, haberent, multi fame perierunt. Erant autem ex peregrinis præpui, octo boni & pii viri Teutones, qui cum viderent Christianos tam miserè interire, commiseratione ducti curam illorum susceperunt, diligentiaque illorum plurimi infirmi convaluerunt. Postea xenodochium, sive hospitale, sub titulo beatæ virginis Mariæ, Aconæ erexerunt. Primusque xenodochii præfectus, Henricus de Valpot electus est, ex Germania oriundus. hic maximam

mam diligentiam in fovendis infirmis & egenis adhibuit. ultimum diem Aconæ peregit, ibidemque sepultus est, anno Domini 1190. Postea Balduinus Rex, Hierosolymis templum, & xenodochium, pro pauperibus & pluribus nobilibus infirmis, qui in bello Aconiensi læsi erant, extruxit, sub titulo beatæ virginis Mariæ.

Tandem anno 1191 Clemens Papa hujus nominis tertius hunc ordinem confirmavit, & intitulationem dedit fratribus Teutonicis xenodochii Hierosolymitani beatæ virginis Mariæ. Præterea Divi Augustini regulam illis servandam imposuit, Stemmateque cum cruce nigra eos insignivit.

Postea Patriarcha Hierosolymitanus, singulos fratres Teutonici ordinis à Pontifice Romano confirmatos, alba chlamyde ex utraque parte crucem nigram habente ornavit, sicque illi habitum suum susceperunt. Fuerunt, qui vestiti sunt, XXIV fratres laici & VII sacerdotes. His lorica indutis, gladio accincto, missam celebrare concessum erat. nullus barbam tondebat, & super saccum stramine impletum, regula jubente, dormiebant. sed statim hæc mira quadam metamorphosi immutata sunt.

Secundus, Henrico de Valpoth, primo magistro Xenodochii Hierosolymitani, Otto de Karpen, nobilis Germanus, in magisterio successit, anno Domini 1200, sub Imperatore Romanorum Philippo hujus nominis II, & Innocentio summo Pontifice. Hic in humilitate & cordis simplicitate Deo & fratribus servivit. Sexto anno officium absolvit. Aconæque sepultus est.

Tertius ordinis magister, Hermanus Brand Olsacensis, electus est sub Pontifice Innocentio III, & Philippo II, in ordine Germanorum Imperatorum XXII, anno 1206. Præfuit officio quatuor annis. Pauperibus quantum potuit satisfecit. Aconæ sepultus est.

Quartus, Hermanus à Salicen, Nobilis Misnensis, Ottonis, & Friderici II, Imperatorum, Innocentii III & Honorii Gregoriique IX, Pontificum, temporibus, anno Domini 1210. electus est. Hic omnium præclarissima privilegia Ordini à Pontifice, & Friderico II, Cæsare, consecutus est. Nam cum simultates & odia inter Pontificem Romanum & Fridericum Cæsarem exortæ essent: ille hujusmodi eladem prudentia sua è medio sustulit. Sub eo Conradus Marchio Turingensis habitum suscepit. Bis mille nobiles, & auratos equites Germanos in ordine habuit, quos 30 continuis annis rexit. Ejus temporibus fratribus Ordinis à Saracenis Hierosolyma pulsis, Prussia concessa est, Regum Poloniæ, Conradique Ducis Masoviæ, & Imperatoris Friderici II concessu. Quorum viginti millia in Prussiam venerunt, Prussosque Gentiles, auxilio Polonorum, ex terra Culmensi ejecerunt.

Quintus Magister, Conradus Turingorum & Cathorum Marchio, sub Cælestino IV Pontifice, & Friderico II Imperatore, anno 1240, electus est. habitum Mariemburgæ in Prussia suscepit, cum multis nobilibus adolescentibus, & viris eximiis, ac prudentibus. Cum Prussis Gentibus multa bella gessit, magnoque labore fines Regionum Ordinis dilatavit, &, si quæ ruinam minarentur, illas resarciens optime conservavit. Postea è vivis excessit. Mariemburgæ sepultus est.

Sextus Ordinis Magister, Poppa ab Osterling, electus est Conradi IV Imperatoris & Innocentii IV Pontificis temporibus, anno 1252. Multa præclara bella cum Prutenis, Livonienfibus, & Svvantopolo Duce Pomeranorum, gessit. Postea ante Ligniciam civitatem cum Conrado Silesiæ Duce, sanctæ Heduigis

duigis marito, à Tartaris totam fere Sarmatiam vastantibus interemptus est: à Christianis vero VVratislaviam delatus, ibique in Basilica divi Alberti, terræ mandatus est. Hujus magistri tempore Regiomontum constructum est.

Septimus Magister, Ioannes Sangerhusensis, officium susceptit, tempore Vilhelmi Comitis Flandriæ, Romanorum Imperatoris, & Alexandri IV Pontificis, anno 1263. Infidelium Prutenorum vires mirabiliter diminuit, Ordoque eo præsidente plurimum profecit. Dominicanorum Monasterium Toruniæ fundavit. Brandenburga quoque civitas cum arce, ejus temporibus ædificata est, anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo sexto. Tapia quoque munitio erecta. Annis duodecim præfuit. Treveris sepultus est.

Octavus Magister, Hartmannus, Comes Heldringensis, constituitur, sub Rodolpho XXVII Imperatore, Habsburgensi Comite, & Clemente IV Pontifice, anno Domini 1275. Vir pius & industrius extitit. Nadraviam Sudaviamque regiones Prussiæ debellavit, cum cæterisque finitimis longas acies tenuit. Eo præsidente, anno 1279, Menia

nia civitas ædificata est. Anno Domini 1281 Mariemburgense castrum erectum est. Venetiis ultimum diem clausit, ibidemque sepultus est.

Nonus Magister, Burchardus à Svvenden, sub Rodolpho Cæsare XXVII, & Pontifice Ioanne XXI, electus est anno 1283. Eo præsidente, fratres ordinis, cum Prussis infidelibus bellum acre larga sanguinis effusione gesserunt, eosque in integrum ad obedientiam compulerunt. Postea, septem annis in officio expletis, magistratu se abdicavit. Mortuus est Rodiis, ibidemque ad Basilicam S. Ioannis sepultus.

Decimus Magister, Conradus de Feuchtvangen, munus magisterii susscepit, sub Adolpho XXVIII Imperatore, & Nicolao IV Pontifice, anno 1290. Eo præsidente ordo multum profecit. Septem annis fratres in officio continuit. Pragæ, Bohemiæ metropoli, spiritum exhalavit, Trebniciæque sepultus est.

Vndecimus Magister, Gotfridus, Comes de Oloch, electus est, sub Cæsare Adolpho XXVIII Germanorum Imperatore, & Pontifice Cœlestino V, anno Domini 1267. Hic Venetia cum multis fratribus in Prussiam profectus est. Decem annis officium gessit.

Postea

Postea Comitiis celebratis, magisterium resignavit, in Germaniamque profectus, è vivis excessit.

Duodecimus Magister, Sofridus de Feuchtvangen, anno 1307 creatus est, Alberti Imperatoris Austriæ Ducis & Clementis Pontificis temporibus. Hic sedem Venetiis Prussiæ castrum Mariemburgam transtulit: nam in terra sancta, Venetiis, Neapoli, & in Anglia sedes suas & præclara ædificia propter quasdam simultates amiserat. Duobus annis officio præfuit. Mariemburgæ mortuus est.

Decimus tertius Magister, Carolus Treverensis, susceptus est sub Henrico VII Imperatore, & Clemente V Pontifice, anno 1309. Erat insignis vir, prudens & industrius. Anno Domini 1312, eo præsidente, Memula arx in Curlandia regione Prussiæ fundata est, ad propulsandos Lituanorum incursus. Tandem prædictus Magister à Pontifice Romam citatus, adeo crimen objectum auxilio Dei diluit, ut in adversariorum caput redundaret. Romaque discedens, in itinere, Viennæ morbo oppressus expiravit, ibique tumulatus est. Hujus tempore pestis per integrum annũ tantopere grassata est, ut omnia frumenta penuria hominum in agris manerent.

Decimus quartus Magister, Vernerus Vrselensis, temporibus Cæsaris Ludovici XXXIII & Ioannis Pontificis XXII susceptit officium suum, anno 1322. Ordini cum summa laude præfuit. Cito post interemptus est à fratre ordinis Ioanne Bunstorfio, in vigilia sanctæ Elisabeth, cum ex vespertinis precibus egrederetur.

Decimus quintus Magister, Ludolphus Dux Tulisurgensis, sive Brusvicensis, sub Ludovico XXXIII Cæsare & Ioanne Pontifice XXII Magisterii celsitudinem susceptit, anno 1325. Vir pius & sapiens extitit. Fratres ad cultum divinum summopere compulit, largeque illis omnia administravit, ideo eos liberalitate obedientes sibi effecit. Iustitiam magnopere administravit.

Decimus sextus Magister, Dietrichus, Comes Aldemburgensis, octogenarius jam, electus est, temporibus Ludovici XXXIII Imperatoris, & Ioannis XXII Pontificis, anno Domini 1329. Eloquentia validus, autoritate gravis, justitiaque rigidus extitit. Gentilibus terrori fuit. Templum beatæ Mariæ virginis Mariemburgæ extruxit. Toruniæ obiit. translatus Mariemburgam, in templo S. Annæ sepultus est.

Decimus septimus Magister, Rodolphus

phus Dux Saxoniæ, Ludovici XXXIII Imperatoris ac Benedicti undecimi Pontificis tempore, in officium susceptus est, anno Domini 1339. Hic anno Domini 1341 magnas copias conscripsit, Neumarcoviamque oppugnavit. Interim vero Lituani Prussiam invaserunt, eamque fere totam igne & cædibus consumpserunt, multos captivos abducentes. quæ causa illi tantum mærorem attulisse creditur, ut mente captus, ab officioque depositus, præ mærore vitam terminarit. In Marienverderque civitate sepultus est.

Octodecimus Magister, Henricus Dusmariensis, Clementis VI Pontificis tempore officii dignitatem consecutus est. Sex annos in regendo ordine consumpsit. Cum Lituanis & Rutenis bellum egregium, in die purificationis beatæ Mariæ, gessit, auxilioque divino decem millia inimicorum prostravit. E vivis postea decessit, Mariemburgæque humatus est. Hic virginum cœnobium, Lebenich dictum, Regiomonti erexit.

Decimus nonus Magister, Henricus Kimpradiensis, Carolo Cæsare XXXII & Clemente VI imperantibus, ad dignitatem Magisterii accessit, anno 1348. Eo præsidente Ordo doctis viris abun-

abundavit. Fratres in timore & amore Dei instruxit, annis 31 officio præfuit, Mariemburgæ vitam terminavit, ibidemque sepultus est.

Vigesimus Magister, Conradus Zolner, temporibus Venceslai XXXIII Imperatoris Romani, & Vrbani sexti Pontificis, ad officium vocatus est, anno Domini 1379. Multa egregia bella & facinora, contra Gentiles Lituanos & Samogitas, temporibus Keystudi, Iagielonis, Vitoldi, & Suidrigelonis, Ducum Lituaniæ, gessit. Ordinem in potestate octo annis tenuit. Mariemburgæ naturæ debitum persolvit.

Vigesimus primus, Conradus Valenrodensis, Venceslai XXXIII Imperatoris, & Bonifacii Pontificis tempore, munus Magisterii oblatum suscepit, anno 1388. Vehemens & iracundus extitit: totis viribus bello incumbebat. Monachos, Sacerdotes, & omnes ecclesiasticos, furore percitus, odio persequebatur, nullumque in hora mortis ad se venire passus est. Anno 1321 fratres ordinis, armata manu, per fluvium Cronomem, Lituanis Nemen dictum, ad arcem Cavvnensem in Lituaniam navibus terraque pervenerunt, ibique tres munitiones celerrime erexerunt, Neuverder, & Riteverder, & Metem-

burg appellatas. ex his Crucigeri Lituanis magna damna inferebant, regionem igne & ferro vastando, incolasque occidendo.

Vigesimus secundus Magister, Conradus Iungingen, ad munus obeundum vocatus est, Vencesslao XXXIII Imperatore & Bonifacio Pontifice præsidentibus. Hic propter morum probitatem magnam laudem apud omnes obtinuit, pacisque observantissimus erat. Ideo ab Ordinis fratribus eum multa pati oportebat. Annis duodecim officio præfuit. Postea ex carceribus corporis liberatus, Mariemburgæ Divæ Annæ templo humatus est.

Vigesimus tertius Magister, Vlricus de Iungingen, Conradi frater, Ruppert o XXXIV Cæsare & Gregorio XII Pontifice munia obeuntibus, officium suscepit, anno 1404. Strenuus & bellicosus vir extitit. Regulas Ordinis non admodum observavit. Consanguineos odio prosequebatur, illorumque arces partim eripuit, partim destruxit. Cum Lituanis & Polonis plurima bella gessit. Hunc postea Iagielo Rex Poloniæ, & Lituaniæ magnus Dux Vitoldus, cruento prælio profligavit: ubi & ipse, cum plurimis Commendatoribus, quorum ducenti recensentur, cecidit. Dux quoque

quoque Stetinensis, & Olesnicensis, Kerczdorffque Dux exercitus Crucigerorum, à Polonis capti. Quinque millia Crucigerorum à Polonis cæsa sunt, Lituanorum tamen in castris Polonorum militantium septem millia trucidata fugataque in primo conflictu.

Vigesimus quartus Magister, Henricus Comes Plavensis, sub Sigismundo XXXV Imperatore & Ioanne XXIII Pontifice electus est. Hic volebat ulcisci injuriam quæ à Polonis Crucigeris illata erat: sed antequam quicquam inciperet, ab officio dejectus est, & Engelsburgæ in carceres conjectus, deinde ad Lebsteg missus. ubi septimo anno in vinculis peracto fatis concessit. Sepultus Mariemburgæ.

Vigesimus quintus, Michaël Sterbergensis, Imperatoriæ culinæ Magister, Sigismundo XXXV sceptrum tenente & Ioanne XXIII Romano Pontifice, ordini præpositus est, anno Domini 1410. Primo anno, cum suscepisset officium, Iagielo Rex Poloniæ, & Vitoldus Dux Lituaniæ, Osterrodam, Helsburgensemque Episcopatum, Resenburgam, Elbingam, & Christburgum civitates depopulati sunt. Argentoratum obsederunt, re tamen infecta discesserunt. Novem annis Ordinis cu-

ram gessit. Postea, ut deponeretur, precibus obtinuit. Gedani vitam finivit. Marienburgæ vero sepultus est.

Vigesimus sextus, Paulus Rudolfiensis, Sigismundi XXXV Imperatoris & Martini Pontificis tempore, Magisterii celsitudinem consecutus est, anno Domini 1419. Hujus tempore provinciæ & civitates Prussiæ ad Regem Poloniæ Casimirum defecerunt, & jugum Crucigerorum excusserunt. Officium novem annis hic magister retinuit, mortuus tandem, Mariemburgæque sepultus.

Vigesimus septimus, Conradus Erlihusius, Alberti XXXIX Romani Imperatoris tempore, officium suscepit, anno 1438. Hic à bello, quoad vixit, abstinuit, nimio dolore ob fratrum perversitatem consumptus. Mariemburgæ mortuus, ibidemque sepultus.

Vigesimus octavus, Ludovicus Herlihusius, sub Cæsare Friderico, hujus nominis III, fratres regere cœpit, anno 1450. Hujus tempore Prussia ab Ordine defecit, ad Regemque Poloniæ Casimirum major pars eorum defecit. Milites quoque Ordinis præsidiarii Marienburgam Regi anno Domini 1457 pro summa 476000 florenorum vendiderunt, cum aliis castris & civitatibus.

Postea Rex Poloniæ, capta arce Choynicze, pacem cum Crucigeris iniit. Atque ab hoc tempore Pomerania Regno Poloniæ adjuncta est, pro qua Poloni 150 annis perpetuo cum Crucigeris belligerabant.

Vigesimus nonus, Henricus Rheus, Comes Flavensis, dignitatem Magisterii assecutus est, sub Friderico hujus nominis III Imperatore, anno Domini 1467. Vndecim hebdomadis officio præfuit. Regiomonti in Cathedrali Ecclesia terræ mandatus est.

Trigesimus Magister, Henricus Comes Ritherbergensis, anno 1470 officium suscepit, præsidentibus Friderico III Imperatore, & Sixto Pontifice hujus nominis quarto. Fuit vir rigidus furibundusque. Theodorum Episcopum Prussiæ captum in vinculis fame peremit. Ordini annis septem præfuit. Regiomonti sepultus est. Hujus tempore bellum sacerdotum in Germania fuit.

Trigesimus primus, Martinus Truchses VVeczhausensis, sub Friderico III Imperatore, & Sixto IV Pontifice, ordini præfectus est. Duodecim annis præfuit. Casimiro, regi Poloniæ, obedientiam præstitit. Regiomonti mortuus, ibidemque sepultus est.

Trigesimus secundus Magister, Ioannes de Tiefen ex Helvetia, celebri familia oriundus, Maximiliano sceptrum tenente, & Iulio Pontifice præsidente, Ordinem in tutelam suscepit, anno 1489. Eodem anno Polonia Regi juramentum præstitit. Postea eidem regi Ioanni Alberto auxilium contra Valachos ferens, cum exercitu profligatus, ipseque peremptus est. Regiomontum delatus, ibidem terræ mandatur.

Trigesimus tertius, Fridericus Dux Saxoniæ, Turingorum & Hermandurorum Marchio, Maximiliani Imperatoris & Iulii Pontificis temporibus, anno Domini 1468, in festo divi Michaëlis, Regiomonti Magistratum suscepit. Nunquam Regi Poloniæ juramento se obstringere voluit. qua de causa à Polonis sæpius infestatus, in patriam suam Hermanduriam profectus. ubi, duodecim annis extra Ordinis fines exactis, mortuus est. Hujus tempore Ioannes Albertus Rex Poloniæ è vivis decessit, cui in regno Alexander frater germanus successit.

Trigesimus quartus, Albertus Marchio Brandenburgensis, Casimiri regis Poloniæ nepos, Maximiliani Cæsaris & Iulii Pontificis temporibus, Ordini solen-

solenniter cum ingenti pompa Regiomonti præfectus est, anno Domini 1512. Sigismundo Regi Poloniæ avunculo suo juramentum præstare noluit, sed arces necessariis omnibus munivit, ut se contra Polonorum incursum defenderet. Magnum & diuturnum bellum cum Rege Poloniæ habuit, in quo ex utraque parte multi ceciderunt, eam ob causam, quod juramento se obstringere Regi noluisset.

Gesta hujus Magistri tempore præcipua.

ANno Domini 1519, in autumno, inter Sigismundum Regem Poloniæ, & Magistrum Prussiæ Albertum Marchionem, bellum ortum est. Anno 1520 Albertus Marchio, die festo Circumcisionis Christi, Bransbergam inopinate occupavit. Eodem anno, Mielzak, Milimlyn, Regi traditæ sunt, cum aliis plurimis civitatibus castrisque. Quadragesimali tempore, mense Aprili, copiæ Regis Oland civitatem & arcem sub Magistro cœperunt. Eodem anno Brandemburga arx & civitas à Polonis capta & depopulata est.

Anno Domini 1520 Volfangus, Dux Schonemburgensis, cum exercitu Ordinis decem millium peditum & qua-

tuor millium equitum, Gedanum oppugnavit, ex episcopique monte (ut vulgo vocant) civitati imminenti, quater mille globos tormentorum bellicorum, in civitatem frustra tamen exoneravit. nullum enim hominem læsit, sibi vero ingens damnum in tormentis & globulis intulit: nam ex muro civitatis tormentum unum præstantissimum in mille frusta concussum est; & si aliquis ex exercitu se ostenderet, in hunc quatuor vel quinq; tormenta ex turribus civitatis exonerabantur. tantaq; miseria & penuria omnium Crucigerorum milites afflicti erant, ut multis suorum desideratis, quibusdam captis, fuga sibi ab obsidione consulere cogerentur. Interea vero Poloniæ Rex in subsidium Gedanensibus 1200 equitum electorum misit, qui milites Crucigerorum, à Gedani obsidione discedentes, insecuti sunt, plurimosque ex eis trucidaverunt, quosdam captivos abduxerunt, multi etiam à Cassubiis & Pomeranis jugulati sunt. Postea Regius exercitus Dirschoviam & Stargerdum arces occupavit. Choynicz quoque arx cum civitate capta est. Postea cæteræ civitates & arces ultro se Regi Poloniæ obtulerunt, & milites Ordinis una cum Crucigeris ex Prussia sunt ejecti. Anno

Anno Domini 1525, die octava Aprilis, Prussia, quam primum religiosi Crucigeri videlicet tenuerunt, in mundanam politiam & principatum sæcularem cessit. Albertus enim Marchio Brandenburgensis, in ordine trigesimus quartus & ultimus Magister Crucigerorum, belli cum Rege Poloniæ pertæsus, difficileque contra stimulum calcitrare videns, Regem sibi per internuntios fratres & affines suos reconciliavit, Cracoviamque veniens, juramentum solenniter Regi Poloniæ Sigismundo, in Majestate Regia ad id fabricata in medio foro Cracovienſi sedenti, Regalibusque induto, præstitit cum multis Principibus. Ibique prædictum Albertum Marchionem Brandenburgensem, post juramentum solenniter præstitum, Sigismundus Rex Principem secularem, equitemque, ut vocant, auratum creavit. Terrasque omnes Prussiæ certis sub conditionibus eidem, ut feudali, clientique, & subdito suo concessit, vexillumque illi suum sub insigniis Polonicis dedit. Atque hic finit ordo ille, ut vocant, Teutonicorum Crucigerorum in Prussia. Anno Domini 1526, Alberto Prussiæ Duci, sorore Regis Daniæ in matrimonium data est: ex qua suscepit filium, Albertum

Fridericum modernum ducem Prussiæ, qui etiam post mortem patris Regi Poloniæ juramentum homagiumque solenniter præstitit. Nunc, quo ordine & quibus ceremoniis hoc juramentum præstitum sit, quoniam ipse præsens rerum spectator fui, breviter dicam.

Anno Domini 1569, mense Iulio, in Comitiis regni generalibus, Lublini celebratis, Albertus Fridericus Marchio Brandenburgensis, Alberti Ducis Prussiæ prædicti filius, patri in Principatu succedens, juramentum Regi Poloniæ præstitit, hoc modo. Decima nona die Iulii, ampliſſimum suggestum, (sive Majestas, ut dicitur, Regia) tectum sericeis & stragulis tapetisque pretiosis, in suburbio Lublinensi sumptuose erigitur, ubi Rex sessurus esset. Concursus fit ad forum immensæ hominum multitudinis; opplentur viæ, omnesque plateæ, quacunque incessus erat. satagit pro se quisque vel ornatus splendido vestitu, vel armis instructus apparere. Interim Majestas regia ex arce in thronum proficiscitur; cingitur ingenti & splendida Senatorum Procerumque universi Regni corona, præcedentibus Principibus viris, ac omnis ordinis consiliariis, & aulicis. Vexillumque pulcherrimum & ampliſ-

ampliſſimum album, novo Duci de more cum insigniis donandum, Erasmus Debinski, Cancellarii regni filius, præferebat. Postea Rex in domum quandam suggesto oppositam divertitur, ibique ornatu regali induitur, sandaliis videlicet aureis, alba Dalmatica, & chlamyde, sive Piviali ex panno aureo confecta, & Corona regia aurea, gemmis lapidibusque pretiosis concinne affabreque ornata; chirothecas quoque annulis gemmisque ornatas manibus imposuit. Induta Majestas regia ornamentis regalibus, de modo illa in suggestum procedit media inter reverendiſſimos Dominum Iacobum Vchanski Archiepiscopum Gnesnensem primatem regni, ac Dominum Padniewvski Episcopum Cracovienſem, præcedentibus & subsequentibus consigue primariis Dominis, Consiliariis, Spiritualibusque. Gladium evaginatum ancipitem Dominus Andreas Zborovvski, Gladiator (ut dicitur) Regni, præferebat. Pomum aurem, cruce insignitum, Petrus Zborovvski, Palatinus Sendomirienſis, portabat, & sceptrum Staniſlaus Myſlkovvski, Palatinus Cracovienſis, antesferebat. Cum itaque sacra regia Majestas in solio sedit, quatuor Germani

proce-

proceres Prussiæ, nomine Ducis sui, supplices venerunt, & genibus flexis unus eorum orationem facundo lepore ad S. R. M. recitavit. Oratione finita, regia Majestas quatuor consiliarios suos cum illis quatuor Germanis ad Ducem Prussiæ accersendum misit. Veniens itaque illustrissimus princeps Albertus Fridericus, disertissima facundia orationem fecit ad S.R. M, singularem fidem, supplicitatem, & subjectionem testantem. Responsum est postea ipsi Principi consiliariisque ejus Latinis verbis, nomine Regis, Sacram regiam majestatem tam ipsum Principem quam omnes subditos & optimates ejus omni favore & gratia complecti defendereque velle. His finitis accessit Princeps ad solium, & pedes regios genu flexus cum summa reverentia attigit: accepitque de sacræ regiæ majestat. manibus vexillum album insignitum aquila nigra, cum literis S & A colligatis in pectore, cum institutione ore Regio facta his verbis: Nos Sigismundus Augustus Rex, annuentes vestris & vestrorum subditorum precibus, tradimus & concedimus Illustritati tuæ, prout parenti tuo illustrissimo tradideramus, in feudum, terras, civitates, oppida, & arces in Prussia: & eas

eas Illustritratem tuam investimus, per hujus vexilli traditionem: ac instituimus gratia & benignitate nostra, qua tuam Illustritatem uti nepotem nostrum carissimum complectimur. speramusque, quod ejus beneficentiæ nostræ & memor & grata fidelisque Illustritas tua sit futura. Deinde Princeps Prussiæ caudam vexilli tenens, super libro Euangeliorum in hæc verba juramentum præstitit.

Ego Albertus Fridericus, Marchio Brandenburgensis, in Prussia, Stetinensis, Pomeraniæ, Slavorum, Cassubiorum Dux, Princeps Rugiæ, & Burggrabius Norimbergensis, promitto & juro, quod Serenissimo Principi ac Domino, Domino Sigismundo Augusto, Regi Poloniæ Invictissimo, Magno Duci Lituaniæ, Russiæque ac omnium terrarum Prussiæ Domino & Hæredi, sicut meo naturali hæreditarioque Domino, & ejus Sacræ Majestatis hæredibus, & successoribus regibus, & Regno Poloniæ, ero fidelis & obsequens, ejusque Majestatis ac hæredum & totius regni Poloniæ bonum procurabo, & damnum præcavebo, ac omne id faciam, quod ad fidelem vassallum feudalemque pertinet. ita me Deus adjuvet, & hoc sanctum Dei Euangelium.

Accepto

Accepto hujusmodi juramento, Majestas Regia gladium ancipitem à Gladiatore Regni Domino Andrea Zborovvski accepit, novumque Ducem ter præcinxit, inclinatum de more, dicens: Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Postea ei torquem auream Regio munere non indignam imposuit. Mox omnis Ordinis Nobiles qui ad Equestre munus contendebant (in quorum ego numero, eodem more præcinctus fui) præcincti sunt. Quibus omnibus ex ordine solenniter peractis, ac depositis Regalibus indumentis, cum toto illo comitatu Duceque Prussiæ cum suis præcedente in arcé rediit.

XII.

LIVONIÆ DESCRIPTIO.

Addita est quoque brevis narratio, quomodo hæc regio in jus invictissimi Regis Poloniæ Sigismundi Augusti, Magni Ducis Lituaniæ, cesserit, & quo pacto à Moschorum Principe & Svveciæ Rege diminuta fuerit.

LIvonia sive Liesslandia, Regio amplissima, ab Oriente, Russiæ, Moschorum Principi subjectæ, contigua est; Nervaque fluvius

fluvius navigabilis (in cujus utraque ripa duæ arces ejusdem nominis, una Livonienſium, altera Moschorum, sibi ex adverso sitæ sunt) imperium Moschoviticum à Livonienſi dissimilabat. Sed modernus Moschorum Monarcha, Ioannes Basiliades, Derpt insigni urbe Episcopali cum sibi adjacente provincia occupata, ulterius fines suos (prout inferius dicitur) promovit. A septentrione cum Svveciæ Regno & Phinlandiæ Ducatu fines suos sinu maris Balthici disterminat. Ab occidente mari Balthæo (quod Germanicum & Prutenicum appellatur) contermina est. A meridie Samogitiæ & Lituaniæ, nonnihilque in Occidentem vergens, Prussiæ adhæret. Nonaginta miliaribus Germanicis in longitudinem, & quinquaginta in latitudinem, cum sinu maris Balthici adjacenti extenditur. Sed nunc bellis sævientibus, pluribus in locis vastata & diminuta est. Continet autem in se plurima territoria, quæ pro Ducatibus computari possunt. Horum singula cum suis civitatibus & castris succincte describi curabo. Sed primo quomodo & quando Regionis incolæ nomina Christo dederint, paucis aperiam.

Totum pene orbem terrarum, post maxi-

maximum illud universæ terræ diluvium, fallacium dæmonum fraude seductum, veram unius Dei religionem, impio multorum & falsorum Deorum cultu, vanaque superstitione, commutasse constat. Quidam enim mortuos homines, propter merita beneficia & egregia gesta, cultu divino venerabantur. Alii malignos Dæmones, ementitis miraculis & prodigiis hominum oculis sese insinuantes, adorabant. Denique belluis atque serpentibus, & sculptis pictisque arte humana simulachris, gloriam veri Dei exhibebant. Donec Iesu Christi, veri Dei hominisque benignitas, & Euangelii ejus claritas, post multa sæcula, quasi lux clarissima, mundo cœlitus affulgens, has terras terribilesque tenebras discussit. Sed regiones Septentrionales, & omnes gentes ad Aquilonem vergentes, Christianæ religionis ignaræ, vano idolorum cultui diutius subjugatæ fuerunt. difficilis enim ad eos externis gentibus aditus erat, propter efferam barbariem, & crudelitatem populi. Romani etiam & Græci, qui primo fidem Christianam amplexi sunt, septentrionalium plagarum minus exactam notitiam habebant: unde factum est, ut Livonia, cum cæteris ad aqui-

lonem vergentibus regionibus, novissime omnium Sacro Baptismi fonte lavata fuerit. Demum, Friderici primi ex Ducibus Germaniæ Romanorum imperatoris temporibus, mercatores rem familiarem ex Germania per mare Balticum in Livoniam appulerunt, & gentis barbaræ simplicissimæque animos ob mutua mercimonia commutanda pellexerunt. Erat autem hic populus miræ simplicitatis, opumque parandarum & rei familiaris justo negligentior. melle enim expresso (quo maxime regio abundat) cæram, velut alias quisquilias & purgamenta, domibus everrebant. Postea succedente quæstu, & mercatoribus Occidentalibus eo loci confluentibus, Sacerdotes paulatim se illis immiscere, adjungereque, piæ peregrinationis causa, cœperunt, ut, mercatoribus videlicet thesauros Livonum acquirentibus, ipsi animas gentis Christo, per verbum Euangelii salutiferum, lucrifacerent. Erat igitur ea tempestate vir quidam, Meinardus nomine, in Lubeca, civitate celeberrima, pietate & sanctimonia vitæ insignis. hic una cum mercatoribus conscensa navi in Livoniam, anno partæ per Christum salutis millesimo ducentesimo, trajicit; & con-

spiciens, in tam insigni & præmaturæ messe nullos operarios extare, continuo ibi unius famuli victu contentus, ætatem transigere constituit, casamque sibi ex arbustis propter imbres arcendos construxit. Paulatim deinde hominum familiaritatem captare, & tædio superato, adhibita jam mutui victus & contractæ notitiæ cum incolis Regionis oportunitate, Religionis & rerum Divinarum eos admonere cœpit, sensimque à vano Idolorum cultu ad Christianæ fidei observantiam adducere: auspicanteque Deo, & pium viri religiosi conatum secundante, complures incolarum in agnitam veritatis doctrinam concesserunt, quorum crescente numero, multorumque animis (ut fit) rei novæ & insuetatæ religionis studio flagrantibus, Basilica instauratur. Nec multo post Meinardus à Bremensi Archiepiscopo in Livoniæ Episcopum consecratur, qui in messe Christi strenui operarii munus adimplens, rem Christianam multum adauxit, & magnam gentis partem ad Christum convertit. Postea vitam cum morte feliciter commutavit. Huic ex vita decedenti Bertoldus Cisterciensium abbas successit, qui contra irruentes hostes fidei Christianæ, una cum peregrinis militibus, qui pietatis ergo ad militiam Christo exercendam ex Germania confluxerant, pugnare instituit. Vbi vero ad pugnam ventum est, equo infreni in mediam barbarorum aciem projectus confoditur. Tandem crescente multorum pietate, plurimi sacræ se militiæ devoverunt, Ordinisque fratrum Teutonicorum habitu suscepto, Ensiferos fratres sese nuncupaverunt. Sed cum rebus gerendis superesse non possent, hostiumque barbarorum vis undiquaque invalesceret, Teutonicorum fratrum Ordini in Prussia se conjunxerunt. Cum enim audivissent, quod Ordo Teutonicus Cruciferorum in tota Germania proficeret, Volquinus Præpositus eorum, à quinto in ordine Magistro Prussiæ Conrado, olim Comite Turingensi, in ordinem Teutonicum susceptus est, anno Domini 1234. Suffragiisque ejusdem Magistri Prussiæ Conradi, Gregorius summus Pontifex Romanus hujus nominis nonus, jussit ubique, & præcipue apud infideles Prutenos Livonosque, proclamari, quod Ordo fratrum à gladio in Livonia (qui nondum confirmatus erat) Teutonico ordini in Prussia unitus, incorporatus ascitusque esset. Susceperunt itaque fratres à gladio

dio Livonienſes, crucem, habitumque, more fratrum Teutonicorum in Pruſſia. Et ſemper ab hoc tempore Magiſtri Pruſſiæ, à Livonienſibus Magiſtris tributa certa & obedientiam exigebant, uſque ad tempora Alberti Marchionis Brandenburgenſis, Magiſtri Pruſſiæ, qui anno Domini ſupra milleſimum quingenteſimum decimo tertio, pecuniam, quam obedientiam, accipere maluit. Itaque Livonienſes, data præſcripta ingenti ſumma pecuniæ, in poſterum ab obedientia Prutenicis Magiſtris exhibenda liberati ſunt. Hanc tamen libertatem paulo poſt per inſolentiam ſuam amiſerunt: Rex enim Polonorum Sigiſmundus Auguſtus eos in poteſtatem ſuam, prout inferius dicetur, redegit. Sed ad rem accedo. Livonienſes Cruciferi, habitu fratrum Teutonicorum in Pruſſia aſſumpto, graviſſimis bellorum laboribus cum barbaris fortiter exantlatis, hactenus rerum in Livonia potiti ſunt, Magiſtrumque ſibi elegerunt, qui cum Commendatoribus, ſeu etiam Præfectis, totam Regionem gubernabat. Erant præter hunc in Livonia Epiſcopi quinque: utpote Archiepiſcopus Rigenſis; Derptenſis, Habſelenſis, Oſeliæ, Curlandiæ, Revaliæque Epiſcopi. Hi

Hi ſua munia ſtrenue & magnifice ut Principes obibant. Sed anno Domini MDLVIII, Moſchorum Dux, Derpta ſive Torpato, inſigni urbe Epiſcopali, potitus, Epiſcopatum Derptenſem penitus abolevit. Rex quoque Poloniæ Archiepiſcopatum Rigenſem cum omnibus arcibus & civitatibus (rerum enim in Livonia potitur) tenet. Revalienſem Epiſcopatum Svveciæ Rex, urbe Revalia capta, adminiſtrat. Oſelenſem Epiſcopatum & Abſelenſem frater regis Daniæ, Magnus nomine, una cum inſula Oſelia poſſidet.

Ordinis Teutonici Magiſter, una cum ſuis Commendatoribus, plurima oppida & arces munitas poſſidebat. & primo quidem ordinis Magiſter & Archiepiſcopus Rigenſis, ſimul & conjunctim Rigam urbem metropolim regionis occupabant; monetamque uterque propriam, qua adhuc incolæ regionis utuntur, cudebat. Verum Magiſter, præter dominii & poſſeſſionis conſortium, arcem quoque ibi habebat. Hic jam ordine territoria, arces & civitates, tam Magiſtro ordinis, quam Epiſcopis & Commendatoribus ſubjectas, deſcribere pergam. Hæc vero ſunt territoria ſive provinciæ, in Livonienſi

dominio, quæ pro Ducatibus valent: utpote, Leitlandia, Vikeclandia, Curlandia, Semigalia, Estlandia, Virlandia, Haria, Gervendiaque.

Leitlandia sive Rigensis Provincia.

LEitlandia regio Livoniæ, præcipuas has arces & civitates, regi Poloniæ subjectas, habet.

Riga urbs celeberrima, totius Livoniæ metropolis; muro fortissimo propugnaculisque & turribus densis, tormentis bellicis apprime munitis, valloque inexcusso tribus ordinibus tormentorum, undiquaque munita; fossis duabus, ex utraque valli parte, circumducta, & stipitibus acutis circumsepta; rebus bellicis, tormentis & commeatu copioso, militibusque stipendiariis, pacis & belli tempore, bene provisa. Arcem quoque bene munitam, & omnibus necessariis provisam, sibi adjunctam habet. in qua olim Magistri sedem suam habebant. eam nunc Gothardus Kietler Dux Curlandiæ, regis Poloniæ feudalis, nomine regio administrat; in civitatem tamen ipsam jus nullum habet. Administratorem enim, sive Capitaneum aliquem, cives sibi dominari (libertatem asserentes) non patiuntur: sed obedientiam & tributa

buta regi Poloniæ fideliter exhibent, ipsique civilibus legibus urbem administrant. Hanc urbem fluvius Dvvina amplissimus (ex Severa regione Russiæ, Moschovitæ Duci subjecta, ortus) una cum arce alluit, & duobus à Riga in mare amplissimis ostiis exoneratur. Per hunc naves ex mari, de ultramarinis regionibus, utpote Svvecia, Dania, Holsatia, & cæteris repostis provinciis, appellunt: Ex Russia quoque & Lituania cineres, asseres, ligna cæsa, & lævigata omnis generis ad naves fabricandas, frumentum quoque grandi copia, & cætera, importantur. Magnumque hac in urbe & celeberrimum est emporium. quamvis enim duobus miliaribus à mari distat, naves tamen omnigenæ facillime de mari sub ipsa mænia urbis veniunt & redeunt.

Hæ vero arces, civitates & præfecturæ, Capitaneatusque, in hac Leitlandia sive Rigensi provincia, continentur; Videlicet

Dunamunt, arx inexpugnabilis natura oportunitateque loci. Mari adjacet, in ostiis Dvveni fluvii, duobus à Riga miliaribus sita, præsidiisque Polonicis munita. In ea omnes naves ex ultramarinis regionibus ad Rigam ve-

nientes, merces indicare, teloniaque persolvere, coguntur.

Plokhaus, munitio inter Rigam & Dunamunt, ad Dvvinam condita. In ea quoque omnes naves excutiuntur. Hæ autem duæ arces Rigensibus maxime inviſæ ſunt.

Kircholm, arx murata ad Dvvinam fluvium, duobus miliaribus à Riga ſita, in orientem procedendo.

Hæ quoque arces Dvvinæ impendunt:

Vxul, arx deſolata, curia tamen in ea, ubi Præfectus manet, extructa. A Kircholm duobus miliaribus abeſt. Crudelem illic quondam conflictum, & hominum ſtragem inſignem, cumulus oſſium ingens congeſtus teſtatur.

Lenvard, arx ab Vxul quatuor miliaribus ad Dvvinam ſita.

Aſcherad, olim Palatinatus: arx ad Dvvinam munita. Moſchovitæque ab ea aliquoties repulſi ſunt. Quatuor miliaribus à Lenvarda abeſt.

Nitavv, Seſuegen, Georgenburk, Levvborg, Roſſiten, Lucen, Luden, Nevenhul, arces muratæ abſque civitatibus.

Dunemborg, arx ad Dvvinam munitiſſime ſita. Commendator ſive Palatinus ei olim Magiſtri nomine præſidebat.

Segevolt, arx & civitas, olim Ordinis. Marſchalci primi à Magiſtro propria erat, cum cæteris ad eam pertinentibus, videlicet Levvburg, Nitavv, Georgenburg, & Choen caſtris.

Aries, arx; VVolmer civitas & caſtrum; Hermes arx. quatuor miliaribus à Pernavva & Phelin.

Has ſupradictas omnes arces, & civitates, cum ſuis Palatinatibus, & Præfecturis, invictiſſimus rex Poloniæ poſſidet, excepto Mariemburga caſtro, quod Moſchoviæ Princeps occupavit. Adzel autem, & Rodempeus, à Moſchovitis exuſtæ & deſolatæ ſunt.

Archiepiſcopatus Rigenſis.

IN eodem territorio Rigenſi Rex quoque Poloniæ omnes arces, civitates, Capitaneatus, & Præfecturas Archiepiſcopales poſsidet.

Kokenhaus, arx & civitas, natura & oportunitate loci munitiſsima, ad Dvvinam fluvium ſita, cæterarum Archiepiſcopi arcium principalis.

Vxul, Lenvard, ſupranominatæ arces; Krevvburg, Landon, Seſuegen, Schamborg, Serben, Conemburg, arx cum civitate, Salis, Vanſel, Dalen, Ienſel, Treyden.

Smilten, arx à Moſchovitis deſolata,

Cremon, castrum olim Capituli Metropolitanæ Ecclesiæ Rigensis.

Sancel, arx apprime munitissima, mari adhærens, ad Archidiaconatum Rigensem quondam pertinebat. Hæ itaque omnes arces, & civitates enumeratæ, Regi Poloniæ subsunt.

Arces nobilium in prædicto Archiepiscopatu hæ sunt: Nochrosen, Rosenberg, Mayan, Pierkiel, Roppe, Nabbe, Elner, & Bersen. Earum domini Polono Regi obtemperant.

Episcopatus Derptensis.

DErpt, sive Torpatum, sive Derbet, insignis urbs Episcopalis, & arx in colle munitissima, urbi impendens. Hæc anno Domini 1558, ab exercitu Moschorum Ducis, violenta oppugnatione cum tota circumjacenti provincia, capta est. Hæ vero arces ad hunc Episcopatum pertinebant: Faleanaw, castrum, & monasterium insigne; Neinhaus, 18 miliaribus à Derpt sita, Rutenis contermina; VVerbeke, Odentorn, Kiriepe, Verpech. Nobilium arces in hoc Episcopatu quatuor præcipuæ erant, videlicet, Olsen, Kaschlichth, Raden, Cunctal, sive Regenthal, omnesque à Moschorum Duce cum Episcopatu subjugatæ sunt.

Episcopatus Habselensis & Ozelensis.

VIkechzlandia regio ad Habselensem Episcopatum cum suis arcibus & civitatibus pertinebat. quæ quatuordecim miliaribus in longitudinem, duodecimque in latitudinem patet, mari Germanico adhæret, & has arces complectitur, quas Svveciæ rex una cum regione possidet.

Habsel, arx principalis cum civitate, in qua est Ecclesia Cathedralis. Eam rex Svveciæ vi ad deditionem coëgit.

Lode arx munita, quam Dux Curlandiæ Gothardus Kietler à Svvecensium impetu nuper defenderat, & aliquot eis grandia tormenta ademerat; sed postea ab eisdem capta est.

Lehal castrum, & civitas, in qua est insigne virginum monasterium. nunc præsidiis Svvecensium tenetur.

Ficzkel & Felin, arces, à Moschovitis exustæ & desolatæ sunt.

Verder arx munitissima, ad fluvium Zundam sita, ab ipsis Cruciferis Livoniensibus destructa & demolita est.

Ozilia insula in mari Germanico, aliquot à litore miliaribus sita est. Ad Ozelensem Episcopatum pertinebat. Arces & civitates duas munitissimas habet.

habet. eas Cruciferi regi Daniæ prodiderunt. quas nunc Magnus ejusdem Regis Daniæ frater possidet, Episcopatusque titulo utitur. Harum arcium una Arnczburg, altera Sonemburg appellatur.

Thuan. lib. LIX. *ad annum* 1574.

Ioanni Suecorum Regi hoc anno res parum feliciter cessere. Nam in Livonia, cum Nicolaus Achazius & Pontius Gardius Gallus cum Germanis & Scotis circiter V CIↃ, qui superiori anno Revaliam venerant, ad recipiendam Vesenbergam medio inter Revaliam & Narvam itinere positam profecti essent, trimestri obsidione tempore perdesidiam transacto, tandem post aliquot irritas oppugnationes exitiosa inter Germanos & Scotos rixa exorta est, quæ & ad justum prælium devenit, in quo ex Scotis CIↃ IↃ perierunt, cæteri cum vexillis suis ad Russos, qui Vesenbergam tenebant, transfugerunt. Itaque obsidione soluta Aprili mense Suecici Duces re infecta ad sua redierunt. Russi successu elati ad rapinas effusi totam Harigiam ad Revaliæ usque portas excurrentes vastant. Nec melior fuit popularium ac rusticorum condicio sub Livonis equitibus; qui & ipsi rapinis & licentiæ assueti, nec satis

quidem parcentes, summaque immanitate cuncta diripientes, tota ea æstate bacchati sunt; & ad extremum, ut sævitiam perfidia cumularent, Hapselam, Lodem & Lealem arces, quas pro stipendiis exactis ab Ioanne traditas acceperant, Daniæ Regi, pacisente Nicolao Vngerno Osiliæ vicario, vendunt XXC aureorum CIↃ, solutione in VIII Kal. Quintiles sequentis anni dilata, quod provinciæ detrimentosum, Livonis propudiosum, & emtori infructuosum fuit. Nam paulo post Russi Duce Knesio Mikita, licet illi pacem cum Dano haberent, Lodem, Lealem, Vikelam, & ipsam tractus illius metropolim Hapselam, præsidio & commeatu instructissimam, flagitiosa præfectorum sive ignavia sive perfidia, deditionem capiunt, & expostulantem de injuria Danum ambiguo responso ludificati sunt.

Curlandia Regio.

HÆc regio in Livonia sita. A Septentrione maris Balthici sinu, ab Occidente vero, ubi Prussiam contingit, pelago, qui Curlandicus appellatur, alluitur. A Meridie Samogitiæ confinis est, Regique Poloniæ subest. sed eam Gothardus Kietler, regis gratia & benigni-

nignitate tenet, tituloque ejus utitur. Has civitates & arces complectitur:

Vinda, arx cum civitate & Palatinatu, Polonis Kiefs dicitur. In ea Magistri sedem suam habuerunt, & Comitia conventionesque celebrare soliti erant. nunc Polonicis præsidiis tenetur, administrante illustri & magnifico domino Ioanne Chodkievvicz, Generali Samogiriæ, & supremo Gubernatori Livoniæ, ac magno Marschalco Magni Lituaniæ Ducatus.

Goldingen, arx & civitas cum districtu amplo.

Grubin & Candaph, arces cum præfecturis ditissimis.

Tuczkom, Sabel, Durbin, Asempoth, Shruden, Frauemburg, Alfangen, arces. Nevvburg, castrum in finibus Samogitiæ.

Episcopatus Curlandiæ septem arces continet, quas Magnus Regis Daniæ frater possidet. Episcopatusque titulum sibi usurpat. hisque nominibus hæ arces nominantur: Edvvalen, Pilthen, Hasempot, Angermunde, Dondangen, Neinhaus, & Ambothen.

Semigalia Ducatus.

Hic Ducatus Curlandiæ adhæret. A Meridie Lituaniæ contiguus est. Hasque

Hasque arces continet: Solemburg, arx & præfectura; Basemborg, Doblin, Nithavv, arces cum districtibus. Civitates nullas habet. Totumque territorium, una cum arcibus enumeratis, Curlandiæ Dux prædictus Regis Poloniæ gratia & benignitate commissum tenet.

Estlandia Ducatus.

Estlandiæ, sive Estoniæ Ducatus, mari Svveciæ à Septentrione adjacet. Has arces præcipuas cum civitatibus & præfecturis complectitur:

Felin, arx & civitas munitissima. Vna cum ultimo Magistro Livoniæ Vilhelmo Furstemberg, feudali Regis Poloniæ, à propriis militibus stipendiariis Germanis Moschorum Duci dolose prodita est. Civitas ipsa exusta, arx vero præsidiis Moschoviticis munita, unaque cum districtu, sive Palatinatu, Moschorum Duci subest. Magister vero in ea captus, Moschoviam abductus, in vinculis spiritum exhalavit. Atque hunc extremum exitum Magistri Livonienses habuere.

Lais & Talczkofen, arces, à Moscho quoque occupatæ sunt.

Tarnest, sive Taurus, arx munitissima, præsidiisque Moschoviticis provisa.

visa. A Lituanis, Duce exercitus illustri & magnifico domino Nicolao Radzivvil Palatino Vilnensi, pulveribus bombardariis suppositis ejecta, & cum Moschovitis, à vi & impetu pulveris volantibus eversa est. Ego etiam huic oppugnationi cum patre meo interfui. Hac autem arce expugnata & exusta, Lituani quibusdam Moschorum abductis, quibusdam occisis, velut Tartari, arce desolata relicta & non occupata, nec munita, (quæ facile instaurari potuit,) cum spoliis, tormentisque & cætera supellectili bellica ablata discesserunt, anno Domini 1561, Iulii ultima.

Operpal arcem exercitus regis Poloniæ exussit & desolavit.

Has autem in hoc Ducatu arces rex Poloniæ possidet:

Karxhaus, Helmeth, Rugen, Parnavam, arcem insignem & munitam, cum civitate, mari adjacentem. Hæc à Svveciæ rege primum occupata erat, sed postea à Polonis inopinate capta in ditionem Regis Poloniæ cessit.

Virlandia.

TErritorium hoc Livoniæ inter Orientalem & Septentrionalem plagam situm, à Septentrione Balthici maris

maris sinu terminatur, ab Oriente Nerva fluvio celebri, ex lacu Pleybas emergenti & in mare Balthicum ingredienti, alluitur. A Meridie Estlandiæ, ab occasu Hariæ contermina est. Et octo milliaribus in longitudinem, à Nerva fluvio ad Revvaliam usque extenditur; hasque arces complectitur:

Nerva, arx & civitas insignis, munitissimaque, ad fluvium ejusdem nominis sita. Ex adverso in altera ripa arcem à Moscho erectam, Ianovv-Gorodiectam, habet. Atque fluvius prædictus Nerva, has arces interfluens, Moschorum & Livonienſium imperium olim dissimitabat. *Additio.* Hæc urbs hodie ob continua bella, & incendium, superioribus annis misere est deformata.

Tolczeburg, arx ad sinum maris Balthici, inter Nervam & Revaliam civitates æquali distantia sita. Distat à Revalia xv mill., & mœnia illius à fluctibus marinis pulsantur.

VVesenburg, arx & capitaneatus.

Bercholm, olim arx Episcopi Revaliensis erat. Ass quoque, & Est, duæ arces nobilium Livoniæ: una Roberti à Gilsen; altera Bernardi de Tabe.

Has omnes arces cum suo territorio Moschorum Princeps occupavit.

Verum rex Svveciæ jam easdem recuperavit.

Haria Provincia.

HAria juxta mare Svveciæ sita, in longitudinem sedecim miliaribus, & octo in latitudinem, extenditur. Cum Virlandiæque territorio pro Ducatu computatur.

Hæ arces in ea sitæ sunt:

Revalia, urbs celebris cum arce munitissima, ad sinum maris Balthici condita est. Sede Episcopali clara. Sub Rege Poloniæ à Svveciæ Regis exercitu occupata. Monetam Revalienses propriam quadrangularem cudunt. Revaliensis Episcopus arces aliquot sibi subjectas possidebat; in civitatem tamen nullum jus imperiumve habebat, sed Magister ordinis eam administrabat.

Badis, castrum & monasterium insigne, Suecenses inopinata irruptione ceperunt.

Fegueur, arx olim Episcopi Revaliensis. A Moschorum duce expugnata nunc tenetur.

Gervenlandia Ducatus.

GErvenlandia regio mari adjacens, septem miliaribus in longitudinem, sex in latitudinem patet. Frumenti

menti & cæterarum rerum ex terra nascentium feracissima. unam arcem, Vitenstein dictam, principalem, cum pagis & curiis compluribus nobilium, habebat. Eam sub Rege Poloniæ, Suecensium Rex occupavit. Bialykamien, id est, albus lapis, Polonis dicta. In his territoriis sive Provinciis Livoniæ prædictis (quæ etiam pro Ducatibus computari possunt) variæ sunt multarum gentium linguæ: plebs ipsa Livonica tribus fere linguis (non multum tamen à se differentibus) utitur, ad Lituanicumque idioma magna ex parte alludunt. Barbarie & moribus incultis rigent. Lituanis & Samogitis ob vicinitatem in omnibus persimiles sunt. Vestitu vili, eoque ut plurimum cinericio, ad Germanicum habitum alludenti, utuntur. Ex tiliæ libro, more Lituanorum & Rutenorum, cothurnos connectere solent; vel ex jumentorum pellibus, una cum setis detractis. Fœmineus sexus in pagis, more gentis Cyganorum, (vel, ut quidam volunt, Cyrenæorum) vagabundæ, vestiuntur, vestitumque quibusdam globulis plumbi, cupri & electuariis exornant. Indusia quoque, circa collum præcipue, annulis intertexturisque variis ornant.

Crinibus passis mulieres vetulæ & virgines omnes promiscue incedunt. Capitis ornamenta quædam, mire ex globulis quibusdam confecta ad similitudinem unionum gemmarumve, varii coloris, gestant. Omnes fere matronæ, sagæ & incantatrices peritissimæ sunt, artibus magicis supra modum deditæ. Pane vilissimo teterrimoque, & cibariis simplicissimis, utuntur. Frumenta omnis generis, trituranda excutiendaque, perinde ut Lituani, primo in calidissima casa, ad id præparata, fumo exsiccant, & postea in horreo coram extructo excutiunt. In ollis figulinæ artis nusquam, sed in lebetibus æreis, cupreisve, in pagis & civitatibus coquunt; neque tibi ollam argilleam ullibi per totam Livoniam videre licebit. Paleis quoque frumentorum, vulgus magna ex parte cum farina siliginis mixtis, utitur. Et quamvis miserrima gens fuerit, supra modum tamen callida, fallax, tumida, atrox, & ad cædes patrandas prompta. Polonos, Lituanos, Rutenos, cæterosque extraneos, Regi Poloniæ militantes, (extra Germanos, quorum sub jugo olim fuerunt) maxime invisos habent, eosque deprædatores & comestores bonorum, fundique sui calamitatem, appellant,

lant, & ubi possunt, quoscunque milites astu circumventos & incautos opprimunt. Vni vel duobus viris transitus difficilis est, præcipue si apud agrestes pernoctaverint; nam somno oppressos, magna ex parte trucidant suffocantque. Diversoria in hac regione rara vel penitus nulla reperiuntur, sed ad curias & prædia viatores divertere, ibidemque pernoctare solent. Templa quoque rarissime, nisi in arcibus, visuntur.

Cives & Nobiles omnes Germani sunt, Germanisq; moribus & idiomate utuntur. Fœmineus sexus pallia rubea, communiter capiti imposita, ad talos cum frequentissimis plicis gerit. Vittas mulieres in capitibus non gerunt, sed contricatos crines, (quos maxime nutriunt, vel ad id præparatos adaptant,) tam matronæ quam virgines capiti circumnectunt. Pileos sive biretos quadrangulares, more Cardinalium Romanorum, gestant; quædam vero palliis cum velamine, velut tecto, frontem & caput tegente, utuntur.

Sponsa, cum ad matrimonium contrahendum deducitur, corona argentea deaurata rotunda & in altum prominente ornatur; omnisque virginalis & matronarum chorus, rubeis palliis vestitus, longo ordine præit & sequi-

tur. Cervisia ex hordeo & lupulo passim in pagis & civitatibus gustu amarissima, maxime differenti à cæterarum regionum cervisia, utuntur; attamen gens illa, & omnes Germani regionis incolæ, hunc potum suaviter præbibunt.

Siliginis & frumenti Livonia dives est: adeo ut exteræ quoque & transmarinæ nationes, Lubeca, Amsterdam, Olandia, Dania, Svveciaque, ejus ubertatem percipiant; ad quas grandi copia frumenta è Livonia deportantur. In Livoniam quoque ipsam ex Russiæ Lituaniæque regionibus, fluvio Dvvina & Nerva, siligo & id genus rerum plurimum abvehitur. Pecoribus & jumentis domesticis omnis generis abundat: lacubus, fluviisque piscosis, & sylvis ad venationem idoneis referta; in quibus habet ursos, alces, vulpes, lynces, marturos, castores, & omnis generis animalia. Lepores in Livonia mutant æstate & hyeme colorem, perinde ut Helvetiis in alpibus: hyeme sunt albi, & æstate cinericii. Inferunt & Moschoviæ pelles ursarum albas in Livoniam, quas ex frigidissimis Septentrionis regionibus, maxime ex Dvvina provincia Oceano glaciali adhærenti, acquirunt. Religiosissima gens Livonica,

nica, post susceptam Christianam fidem, Romanæ Ecclesiæ ritum ardenter observans erat: Domini etiam ordinis Teutonici, & ipse Magister, priusquam ad Lutheranismum descisserent, religiosa pietate diligenter ordinis regulas, in moribusque & habitu cultum decentem, observabant. Divorum delubra, pietate & pulchritudine decorabant, quæ hodie à Lituanis pene demolita & desolata videntur: ditionemque suam ab omni incursu barbarorum strenue summa cum laude vindicabant: omnia denique illis ex voto (benignitate divina propter religionis antiquæ observantiam prosperante) cedebant: & Moschum barbarum, potentem hostem, à finibus suis sæpissime summa cum victoria propulsabant; prout ex his duobus præclaris & victoriosissimis certaminibus (quæ mihi explanare lectori haud ingratum visum est) apparebit.

Ab anno, quo lux divina, humana in specie cœlitus mundo affulsit, 1381, Magnus Moschoviæ Dux, Livoniensium castrum Nienhuys, in provincia Derptensi, acerrime oppugnabat. cui oppugnationi ipse sua persona cum trecentis millibus armatorum intererat. Demum post diutinam & acrem

obsidionem, crebrasque irruptiones mœnia & propugnacula diruta, labefacere inceptabant: obsessi etiam defatigati, & viribus exhausti ac destituti, divinæ propugnationi & tutelæ humiliter sese submittunt. ipse etiam præfectus arcis, nocte Veneris diem antecedente, insomnis ante aram quandam prostratus, flagranti corde orabat ut Deus in tam deplorato rerum statu sibi suisque auxiliari dignaretur, felicemque gravis obsidionis liberationem elargiretur. Sole igitur tenebras noctis discutiente, cum Moschovitæ certâ jam arcis expugnationem sibi promitterent, Præfectus ille è precibus exurgit, arcuq; arrepto telum cum cuspide præacuta, è fenestra propugnaculi in medium exercitum Moschoviticum jaculatur, &, aspirante conatibus Deo, ipsius magni Principis cor lethaliter transfigit. Concurrunt trepidi Moschovitæ, dominumque exanimatum levant, & cum magno ululatu deplorantes funestissimum casum Domini sui, relictis castris & arrepto cadavere, in Moschoviam, fuga sibi consulentes, pergunt. Livones ex arce sese propripientes, hostes fugientes persequuntur, per agrosque, sylvas & pagos, palantes assecuti trucidant, obruunt, telisque transfigunt; & vi-

dentes, mirabili memorabilique modo numinis auspicio se liberatos, arcum ad perpetuam rei memoriam, Deo dicatum, in Basilica arcis ad altare appendunt. Solebatque in eo templo cultus divinus magna pietate & devotione peragi. Sed postea anno Domini 1551, Lutheranis dogmatibus assumptis, nullum pristinæ pietatis vestigium conspiciebatur: arcus tamen prædictus immotus ad altare pendebat. donec tandem anno Domini 1558, Ioannes Basiliades modernus Dux Moschoviæ, eadem arce potitus, religionem quoque Lutheranam immutavit.

Aliud celebre & perpetua memoria dignum prælium Livones contra Moschoviæ Ducem gesserunt, anno 1500, sub ordinis Teutonici Magistro, Domino Voltero à Pletenburg. Qui cum Moschis bellū inferre statuisset, publica jejunia & solennes litanias, secundum morem Ecclesiæ Romanæ, instituit; nondum enim eos Lutherana doctrina à Catholicismo transversos egerat, Mense que Septembri, paulo post nativitatem Mariæ virginis, exercitum ordinat. Rigensis quoque Archiepiscopus mille Germanos equites adducit, Torpatensis Episcopus quingentos, Revalensis & Habselensis itidem quingētos

simul. ita ut magister Livonicus septem haberet Germanorum equitum millia, & quinque millia Curionum pedestrium, (qui populi sunt Livoniæ, in regione quæ Curlandia dicitur.) Hoc cum exercitu Magister Russiam finitimam Moschoviæ Ducis invadit, arcesque & oppida quædam expugnat. Inde ipso exaltationis sanctæ crucis die ad urbem Pscoviam exercitum ducit. Iuxta hanc sita est planicies duorum miliarium latitudine patens. in quam cum devenerunt, obviam illis procedit Moschoviticus exercitus, centum millia armatorum (in duodecim acies distributus) continens. His adjunctæ erant Tartarorum copiæ, barbarie feroces, triginta millia conficientes. Itaque Teutonicus Magister, ubi aut turpiter fugiendum aut ingenti cum animo adversus tantum exercitum, barbarie & armis formidabilem, procedendum videt, nihil de victoriæ spe remittens, aleam belli tentare constituit, &, animis suorum confirmatis, classicum canere jussit. Moschovitæ quoque ex adverso signa tollere, patrioque more tubas inflare, & timpanulas (quas parvas singuli præfectorum habere solent) pulsare cœperunt. Magister Teutonicus, globos tormentarios sclo-

sclopetariosque, velut crebra continuaque tonitrua, in Tartaros contorquet. Tandem maximo clamore, strepitu, armorumque coruscatione, utrinque concurrunt. Tartari & Moschovitæ, arcubus & sagittis assueti, densissimo creberrimoque telorum jactu æthera obumbrant; quæ tamen emissa aërem irrita verberabant. Tartari ubi prælio à Teutonicis fusi fugatique fuere, duodecim Moschorum acies centum millia conficientes, viribus animisque recentes succedunt. Teutones cæsis Tartaris, ubi bellum recrudescere sentiunt, quanto majorem hostium vim prioribus succedere vident, tanto majoribus animis in hostes irruere, & velut ab integro nova virtute resumpta, ingenti cum fremitu, cæsim punctimque, vergente jam ad vesperam die, confligunt. Ex Moschovitis qui supererant, fuga sibi consulentes, in Pscoviam se recipiunt. Prælio itaque dirempto, compertum est, ex Teutonicis unum duntaxat desideratum, complures que, sed non lethaliter, vulneratos: Moschovitarum vero & Tartarorum circiter centena millia trucidata; ita ut duobus milliaribus cadavera passim prostrata jacerent: triginta vero millia fuga elapsi sunt. Memorabilis sane trium-

triumphus, & sempiterna memoria dignum singularis virtutis & fortitudinis exemplum. Hac igitur clade suorum Moschorum Dux Basilius Ioannides audita, summo stupore admiratus, tantum exercitum à tam exiguo tam turpiter cæsum & prostratum, ad quinquaginta annos cum Teutonicis indicias confestim firmavit; Rutenique & Moschovitæ ab eo tempore Teutonicos ferreos viros appellabant.

Ex his igitur felicissimis & victoriosissimis duobus Livonorum cum Moschovitis prœliis (quamvis multa varii eventus prœlia inter eos utrinque eveniebant) apparet, quod Livonienses, ordoque Teutonicus, priusquam à Catholicismo desciscerent, manu divina contra quosvis incursus hostium propugnabantur, omnibusque rebus ex terra nascentibus, & cæteris fortunis, copiose affluebant. Vbi vero Lutherana dogmata amplecti anno Domini 1527 cœperunt, pietatem & religionem avitam cum omnibus virtutibus una excusserunt. Postea variis & diversis plagis omnes passim gravissime afflicti sunt; adeo ut universa elementa in vindictam eorum conspirasse viderentur. Terra enim regionis quæ omnium frugum & fructuum fe-

guminumque feraciſſima erat, victum (nihil proferens) illis denegabat. Aqua etiam lacusque olim piscosi nullos pisces dabant. Aër quondam saluberrimus, hominum saluti à Deo concessus, in venenum & contagium conversus erat. Igne etiam & ferro Moschovitæ universam Derptensem Provinciam crudeliter vastabant. Sed Teutonici fratres nobiles, & cives, hujus afflictionis culpam, & numinis offensam, Catholicis imputabant.

De intestino & civili Livoniensium bello, & causa expeditionis Regis Poloniæ contra Magistrum Livoniensem.

MAgister Livoniæ, cum omnibus Teutonici ordinis fratribus & equestri ordine, post Lutheranismum susceptum, Archiepiscopo Rigensi collegæ suo, ob non susceptum dogma Lutheri adversabatur. Hic autem Archiepiscopus ex illustri prosapia Marchionum Brandenburgensium genus ducebat, frater Alberti Marchionis Brandenburgensis, olim Magistri Teutonici ordinis, & postea Ducis in Prussia, neposque Regis Poloniæ.

Magister itaque, Comitiis generalibus celebratis, concluſit & constituit, Archie-

Archiepiscopum bello appetendum esse. in quod totus ordo & nobiles cum omnium suffragiis consenserunt. Episcopus quoque Torpatensis Hermanus, ut erat inconstantis animi, facile ad oppugnandum Archiepiscopum inductus est. Revaliensis etiam & Habselensis Episcopi, Magistrum metuentes, facile in castra ejus concesserunt. Et ita universa Livonia in Rigensem Archiepiscopum hostiliter conspiravit. Anno itaque 1557, paulo post natalem divi Ioannis Baptistæ, ordinis Teutonici Magister, Vilhelmus Furstemberg, exercitum cum Commendatoribus conscribit. tres quoque Episcopi prædicti copias suas eidem conjungunt. Sicque instructissimo exercitu, & magno cum apparatu, Rigensem Provinciam hostiliter invadunt. Archiepiscopus Rigensis tametsi defensionem meditaretur, & magnam nobilium partem sibi adjunctam haberet, infirmior tamen erat, & viribus impar, ut tanti exercitus vim sustinere & propulsare Coneutiquam posset. In arcem itaque Cokenhusen, natura loci munitissimam, in edita rupe constructam, cum suis profugit. Magister vero eum cum universo exercitu ibidem gravi obsidione oppugnabat, tormentis machinisque bellicis muros fatigans. Sed neque tormentorum crebra tonitrua, neque validos hostium impetus muros labefacere poterant; sola fames & inedia obsessos ad deditionem compulit. Octavo itaque obsidionis die, portis adapertis, Archiepiscopo jubente, hostibus sese dederunt. Ordinis Teutonici Magister Archiepiscopum, non ut unius Provinciæ & urbis Rigensis consortem, non ut claræ prosapiæ Brandeburgensium Marchionum Principem, non ut Præsulem & Primatem, sed veluti barbarum hostem tractat, contumeliis & probris ludificatur, omnibusque oppidis, arcibus & pagis mulctatum, carceri mancipavit, totoque anno vinctum detinuit.

Rex Poloniæ Sigismundus Augustus, ubi id ab ordinis Marschalco (quem Magister bonis omnibus spoliatum, eo quod bellum contra Archiepiscopum dissuadebat, expulerat) resciviset, neportis sui servilem captivitatem ægre ferens, Episcopum quendam in Livoniam ad Magistrum destinavit. Qui cum multis rationibus de liberando Archiepiscopo nomine Regis coram Magistro ageret, Magister neque excarcerandi Archiepiscopi nec componendorum dissidiorum spem præbuit. Itaque

que Legatus re infecta ad Regem revertitur. Qui, ut operam suam irritam cognovit, ordinis Magistro, omnibusque ejus auxiliariis, bellum denunciat. quo nuncio accepto, confestim magister ingentem thesaurum in Germaniam ad exercitum ibidem conscribendum, mittit; adductaque sunt aliquot millia equitum & sex vexilla peditum Germanorum in Livoniam. Rex Poloniæ haud diu moram trahens, infestis signis in Livoniam contendit: equitum simul & peditum armatorum virorumque electissimorum centena millia, cum tormentis, amplissimaque bellica supellectili, procedunt. Ordinis Magister universos quos habebat præfectos & commendatores Regi opponit. Episcopi quoque tres, Derptensis, Revaliensis, & Habselensis, copias suas eidem conjungunt. Itaque ordinis Magister tunc temporis habebat Germanorum equitum septem millia & sex peditum vexilla, bene armatos. Præterea etiam agrestium aliquot millia Livonorum. Sed Magister, Polonorum validissima lectissimaque manu conspecta, victoriæ spem prorsus abjecit, legatumque ad Regem, qui præsens in armis erat, ocius destinavit, præsium deprecando, & pacem humillime effla-

gitando. Rex clementer & benigne respondit, Nisi viduas, pupillos, orphanos, & inopes, innocentesque colonos misereretur, nullo pacto pacem se cum Magistro initurum; sed ut Magister ordinis agnoscat, (inquit,) me sanguinis aut belli sitientem non esse, ipse, si pacem experit, huc ad nos intra 18 horarum spacium accedat, Principemque & Archiepiscopum Rigensem una adducat. dein pacis & concordiæ rationem inibimus. Teutonicus Magister hoc responso accepto, confestim Archiepiscopum, qui non longe aberat, custodia liberari & è vinculis educi jubet. Ambo itaque, trecentis equitibus inermibus stipati, ad regem veniunt. Ibi cum ultro citroque de pace ageretur, tandé concluditur, ut Magister ordinis Archiepiscopum in pristinum statum restitueret; omneque damnum & detrimentum eidem illatum resarciret; præterea Regi Poloniæ stipendia in milites erogata persolveret. Graves hæ erant ordini Teutonico pacis conditiones. attamen Magister, metu gravioris periculi urgente, consensit, & secundum pacta omnia præstitit. Postea Archiepiscopo prædicto è vivis decedente, Rex omnes arces civitatesque, pagos, & curias, ad Archiepiscopatum per-

tinentes, jure propinquitatis in Livonia occupavit. Magistro quoque praedicto à Moschovitis in arce Felin per proditionem militum suorum capto, & in Moschovia in vinculis mortuo, tota Livonia cum suis Provinciis in jus Regis Poloniæ cessit. Atque hic ultimus Magister ordinis, Vilhelmus Furstemberg, Magisterium, Teutonicorumque fratrum Crucigerorum in Livonia ordinem, terminavit, absolvit, finemque supremum imposuit.

XIII.

IOANNIS BOTERI
POLONIÆ
DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

POloniæ regnum nunquam tam amplum fuit quam nunc est; quod Magnus Ducatus Lituaniæ & Livonia ei adjuncta sint. Extendit se à flumine Notec & Obra, quæ id à Marchia dividunt, & fluvio Odera, qui ipsum à Silesia distinguit, ad Beresaiam & Borysthenem usque, qui ipsum à Moscovia separat, à mari Balthico ad flumen Niester, quo

quod id à Moldavia distinguit: & ad montes Carpathios, qui ipsum ab Hungaria separant, usque. Occupat itaque à finibus Silesiæ, ad terminos Moscoviæ usque, inter Occasum & Ortum, CXX milliaria Germanica: nec minus ab ultima Livoniæ parte, ad fines Hungariæ usque. Cum itaque talis sit ejus forma, ut cum rotunditate participet, multo capacius est, quam quisquam credere posset. Multas amplasque Provincias continet: nempe Poloniam majorem & minorem, Mazoviam, Prussiam, Russiam, Volhiniam, Livoniam, Lituaniam. Inter eas Provincias Polonia, à Polonis inhabitata, inventa fuit. Prussia, cum parte Pomeraniæ, Podolia, Volhinia, Mazovia, Livonia, armis acquisitæ sunt. Lituania, cujus erat Samotgithia, & Russiæ pars, patrimoniales familiæ Iagellonicæ fuerunt. Anno enim MCCCLXXX Iagello, tunc Dux Lituaniæ, duxit in uxorem Heduigim Principem, quæ familiæ regali Poloniæ ultima erat. factusque fuit Rex tribus conditionibus. una fuit, ut Christianus fieret: altera, ut suos ad idem faciendum indueeret: tertia, ut suam ditionem Poloniæ uniret. Ea conditio nostris temporibus (cum familia Iagellonica defecisset) adim-

pleta fuit. Cum enim Reges se ditione hæreditaria, cujus merum habebant imperium, privare nollent, eamque electioni submittere, distulerunt semper adimpletionem conventionis, allegantes, proceres & populum Lituaniæ id non passuros, ne illa admixtione amitterent gradum & dignitatem. Tandem tamen Lituani, cum ab una parte viderent deficere stirpem suorum Principum, (quæ, quod ad masculos attinet, defecit in Rege Sigismundo Augusto,) & ab altera parte sibi metuentes à potentia Moscorum, consenserunt ut unirétur. Livonia fuit quondam equitum Teutonicorum, qui in ea suum Præfectum specialem, qui Magnus Magister dicebatur, habebant. Sed cum anno MDLVIII, à Magno Moscorum duce, maxima ditionis parte spoliati essent, confugerunt ad Sigismundum regem Poloniæ, qui eos in suam tutelam suscepit; sed Livonia ante liberata non fuit, quam cum anno MDLXXXII Rex Stephanus id fecit. Regni Poloniæ pars plana est: exceptis enim aliquibus montibus, qui in minori Polonia visuntur, & aliquibus potius collibus quam montibus, quibus à Prussia distinguitur, omne reliquum explicat se in latissimos campos. Verùm quidem

quidem est, quod in eo regno satis multæ sylvæ sunt, præcipue in Lituania, quæ iis occupatur. Minor & major Polonia frequentius inhabitantur, quam ulla alia hujus regni provincia. Idem dicendum fere est de Russia, Prussia & Livonia, quæ propter oportunitatem maris, portuum, & fluminum ibi concurrentium, aliis provinciis, civitatibus & fabricis ornatiores, commerciis quoque & concursu mercatorum ditiores sunt. Cum enim ibi diu dominati sint equites Teutonici, ædificarunt civitates in morem Germanorum: arces quoque & loca præclara, quæ se extendunt ad longum littoris maris, amplius quam per octingenta milliaria. Habent multos & oportunos portus, dominanturque omni mercaturæ inter Poloniam & mare Balthicum. Est ea res magnæ consequentiæ: fluvius enim Vistula, qui ortum habet in extremitate Silesiæ, transfluit totam Poloniam minorem, & partem majoris, Mazoviam & Prussiam, conditque se mari Balthico, infra Gedanum, quo conducit per plusquam cccc millia navigationis (quo spatio recipit diversos alios fluvios) bonam partem siliginis, frugum, mellis, & ceræ regni. Ab alia parte Duina flumé nobilissimum (quod oritur ex lacu

Rutenigo auctum aquis, findensque mediam Livoniam) condit se mari sub Riga, ad quam urbem magnus concursus est. Sunt praterea in Prussia & Livonia multi lacus, inter quos unus, qui mare novum dicitur, quia antiquus non est, ad centum milliaria in longitudinem extenditur. In Livonia est lacus Peibas, plus quam 40 milliaria longus. Ex eo flumina, quæ Penoviam urbem ad mare, & Narvam alluunt, fluunt; faciuntque duos portus satis celebres. Inter dictas civitates sita est Revalia urbs, quæ duabus supra dictis civitatibus non cedit. Samogitia aliis provinciis incultior est, retinetque plus barbariei. Podolia aliis magis deserta est, non terræ vitio, (copiosissima enim est omnium rerum, quas fert clima, cui subjacet,) sed culpa Tartarorum, qui eam suis excursionibus adeo infestant, ut præ ipsorum metu aut fugiant incolæ, aut abducantur in captivitatem à Tartaris.

Opes.

POloniæ opes consistunt in copia frumenti, fruguinque omnis generis. quibus tanta copia abundat, ut anno elapso, qui fuit MDXC, & anno præsenti, partim subvenerit necessitati Genuen-

Genuensium, Thusciæ & Romæ, partim etiam gentium, quæ viciniores erant: ubi fame, non caritate extrema tantum, laborabatur. Abundat quoque Polonia melle & cera infinita. Cum enim omnes hæ provinciæ septentrionales, Polonia, Lituania, Russia, Moscovia, à natura vino donatæ non sint, ejus loco contulit illis mellis quantitatem incredibilem. ex quo hi populi conficiunt inter alia potionem delicatam & sanam. Apes mellificant partim in sylvis, ubi arbores aut carie, aut hominum industria excavatas reperiunt; aut in alveariis, quæ rustici in campis posuerunt; aut in terræ puteolis, omnique in loco, ubi vel minimam oportunitatem reperiunt. Abundat quoque Polonia lino & cannabe, gregibus & armentis, equis quoque bonis & mulis. sylvestres equi quoque satis frequentes sunt. Inter sylvestria animalia est bisons magna bestia, equi indomiti, boves colore nigri, qui extra sylvam, quæ in Nazovia est, non vivunt. Thesauri regni consistunt in salinis Bacænæ & Velisceæ, quæ loca in territorio Cracovienſi sunt. Divitiæ Poloniæ utplurimum inter dominos & nobiles satis bene divisæ sunt: nemo enim ex patrimonio adeo dives est, ut

alios præter modum ſuperet; nec maximi reditus excedunt XXV aureorum millia. Soli Duces Curlandiæ & Regii Montis excedunt mediocritatem. Quamvis enim hi tanquam regni feudatarii Regem ſuperiorem agnoſcant; non ſunt tamen viva membra regni: non veniunt ad comitia regni: non habent ſuffragia in electione Regis, nec partem in regni gubernatione: nec pro dominis naturalibus habentur, ſed pro extraneis, ſicut vere ſunt; Dux Curlandiæ nempe ex familia Ketlerorum, Dux Regii Montis autem ex familia Brandeburgica. Omnis Pruſſia fuit olim Equitum Teutonicorum, qui ibi habebant (ſicut ante diximus) Magnum Magiſtrum ſpecialem: qui cum viribus Polonorum reſiſtere non poſſet, ſubmiſit ſe tanquam feudatarius Regi Caſimiro. Cum deinde Magnus Magiſter Albertus Brandeburgicus Lutheraniſmum amplexus eſſet, factus eſt ex Magno Magiſtro Dux Pruſſiæ, quæ tunc in duas partes fuit diviſa. In Regiam nempe, quæ immediate ſub corona permanſit, & Ducalem, quæ tanquam feudum Alberto & ejus ſucceſſoribus relicta eſt. In Regia parte ſunt Mariæburgum, Torovia, Culma, Varmia, Gedanum: Ducalis partis (quæ reddit

reddit CXX aureorum millia annui reditus) caput eſt Regius Mons civitas, quam Germani appellant *Koningsberg*, ubi Dux aulam habet.

Regimen.

POloniæ regimen potius Reipublicæ quam regni eſt, quod nobiles (qui magnam auctoritatem in Comitiis regni obtinent) Regem eligunt, dantque illi auctoritatem, quam volunt: tamen ipſorum poteſtas major ſit. De electione Regis non habent legem, nec ſtatutum aliquod, non regulam aut formam ſcriptam nec traditam. Tantum hoc ſcitur, apud Archiepiſcopum Gneſnéſem, interregni tempore ſupremam auctoritatem eſſe: ipſe denuntiat diætas, præſidet in Senatu, proclamat novum Regem; ſic ut cum Archiepiſcopo Leopolis, & ſuis ſuffraganeis, qui tredecim, Palatinis, qui 28, Caſtellanis majoribus, qui 30 numero erant, antequam rex Stephanus inſtituiſſet novos Epiſcopos, Palatinos & Caſtellanos in Livonia, quam ipſe acquiſiverat, pauci alii interſint Regis electioni. Habent ibi quoque quandam auctoritatem nuncii terreſtres. (ita appellant quoſdam quaſi agentes circulorum nobilitatis, qui in provinciis habentur.)

Comitiorum tempore conveniunt hi in loco Senatui vicino, eligunt ibi duos Maresçallos, per quos significant Senatui, quid desiderent, sed cum auctoritate fere Tribunitia. Crevit enim parvo abhinc tempore eorum auctoritas existimatioque in tantum, ut auctores, & capita potius, quam ministri & participes deliberationum publicarum regni sint. fuitque unus, qui, exemplo Clodii, renuntiavit dignitati senatoriæ, ut fieret nuncius. Hi omnes simul, cum novus Rex eligendus est, restringunt magis magisque potentiam Regis, nec eam nimis excrescere sinunt. Quamvis autem Corona Poloniæ à decreto nobilitatis dependet, non tamen legitur, ipsos unquam successores regios exclusisse, aut præteriisse, nec regnum in aliam familiam transtulisse, excepta una vice, cum Ladislaum deponentes (qui tamen postea fuit restitutus) elegerunt VVenceslaum Bohemum. Filiarum Regum quoque semper ratio habita est, sicut olim Heduigis, quæ Iagelloni ab ipsis collocata fuit, &, nostra ætate, Annæ, quæ Regi Stephano in uxorem data. Sigismundo III non parum profuit natum fuisse Catharina, Sigismundi Augusti & Annæ sorore, ut Coronam Poloniæ adipisceretur. Etsi autem Regis auctoritas ita ab electione dependeat: ejus auctoritas tamen, cum electus est, in multis rebus absoluta est. Ipsius muneris est convocare diætas, assignare tempus & locum, ut ipsi placet: eligit Consiliarios laicos, nominatque Episcopos, qui deinde manent Consiliarii. Est absolute patronus redituum Coronæ, & dominus eorum, qui ei immediate subsunt: in nobilium subditos nullum est jus. Est absolutus executor decretorum in diætis factorum: est supremus judex nobilium in causis criminalibus. Habet in manu omnes modos remunerandi, beneficioque afficiendi, quos ipsi placet. Vt finem faciam, tantum potest Rex, quantum ipse dexteritate & prudentia valet. Propter rationes supra dictas vivunt nobiles in Polonia in magna libertate, faciuntque quod ipsis placet. Decreta Regis (sicut ipsimet dicunt) non durant plus quam tres dies: versantur cum Rege non tanquam cognati (quod faciunt Franci) sed ut fratres. Sicut Rex cum plenaria auctoritate, eos, qui immediate subsunt, regit: ita & nobiles disponunt independenter de suis vasallis, in quos suorum unicuiq; imperium plus quam regium est, habentque ipsos fere

fere pro mancipiis. Stabiliendo suo imperio, fecerunt Poloniæ Reges rem notatu admodum dignam. Sicut enim Romani suas vires amplitudine imperii auxerunt, communicando jus Latii & civitatis Romanæ, aliis civitatibus, imo integris provinciis: ita & Reges Poloniæ extenderunt, unierunt, firmaruntque suum statum, participes faciendo privilegiorum nobilitati Polonicæ propriorum provincias armis aut alia via acquisitas, ipsarumque nobilitatem Polonicæ nobilitati æqualem faciendo. Rex Ladislaus hoc modo aggregavit, imo univit Poloniæ Russiam & Podoliam: Sigismundus Augustus Lituaniam, Stephanus Livoniam. Æqualitas enim in commoditatibus & honore, reddit animos unitos in necessitatibus & periculis.

Vires.

HVjus regni vires, sicut & aliorum, consistunt in commeatu, pecuniis, peditatu, equitatu, armis & munitionibus. De commeatu diximus supra. Pecuniis quidem non admodum dives est. Excipiendo enim portum Gedanensem non habet emporium alicujus existimationis. Merces autem, quæ ex portubus Prussiæ & Livoniæ evehuntur,

tur, non ditant regnum pecunia, imo vix pannis ex serico & lana, qui ex Flandria & Anglia: vino, saccharo, aromatibus, fructibus, quæ ex Hispania & Lusitania advehuntur, sufficiunt. Eo usque ab alia parte quoque defertur vinum Malvaticum sive Creticum, cujus dolium LXX aureis venit. Cum denique regnum mercaturæ addictum non sit, nec civitates mercimoniis deditæ sint, nec populi industria polleant: Nobilitas autem magnanima sit, profusa in expendendo, quæque in victu & vestitu plus quam in reditu habet, consumat: cumque condimenta ciborum, aroma, (quorum Poloni plus absumunt quam ulla natio) vinum, panni è serico, & potissima pars laneorum, ipsis ab extraneis adferantur: fieri non potest, ut regnum auro & argento dives sit. Opes enim uniuscujusque regni consistunt in eo, ut multæ merces inde evehantur, paucæ inferantur: ut exeuntia pecunias externas eo trahant, illata non efferant. Ea in re consistunt opes regni Neapolitani, & Ducatus Mediolanensis: illud emittit maximam frugum, vini, olei, serici, croci, equorum, fructuum, & aliarum rerum quantitatem, quæ maximam externarum pecuniarum vim eo pertrahunt.

Hæc

Hæc ſuppeditat multis regionibus frumenta, oryzam, pannos, ferramenta, & merces omnis generis, recipitque parum rerum. Si regnum Neapolitanum, & regnum Siciliæ, ita abundarent operis artificioſe factis, ſicut fructibus & bonis, quæ natura largitur, divites ſunt, nulla alia regna eis poſſent comparari. Sed ut ad Poloniam revertamur, ejus reditus non ſunt adeo tenues, ſicut aliqui exiſtimant. Reditus enim regni, qui ex mineris ſalis & argenti percipiuntur, accedunt ad ſexcenta aureorum millia quotannis. Verum quidem eſt, Sigiſmundum Auguſtum, redituum partem oppignoraſſe: Rex quoque Henricus, uno ante fugam menſe, ut ſibi unam nobilitatis partem obligaret, ex reditibus plus quam pro ccc aureorum millibus quoque anno alienavit. Rex quoque poteſt applicando coronæ bona caduca, quæ reges privatis perſonis concedere ſolent, ſibi magnos reditus parare. Dictorum redituum magnam partem poteſt Rex ſibi ſervare, parcereque ſumptibus. Eos enim faciunt Lituani, quando rex cum aula in Lituania degit. idem quoque fit in maxima Poloniæ parte. Hoc parvi non facit is, qui perpendet, Scotiæ, Navarræ, Sardiniæ regnorum reditus non excedere centum aureorum millia quotannis: nec regna Aragoniæ, quoque triennio, plus quam c millia aureorum pendere. Reditus Regis Angliæ, antequam uſurpavit bona Eccleſiaſticorum, non excedebant ſexcenta aureorum millia quotannis. Rex Poloniæ multo plus redituum haberet, ſi erga ſuos Palatinos & Caſtellanos tanta liberalitate non uteretur. Concedit enim eis utplurimum duas partes tertias, & fere ſemper omnes reditus, quos in ipſorum gubernationibus habet. Sed in neceſſitatibus bellicis, & arduis expeditionibus, (facto decreto in Comitiis regni,) gravat Rex populum magnis impoſitionibus aut tributis, quæ ex territoriis percipiuntur, aut ex vectigali ceviſiæ; adſcenduntque ea tributa ad talem pecuniarum ſummam, ut ea Rex Stephanus ſuſtinuerit onera graviſſimi triennalis belli, quod cum Magno Moſcorum Duce geſſit. Sed illud maximum eſt, quod nobiles propriis expenſis, pro defenſione regni, Regi inſervire obligati ſunt. Serviunt hi equis, armis inſtructi partim ſicut noſtri cataphracti equites, partim aliquanto levioribus, partim ſicut Tartari. Dicuntur hi, Coſacchi. Horum ars

eſt

est furari, depopulari, omnia vastare, pessundareque. Eunt in bella pompose, ornati sagis & vestibus, quæ auro, argento, milleque variis coloribus discriminantur. Ornant se quoque pennis & alis aquilarum, exuviis leopardorum & ursorum, vexillis labarisque multis variisque. Hæc aliaque ornamenta ipsos suis visendos hostibus terribiles faciunt, suosque animos ad feritatem ferociamque incitare possunt. Ipsorum equi mediocres sunt, sed agiles, & Germanicis longe animosiores. Æstimatur, Poloniam necessitate exigente centum, Lituaniam LXX equitum millia colligere posse; sed tantum circiter centum equitum millia educi posse existimant aliqui. Verum quidem est, quod equi Lituanici Polonicis longe inferiores sunt. Fidunt Poloni tantum magno numero sui equitatus, ut non verentes ullius hostis vires, parum de munitionibus extruendis solliciti sint, suumque exercitum in locis apertis, adversus hostes, pro patria, liberis, libertate, omnibusque suis bonis, magno animo pugnaturum credunt. Hostibus se nunquam, etiam in quacunque fortuna, terga obvertere profitentur. Sigismundus Augustus tentavit, ut in Comitiis regni deliberaretur de mu-

nienda Cracovia, propter Cæsaris vicinitatem: sed Polonis id persuadere nunquam potuit, tum quod nolint Regibus, medio præsidiorum, commoditatem dare, invadendi merum imperium, & absolutam dominationem: tum quod dicunt, sua pectora defendendo regno sufficere. Pedestrem militiam non habent, quod omnis regni populus divisus sit in mercatores & artifices, (qui oppida incolunt,) rusticos & villicos, qui ruri in tali subjectione (sicut dictum est) degunt. Sunt itaque arma in manibus nobilium tantum, qui pedibus non militant. In necessitate peditibus Germanicis & Hungaricis usi sunt; habuitque rex Stephanus in expeditione Livonica, sub signis, plus minus XVI peditum Germanorum & Hungarorum millia. Ducendis tormentis bellicis, cunicularium & fossorum loco utuntur Tartaris & suis rusticis. Quod ad tormenta bellica eorumque apparatum spectat, regnum iis satis instructum est: tum quod nobiles satis illorum in suis arcibus habent, tum quod illorum indigentiam pati non possit, ob Germaniæ vicinitatem, quæ metallorum ferax est, habetque multos magistros fundendi tradandique tormenta, atq; omne quod

ad usum armorum facit. Tanto quoque tormentis instructior est Rex Poloniæ, quanto minorem arcium numerum habet. Sunt tamen non parvæ considerationis arces Leopolis & Camnetzy in Russia, arx Cracovienſis in minori Polonia, Poloſcenſis in finibus Moſcoviæ, Mariemburgi & aliquorum oppidorum in Prussia & in Livonia, quæ oppida non à Polonis, ſed ab Equitibus Teutonicis (qui earum domini erant) munita ſunt. Poloniæ vires, quas commemoravimus, ſunt & numero & natura tales, ut pauca Europæ regna eas æquent, non ſuperent. Una res eis deeſt, nempe agilitas. Sed ad firmitatem cujuſcunque ſtatus quatuor res requiruntur; nempe ut vires ſibi propriæ, numeroſæ, validæ & agiles ſint: propriæ, quia ægre ei credi poteſt, quod alterius eſt: numeroſæ, ut in rebus adverſis & incommodis ſemper aliquæ ſuperſint: validæ, quia numerus abſque fortitudine parum juvat, imo potius moleſtiam quam auxilium adfert: agiles, ut facile colligi poſſint, impellique quo exigit neceſſitas. Poloniis deeſt dictarum quatuor qualitatum ultima, agilitas nempe. quæ à rebus duabus dependet: una eſt Principis auctoritas: altera, prompta pecunia. Rex poteſta-

teſtatem non habet in Polonia aliquid decernendi, bellum indicendi, onera ad conflandum pecuniam imponendi, abſque conſenſu Comitiorum. Sed Comitia & conſultationes, quibus multos intereſſe opus eſt, ſimiles ſunt machinis ex pluribus partibus multiſque inſtrumentis conſtantibus, quæ progreſſum alicujus momenti non niſi longo tempore faciunt. Sed in rebus bellicis ſunt ii Principes expeditiſſimi, qui ſoli imperare poſſunt, qui pecunias in promptu habent: alioquin in indicendis diſponendiſque Comitiis, ut decreta propoſitioni reſpondeant, deinde exequendo, colligendoque pecunias, tanti temporis jactura fit, ut ad expeditionem parum ſuperſit, fugiatque occaſio. Barones & nobiles Poloni tam magnos ſumptus faciunt inviſendo comitia, hærentes degenteſque in iis, ut ad bellum vires non ſuperſint. Fieri poſſet, ut ad defenſionem ſtatus promptior expediatiorque reſolutio inveniretur, quod imminens periculum omnibus pavorem incutiat: ſed ad aliquid acquirendum credo ibi futuram magnam tarditatem. Spes enim boni non adeo afficit, quam timor mali. Vidimus tamen Moſcum abſtuliſſe Sigiſmundo

Augusto statum Poloscensem & Smoloczensem, nec hic tamen persensit, aut vindicavit, sicut tanto Regi regnoque conveniebat. Idem Moscus absque obstaculo invasit Livoniam, quæ se sub umbra & protectione Sigismundi Augusti contulerat. Tempore quoque Henrici Andegavensis Regis Poloniæ, Iohannes Moldaviæ Princeps (qui magno animo & claris victoriis per aliquod tempus bella adversus Turcas gessit) à Polonis præter pacta fœderis, inter ipsum & Sigismundum Augustum, desertus fuit. Dicamus tamen, vires Poloniæ per se numerosas, independentes & validas, tantum agilitatis & promptitudinis habituras, quantum in Rege valoris, roboris & efficaciæ erit. Ejus rei fidem fecit Stephanus Battoreus. cujus tempore Polonia non solum conservavit sibi nomen & existimationem regni, quod se à viribus extraneis defendere queat: sed quod etiam magni momenti acquisitiones de potentibus hostibus facere & referre valeat. Cum autem dixerimus de agilitate, quæ res viribus cujuscunque status necessaria est, non præter institutum erit, causas ipsius agilitatis adjungere. Præcipuæ sunt (sicut diximus) auctoritas Principis, qui motum

motum dat, & vis pecuniæ, quæ ipsum conservat. Vidimus enim potentissimos exercitus propter tarditatem, torporemque capitis, tempus inutiliter trivisse: & præclarissimas victorias nullum fructum peperisse aut fecisse, propter pecuniarum penuriam, sine qua moveri non potuere milites. Multum quoque ad rem facit militum qualitas. Negari enim non potest, peditem Germanum & Bohemum ab agilitate laudari non posse. quæ laus absque dubio, Italo, Hispano & Franco debetur, non ob id solum, quod corpore melius constituti sint, sed, quod plus est, quod in bello minori contenti sint. quamvis enim vinum non habeant, non pavent: nec cadunt animis, si carnes desint; & quomodocunque cedat, ferunt diutius inopiam & incommoditates. Levis equitatus magis agilis est, quam cataphracti; & tractatio sclopetorum, quam lancearum. Id considerantes Franci, ultimis bellis lancearum usum, in quibus ipsorum militaris gloria consistebat, reliquerunt, utunturq; earum vice sclopetis, sicut equites Germani ense. Sed quo judicio id fecerint, excutiet alius. hic non dico, equitem levioris armaturæ, in rebus bellicis absolute cataphracto esse meliorem; id dico,

quod expeditior promptiorque sit. Multum quoque facit genus equorum: Flandrici multum superant Frisicos & Germanicos: nec minus præstant Hungarici Polonicis, Asturcone Turcicus. Barbarici prædictis sunt velociores. Inter utrosque sunt equi Neapolitani, qui vernacule *corsieri* appellantur. Quamvis enim Asturconi velocitate pares non sunt, perdurant in labore, ferunturque melius pondus armorum, nec tardi sunt. Vt, quod verum est, dicatur: Experientia docet, equitatum Germanicum propter eorum tarditatem aptum non esse ad insequendum fugientes, nec ad effugiendum hostes. Si enim Valacchici, Hungarici, Polonici, Turcici, Mauri, Barbarici equites, Germanicos fuderunt, non possunt effugere: si illi autem rupti sunt, non possunt equi Germanici illos insequi. Falconum enim instar aggrediuntur hostes, rursusque avolant longissime. In expeditionibus maritimis, agilitate parum valent naves: destitutæ enim vento moveri non possunt, neque verti: aliquantulum, sed parum, amplius faciunt magnæ actuariæ naves, sed velocitate præstant maxime triremes, quas galeres vocant. Vidimus itaque, classes Christianorum, quorum vires in

in navibus sitæ sunt, bonam æstatis partem, temporisque expeditioni commodi, in progrediendo triviſſe. Turcicas autem classes cito institutum cursum effecisse. Nulla autem res Turcis in sua agilitate plus commodi contra nos adfert, quam ipsorum parsimonia, & nostra ingluvies. Vinum enim, similesque delitiæ, sunt nostris exercitibus tanto impedimento, quanto Turcis commeatus simul. Mirum itaque non est, quod ipsi in expeditiones eant quam optime instructi tormentis, globis, pulvere sulphureo, & commeatu: (iis enim rebus currus terra, triremes mari onerant:) non vino, pullis, rebusque non necessariis. Eunt denique in bella ut pugnent, non ut crapulæ indulgeant.

XIV.

DE NOVO IN POLONIA Rege eligendo Honorii Dissertatio.

Anno 1587. perscripta.

NAtionis Polonicæ studia & volũtates adeo mobiles sunt, & privatis utilitatibus ducuntur, ut futurarum ejus actionum difficile judicium existat: nihilominus tamen, ut Amplitudinis Vestræ mandatis obtemperem, dum jubet, ut, de novo eligendo Rege Polonorum quid ego sentiam, in scriptis referam, libenter ea, quæ ingenii mei imbecillitas, & nonnulla earum partium, in quibus aliquot me annis detinui, cognitio suppetent, communicabo. Regnum Poloniæ, ut nemo nescit, electivum est, non hæreditarium, & reges eliguntur, non ut tanquam regnum & absolutam exerceant auctoritatem, sed tanquam civilia Reipublicæ capita, simul cum Senatu de pace, de bello, de rebus arduis ac delictis nobilium conjunctim decernant. Senatus absque nobilium interventu atque consensu eligere non potest: Nobiles vero, cum aliquis ex nova stirpe Rex inducendus

cendus est, ad Comitia in armis constituunt, perinde ut consueverant prætoriæ cohortes in acclamandis Imperatoribus Romanis: Eo loco jus in armis; & juxta libitum ipsorum Rex eligitur; & quisquis eligi cupit, ei Nobilitatis magis, quam Senatorum favor & gratia aucupanda est. Plerique sunt candidati Principes, qui in præsenti interregno proponuntur: verum quia celebriores sunt Dux Parmensis, Archidux Ernestus Austriæ, Vaivoda Transsylvaniæ, vel ejus cognatus Cardinalis Battoreus, & Princeps Sueciæ; de his meam sententiam declarabo, omittamque indigenas Nobiles, quos Piastos nuncupant, siquidem inaniter credi puto, fore, ut Polonica capita consensura sint ad unum ex se ipsis promovendum, cui cætera omnia natura æqualia subsint & obediant: quod à sexcentis annis nunquam accidit, post electum scilicet Piastum illum primum hominem sordido genere natum, quo tempore Respublica nondum leges, quibus utitur, constabiliverat, & populorum ingenia moresque plurimum à præsentibus discrepabant.

Si ætatem, prudentiam, virtutem militarem Ducis Parmensis respexerimus, nulla adversus illum exceptio

timenda videtur, cum jam provectæ ætatis, rerum humanarum experientissimus, & nostro seculo præclarus existat Imperator, materno genere Austriacam stirpem referens, quæ in eo Senatu plurimum pollet, ex domo Farnesia, & Farnesii Cardinalis Polonici Regni apud Sedem Apostolicam Protectoris nepos, à quo Cardinale Poloni publice & privatim in Italia eximios honores & plurima benevolentiæ argumenta retulerunt: neque deficit illum pecunia, cujus ope apud Nobilitatem gratiosus fiat, si tamen homines habuerit virtute atque eloquentia insignes, qui in Polonia causam suam tueantur: hæ quidem omnes dotes sunt, quæ magnum rei momentum ad eam Coronam consequendam afferre deberent.

Verum plurima, neque minoris considerationis eidem obstitura esse videntur. Primo quidem origo Italica nihil ipsum adjuvabit. nam tametsi proceres Poloni, qui Italiam aliquando inviserunt, moresque Italicos observarunt, nostram videntur nationem diligere: tamen in universum nihil minus convenit, imo illic nostra gens abhorretur, estque in abominatione, scilicet Italos astutos, & fraudulenti ingenii

ingenii homines putant. Mallent ipsi Regem, qui natura & assuetudine mores regionis amplecteretur, ac secum familiaritate quadam versaretur, quam in Principe Italo minime sperarent se comperturos, multo minus in Duce Parmensi, qui inter Hispanos in exercitibus educatus est, in quibus suprema semper auctoritate imperavit: quocirca propter ejus magnitudinem animi dubitarent semper, ut contemptis ipsorum legibus, animum ad opprimendam Rempublicam converteret: quin etiam Stephani Regis exemplum, qui superbius imperitavit, eosque ad humilitatem animorum coëgit, circumspectiores ipsos efficiet in futura electione. Præterea cum Respublica illa Turcicum bellum valde abhorrenter evitet, rebus præteritis edocta, cavebit in posterum, justamque timoris occasionem habere sibi videbitur, ne Dux Parmæ ob affinitatem atque clientelam, quæ sibi est cum Rege Hispaniarum, ipsius intuitu bellum excitet adversus Turcas quod postea extinguere opus arduum sit. quanquam Reges, vigore legum, absque Senatu & nobilitatis assensu, in publicis Comitiis, neque de pace, neque de bello quidquam possunt decernere; tamen prudens aliquis

quis Rex occasionem aperire facile posset, qua se extra culpam poneret, suamque libidinem simul exequeretur: & profecto si Cosaccis frenum paulisper laxaret, nedum eos instigaret, cum ii naturales sint Turcarum hostes, saltem causa finium incredibiles motus excitarent. Neque hanc ob causam electio Parmensis Ducis Turcæ Imperatori quicquam placeret: proinde verisimile est, operam daturum, & omni ope enixurum, ut omnino excludatur. Stragem etiam, quam adversus hæreticos in Belgio admodum cruentam edidit, meo quidem judicio ejus causam remoraretur. nam Poloni hæretici, qui numero valent, ab eo semper abhorrebunt: neque injuste suspicabuntur, si Rex foret, ut ille, etsi adversantibus regni statutis, ipsos persequeretur, vel saltem commodis publicis & honoribus, qui omnes absque interventu Senatus per meram unius Regis auctoritatem distribuuntur, eos nunquam cohonestaret.

Archidux Ernestus Austriacus faventem habiturus est in eo Senatu Austriacam factionem, quæ ad hæc usque tempora Principibus illis plurimum addicta est. Princeps est singulari virtute præditus, generosus, & natura affabilis,

bilis, demum Polonorum genio moribus responsurus videtur. Duo tamen illi, nisi me animus fallit, adversabuntur. Primum quia Germanus est; nam miram Poloni cum Germanis antipathiam habent: & quanquam Archidux ille, qui benignissimum gerit animum, forte gratiæ plurimum collecturus videtur, tamen dum considerabitur, sub illius umbra & patrocinio in Poloniam Germanos, gentem invisam, ingressuros, & hic auctoritatem habituros, id certe privatim & publice consultantiũ mentes valde turbaret. Alterum impedimentum videtur esse, quia cum Polonica Nobilitas nihil potius & optatius habeat, quam antiquæ libertatis suæ jura tueri, quæ hactenus illibata servaverunt; inprimis caverent, ne vicinum Principem tot viribus & amicitiis validum eligerent, qui Regno frenum injicere queat, quemadmodum ab aliquo Austriaco sibi timere possent, & ab ipso Ernesto, quem facile cupiditas incessere potest supprimendæ Polonicæ libertatis, illudque regnum hæreditarii juris facere, sicuti in Hungarico & Bohemico fecerunt, quæ regna nativos Reges non habebant. Et hæc ipsa forsasse dubitatio nobiles movit, ut electionem, quam Senatus in Maximilia-

num

num Imperatorem fecerat, in interregno Regis Galliæ exploderent. Quod si Turca in hujusmodi Comitiis aliquam habuerit auctoritatem, credibile est, eum minime passurum, ut Austriacorum Principum quispiam eligatur, ne Polonorum viribus aggregatis illam Hungariæ partem, quam occupaverunt Turcæ, recuperare, & Othomanicum Imperium lacessere velit. Quod si etiam in eodem ambitu alii ex domo Austriaca, sicuti forte Ferdinandus & Carolus Archiduces, aut Maximilianus & Matthias ejus frater, concurrent, Ernesto major supererit difficultas. Transylvanus Regulus, ut nepos & hæres Stephani regis, nihil in ea successione juris habet. nam tametsi antiqua fuerit consuetudo, ut filii atque etiam nepotes defunctorum, usque ad lineæ sive stirpis totius occasum, in Regnum vocati fuerint; tamen spatio ducentorum annorum nunquam nepotes electi fuere, qui non ex stirpe regali descenderint. &, quanquam Stephanus Rex eximia virtute decoratus, deque toto regno optime meritus fuit, propter egregia facinora, quæ adversus suos hostes peregit: nihilominus, cum Poloni eum magis veriti fuerint ob ipsius potentiam, ac timuerint, quam dile-

dilexerint, cum ille in honoribus & commodis publicis parum proceribus satisfecerit; præterquam quod suorum bonorum pareus extitit, successoribus suis tenues opes reliquit. Neque Princeps ille alibi spem suam firmare potest, quam in auxiliis cognati sui Cancellarii, cujus auctoritas sicuti regnante Stephano cæteros proceres supereminebat, ita nunc, quia nobilitatis odium subivit ob superbiam suam, & quia familiæ Sboroskæ primatem supplicio ultimo extinxit, credibile est, eum de culmine suæ potentiæ dejectum fuisse. Tamen cognatum non mediocriter juvabit, quia magni est vir ingenii, divitiis affluens, audacia promptus, & ad hæc Turcicis auxiliis, & pecunia, quæ eum non deficiet, nonnihil boni efficere valebit. Verum non usque adeo valiturus esse videtur, ut difficultates objiciendas queat diluere, præsertim nondum adultæ Princeps ætatis, cum is adhuc adolescentulus sit. quod si unquam Regnum illud adulto ac præstante Rege indiguit, per hæc tempora vel maxime indiget, propter occasionem, quam Moschorum civilia bella bene gerendæ reipublicæ offerunt. Et quanquam Turca ipsum, tanquam fiduciarium ac vasallum suum,

vehe-

vehementer promoturus videtur, quemadmodum Stephanum ejus patruum promovit, non video, Turcicam opem, præsertim his temporibus, quibus imperii illius vires alio intentæ sunt, plurimum eidem afferre posse adjumenti. Nam Poloni, ut in interregnis imminentibus assolet fieri, fines regni validis præsidiis dispositis sorte muniverunt, quo ab insultibus Turcarum, & cujuslibet Principis qui molestiam iis inferre tentaret, sese tutos efficiant, ac tueantur. Cardinalis Battoreus ejus patruelis, & nepos ipse quoque Stephani Regis, minora fortasse obstacula patietur; propterea quod ætate jam adultus est, & in ordine Ecclesiastico audit honorifice, notus & plurimum dilectus Senatoribus multis, ingenio & virtute pollens, apprime affabilis, & qui naturæ Polonorum se adaptabit: nihilominus credibile non est, ut natio illa, de patruo ejus Rege haud jucundam servans memoriam, & Hungaros immortali odio prosequens, dubitans etiam, ne ipso electo Cancellarii amplitudo resurgeret, consensura sit unquam ad quemquam ex Battorea domo eligendum. Princeps Sueciæ etsi adolescentulus est, non tamen adeo acerbæ est ætatis, ut regnum capessere, & paucis post annis

annis recte gubernare nequeat; multisque virtutibus, ad eligendum se, & senatores & nobilitatem potest compellere. Nam quia ex materno latere Iajelloniam domum refert, quæ domus ob egregia illorum Regum facinora, & in Rempublicam merita, summopere à Nobilibus diligitur, & præsertim ideo, quia Reipublicæ aggregavit maximi momenti regionem, cujusmodi est Lituania: item quia nepos est ejus ex cujus autoritate magnam gratiam consequetur: præterea, quia suppetet ei pecunia, cum ex paternis thesauris, tum ab ipsa Regina, ad concilianda sibi nobilium studia: hæc medius fidius magna sunt adminicula, unde facili negotio ad regnum promoveri posset. Verum si ad hæc adjungeretur, ut rex Sueciæ amplificandi magis filii sui causa, Sarmatis offerret (ut eum factum verisimile est) sui regni unionem ad Polonicam Rempublicam, si filium elegerint, nihil mihi supereſt dubitandum, quin ipse, cæteris omnibus candidatis suis superatis, coronam illam obtineret. etenim regnum Polonicum vicini regni accessioni mirum in modum lucrifaceret, non solum in seipso, sed etiam propter bona plurima, quæ inde Polonorum emolumento conse-

querentur, præsertim in compescendis subditis, ac speciatim Dantiscanis & prætensis Ducibus Prussiæ, aliisque qui Suecorum ope nixi sæpenumero defecerunt, & contra proprios dominos reges Poloniæ arma sumpserunt: cessarent quoque controversiæ atque prætensiones jurium, quas Princeps Sueciæ habet in Lituania, tanquam in Statu ad maternam hæreditatem spectante: quæ res inter illa duo regna ingentes motus excitare posse videtur: portus Narvæ in Livonia ad Polonos rediret, quem portum Sueciæ Rex haud pridem occupavit, dum Stephanus cum Moscho bella gereret: quamobrem Poloni coacti sunt portum illum recuperare, acceptamque injuriam ulcisci. Sed quod magis referret, illud est, quod junctis duorum regnorum viribus adversus Moschum progressus fierent feliciores; non enim ignoramus, Moschoviam modo civilibus dissensionibns vehementer agitari. Adeo ut ex iis, quæ diximus, non videam, cur Sueciæ Princeps, si regni sui unio proposita fuerit, excludi queat: quandoquidem probabile est, oblationem hujusmodi nihil minus virium habituram, quam Iajellonis magni Ducis Lituaniæ habuerit oblatio. is enim, ut Eduigem Poloniæ Reginam in matrimonium obtineret, Ducatum suum reipublicæ consociandum proposuit: quæ propositio tantum effecit apud Rempublicam, ut quanquam Hedwiges Gulielmo Archiduci Austriæ ante promissa fuisset, jamque ille ad celebrandas nuptias Cracoviam advenisset, nihilominus Iajelloni concessa fuerit: cujus propago sive linea postmodum annos ducentos feliciter regnavit. Quod si Princeps Sueciæ Catholicam religionem sectatur, quemadmodum uno ore omnes consentiunt, profecto nescirem, quem Respublica Christiana Regem ipso posset eligere fructuosiorem: is enim, debellatis Moschis, in magnitudine & continuatione Imperii cæteros omnes Europæ Principes longo intervallo post se relinqueret; quoniam ab ortu ad occasum totam regionem, quæ inter mare Caspium & Germaniæ terminos comprehenditur, possideret; ab Austro vero ad Septentrionem, à Caucaso usque ad ultima Scythici maris littora imperii sui limites protenderet. quantum vero Turcis terrorem tam magnus Princeps adeo vicinus incuteret, quantumque auxilii fessis Christianorum rebus adferre posset, unusquisque

ex seipso id animi cogitatione consequitur.

XV.

IOANNIS BARCLAII IVDIcium de Polonia & ingeniis Polonorum.

HVngariæ à Septentrione Polonia est, inde ad Oceanum procedens, Russiæque contermina. Tot spatiis diffusa regio pene nullibi in montes assurgit; & à planitie factum nomen, quam Scythico verbo *Pole* appellant. Campi in immensum patent, quos nix altissima hyeme obruit: hac discussa segetes crescunt, non in indigenarum tantum usus; sed & mari delatæ, per multa Balthici littoris spatia, sterilibus fundis annisve opem ferunt. Sævæ hyemes terram fluminaque advinciunt. quia violentia Aquilonis, nullis montibus repercussa, liberum ut in pelago cœlum rapit. accedit Septemtrionis vicinia, & ibi emoriens Solis vis, præsertim cum recessit ad brumam. Naturæ subsidium admovit profundissimas sylvas, quæ & in ignem datæ frigus expellant, & in suis præterea umbris animalia alant, quorum pelles fulciendis vestibus preciosissimæ habentur. Hac duplici ope utuntur in hyemem. Alio quoque commodo suis silvis obnoxii. quippe alicubi immensa examina apum fervent. Agrestia illa sunt, nec cujusquam cura aut pastum aut tecta accipiunt. Vacuis quercuum ramis, aut truncis, inhærent; ibi cereas domos extruunt, & optimo melle implent. Hinc ingens facilisque in regionem proventus. Ceram mercatores devehunt; ipsi melle conficiunt potum, quem in deliciis habent. Flumina, paludesque, plus justo quasdam provincias obruunt; adeo ut æstate vix possint adiri. concretis per hyemem undis curricula habent, quæ lubrica glacies facile evolvit; ita per regionem feruntur: & hoc est commercii tempus quo externi ad eos commeent, ceramque & pelles mercentur, ac si quid præterea sub tam rigido cœlo in pretium nascitur. Plerumque lapides extruendis domibus desunt. Lignis ad parietes utuntur, stramentoque operiunt; præterquam in celebrioribus oppidis, arcibusque Optimatum, quantum illa regio ferre potest, excultis.

Polonis ut plurimum dura vita, cœlo aspero, nec populi moribus factis

ad noſtri ſeculi venuſtatem. & hinc aliquando ſæviora ingenia. Diverſoria peregrinos excipiunt, longe à noſtrarum terrarum ratione. Deducuntur in ſedem, quæ inanis, & plerumque perfoſſis ad accipiendum lumen parietibus, ventis quoque & hyemi patet. nulli quibus decumbant lecti, non erecta ad epulas menſa. longo ac multiplici clavo paries fixus eſt. illic hoſpites ſarcinas quas habent in ordinem appendunt. Multo deinde ſtramento ſternitur ſolum; & hoc in illis diverſoriis pro thoro eſt. Itaque per illam regionem proceſſuri, ad iter ita ſe comparant quaſi domum circumducant. cibos, & cætera in alimentum ferunt, lectulos in rhedis collocant; ut nudis illis tectis exceptis, ſua ſupellectile & famem & frigora arceant. Gens eſt ad ferociam, & licentiam nata, quam vocant libertatem; adeo ut infandæ barbariei legem multis ſeculis ibi ſolemnem, vix nunc demum omiſerint; Ea ſcilicet caverant, ut qui hominem peremiſſet, ſolveretur metu judiciorum, ſi in jacentis cadaver projeciſſet pauculos nummos, quorum numerus eadem lege deſtinabatur. Nec tam vile feciſſent humanæ vitæ precium, niſi ſui genii impetu pro

pro levi facinore haberent humanum cruorem prodigere. Ipſum nomen non tantum ſervitutis, ſed & juſti ac legitimi regni oderunt. Rex ad patrias leges vi & armis adigitur. Nobilitas triſtibus prærogativis ſe ipſa donavit, quibus poſſit ſibi invicem & impune nocere. quippe Principi non ſatis juris eſt, ut quod peccaverint ipſe vindicet. Maxime ſibi credunt; nec major libido eſt libertatis in moribus, vitaque civili, quam in religionum & cæleſtium rerum ſenſu; de quibus, ut placet, ſine metu & ſentire volunt, & loqui; ſcilicet immani fiducia ſui, quibus ſapere alieno ductu pudet. Hinc in diverſa hodie ſciſſæ mentes, errorumque omnium lues, quicunque antiqua ſecula polluerunt. Quiſque in ſuæ familiæ laudem intentus eſt; præſertim ſi in exteros incidit, & expertes ſuarum fortunarum. Sævire quam decipere promptiores; & ipſi magis fraudibus quam vi patent.

XVI.

EX ALSTEDII CHRONOLOGIA, DE REGNO POLONIAE.

QVinque dynastiæ hic recitantur. Prima est ante tempora Piasti, quæ ad certos annos redigi non potest. Secunda est ducum Piastadarum, anno Chr. 806, quo Piastus ex rustico factus est dux Polonorum. Tertia est regum Piastadarum anno 1000, quo Boleslaus filius Miecislai, primi Ducis Christiani in Polonia, creatus est rex ab Ottone III Imperatore. Quarta est regum Iagellonidarum, qui sic dicuntur à Iagellone Lituano, qui baptizatus est anno Christi 1368, & Vladislai IV nomen accepit. Quinta est regum exterorum, puta Hungarorum, Gallorum & Suecorum, inde ab anno Christi 1571, quo moritur Augustus, ultimus Iagelloniæ stirpis masculæ. Successit ipsi Henricus rex Galliæ: & huic Stephanus Bathori Transylvanus anno 1576: & huic Sigismundus III rex Sueciæ anno 1587.

SERIES AC ORDO PRINCIPVM AC REGVM POLONIAE.

Anni nati Christi.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
550	Lechus Primus.	
	Duodecim Palatini.	
700	Cracus.	
	Lechus Secundus.	
750	Venda.	
	Duodecim Palatini.	
760	Præmislus sive Lescus Primus.	
804	Lescus Secundus.	
810	Lescus Tertius.	
815	Popielus Primus.	
830	Popielus Secundus.	
842	Piastus regnavit	19
861	Ziemonitus	32
892	Lescus Quartus	21
913	Ziemomislus	51
964	Miecislaus primus Princeps Christianus.	35
	Reges.	
999	Boleslaus Primus cognomine Chrobri	25
1025	Miecislaus	9
1041	Casimirus Primus	17
1059	Boleslaus Secundus Audax	22

Anni nati Christ.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
1082	Vladislalaus Primus cognomine Hermannus.	20
1103	Boleslaus Tertius Crivoustus	36
1140	Vladislaus Secundus	6
1146	Boleslaus Quartus Crispus	27
1174	Miecislaus Senex	4
1178	Casimirus Secundus	16
1195	Lescus Albus cum matre Helena	4
1199	Miecislaus Senex iterum / Lescus Albus cum matre	*turbæ per biennium.*
1202	Miecislaus Senex tertium. Eodem anno moritur.	
1203	Vladislaus Lasconogus	3
1206	Lescus Albus tertium	20
1226	Boleslaus IV Pudicus	53
1279	Lescus Niger.	10
	Reges.	
1295	Præmislus Menses 7 aut 8.	
1296	Vladislaus Locticus	4
1300	Venceslaus Bohemus	5
1305	Vladislaus Locticus iterum	28
1333	Casimirus Secundus cognomine Magnus	37
1370	Ludovicus Vngarus	12

1386

an. Chr.		*an. Reg.*
1386	Vladislaus Iagello Lituanus menses 3.	48,
1434	Vladislaus Tertius	10
1447	Casimirus Tertius	45
1492	Ioannes Albertus	9
1501	Alexander	5
1507	Sigismundus Primus	41
1548	Sigismundus Augustus	25
1574	Henricus Valesius Gallus	
1576	Stephanus Batoreus Transsylvanus	10
1587	Sigismundus Tertius, qui nunc regnat.	

XVII.

DE RE NVMMARIA POLONORUM, ex Historia Salomonis Neugebaueri à Cadano.

IN magna rerum omnium copia, vt fit, major aliquanto fuit superioribus temporibus, quam nunc est, argenti & auri, reique nummariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent Polonis transmarina mercimonia. Neque proprium habebant nummum Poloni, sed externis & maxime Bohemicis usi sunt ali-

aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos annos à Casimiro Magno Rege Poloniæ æs & argentum signari ad Bohemorum exemplum. Aureos vero nummos primus omnium Sigismundus Rex nostra memoria signavit, bonitate & pondere Vngaricorum: tametsi Alexandri Regis quoque fratris ejus aureus nummus visus est. Sic autem crevit jam auri pretium, vt duplo nunc carior sit aureus nummus, quam fuit avorum nostrorum memoria. Id adeo partim propter luxum ac crebriorem auri usum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesimaoctava, nunc sexagesima pars Vngarici, sexagenæ sexagesima, marcæ quadragesima octava, floreni tricesima. Sunt & minores grossio nummi. Medians quidem grossi dimidium, nona fere parte superans crucigerum Germanicum, sed jam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obolus vero decimaoctava. Atque hi quidem nunc ærei sunt inalbati: superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiam nunc habent

habent grossi & mediantes. Argentei vero sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex, ille vero tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signavit Rex Sigismundus primus. Sed jam pauci extant: exportantur enim & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiam nunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

XVIII.

DE VECTIGALIBVS REGIS Poloniæ ex eodem Salomone Neugebauero.

VEctigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc sunt. Conferebant enim ei omnes agrestes & ascriptitii quotannis tributum rastrale sive regale in jugerum seu mansum duodenos grossos, & quidem Pragenses. Solvebant & alias quasdam cum nummarias tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo agricolæ, sed & oppidani: quin & Nobiles non penitus immunes erant: jumentaque ei, qua-

quacunque iter faciebat, alii ſecundum alios ſuppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere neceſſe habebant. Ne monaſtica quidem & alia eccleſiaſtica bona initio prorſus erant libera ab hujuſmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes videre licet in veteſtis Principum diplomatis. Liberæ autem Principi erant ubique piſcationes ac venationes: aliis non item, ne in ſuo quidem cuiquam fundo, abſque peculiari Principis indulgentia. Multæ quoque maleficiorum Principi dependebantur. Exinde cum permagna eſſet rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & nec dum maritima cum externis populis commercia extitiſſent, non diſtrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis, quæque ex penſionibus in cellam ejus comportata erant, neque ad unum aliquem totius regni locum (quod non ſine gravi agreſtium preſſura futurum erat) convehebantur, ſed in præfecturis aſſervabantur. Cumque ad officium Principis pertinere exiſtimaretur, non defidem & uni alicui loco affixum hærere, ſed obire omne regnum, ac fines ejus tueri, & omnium uſibus ſeſe exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum

tiorum injuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu ac comitatu ſuo aulico, ejus præfecturæ fructibus ac proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuiſſet, opuſve eſſet, ſive quoad horrea cellæque ſufficerent, ſeu denique deſcriptis cuique præfecto pro ratione præfecturæ & proventuum certis temporum ſpaciis. Cæterum poſtea cum Principes vel certo ſe loco continere, vel bellis diſtenti peregre diutius abeſſe cœpiſſent, diſtrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum ſua cujuſque familia moderatis uſibus ſupereſſent. Remiſſæ ſunt deinde Principum beneficentia ſacro & equeſtri Ordini, & utriuſque adſcriptitiis ac ſubditis pleræque omnes penſiones atque onera. Nunc ſane equeſtris & eccleſiaſtici Ordinis homines nil Regi penſitare neceſſe habent. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agreſtes adſcriptitii, præter binos groſſos vernaculos de manſo pagano, & eo quidem ſolo, quem adſcriptitius ipſe ſibi colit. Nam qui ſacerdotibus & equitibus coluntur, itemque ſuburbani & ſcultetorum agri ab ea quoque penſione immunes ſunt: ne ſubſerviunt quidem Principi ſacerdotum & equitum homines agreſtes & oppidani,

dani, præterquam ad arces tempore belli perficiendas, atque etiam novas, si id è senatusconsulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ stationes vulgo dicuntur, Regi denuo pendere cœperunt. Adscriptitii quoque ipsorum ad colendos Principi agros, subvectiones ac pensiones quasdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tutiores sint ab injuriis improborum. His autem exceptis, soli præfecturarum adscriptitii in suis quique præfecturis agros colendo,& vectigalia pensitando rem familiarem Principis sustinent: quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: quarum impensa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ. Sed habet in illis Nobilitas hanc prærogativam, ut in usum suum domesticum statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem, quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet instituendi

tuendi & exigendi telonii, præter peculiarem Regis indulgentiam, idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in suo cuique solo instituere licet.

Duplex autem est telonium, vetus & novum. Ac vetus quidem exile est, quod ab iis solvitur, qui intra fines regni negociantur. Novum autem majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine pensitatur. Vtriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equestris ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc est, venum ea exportet, quæ ipse abunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boves emptos suo pabulo ac frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi ejus nati essent. Publice quoque civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. Hæc igitur nunc sunt perpetua Principis vectigalia: quæ distrahere, aut addicere cuipiam hæreditario jure Rex Alexandri Regis lege prohibetur. extra ordinem nihil à quoquam, nisi forte à Iudæis Regi pensitatur. Ex his autem

vectigalibus Rex cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes & elocationes filiarum, arcium præsidia, & sarta tecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se, ac de Republica, & in alios usus impendit: inde & Senatoribus fere, ac magistratibus publicis, ac nonnullis sacerdotiis certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate ac beneficentia Principum attributi, partim accepto in usus necessarios precio venditi. Et hæc de Rege & vectigalibus ejus.

FINIS.

INDEX.

INDEX.

A.

Abrogandorum honorum ratio. 174
Academia. 79. 238.
Alberti, Marchionis Brandenburgensis, Ordinis Teutonici magistri tempore gesta quædam præcipua. 359
Albus lacus, & natura ejus. 65
Alce, & ejus natura. 69. 70. & 239. 240
Aluta fl. 255
Ambra. 55
Animantia Poloniæ. 69.
Appellatio. vide Provocatio.
Aquæ tepidæ. 68.
Arces. 86. 266. 267. 418
Archiepiscopi. 4. 5. 135. Mumia. 142
Argia amnis. 255
Arma seu insignia gentilitia. 103
Armenorum religio. 116

B.

Balneæ. 88
Barones. 3
Belli ratio. 206. constitutiones pro Ducatu Lituaniæ. 309
Bella Livoniensium. 392. 393. 396
Beresina fl. 56. 239
Bisontii fera historia. 69. 71. 239
Bogus, Bohus, sive Bugus, fl. 60. 61. 244

Borussi antiqui. 291
Boryſthenes, Nieper dictus. 61. non eſt Berezina. 56
Brunsberga urbs. 85
Burggrabii. 160

C.

Camenecia urbs Podoliæ. 81
Campiductor. 147.148
Cancellarii. 145.250
Capitaneus, ſeu præfectus arcis. 154
Captorum in bello ratio. 79.208
Carbunculus. 53
Caſimiria. 237
Caſtellani. 8. 135. &c. 239. munia eorum. 143. autoritas. 250
Caſtorum natura. 70
Chodkievicii comites. 240
Chronon fl. 239
Cimbrorum hiſtoria. 257
Cleparia. 79
Cleri ordo. 168. electio. 171
Comites Poloniæ. 103
Comitiorum ratio. 198. eccleſiaſticorum. 205
Commercia Polonorum. 120
Conſilium publicum, id eſt, Senatus regius. 139
Convivia. 97.98
Coturnicum Polonicarum natura. 74
Cracovia. 78.237

Cracus. 237. 245
Crinice locus, & natura ejus. 65
Cromeri familia & gentilitia. 107
Cruciferi notati. 225. de illorum initiis. 320. 335. 343. magiſtrorum triginta quatuor hiſtoria. 344. &c. inter eos fratres Enſiferi. 371
Cujavia. 238
Curatores regni. 251. tenutarii. 158
Cypſelorum & hirundinum mirabilis natura. 75

D.

Antiſcum. 82
Dii. 300
Diœceſes. 4
Dobeniſa amn. 255
Donajecius flu. 57.58
Drauſenus lacus. 64
Duces Poloniæ. 103
Duces ante reges fuere. 113. eorum quæ fuerit poteſtas. 124
Duces exercitus. 147
Dunamunt. 375

E.

Eccleſiaſtica munia. 168
Eccleſiaſticorum immunitates. 177
Eccleſiaſticus ordo. 117.168
Elbinga. 83
Electrum. 55

Ensiferi fratres, id est, Crucigeri.
Episcopi. 5. 135. *illorum munia.* 142. *reditus.* 177
Equestris Ordo. 3. 100
Equitatus Poloniæ. 416
Exactores tributorum. 161

F.

Familiæ. 103. 104. &c.
Felin civitas. 383
Feræ Poloniæ. 69
Feudatarii Polono qui. 1.2.3
Fluvii Poloniæ. 56. 405
Fons pestilentis naturæ. 68
Frigus hiemale in Polonia. 51
Fruges. 50.51.52
Frumentorum & seminandi arandique ratio. 283.285.287.288.289.388

G.

Danum. 82
Gepidi, qui nunc Lituani. 260
Geta. 255
Glacies æstiva. 54
Gnesna. 236
Gophus lacus. 64
Græca religio. 115

H.

Habitandi consuetudo Polonorum. 78.86.87
Habsel arx. 379
Habus lacus. 63
Hæretici in Polonia qui. 113.114
Hæreticorum malleus. 339
Hebræorum vicus. 239
Hierasus fl. 255. *ejus fontes.* *ibid.*
Hirundinum Polonicarum mirabilis natura. 75
Hoina amn. 255
Honorum mandandorum ratio. 171
Hypocaustæ. 87

I.

Idololatriæ historia. 276.277
Insignia gentilitia. 103
Insulæ. 79.84.85
Iudicia. 179. *nobilitatis.* 191. *plebis.* 194. *ecclesiastica.* 179. *politica.* 181. *Iudæorum ad quem pertineant.* 7
Iumenta Poloniæ. 73
Iustitiæ Tartarorum & Lituanorum inæqualitas. 268

K.

Okenhaus. 377
Koningsberga. 83. 409

L.

Acus Poloniæ. 63
Lacus pestilentis naturæ. 68
Lapides Poloniæ. 54

Lechus. 236. 241
Legatorum & nuntiorum ratio. 201. *&c.*
Leges Poloniæ. 135
Lehal castrum & civit. 379
Leopolis urbs. 81. 288
Liblium, seu Lubovulia arx. 43
Lingua Latina quam Polonis usitata. 76
Lituaniæ descriptio. 239. 280. 289. *Ducatus.* 289. *nomen.* 240. 267. *termini.* 267
Lituani. 282. 287
Lituanorum gentis deductio. 256. 265. *conversio.* 240. *Princeps.* 241
Livones. 282. 307. *eorum bella.* 392. 393. 396
Livoniæ descriptio. 366. *& provinciarum.* 373. *&c. descriptionis continuatio.* 387
Lode arx. 379
Lublinum. 80
Lutheranismus notatus. 80. 113. 114. 115. 391. 393. 396
Lutherus notatus. 219
Lubovulia arx. 43

M.

Magistratus. 123. 144. 147. 148. *plebeius.* 169. *terrestres.* 148. *Vide* Officiales.
Magistratuum reditus. 176. *creandorum ratio.*

ratio. 171. *plebeiorum.* 175
Marchiones regi feudatarii. 1. 3
Mareschalci. 144. 250
Mariæburgum. 84
Mariani, id est, Crucigeri. 320
Masovia. 244
Metalla Poloniæ. 52
Milites olim, qui nunc equites. 100
Militia. 97
Ministeria aulica. 161. *viliora.* 166
Mirabilia Poloniæ. 54. 55. 61. 65. 68. 75
Moldava amnis. 255
Moldavia. 255
Monasteria. 86
Montes Poloniæ. 49

N.

Narva fl. 239. 244. *ejus natura.* 61
Nerva arx & civitas. 385
Nester fl. 255
Nieper, id est, Borysthenes. 61
Nobiles, seu Nobilitas. 3. 100. *ejus studia.* 108. 109. 110. *Lituaniæ.* 240
Notarius thesauri regii. 161. *castrensis, seu campestris.* ibid.
Notessius fl. 59
Numaria res. 118. 443
Nuntiorum & legatorum ratio. 201. *&c.*

O.

OFficia curiæ. 161. terrestria. 149
Officiales. 13. & c. 18. & c. 23. & c. 26. & c. 28. & c. 139. 144. 147. 148. 250. inter officiales qui non censeantur. 164
Ordines in Polonia. 99
Ordo Teutonicus. Vide Crucigeri.
Olicæ Duces. 240
Oppida Polonia. 78
Otilia insula. 379

P.

PAgi. 86. 87
Palatini. 7. 135. & 136. 137. 238. eorum jura & munera. 7. 142. 239. auctoritas. 259. Lituani. 273
Pauperiani, id est, Crucigeri. 320
Pecora Polonorum. 73
Peditatus ratio in Polonia. 209. 210. 417
Pisces Polonia. 66
Piscinæ arte manuque factæ. 65
Plebs Polonia. 111. 169
Ploscovia. 245
Ploscum. 82
Podolia provincia. 47. 48
Polona gens. 32. 33. sacra Christiana suscipit. 236
Poloniæ provincia. 1. divisio & partes. 41. & c. 235. fines & ambitus. 34. 37. 39. situs. 32. 33. solum & cælum. 48. 404. nomen. 34. 235. Rex. 1. 30. 402. regimen. 409. interregnum. 253. opes. 246. 406. vires. 412
Polonorum genera & ordines. 99. 100. cultus corporis. 89. 99. 387. mores & habitudo. 90. idioma. 75. ingenia & instituta. 75. 88. 91. 92. 405. educatio & studia. 91. 437. victus. 89. potus. 89. 90. 239. respublica. 123
Pomeraniæ quædam descriptio. 334. 339. 340
Posnania urbs. 80. 238
Præfecturarum distinctio. 157. 158. reditus. 159
Præfectus arcis. 155. tenutarii. 158
Prælatorum reditus. 177. 178
Principes Poloniæ olim sine titulo regis. 123. eorum potestas. 124. 246
Pripetius fl. 61
Procurator magnus. 155
Provocatio ad certamen. 191
Provocationum judicia. 187. 188. 189. in plebes. 194. 195. 196. 197
Prussiæ fines. 45. ducalis. 214. regia. 216. alia descriptio 318. Ducatus duodecim. 323. descriptionis continuatio. 335
Prussorum ordinum distinctio. 219
Prutenorum antiquorum religio. 320. barbaries. 335
Prutus fl. 62

Q.

Quæstores teloniorum. 160

R.

REginæ comitatus. 166. 167. *inauguratio.* 127
Regius mons. 83
Rex Poloniæ. 1. 30. 402. *primus qui.* 123. 245
Regum de electione dissertatio. 424. *creatio.* 126. *officium.* 129. *potestas.* 125 247. *vires.* 412. *comitatus.* 164. 165. *equitatus.* 249. *opes.* 246. 406. *census.* 249. *vectigalia.* 128. 445
Religiones in Polonia quæ. 113
Revalia. 386
Riga. 374
Rivus Scepusii naturæ mirabilis. 68
Russiæ rubræ limites. 47

S.

SAl, *lapidea duritie.* 53
Salina. 248
Salinatores. 160
Samogitæ. 282. 293. *Itali.* 292. *pigri.* 294. *frugales & annosi.* 295. *conversio* 295. *eorum studium & vita.* 226. *dii.* 300

Samogitiæ ducatus. 274. 291. *nomen & regio.* 293. *solum.* 294
Sanus fluvius. 58
Sauromatiæ Europæ regiones. 234
Scepusium. 43
Scriba thesauri regii. 161. *castrensis. ibid.*
Senatus regius. 135. 139. *convocatio.* 141. *autoritas.* 250. *munia. ibid.* 251. *potestas unde.* 252
Signa gentilitia. 103
Slavonicæ gentis linguæ. 236
Soczavia. 255
Stanislaus Hosius. 339
Succinum, vulgo ambra. 55
Sylvæ Poloniæ. 50. 436. 437
Synodi ecclesiasticæ. 205

T.

TArnest *arx.* 383
Tarnovisa. 254
Teloniorum quæstores. 160
Tenuta, & tenutarii. 158
Tergovista. 254
Thesaurarius. 147
Torpatum. 378
Torunia. 83
Tributa pro peditatu. 211
Tributorum exactores. 161
Turi boves. 244

Typographiæ. 95
Tyra, Neſter, fl. 255

V.

VAivodæ, Palatini. 238.256.274
Valachia. 254. *hujus Princeps Polono feudatarius.* 1. 2
Varſavia. 82.244
Varta fl. 59. 238
Vectigalia Poloniæ. 128. 445
Velia fl. 239
Vilna fl. & opp. *ibid.*
Vinda civit. 382
Viſimirus, ſeu Cracus. 253
Viſtula fl. 56.237.*ibid.*244
Vitenſteyn. 387
Vitriolus. 54
Vladulavia. 238
Vlmigavia, id eſt, Pruſſia. 318
Volucria Poloniæ. 74
Vrbes Poloniæ. 73
Vri boves. 244
Vrſorum captura. 73
Vxul, arx Livoniæ. 376

Z.

Zupparii quinam. 160

FINIS.

Summa Privilegii.

ILluſtrium & Præpotentium D D. Ordinum Fœderatarum Belgiæ Provinciarum decreto cautum eſt Bonaventuræ & Abrahamo Elzeviriis, Academiæ Leydenſis Typographis, Ne quis præter illorum aut hæredum voluntatem toto decennio proximo, his in regionibus excudat, aut alibi extra Provincias excuſum inferat vendatve, librum hunc, cui titulus, Reſpublica ſive Status Regni Poloniæ, Pruſſiæ, Lituaniæ, Livoniæ, &c. *Quod ſi quis contempta auctoritate, directe vel indirecte, librum hunc, totum, vel partem ejus, hoc ſive alio modo, intra dictum temporis intervallum typis mandare, vel impreſſum alibi in has oras inferre & vendere præſumpſerit;* confiſcatione exemplarium, mulctag, inſuper ſexcentorum florenorum, damnas eſto. uti latius patet in ipſo Privilegio, dato Hagæ in conventu D D. Ordinum Generalium, XV *Maii*, CIↃ IↃ CXXVI.

G. V. HERTEVELT Vt.

Ad mandatum Præpotentium D D. Ordinum General. ſſ.

I. van Goch.